

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE TELEVANJELİZM: DİNİ TELEVİZYON
KANALLARI**

SANIYE ERTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. İBRAHİM YENEN

TEMMUZ - 2021

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Saniye ERTÜRK

İmza

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE TELEVANJELİZM: DİNİ TELEVİZYON KANALLARI

SANIYE ERTÜRK

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN:DOÇ. DR. İBRAHİM YENEN

Dini yönelimlerin, son dönemde dünya genelinde bir yükseliş halinde olduğu medya araçları vasıtası ile anlaşılmaktadır. Bu yükseliş, geleneksel hayata karşı modern yaşamın seküler ve tüketim odaklı değer anlayışı ile beraber dini alanın da temsil edildiği bir medya ortamının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu duruma bir tepki niteliğinde kurulan ve tamamen dini yayın yapan televizyon kanallarının sayısı artmaktadır. Nitekim televizyon, dini kurum ve otoritelerin insanlara ulaşması konusunda yaygın olarak kullanılan medya araçları arasında yer alır. Televizyonun din, toplum ve insan arasındaki etkileşimde de önemli bir rol oynadığı düşünüldüğünde çalışmamız televizyon ve din arasında giderek yaygınlaşan bu yeni ilişki biçimini, değer alanının içeriğini ve ekranda yapılan dini sunumların niteliğini ortaya koymak için gerçekleştirilmiştir

ANAHTAR KELİMELER:Din, Televizyon, Geleneksellik, Modernizm, Değer.

Temmuz 2021, 183 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****TELEVANGELISM IN TURKEY: RELIGIOUS TELEVISION CHANNELS****SANIYE ERTÜRK****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE****DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGION SCIENCES****SUPERVISOR:DOÇ. DR. İBRAHİM YENEN**

Religious orientations is understood through media tools that it is on the rise worldwide. This rise leads to the formation of a media environment in which the religious field is represented together with the secular and consumption-oriented value understanding of modern life against traditional life. The number of television channels that are established as a reaction to this situation and broadcasts entirely religious are increasing. As a matter of fact, television is among the widely used media tools for religious institutions and authorities to reach people. It is possible to say that television plays an important role in the interaction between religion, society and people. In this context, our study has been carried out to reveal this new relationship between television and religion, the nature of the value field and the content of religious presentations on the screen.

KEYWORDS:Religion, Television, Society, Tradition, Modernism, Value.

July 2021, 183 Page

TEŞEKKÜR

Araştırmanın başlangıcından sonuna kadar, eleştiri, öneri, sabrı ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen ve araştırmayı yönlendiren danışman hocam sayın Doç. Dr. İbrahim YENEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu zor süreçte maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen sevgili annem Ayşe ERTÜRK'e ve babam Mustafa Emin ERTÜRK'e teşekkür ederim. Duaları ile manevi destekleri için dedem Hafız Bekir ERTÜRK'e ve babaannem Meryem ERTÜRK'e, yine manevi desteğini esirgemeyen ailem niteliğindeki arkadaşlarıma ve Muhammed Furkan ÖZCAN'a teşekkür ederim. Özel hayatımda olduğu kadar akademik hayatımda da özverili davranışları, teknik ve manevi yardımları için ablam Meryem İPEK'e, abim Sinan Abdurrahman İPEK'e ve yeğenim Abdullah Emin İPEK'e teşekkür ederim.

SANIYE ERTÜRK

Kastamonu, 2021

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	iix
Tablo 1. 1. Gözlemlenen Dini Televizyon Kanalları.	43
Tablo 2. 1. Diyanet TV Sohbet Programları.....	88
Tablo 2. 2. Semerkand TV Sohbet Programları	91
Tablo 2. 3. Dost TV Sohbet Programları	95
Tablo 2. 4. Lalegül TV Sohbet Programları	101
Tablo 2. 5. FM TV Sohbet Programları	110
Tablo 2. 6. Hilal TV Sohbet Programları	116
Tablo 2. 7. Rehber TV Sohbet Programları	124
Tablo 2. 8. ON4 TV Sohbet Programları	128
Tablo 2. 9. Sat7 Türk Sohbet Programları	145
KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu, Problemi ve Kapsamı	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3 Kapsam ve Sınırlılıklar	4
1.4 Daha Önce Yapılmış Benzer Çalışmalar	5
1.5 Araştırmanın Yöntem ve Metodolojisi	9
1.5.1 Van Dijk Yöntemi.....	22
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
2.1 Görsel Kültür	15
2.2 Televanjelizm	18
2.3 Diğer Dini Medya Araçları	24
2.3.1 Gazetede Din Sunumu	25
2.3.2 Dergilerde Din Sunumu	26
2.3.3 Dinin Karikatüre Yansıması	27
2.3.4 Sinemada Din Sunumu	29
3. BİRİNCİ BÖLÜM	31
3. SINIFLANDIRMAYA DAİR BİR YAKLAŞIM	31
3.1 1960-1992 Yılları Arası Yayıncılık	31
3.2 1992-2010 Yılları Arası Yayıncılık	37
3.3 2010-2020 Günümüzde Dini Yayıncılık	43
3.3.1 İslam Dinini Anlatan Televizyon Kanal İsimlerine Bakış	46
3.3.2 Azınlık Dinini Anlatan Dini Televizyon Kanalı	54
3.3.3 Yeni Dini Hareketlerin Televizyon Kanalları.....	55

3.3.4	Siyasi Yönelimli Dini Televizyon Kanalları	59
3.3.5	Eleştirel Tutuma Sahip Dini Televizyon Kanalları.....	65
3.3.6	Cemaat Yönelimli Dini Televizyon Kanalları	72
3.3.7	Tarikat Yönelimli Dini Televizyon Kanalları.....	76
3.3.8	Kamu Hizmeti Veren Dini Televizyon Kanalı	79
3.3.9	Şifa Kültürünü Yansıtan Dini Televizyon Kanalı.....	82
4.	İKİNCİ BÖLÜM	86
4.	DİNİ TELEVİZYON PROGRAMLARI ve PROGRAMCILARI.....	86
4.1	Sohbet Programları	86
4.1.1	Diyanet TV	88
4.1.2	SemerkanDTV	92
4.1.3	Dost TV.....	95
4.1.4	Lalegül TV	102
4.1.5	FM TV	110
4.1.6	Hilal TV	116
4.1.7	Rehber TV.....	124
4.1.8	On4 TV	128
4.1.9	MPL TV	132
4.1.10	Gonca TV.....	142
4.1.11	Sat7 Türk TV	145
4.2	Kadınlara Yönelik Dini Programlar.....	150
4.2.1	Geleneksel Kadın Söylemi.....	151
4.2.2	Modern Kadın Söylemi.....	156
4.2.3	Cinsiyetsiz Söylem	159
4.3	Dizi ve Filmler.....	160
4.4	Çocuklara Hitap Eden Programlar	165
4.5	Ekonomi Programları ve Reklamlar	171
4.6	Eğlence Programları	175
SONUÇ.....		178
KAYNAKLAR		180
ÖZGEÇMİŞ.....		183

TABLULAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 Gözlemlenen Dini Televizyon Kanalları.	44
Tablo 2 Diyanet TV Sohbet Programları.	88
Tablo 3 Semerkand TV Sohbet Programları.	92
Tablo 4 Dost TV Sohbet Programları.	95
Tablo 5 Lalegül TV Sohbet Programları.	101
Tablo 6 FM TV Sohbet Programları.	111
Tablo 7 Hilal TV Sohbet Programları.	117
Tablo 8 Rehber TV Sohbet Programları.	125
Tablo 9 ON4 TV Sohbet Programları.	129
Tablo 10 Sat7 Türk Sohbet Programları.	145

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEÜİFD.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
İFAV.	: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
MEBİA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
nşr.	: Neşretme
OMÜİFD.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Sa.	: Sayı
SDÜ.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TBBD.	: Tarih Bilincinde Buluşanlar Dergisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TETTV.	: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TYEKB.	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
vb.	: Ve bunlar gibi
y.y.	: Yayımcı yok
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu, Problemi ve Kapsamı

Bu araştırmanın problemi, dini televizyon kanallarındaki farklı programlarda ortaya çıkan din sunumlarını incelemektir. Bu bağlamda incelenen din anlatım şekillerinin niteliği, benzerliği ya da farklılığı çalışmanın temel unsuru olarak belirlenmiştir. Bir başka ifade ile sadece dini kaygılar ile yapıldığı iddia edilen ve seküler anlatımın kullanılmadığı yayınların sunum yöntemi çalışılmıştır. Bu sunumlar çerçevesinde tespit edilen kavramların açıklanması ve yorumlanması tezin bir başka problemini ifade etmektedir.

Din sunumundan kastımız, dini bilginin yorumlanma ve yorumların belirli konular çerçevesinde izleyiciye aktarılmasıdır. Yine aynı çerçevede “din”, “dindarlık” ve “dini sunumu” kavramlarının ekranda nasıl işlendiğini incelemektir.

Din ve toplum olgusu arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması çalışmaları yürüten din sosyolojisi disiplini kullanarak, dinin toplum hayatındaki rolü ve işlevleri, dini kişi ya da grupların ekran karşısındaki din anlatım yöntemini, belirli bir izleyici potansiyeline sahip kurum, kuruluş ya da kişilerin sergilediği dini fenomenleri araştırıp niteliğini ortaya çıkarmaktır.

Teknolojinin gelişmesi ve iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması sonucu dini sunum ağının kullanılmaya başlanması ve yaygınlaştırılması dini alanın genişlemesine sebep olmuştur. Dolayısıyla alanın genişlemesi din aktarımındaki tarzların ve yorumların farklılaşmasına yol açarak tüm konuları din olgusu etrafında toplayan televizyon kanallarının sayısının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda televizyon kanallarının gerçekleştirdiği programların incelenme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Televizyon sosyal ve kültürel hayat üzerinden toplumsal yapı ile etkileşim halindedir. Öyle ki televizyon, toplumsal hayata dâhil olan dahası rahatlıkla günlük hayata yön verebilen bir araç olma özelliğini korur. Bu özelliği ile televizyon; gündelik hayat, kişisel tutum, dini inanç ve sosyalleşme gibi geniş bir ağda kendisine yer bulur. Ayrıca

dini yayınlar kültür, sanat, siyaset, eğlence, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, din ve ekonomi alanlarında dikkat çekici yaklaşımları ve paylaşımları ile gündem oluşturabilme potansiyelini de kullanır.

Dolayısıyla dini televizyon yayınlarında; ele alınan inanç sistemi, pratiği, uygulaması ve sembol kullanımı gibi unsurlar bulunur. Bu bağlamda, dini/din yayınların konu, içerik format (biçim), dil ve üslup, mekân, yaklaşım tarzlarıyla öne çıkan anlatımları incelemiştir. Nitekim izleyicinin her an kolaylıkla ulaşabildiği yayınların kullandığı üslup ve semboller vasıtasıyla ilk bakışta göze çarpmayan olgular üzerine çalışmalar yapılmış ve tez içerisinde sunulmuştur.

Tüm bunlar göz önüne alındığında televizyon kanallarından sadece dini yayın yapan kanalların ele alınıp incelenmiştir. Araştırma kronolojik bir dini yayın sunumu ile başlatılmıştır. Bu araştırma kapsamında Türkiye merkezli yayın yapan dini televizyon kanallarının hangi dinleri anlattığı temel çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Anlatılan dinlerin analizinde ilk olarak mezhepsel düzlemde gerçekleştirdiği yayınlar gözlemlenip yorumlanmıştır. Daha sonra programların hitap kitlesine göre sınıflandırması yapılmış, televizyon kanallarının bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Devamında izlenme oranları ve saatleri üzerine gerçekleştirilen TÜİK verilerinden yararlanılarak yapılan yorumlara yer verilmiştir. Tartışma ve sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile sonlandırılmıştır.

1.2 Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu araştırmanın amacı, tamamen dini öğeler kullanılarak gerçekleştirilen dini televizyon yayınlarının örneklerinde konu, simge, sembol ve dini kişi olgularını din sosyolojisi açısından incelemektir. Bunun yanında seçilmiş televizyon kanal ve programlardan hareketle dini/din yayınlarını toplumsal dini tezahürlerini sosyolojik yöntemlerle ortaya koymaktır. Araştırmamızın birinci bölümü teorik ve tarihsel çerçeveden, ikinci bölümü konu kapsamında tespit edilerek incelenen televizyon programlarındaki dini bulgulardan hareketle ortaya çıkarılan analizlerden oluşturulmuştur. Teorik çerçeveden oluşan birinci bölümü, konunun kuramsal alt yapısının belirlenmesi, program incelenmesinden oluşurken ikinci ve üçüncü

bölümünde ise içeriğinde toplumsal olguları barındıran yayınlar sosyolojik bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

Yapılan literatür çalışması kapsamında Türkiye’de bu içeriğe sahip herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dini televizyon kanalları açısından yapılan yayınların kapsamı farklı boyutlarda ele alınmasına rağmen bu çerçevede herhangi bir değerlendirme ya da nitel analiz ortaya konmamıştır. Medya, din ve televizyon kavramlarının bağdaştırıldığı kitap, makale ve tez yazımlarına rastlanmasına karşın izlenen programların tamamen dini yayın yapmadığı anlaşılmıştır. Nitekim yayınlanan çalışmalarda incelenen televizyon kanallarının bağlı bulunduğu kurum, kuruluş ya da kişilerin de müstakil dini hizmet amacı ile yapılan yayınları gözlemlenmemiştir.

Bir medya aracı olan televizyon, sahip olduğu (varsayılan) özellikler sayesinde değişim sürecindeki gündelik hayat üzerinde bir etki meydana getirmektedir. Bu etki, farklı toplum katmanları ve bireylerinde dini anlamda farklı sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Ülkemiz (Türkiye) akademik hayatında televizyon programlarının siyasal, kültürel, sosyal ve eğitim açısından farklı işlevlerine yönelik çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Dini sunuma yönelik durum ve eleştirel yorum çalışmaları da literatürde yer almasına rağmen bütüncül bir yaklaşım tespit edilmemiştir. Özellikle iletişim bilimi alanında yapılan bu çalışmalar, televizyon olgusunun farklı sosyal alanlarla kurduğu etkileşimde rastlanan bulguları bilimsel olarak ortaya koymaktadır. Ne var ki, din ve dini hayat gibi önemli toplumsal olgunun, televizyon ile ilişkisi bağlamında birkaç örnek bulunmakla birlikte bilimsel açıdan nitel olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü din ve dini hayat, toplumu anlama ve açıklama çabalarında dikkate alınması gereken bir alana tekabül etmektedir. Dolayısıyla din/televizyon ilişkisi bilimsel açıdan sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmeye değer bir özelliğe gerekli görülmüştür. Bu sebeple araştırma, tespit edildiği varsayılan bu akademik boşluğu doldurmaya yönelik bir bilimsel çalışma olmayı amaçlamaktadır.

Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında Steve Bruce tarafından yazılan “Pray TV¹” isimli kitabın Amerika’da bir çalışma yaptığı bilinmektedir. Bu araştırma için örneklem kabul edilen çalışmanın çevirisi yapılarak faydalanılmıştır. Fakat aynı

¹ Steve Bruce, **Pray TV: Televanjelizm in Amerika**, Routledge Taylor ve Francis Grup, New York 2019, s. 23.

toplumun dini yayın ağı ele alınması sebebiyle büyük farklar barındıran kitabın sadece konusu ve başlıkları bize fikir verir niteliktedir.

Bunun yanında televizyon, günümüzde toplumsal zihniyetin oluşmasında en etkili araçlardan biridir. Öyle ki, kültürel bir gerçeklik olarak televizyon, toplumsal konu, olay, kişi ve sembollerin imajı vasıtasıyla algılanmasını kolaylaştıran bir görev üstlenmiştir. Dolayısıyla sadece din konularını ele alan televizyon kanallarında din ve dini hayatın farklı unsurları da programlarla oluşturulan bu kültürel dil haritasında kendisine bir yer edinir. Ayrıca televizyon-toplum ilişkileri hakkındaki kuramlar, televizyonun toplumu etkilediği, toplumun televizyonu etkilediği veya karşılıklı bir etkileşimin varlığının kabulüne dayanmaktadır. Bu üç kuram dikkate alındığında dini sosyal geçerliliğin televizyonda temsil edilme boyutu ve bu boyutun hangi yollarla topluma aktarıldığı önemini korumaktadır. Bu sebeplerle Türkiye’de dini televizyon kanallarının değişik örneklerinde din ve dini hayatın temsil edilme derecesi akademik bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Televizyon temelde bir eğlence aracı olsa da dini sunum için kullanılması insanların istek ve ilgileri doğrultusunda değil, şekillendirilmek istenen bir toplum olarak yönlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Zira insanlar görerek öğrendiği ve benimsediği istendik olguları kolaylıkla alışkanlık haline getirmektedir. Bir başka yönden ise televizyonun zorunlu bir eğitim aracı olmadığı ve de bir televizyon kanalının “tek tuşla” değiştirilebileceği izleyici tarafından bilinmektedir. Bu sebeple dinin farklı yorumlarını sunan programların tercih edilme sebebi dinin sunum tarzının ya da aktarılan bilginin doğruluğu değil veya ilahi olan din yorumları için kutsal kitaba uygunluğu değil, hitap etme tarzı ve bakış açısına yakınlığı olarak kabul edilebilir. Bu durum kültürel bir öge olarak din aktarım yöntemlerinin ve niteliğinin ortaya çıkması gerekliliğini gösterir.

1.3 Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma, gerçekleştirildiği evren ve bu evreni temsil ettiği varsayılan örnekleme sınırlıdır. Evren kavramından kasıt, araştırma kapsamında belirlenen on bir tane tamamen dini yayın yapan televizyon kanallarının bir yıllık izlenimi ve analizini oluşturan çerçevedir. Bu televizyon kanalları; Diyanet TV, Dost TV, Semerkant TV,

Lalegül TV, FM TV, Hilal TV (kanal 13 yıllık yayın hayatına 27 Kasım 2019'da son vermiştir.), On4 TV, Rehber TV, Gonca TV, MPL TV, SAT7 Türk olarak belirlenmiştir. Haziran 2019- Aralık 2020 arası yayınlar dikkate alınarak incelenmiştir.

Araştırma, seçilmiş televizyon kanalı ve izlenim için belirlenmiş programlardaki konu olarak tercih edilen din, dindarlık, din sunumu ve dini birey olgularının incelenmesi, hangi dinlerin nasıl çerçevelenip anlatıldığı, yayınların kapsam alanı, yayınlanan programların konuları ve sunum şekilleri son olarak ise bir televizyon kanalında program yapan kişilerin söylem analizleri ile sınırlıdır. Bir başka ifade ile bu araştırma, Türkiye'de günümüzde gerçekleştirilen ve sadece dini konu alan televizyon kanallarının ortaya koydukları dini olguların anlaşılması ve yorumlanması ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla izlenimi gerçekleştirilen yayınların süresi de iki yıl olarak belirlenmiş fakat gerekli görülen yerlerde geriye dönük yayın taramaları yapılmıştır.

Dolayısıyla ulaşılan sonuçlar, örneklemin temsil ettiği seçilmiş televizyon kanallarında tespit edilen bulguları kapsamaktadır. Çalışma nitel olarak gerçekleştirildiği için bulgular sayısal verilerden ziyade gözlem alanının sembol ve söylemlerinin analiz edip yorumlanmasından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Dahası gözlem sahası dijital bir alandan ibarettir ve bu durum bağlamın tamamen görüntülenmesini engelleyerek sadece görünen üzerinden çalışma yapmaya sevk etmiştir. Bu durum ise göz önünde olan ve bilinçli bir algı oluşturmak isteyen televizyon kanal ve programların var olanı değil gösterileni anlatmaya yol açmıştır.

1.4 Daha Önce Yapılmış Benzer Çalışmalar

Teleevanjelizm kavramı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların temel kaynaklarından biri Amerika'da Steve Bruce² tarafından tamamlanmıştır. Kitapta, Amerika'nın televizyon kanallarında yapılan dini sunumun hem sosyolojik hem de psikolojik analizini ortaya koyan Bruce, sosyokültürel olarak televizyonun amacının temelde eğitim olmadığını aksine eğlence olduğunu söyler. Bu bağlamda, dini bilgi veren televizyon programlarının amacına ulaşmasını olası bulmaz. Nitekim Bruce, toplumun televizyonu vakit geçirmek için kullandığını söylerken televizyon

² Steve Bruce, **Pray TV: Teleevanjelizm in Amerika**, Routledge Taylor ve Francis Grup, New York, 2019.

kanallarında yapılan eğitim içerikli programların da bilgi edinme amacı ile izlenmediğini belirtir.

Bu ve benzeri çalışmalar Amerika da olduğu gibi Türkiye’de de gerçekleştirilmiştir. Fakat bu yayınlar daha çok iletişim alanı ile sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda çalışmamız din sosyolojisi alanında ve din anlatımı analizi yapan ilk çalışma ‘Televanjelizm’ olmuştur.

Türkiye’de yapılan çalışmalar tematik televizyon kanallarının kurulması ile birlikte yoğunluk kazanmıştır. Bu durum dini sunum yapan televizyon kanalları ve çalışmalarını için de paralel olarak devam etmektedir. Dini anlatımların artması aynı zamanda bu sunumları gerçekleştiren din adamlarını da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda dini aktarımlarla birlikte “vaizlere” olan ilgiyi artırdığı gözlemlenmiştir. Nitekim vaizlerin televizyon programları ile tanınmaları sonucu, kendi hayran kitleleri ve takipçileri oluşmaya başlamıştır. Konuk oldukları tüm televizyon kanallarında bir “star” gibi karşılanmaya, ilgi görmeye, özellikle önemli dini gün ve gecelerde odak haline geldikleri iddia edilmektedir. Bu alanın genişlemesi sonucu aldıkları ücretler, sorulan sansasyonel sorulara verdikleri cevaplar gündemde kalmalarına sebep olmuştur. Böylece bu alan dikkat çekmiş ve araştırmalar yapılmıştır. Bu noktada, “Popstar Vaizler³” isimli televizyon ve din anlatımına yönelik tartışmaları da içeren bir çalışma yapılmıştır.

Genel anlamı ile medya, özellikle televizyon yayınları dini olanı içeren, dini alanı araç olarak kullanan bir içeriğe sahiptir. Bir olgu olarak dinin medyada sunumu ise araştırmalara konu edilmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalardan biri Mete Çamdereli editörlüğünde yayınlanan “Medya ve Din⁴” isimli çalışmadır. Din anlatımının farklı medya araçları ile sunumunu ele alan bu çalışmada birçok makale bir araya getirilirken çağdaş toplumlarda medyaya yüklenen anlamın boyutuna, medyanın toplum üzerindeki işlevine ve yapısal problemlere de yer verilmiştir. Bu problemlerin tartışıldığı spesifik makale ise Mete Çamdereli tarafından “Medya ve Din İçin Birkaç Söz⁵” başlığı ile yayınlanmıştır.

³ İsmihan Şimşek, **Popstar Vaizler**, Motto Yayınları, İstanbul, 2020.

⁴ Mete Çamdereli(edt.), **Medya ve Din**, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014.

⁵ Mete Çamdereli, **Medya ve Din**, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014, s. 7.

Ayrıca kitap içinde televizyon ve din ilişkisini konu alan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında sadece televizyon ve din ile ilgili olanlar; “Dizilerde Dinin Temsili”⁶, “Reklamlarda Dinsel Sembollerin Kullanımı”⁷, “Din Görevlilerinin Sosyal Medya Kullanımı”⁸ olarak sıralanabilir.

Toplumsal hayatın önemli bir gerçekliği olarak din, farklı kültürel örüntüler dolayısıyla bilimsel araştırmaların konusu olabilmektedir. Bu farklı kültürel yapı ve kurumlarla gerçekleştirdiği etkileşim sonucunda dinin indirgenmeden yoksun bütünleştirici yaklaşımla incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde çok boyutlu sosyal bir olgu niteliği, farklı bilimsel disiplinlerin yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Çünkü dinin sosyal gerçekliği, kültürel hayatın pek çok boyutuyla teması sonucunda belirginleşmektedir. Bu durum ise içinde yaşadığımız çağın etkin bir özelliği olarak iletişim eylemi ve araçlarının da din bağlamında incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu amaçla yapılan araştırmalar, yaygın bir iletişim aracı olarak gazete ve din arasındaki ilişkiyi “haber” kavramı boyutuyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda gazetelerde dini sunum konusunu ele alan din sosyolojisi bölümünde gerçekleştirilen çalışma, “Gazete Haberlerinde Din”⁹ başlığı ile Doç. Dr. İbrahim Yenen tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmada gazete haberleri ve çözümlenmeleri yapılmıştır. Bu alanda Türkiye’de yayına hazırlanan ilk çalışma olduğu gözlemlenmiştir.

Televanjelim ile bağlantılı olarak din sosyolojisi alanında yapılan bir başka çalışma ise “Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzlerkitlenin Dini Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri”¹⁰ isimli yüksek lisans tezidir. Tezin konusu, televizyon kanallarında yayınlanan din ile ilgili programların din ile ilintili davranış ve tutumları üzerindeki etkilerinin, Konya şehri örneğinde incelenmesini içermektedir. Bu amaçla bir anket çalışması ile desteklenmiştir. Ayrıca tezin amacı, televizyonlarda yayınlanan dini programların, izleyicilerin dini tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini tesit

⁶ Ferhat Zengin (Edt. Mete Çamdereli), , “*Dizilerde Dinin Temsili*”, **Medya ve Din**, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014.

⁷ Gülay Öztürk (Edt. Mete Çamdereli), “*Reklamlarda Dinsel Sembollerin Kullanımı*” **Medya ve Din**, , Köprü Kitapları, İstanbul, 2014.

⁸ Hakan Aydın, Metin Eken (Edt. Mete Çamdereli), “*Din Görevlilerinin Sosyal Medya Kullanımı*”, **Medya ve Din**, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014.

⁹ Doç. Dr. İbrahim Yenen, **Gazete Haberlerinde Din**, Otorite Yayınları, Ankara, 2015.

¹⁰ Doç. Dr. İbrahim Yenen, “*Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzlerkitlenin Dini Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri*” (*Yüksek Lisans Tezi*), **Erciyes Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı**, Kayseri, 2005.

etmek olarak anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda, dini programları izleyicilerin, dini bilgi edinmek amacıyla seyrettikleri fakat bu bilgiler doğrultusunda düşünce ve uygulamalarını değiştirme konusunda dikkatli yaklaşıtları anlaşılmaktadır.

Din konusunda internet uygulamalarının görülmeye başlandığı dönemden bu güne kadar kullanıcı sayısındaki artış ve interaktivite konusunda yaşanan gelişmeler, dinsel amaçla kullanımların artmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, internetin din merkezli kullanımının yaygınlaşması farklı dinleri internet alanına çekmektedir. Örneğin; semavi dinler ile beraber antik inanışlar farklı boyutlarda kendine yer edinmiştir. Ardından yeni inanışlar da internet olanaklarından faydalanarak ortaya çıkmıştır. Özellikle semavi dinler perspektifinden düşünüldüğünde internet iki tür olarak ele alınabilir: Sanal dünya dışında elde edilebilecek bilgilerin paylaşıldığı çevrimiçi platform ve bu dinlere ait ritüellerin (dua, günah çıkarma, ibadet ...) gerçekleştirilebildiği interaktif uygulama alanıdır. Diğer ise, internet alanında nefret söylemi genel olarak kişilerin ya da grupların ırk, etnik kimlik, dini inanış, cinsiyet vb. niteliklerine yapılan saldırı, küçük düşürme ya da aşağılamaları tanımlamaktadır. Dinsel nefret söyleminin ayırt edici özelliği, her toplumda ortaya çıkma ihtimaline karşı toplumsal dinamiklerden etkilenerek farklı tanımlara sahip olmasıdır. Bu bağlamda sanal uzamdaki nefret söylemleri sadece bir toplumsal alana ait değildir, bu durum toplumsal analizlerin yapılması açısından önemlidir. Böylece dinsel nefret söylemi içeren internet siteleri iki başlık altında toplanabilir: (a) diğer inançları suçlama söylemi ve (b) tek doğru odaklı söylem. Aynı doğrultuda “Çevrimiçi Dinsel Nefret Söylemi¹¹” başlıklı bir çalışma yapılmıştır.

Televizyonda din anlatımı kapsamında literatür taraması yapıldığında daha fazla örnek ile karşılaşılır. Bu alan ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de “İslami Televanjelizm¹²” başlığı ile Yasmin Moll tarafından yapılmıştır. Tamamlanan bu araştırmanın içeriğinde Mısır’da çekimleri tamamlanan “Awqaat Faraagh (Leisure Time, 2006)” adlı filmin analizine yer verilmiştir. Yine aynı çalışmada “İslami Canlanma” terimi üzerinden günlük hayatı yansıtan bölümlerde dinin televizyon kanalında sunumu

¹¹ Betül Onay Doğan (Edt. Mete Çamdereli), “Çevrimiçi Dinsel Nefret Söylemi”, **Medya ve Din**, Köprü Kitapları, İstanbul 2014, s.205.

¹² Yamin Moll, *Islamic Televangelism: Religion, Media and Visuality in Contemporary Egypt*, **Arap Media and Society**, Issue 10, Spring 2010.

tartışılmıştır. Bu çalışmanın bir alt başlığında yer alan “halk Müslümanlığı (sıradan Müslümanlara hitap)” terimi göze çarpan öğelerdendir. Bu bağlamda “İslam canlanma devlet olarak Mısır’da Ulusal televizyon İslami programlara daha fazla hava-zaman tahsisine yol açmıştı. Ve kendisi için meşru bir İslam’ın destekçisi rolüne uygun çalıştı. Bununla birlikte, bu programların devlet televizyonunda olması, nihayetinde onları laik rejimin iç ve dış politikalarını eleştiren en genç, eğitilmiş ve motive olmuş Müslümanları çekmek için tasarlananlar arasında itibarsızlaştırmak için çalıştı.”¹³ Cümleleri Mısır’da yayın yapan televizyon kanallarının siyasi yönelimine de bir örnek olduğu anlaşılır.

Son olarak televanjelizm konusunu araştırırken “Televizyon Dilindeki İslam” isimli kitap karşımıza çıkar. Naci Bostancı tarafından yazılan kitap, televizyonun dini dilini analiz eder. Bu bağlamda televizyonun dine ilişkin etkisini iki doğrultuda değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, televizyon yayınına konu olan dini programların üzerinden din anlayışının etkilenme biçimidir. İkincisi ise, televizyon yayınları sebebi ile insanın kavrama ve yorumlama kabiliyetlerinde meydana gelen gelişmelerin dini kavrayış üzerindeki etkisidir. Televizyondaki birçok dini eksenli programların bu iki bakış açısı ile değerlendirmek mümkündür. Bu durumda televizyon bir fikir yansıtma ya da tartışma alanı değil, ideolojik düşüncelerin üzerinden hazırlanan gösteri alanıdır.

1.5 Araştırmanın Yöntem ve Metodolojisi

Yöntem, bilinmeyen bir olguyu bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına aktarmak için düşünceleri iyi bir şekilde sıralama ve kullanma metodu¹⁴ şeklinde tanımlanır. Bir işe başlamadan önce işin yapılış şekli, iş yapılırken alınacak yardım ve son olarak toplanan malzemelerin anlamlı bir veriye dönüştürülebilmesi için bir yöntem kullanımının belirlenmesi gerekir. Elbette bu yöntem araştırma amacına, işlevine uygun olmalıdır. Aksi halde araştırmanın önemini ortadan kaldırır. Aynı zamanda yöntem anlamsal ve çözümsel yönelişler içermelidir.

¹³ Yamin Moll, **Islamic Televangelism: Religion, Media and Visuality in**

Contemporary Egypt, Arap Media and Society, Issue 10, Spring 2010, s.6.

¹⁴ Zeki Arslantürk , **Araştırma Metod ve Teknikleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 63.

Çalışmada genel olarak nitel araştırma, örnekleme, analiz ve ölçüm yöntemleri tercih edilmiştir. Özel tekniğini ise, nitel içerik analizi oluşturmaktadır. Nicel araştırma tasarımından farklı olarak nitel araştırma yaklaşımları, araştırılan nesnelere anlam dünyalarını anlayıcı/yorumlayıcı bir bakış açısıyla çözümlenmeyi amaçlamaktadır.¹⁵ Başka bir ifade ile nitel araştırmacıların amacı bulguların içinden bir anlam çıkarmaktır.

Nitel bulgular üç farklı veri toplama şeklinde meydana gelir:

1. Ayrıntılı İrdeleme (açık uçlu mülakatlar),
2. Doğrudan gözlem,
3. Yazılı dokümanlar.¹⁶

Nitel bulgular tek başlarına veya nicel verilerle birlikte sunulabilir. Nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı ikili yöntemlere başvuran araştırma ve değerlendirme çalışmaları oldukça yaygın bir şekilde kullanılır. Sayısal verilerin; mülakat, doğrudan gözlem ve yazılı dokümanların bir arada bulunması sık sık kullanılan yöntemlerden biridir.

Nitel verilerin içeriği büyük oranda araştırmacının metodolojik becerisine, duyarlılığına ve verilerin anlamlandırılmasına (yorumlanmasına) dayanır. Sistematik ve özenli bir gözlem sadece izlemek anlamına gelmez. Gözlemi detaylı bir şekilde gerçekleştirmek, yalnızca sembolleri görmek anlamına da gelmez. İçerik analizi sadece ekranda görüneni anlatmanın ötesinde sembollerin de yardımı ile yorumlayabilmektir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde yöntem ve kavramsal çerçeve yer alırken, ikinci bölümde inceleme kapsamındaki televizyon kanallarının sembolleri vasıtasıyla genel tanımları yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise televizyon kanallarının içinde yer alan programların konularına göre analizi yapılmıştır.

¹⁵ Kemaleddin Taş, **Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17.

¹⁶ Michael Quinn Patton, **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, (Çeviri Editörleri: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir), Pegem Akademi, Ankara 2018, s.4.

Araştırma, gerçekleştirildiği evren ve bu evreni temsil ettiği varsayılan örnekleme sınırlıdır. Nitel araştırma tasarımları, temsil potansiyelinden daha fazla örneklemin toplamının sosyal gerçekliği açıklamada nasıl rol oynayacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitel araştırma geleneği çoğunlukla olasılıklı olmayan örnekleme teknikleri kullanma eğilimdedirler. Çalışmamız çerçevesinde “amaca yönelik örnekleme” türü tercih edilmiştir. Amaca yönelik örnekleme, “özel ve ulaşılması güç bir nüfusun olası tüm örnek olaylarını belirlemek için geniş bir yöntemler yelpazesi kullanılan rastlantısal olmayan bir örneklem” çeşididir. Amaca yönelik örnekleme türü, özellikle kültürel temalar bulmak için televizyon kanallarında içerik analizi tekniği kullanmak amacıyla tercih edilmektedir.¹⁷

Çalışmamız için kullanılan nitel yöntemin medyanın bir kategorisi olan dini televizyon kanallarını oluşturur. Dinin farklı yorumlarını ortaya koyan bu televizyon kanalları kullandığı söylem ve sembollerin analizi ile çalışmanın içeriği genişletilmiştir. Dolayısıyla bu nitel araştırma ve gözlem televizyon kanallarının fikirleri ya da varsa mensup oldukları gruplardan çok ekrana yansıttığı, anlatmaya çalıştığı dini anlayış niteliğini ortaya çıkarıp yorumlama üzerine yoğunlaştırılmıştır. Bu noktada tezin doğru anlaşılabilmesi için ekrana yansıyan görüntünün belirli bir kitleye sunulduğu da unutulmamalıdır. Dahası kimi zaman güncel meseleler dine dâhil edilerek dinleyici ya da izleyici kitlesinin gündelik bilgi alım isteği de din genel başlığı altında yorumlanarak sunulur.

Görüntünün göstergeleri, kullanılan sözlerin de bir ya da birden fazla anlamı olması muhtemeldir. Bu sebeple görüntü ve söylem çözümlemesinde öncelikle dikkat edilmesi gerekli konular maddeler hâlinde Ataberk tarafından şu şekilde belirlenmiştir:

1. “Yalnızca özetleme yapılarak çözümleme yapılamaz.
2. Taraf tutarak söylem çözümlemesi yapılamaz.
3. Aşırı alıntılama ya da cımbızlama alıntılarla çözümleme yapılamaz.
4. Döngüsel kanıtlamayla çözümleme yapılamaz.
5. Söylem çözümlemesinin örnekleme geçersiz bir şekilde genellenemez.
6. Ayrıntı saptamak söylem çözümlemesi yapmak değildir.

¹⁷W. Lawrence Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1**, (Çev. Sedef Özge), Yayın Odası, Ankara 2014, s.322,323.

7. Tek sesli okuma söylem çözümlemesi değildir.
8. Bağlamdan koparmak söylem çözümlemesi yapmak değildir.
9. Bir soru olmadan söylem çözümlemesi yapılamaz.”¹⁸

Bu maddelerin çalışmaya yansımaları ise ekran görüntüsü ön planda tutularak gerçekleştirilmesi tezin farklılığını ortaya çıkaran etkenlerden biridir. Öncelikle kişi ya da programın anlattığı dini anlayış ve yorum özetlemek ve bu açıdan bir dini bilgi sunmak tezin amaçları arasında yer almaz. Daha ziyade tez anlatılan ve kültürün bir ögesi olan dinin anlatım şekline ve toplum üzerindeki yansımalarına odaklanır.

1.5.1 Van Dijk Yöntemi

Hollandalı dilbilimci Teun A. Van Dijk (1943-...) 1980’li yıllardan sonra gerçekleştirilen söylem çözümlemesi çalışmalarında dikkat çeken en önemli isimlerden birisidir. Özellikle ayrımcılık ve ırkçılık alanında ortaya çıkardığı “Racism and the Press”¹⁹ -İrkçilik ve Basın- çalışmasıyla söylem çözümleme yaklaşımını pratize etmiştir. Bunun yanında söylem üzerine gerçekleştirdiği pek çok çalışma onun bu alanda haklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Van Dijk’in söylem çözümleme yaklaşımının ismi “eleştirel söylem analizi”dir. Ona göre söylem analizi, sosyo-kültürel bağlamları içerisinde dil ve iletişim çalışmalarına disiplinler arası bir yaklaşımdır. Çünkü geleneksel retorik geçmişinin tersine modern söylem analizi 1970’li yılların başında antropoloji, etnografi, dilbilim, yazınbilim, psikoloji, mikro-sosyoloji, kitle iletişim, tarih, siyaset bilimi ve diğer insan ve toplum bilimleri ile ilgili olarak “metin” veya “konuşma” analizi ekseninde ortaya çıkmıştır. Çağdaş söylem analizi içerisindeki bu çok yönlülük, gündelik konuşmalar, kurumsal diyaloglar, hikâyeler, tartışmalar, medya söylemleri (haber, reklâm ve televizyon programları) ve diğer metinsel veya iletişimsel olgu türleri gibi doğal söylemlerin çeşitli aşamalarının ayrıntılı bir ortaklığına sahiptir.²⁰

Dijk “metin ve bağlam” ilişkini önceleyen disiplinler bir algıyı ön plana çıkarır. Bu şekilde söylem analizinin amacı, dilin kullanımındaki bilişsel, sosyal, tarihsel,

¹⁸ Ümit Atabek, “Söylem Çözümlemesi Başlangıç Düzeyi İçin Öneriler”, **Medya Metinlerini Çözümlemek**, (der. Gülseren Şendur Atabek-Ümit Atabek), Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s. 156-159.

¹⁹ Teun A Van Dijk, **Racism And The Press**, **Routledge**, London and New York, 1991.

²⁰ İbrahim Yenen, **Gazete Haberlerinde Din**, Otorite Yayınları, Ankara, 2015, s.33.

kültürel veya siyasal bağlamları ve etkileşimlerin metnin veya konuşmanın içerik, anlam, yapı ve stratejilerini nasıl etkilediğini göstermektir.²¹ Dolayısıyla bu çalışmayı gerçekleştirirken sosyal ve siyasal yapıların etkisini de hissedip değerlendirmeleri göz önünde bulundurmak gereklidir. Böylece, okurların sosyal bilişlerinin farklılaşmasına ve toplumsal elitlerin güçlerinin meşrulaşmasına veya ortaya çıkarılmasına sebep olabilmektedir.

Van Dijk, metinlerin yapısal analizinde çözümlemenin farklı boyut ve seviyeleri arasında bir farklılık meydana gelmesi için “yatay” ve “dikey” olmak üzere iki temel düzey belirlemiştir. Metinlerin yüzeysel yapıları sözdizimi, üslup, kelime seçimi, ses yapıları ve grafiksel sunumlarını içermektedir. Bu yüzeysel yapı veya şekiller söylem teorisi tarafından çözümlenen metin, paragraf, cümle, kelime işlevleri veya anlam ve referansların altında yatan açıklamalar olarak tanımlanmaktadır.²² Bu sayede yapı, anlam ve esas alınan kişi görüşleri kavramların içerisinde değerlendirilir. Fakat çalışmamız açısından bakıldığında bu çözümlenelerin canlı söylem üzerinden değerlendirildiği de dikkate alınmalıdır. Başka bir ifade ile metin çözümlemesi direk yazılı bir doküman üzerinden değil program sunucusunun sözleri üzerinden analiz edilip yorumlanmıştır.

Van Dijk, kendisinin süper yapı olarak isimlendirdiği bütünsel şematik bir şekil tarafından ancak metnin etrafı bir şekilde anlamını ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Bu yöntemi de başlıklar üzerinden giderek anlamlı hale getirmeyi önerir. Başlık yöntemini dini televizyon kanallarının aktarımına uyarladığımız takdirde karşımıza program kategorileri çıkar. Belirlenmiş zaman ve mekânlarda gerçekleştirilen programların öncelikle isimlendirmesi programın içeriği ve dâhil olduğu kategoriye işaret eder. Hatta hitap kitlesi hakkında bilgi sunabilir. Dolayısıyla söylemleri belirli bir düzlemde kategorize edebilmek için öncelikle ismen ayrıştırmak ve ifadelerin anlamını doğru anlamlandırma aşamasına Van Dijk yöntemi ile ulaşmak mümkündür. Sonuç olarak Dijk’e göre söylem analizi sadece yüzeysel şekil, anlam, söz edimi, üslup ve retorikten meydana gelmemektedir. Aynı zamanda söylem, gündelik konuşmalar ve röportaj, toplantı ve benzeri kurumsal diyaloglar örneklerinde olduğu gibi

²¹ Teun A Van Dijk, **Racism and the Press**, Routledge, London and New York 1991, s. 44-45.

²² İbrahim Yenen, **Gazete Haberlerinde Din**, Otorite Yayınları, Ankara 2015, s.34.

etkileşimsel bir özelliğe sahiptir. Bu durum kullanılması itibariyle yayınlanan program söylemleri, görüntüleri için de bir örnek sunmaktadır.

Van Dijk'in eleştirel söylem çözümleme yönteminde dikkat çeken önemli kavramlardan birisi de “bağdaşıklık”tır. Eleştirel söylem analizinde bağdaşıklık, dini televizyon kanallarının konu yapısını meydana getiren büyük ölçekli yapılar aracılığıyla belirgin hâle gelmektedir. Çünkü büyük ölçekli yapılar, gereksiz bilgilerin ayıklanması, genelleme ve yapılandırma gibi kuralların etkinleştirilmesi ile uygulanmaktadır. Başka bir yaklaşımla bağdaşıklık kavramı, sözdizimi ve anlam arasındaki ilişkinin doğrudan değil bağlama dayalı bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Örneğin, “Anahtar aldım ve kapıyı açtım.” cümlesinde anahtar aracılığıyla açılan kapı arasındaki bağlantı sözcüklerle ifade edilmemesine rağmen bağlam dikkate alındığında hangi kapının açıldığı açıklığa kavuşacaktır. Bu noktada Ülkü, genel bir çağrışıma sahip olan bağlam kavramını, “dünya bilgisi” olarak tanımlayarak belirginleştirmektedir.²³

Yukarıda bahsedilen yöntem ile birlikte anlaşılması gereken “makro” ve “mikro” söylem ayrılan kategoriler temelinde esas ve ayrıntı konularının analizinde karşımıza çıkar. Makro söylemler televizyon kanallarının genel dil ve sembolünde sıkça kurulan cümleleri içine alır.

²³ Güler Ülkü, “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, (der. Çiler Dursun), KİV Yayınları, Ankara 2004, s. 376.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Görsel Kültür

Görsel kültür teknolojinin ilerlemesi ile beraber gelişme göstermektedir. Bu bağlamda özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılın son çeyreğinde, sosyoloji ve sanat araştırmalarına ilaveten kültürel çalışmalar, medya ve sinemada sıklıkla başvurulan bir gözlem yapma alanı olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal bilimlerde, kültür incelemesi sonucu ortaya çıkan söylemlere göz atıldığında paradigmalardan pozitivistin içinden çıkan iki bölümün yer aldığı evren tasavvuruna denk gelen ilaveten kültürü manevi ve maddi olmak üzere iki parçalı bakış açısında ayıran etkilerinden bahsetmek mümkündür. Bu durum, konuyu farklı açılardan ele alan pek çok düşünürün zihinsel işleyişinin de çerçevesini çizer. Marjorie Barnard'ın kültür yaklaşımında bu tasavvurun bir arka plana rastlamak mümkündür. Barnard, kültürün önceden var olan açıklamasının basitçe ele alınıp görsel kültür değerlendirmesinde kullanılmasını uygun görmez ve görsel kültürün, Raymond Williams'ın toplumun "gösterge sistemi" olarak adlandırdığı şeyin incelenmesi görüşünü savunur. Bu önerme ise, gösterge sisteminin, içinde bir sosyal yapının görsel olarak üretildiği ve ispatlandığı kurumlar, nesnelere, eylemler, değerler ve inançlar olarak uyarlanmıştır.²⁴

"Ancak kültüre bu şekilde yaklaşmak, kültürün maddi boyutunun öncelenmesi sebebi ile ideolojik söylemden destek alan vurgu sorununu beraberinde getirir. Bu noktada kültürü ele alırken genel yaklaşımın üç boyutlu (bilişsel, normatif ve maddi boyut) kültür tezine odaklanmak bu ideolojik vurgu sorununu aşmaya imkân vermesi ve görsel kültürün maddi öğelerini dışa vuran bilişsel ve normatif boyutları ortaya çıkarması bakımından işlevsel olabilir."²⁵ Nitekim kültürün "maddi boyutunda" yer alan nesnelere "kognitif boyutta" işselleştirilmiş olan anlam kodunun, yani amacın

²⁴Metin Eken (aktaran), "*Görselin Toplumsal Kuramı*", **Medya ve Din**, (edt. Mete Çamdereli), Köprü, İstanbul 2015, s.413.

²⁵ Mete Çamdereli, "*Görselin Toplumsal Kuramı, Medya ve Din, Metin Eken*", Köprü, İstanbul 2015, s.414.

davranışsal olarak “normatif bir boyutta” şekillenmesini (dışsallaşmasını) diğer bir ifade ile hayat bulmasını sağlayan maddi araçtır.

Görsel olana bakıldığında ise, Barnard, görseli öncelikle “görülebilir her şey” tanımlamasından hareketle tartışmış ve böyle bir tanımlamanın yetersiz olacağını iddia etmiştir. Bu sayede bir diğer aşama, görseli “insan tarafından üretilen ya da ortaya konulan görülebilir her şey” tanımlaması üzerinden tartışmış ve böyle bir tanımlamanın yeterli olabilmesi için insan tarafından ortaya konulan görülebilir ürünlerin aynı zamanda işlevsel ve iletişimsel bir niyet taşıması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, bu tanıma estetik bir amacı da eklemiş ve son olarak görsel ile ilgili genel çerçeveyi çizen bir tanıma ulaşmıştır. Buna göre, “görsel kültürdeki “görsel olan”, insanlar tarafından üretilmiş, yorumlanmış veya meydana getirilmiş, işlevsel, iletişimsel ve estetik amacı olan her şey olarak ifade edilmiştir.”²⁶ Böylece yapılan bir tanımlama görsel kültürü; sanat, tasarım, medyatik ürün silsilesi, mimari vb. gibi pek çok unsurun önemli bir noktada konumlandırılması bakımından kuşatıcı bir özelliğe sahiptir.

Yirminci yüzyılın son yarısına damgasını vuran teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin ortaya çıkarmış olduğu görseli ön plana çıkaran yeni iletişim sahaları farklı bir kültürel süreci işaret etmektedir. Bu süreç W.J.T. Mitchell tarafından “resimsel dönemeç” (pictorial turn) kavramı ile açıklar. Richard Rorty’nin, felsefe tarihini, yeni problemler meydana getiren çeşitli döngülerin olduğunu vurgulamasından hareketle, artık yeni bir döneme girildiğini belirtirken, çağdaş teorideki son eğilimi “resimsel dönemeç²⁷” olarak adlandırmaktadır. Bu bağlamda, içerisinde yaşadığımız dönemi bir “görsel çağ” olarak tanımlamak mümkündür. Bu doğrultuda, Mirzoeff, görsel kültürün artık günlük yaşamımızın sadece bir parçası değil, günlük hayatımızın bizzat kendisi olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Hemen her yerde etkilerine maruz kalınan unsurları ile modern görsel kültür her ne kadar basit ve kavranabilir görünse de, pek çok düşünürü meselenin farklı yönleri ile ele alan çeşitli açıklamalar yapmaya yönlendirmiştir. Bu açıdan, modern görsel kültürün doğası ve özelliklerine değinmek, bu düşünürlerin önemli ölçüde farklılaşan

²⁶ Marjorie Barnard, **Sanat Tasarım ve Görsel Kültür**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2002, s. 26-28.

²⁷ Mete Çamdereli, **Medya ve Din**, “Görselin Toplumsal Kuramı, Metin Eken”, Köprü, İstanbul 2015, s.420.

²⁸ Çamdereli, a.g.e. , s.421.

analiz ve açıklamalarını göz önünde bulundurmaya gerekli kılar. Bu bağlamda; modern görsel kültür “göz merkezcidir (ocularcentric)” ve “gösteri/m” kültürüdür.²⁹

Göz merkezlik kavramı, batı kültürünün “görmeye” odaklanan yapısına yönelik önemli bir analizdir. Gösteri/m toplumuna göre ise modern üretim koşullarının hâkim olduğu insanların yaşam “gösterilerini” ve ilgilerini ortaya çıkarır. Ortaya çıkan bu görsel, birey ve toplum hakkında kümülatif bilgi sunar. Dolayısıyla görsel ifadelerin toplumu anlama ve toplumun ilgilerini tespit etme noktasında önemli etkisi vardır.

Modern dünya ya da gösteri, kendini bir birleştirme aracı olarak sunar. Gösteri ise ortak paydada buluşan insanların bir parçası olarak özellikle tüm bakış açılarını ve bilinçli tavırları bir araya getiren bir sektördür. Gerek propaganda gerekse de reklam ya da doğrudan eğlence olarak bütün yönleri ile gösteri, toplumsal olarak hâkim olan yaşamın mevcut modelini oluşturmaktadır.³⁰

Modern görsel alan “söylenler³¹” (mitler) kültürü üretir. Bu bağlamda modern görsel kültürün doğası ve işleyişine yönelik önemli açıklamalardan bir diğeri de, Roland Barthes’ın “Çağdaş Söylenler” de kurguladığı “söylen (mit)” kavramsallaştırmasıdır.³² Barthes’ın kısa yazıları bir araya getirildiğinde üçüncü sayfa haberleri ve sanat dünyasının tanınmış simalarının bir araya topladığı kısa basın yazıları imgelerinin ardına gizlenmiş değerlerin bir tür şifre çözümüne yönelir. Barthes’ta Çağdaş dünyanın mitolojileri, anlık, geçici, yapay, yüzeysel, çabucak kavranabilen, seyirlik ve genellikle “görsel hazza” seslenen kentsel gündelik hikâyelerdir. Bu hikâyelerin işlevi ise, ideolojiyi seyirlik nesnelere aracılığı ile geniş halk kitlelerine yayarak ideolojik amacı meşrulaştırmasıdır.³³

Kültürün ekrandan yansıtılmış hali olan dinde üretilen bu mitler arasında yer alır. Bu bağlamda ideolojik söylemler ile süslenmiş din yorumları ekran karşısından izleyici kitlelerine sunulur. Bu sunum gerçekleştirilirken çağdaş dünyanın güdümünden bağımsız hareket etme imkânı bulamaz. Böylece ortaya çıkan yeni bir dini görsel kültürün bir penceresini dini televizyon kanalları aracılığı ile görmek mümkün hale gelir. Bu durumun diğer alanlardan farkı ise “kutsalın” anlatım alanına dâhil olmasıdır.

²⁹ Guy Debord, **Gösteri Toplumu**, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s.36.

³⁰ Debord, a.g.e. , s.36.

³¹ Hüseyin Köse, **Medya ve Tüketim Sosyolojisi**, Ayraç Kitapevi, Ankara, 2010, s.324-325

³² Roland Barthes, **Çağdaş Söylenler**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.24.

³³ Köse, a.g.e. , s.324-326.

Bu hassasiyet ile toplum bu alanı diğer alanlardan ayırıp üzerine farklı bir misyon yükleyebilme durumu ile karşı karşıya kalır. Dolayısıyla, dinin toplum önünde gösterimine imkân sağlayan dini televizyon kanalları, ideolojileri ile yorumladıkları dini sunarken izleyici, bu ekran görüntülerini kendi hayatı ile ilişkilendirerek anlayıp, izler ve bilgi edinme aracı olarak kullanmaya çalışabilir.

2.2 Televanjelizm

İnsanların sığınma, korunma ihtiyacı inanç alanına dâhil olmalarını sağlamıştır. Bu alan kişilerin bilgi ya da birikimleri ile yorumlanmakta kişisel dini tecrübeler ile bir araya gelerek dini hayatını şekillendirmektedir. Din/dini anlatımın toplumsal tezahürlerinin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına aracılık eden özelde televizyon kanalları ile din anlatımının incelenmesi ve yorumlanması “televanjelizm” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla televanjelizm görsel anlatımın ötesinde propaganda içeriği taşır ki bu durum misyonerlik faaliyetlerini de akla getirmektedir.

Dinin anlatılması noktasında televanjelizm elektronik vaizlikle başlayan bir süreç de ifade eder. Yani din görevlilerinin birebir yaptığı danışmanlığın ötesine geçmiştir. Daha sonra “elektronik vaizlik” yerini “medyatik din anlatımı” ile paylaşmaya başlayarak her alanda olduğu gibi din alanında da insanlara en kolay ulaşım aracı olan televizyonun seçilmesini tesadüfi bir olgu olmaktan çıkarmıştır. Dolayısıyla bu durumun bir sonucu olarak “medyatik din adamları” kendilerini dijital platformda görecektir, tüm muhatapları gibi kendileri de dijitalleşmenin bütün boyutlarını kullanır hale gelecektir.

Yeryüzünde dinseliliğin kuşattığı ne varsa, artık dijital platformlarda da minimize olarak yer alır. Doğal olarak, kapısından bakıldığında devasa bir dinsel alan muhataplarını değişimle birlikte karşılar. Bu değişimin her an göz önünde olan televizyon aracılığı ile sunulması, din/dini alanın farklı yorumlarının da hayata geçirilmesine zemin hazırlar.

Teknik bir terim olarak televizyon, toplumsal iletişimin klasik yorumlarından farklı olarak kültüre yansıtıldığında olgusal bir yaklaşımla “kültür taşıyıcısı” özelliği göstermektedir. Burada kültürün taşınırken değişime uğratılması, topluma aktarılırken farklılaşmasına sebep olup kimilerinin olumsuz tavrı ile karşılaşmaktadır. Fakat bu

tavır televizyonun bir araç olarak hayatın içinde yer almasına rağmen bilgi aktarımının sorunlarına karşıdır. Bu durumu sorun haline getiren sebep ise, televizyona aşına bireylerin tutum, davranış ve zihniyetlerinin şekillendirilmesidir.³⁴

Toplumun genel işleyişine sonradan dâhil olan bir yapının geleneksel söylemin dışında sunulduğunda bazı problemleri de beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Dinin televizyon gibi modern bir görüntü sistemi ile sunulması da bu bağlamda belirli adaptasyon sorunlarını ortaya çıkarır. Bunun sebebi o kültüre ait olmayan bir teknolojinin toplum üzerindeki etkilerinin farklı bir şekilde ortaya çıkma olasılığıdır. Üstelik bu yeni teknolojinin dini alana yerleştirilerek, halka istenilen üslup ve yorum ile seslenebilme özgürlüğü sunması da söz konusudur. Bu noktada Batı medyası kanalı ile hayata alınan bu teknolojinin, toplumsal ve kültürel bağlamı değişse bile bazı karakteristik değerlerini ilişkide bulunduğu çevreye taşıyarak; onlara yeni bir bakış açısı, bir ritim, bir anlayış verecektir. Böylece yeni kültürü kabul edip kullananlar ondan derin bir şekilde etkilenecektir.³⁵

Bu çalışmada televizyon kanallarının konumuzu ilgilendiren yönü, insanın hayatla olan ilişkisini, düşünme, akıl yürütme biçimlerini dönüştürürken, aynı zamanda toplumsal hayatın bir parçası olan, dine ilişkin kavrayışlar üzerinde ne tür bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktır. Dinin televizyon marifetiyle öne çıkan biçiminin anlamı ve dini kişiler tarafından yorumlanma tarzını tüm yönleri ile aktarabilmektir. Bir başka ifade ile toplumun şekillenmesine etki eden dini televizyon kanallarını kategorize edip sundukları din anlatımını anlamlandırmaya çalışmaktır.

Televizyonun dine yönelik etki alanını iki yaklaşım yolu ile değerlendirmek mümkündür: Birincisi, televizyon yayınlarına konu olan dini programların üzerinden din yorumlarının etkilenme biçimidir. İkincisi ise, televizyon yayınları nedeniyle insanın kavrama, yorumlama biçimlerinde meydana gelen değişmelerin dini kavrayış üzerindeki etkisidir.

Yaklaşımlardan ilki olan din yorumlarından etkilenme tarzı bu anlamda birçok şekilde karşımıza çıkar. Aynı ya da farklı dinleri gerek halkın içinden, izleyici tabanında yer bulmuş kişiler tarafından yorumu gerekse yeni ve yabancı bir yorum ile sosyal hayata

³⁴ Bünyamin Solmaz, “Dinin Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1994, sayı: 3, s. 126.

³⁵ M. Naci Bostancı, **Televizyon Dilindeki İslam**, Odak Yayınevi, Ankara 2004.

dâhil olma şeklinde ortaya çıktığı gözlemlenir. İki durumda da benzerliklerin az, farklılıkların çok olduğu sunumların varlığı anlaşılır. Fakat aynı din etrafında toplanan aktarımları temelde sadece bir kutsal metne bağlı olması ile benzerlik gösterir. Dolayısıyla ortak paydada buluşan iletilerin birbirlerinin alternatifi haline gelme sonucunu doğurduğu söylenebilir.

Diğer yaklaşım ise, insanların anlama ve yorum biçimlerinin değişimidir. Bu durumu tespit etmek ise interaktif programları gözlemek ile mümkündür. Dolayısıyla yapılan gözlemler sonucu; aynı televizyon kanallarını izleyen kesimin benzer fikirlere sahip olduğu anlaşılır. Aynı televizyon kanallarını izlemeyen bireylerin ise, düşüncelerindeki farklılık da programlara katılımları aracılığı ile anlaşılmaktadır.

Dini televizyon kanallarının temel amaçlarından biri inandıkları dine hitap kitlesini davet etmektir. “Dinin gereklerini yerine getirmek” olarak adlandırdıkları bu durumu daha hızlı ve daha geniş bir alana yayabilmek için medya araçlarını kullanmaktadırlar. Televizyon ise bu araçlardan yalnızca biridir. Gazete, dergi ve radyo ile bağlantılı bir iletim ağı olduğu da hatırlanmalıdır. Tabii ki televizyon ise bu noktada her yaş için yaygın kullanıma uygun bir teknoloji olması sebebiyle ön plandadır.

Dine davet anlamına gelen “tebliğ” kelimesi dini yayınlarla birlikte “dine çağrı” için kullanımı; din/dini bilgilerin doğrudan aktarımı, propaganda ve benzeri amaçlarla kaynaktan-alıcılara doğru tek yönlü kimi zaman katılımlı bir iletişim aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Yine tartışma ortamı, dini ve manevi tecrübelerin yaşanabileceği interaktif bir kullanımı da söz konusudur. Başka bir ifade ile geleneksel iletişim anlayışı çerçevesinde de tek yönlü olarak televizyon aracılığıyla dinlerin sunumunu veya herhangi bir dini düşüncenin aktarımını ifade etmektedir. Bu tür sunumda, iletişim aracı dikey ve birden birçok kişiye şeklinde gerçekleşir. Bu ve benzeri sunumlarda herhangi bir dinin, mezhebin, grubun, cemaatin veya organizasyonun tanıtımı yapılır. Bu bağlamda sunulan dinlerin ya da dini bakış açısının tarihi ve misyonları, inanç esasları, ibadetleri ve faaliyetleri hakkında bilgiler verilirken; izleyicilere dini içerikli kitap, makale ve benzeri dokümanlara erişim imkânı da sunulmaktadır. Bu gibi içeriklere sahip sunumlar, genellikle dini grup veya organizasyonların tercih ettiği bir hizmet şekli olup, Hristiyanlık veya İslamiyet gibi dinleri temsil eden dini oluşumların sosyokültürel ortamdaki varlıklarının televizyon ortamına yansımaları şeklinde gerçekleşir.

Din sunumu ve televizyon arasındaki ilişkinin kilit noktası, aktarılan bilginin doğruluğu ya da yanlışlığı değil ekrana nasıl yansıtıldığıdır. Bu durumun kültürel referans ve toplumsal yaşam için de hayati bir olgu haline geldiğini konuyu anlamak açısından zihinde tutmak gereklidir. Başka bir ifade ile ekranda görünen bilginin asıl kaygısı, farklı bir tarz yaratmak ve kavramlar hangi alan ile ilgili olursa olsun insanları o imaja ait hissettirmektir.

Her alanın bir dili ve genel bir amacı olduğu gibi dini televizyon kanallarının da kendine ait bir dili ve yaklaşımı vardır. Bu dil aynı zamanda bir “pazar” ortamının da zeminini hazırlamıştır. Bu Pazar kavramından kastedilen farklılaşan dinin başkalarına aktarılma tarzlarındaki çeşitliliklerdir. Bu bağlamda arz ve talebin bir araya geldiği pazarda “şeyler” kendi nitelikleri değil aksine “müşteri” olarak kabul edilen kitlenin niteliklerine yapılan atıfla pazarlanmakta, burada da yine devreye (konu ile çok da alakalı olmayan) duygusal göndermeler girmektedir. Zira maddeye yönelmenin ardındaki “ihtiyaç” güdüsü dahi televizyon tarafından devre dışı bırakılabilir niteliktedir. Öyleyse, pazarda “ihtiyaçları” için bulunan insanlar, kendi tespit ettiği ihtiyaçların ötesinde pazar tarafından zihnindeki imajlar eşliğinde yönlendirilebilmekte ve durumu ihtiyacın ötesine geçirebilmektedir.

Sonuç olarak, yayıncılığın teknolojik olarak bir araya gelme değerlerden bağımsız bir yerde durduğu söylenemez. Dini televizyon yayıncılığı değerleri de bugün var olan diğer televizyon kanal formatları ile bir uyum oluşturarak programlarına devam eder. Ve aslında bu teknolojinin tam tersini kullanma çabaları da bu sebeple sekteye uğrar. Dini alanı da bu çerçevede düşünmek televizyonda din sunumunun tam anlamıyla bir yer edinmemesinin bir başka yönünü de açığa çıkarır. Fakat tüm bunlar arasında izleyici ile anlık ve canlı bir ilişki kuran televizyonu önemsiz görüp bir kenara itmek de büyük hatalara sebep olur.

Latince “missiondan” kelimesi ile aktarılan “misyon” sözlükte “görev ve yetki”, misyoner ise “görevli olan kişi” anlamında kullanılmaktadır. Hristiyanlık dinin ilk dönemlerinde teslis inancı ile ilgili tanrısal iradeye yönelik olarak taşıdığı teolojik anlamından ziyade inanç kurumu olan kilise açısından resmen vaaz için görevlendirilmeyi anlatan misyon terimi on altıncı yüzyıldan itibaren Cizvitlerce anlam değişimine uğramıştır. On altıncı yüzyılda Ignatius Loyola tarafından, Hristiyan nüfusun misyon ve misyonerlik (missionary) sömürge bölgelerinin

Hristiyanlaştırılması bağlamında kullanıldığı da bilinmektedir. Katolik kilisenin Hristiyanlığın bölge halkı arasında yaygınlaşmasını hızlandırmak amacı ile kilise tarafından görevlendirilen kişilere misyoner, gittikleri bölgelere ise misyon ülkeleri denilmiştir.³⁶

Hristiyanlık, İslamiyet ve Budizm gibi evrensel dinler, kendi mensuplarının sayılarını artırabilmek için diğer insanlara dinlerinin mesajlarını ulaştırmanın yollarını aramışlardır. Hristiyan dininin mensupları da bu çerçevede misyonerlik çalışmalarında bulunmaktadırlar. Misyonerlik, Hristiyan geleneğinden kaynaklanan ve belirli metotlar kullanarak Hristiyan dinsel değerlerinin yayılması ve diğer insanların Hristiyan olması için yapılan organize faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.

Hristiyan misyonerlerinin kültüre uyarılama yöntemiyle iki temel amacı vardır. Birincisi, misyonerliğin Hristiyan toplumların sosyal ve politik güçlenme amacına hizmet ettiği yönünde Hristiyan olmayan toplumlarda oluşan kanaatin değiştirilmesidir. Misyonerlere göre, Hristiyanlığın yerel kültür ve geleneklere uygun bir şekilde uyarlanması, diğer ülkelerde misyonerliğe ve Hristiyanlığa karşı hissedilen tarihi endişeleri muhtemelen ortadan kaldıracaktır. İkincisi, Tanrı'nın "evrensel kurtarıcılığı" inancına paralel olarak kilisenin belirli bir merkez veya merkezlerden dünyanın bütün bölgelere kaydırılması, kiliselerin sayısının artırılmasıdır. Bunun gerçekleşmesi ile Hristiyanlığın özü temel dogmalarına dokunmadan farklı kültüre uyarlanmış biçimleri dünya genelinde yaygınlık kazanacak, böylece Hristiyanlığın sadece Avrupa veya Amerika merkezli bir din değil evrensel kurtuluşu hedefleyen bir inanç sistemi olduğu gösterilecektir.

Misyonerlik faaliyetleri açısından yürütülen sosyal etkinlikler de son derece önemli bir özelliğin yansıtılmasını simgeler. Misyonerler, aralarında faaliyette bulunacak kimselerle olumlu ilişkilerin kurulmasında sosyal etkinliklerin önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. "Arkadaş evangelizmi" olarak adlandırılan arkadaşlık ilişkilerinin kurulması yanında çocuk kulüpleri oluşturmak ve kreşler, anaokulları kurmak gibi çocuklara yönelik aktivitelere, evlere ziyaretler düzenlemek, sağlık sorunları ile ilgilenmek, yalnızlık problemlerine çözüm getirmek gibi yaşlılara yönelik

³⁶ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", TDV İslam Ansiklopedisi, 30. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s.193-199.

faaliyetler önem verilen sosyal etkinlikler arasındadır. Misyonerlerce işletilen kültür evleri, yetenek geliştirme ve dil kursları, dostluk evleri, bazı turizm ve danışmanlık büroları gibi kuruluşlar, onların hedef seçtikleri çevreyi tanımaları ve çevreyi arkadaşlık ilişkileri geliştirmeleri açısından ideal ortamlar olarak görülür.

Araştırmamız kapsamında “arkadaş evanjelizmi” kavramını ele aldığımızda farklı kültürel programlar ile yansıtıldığını ortaya çıkar. Misyonerlik faaliyetlerini Hristiyan çizgide açıkça gerçekleştiren ve izlenen televizyon kanalları içinde yer alan “Sat7 Türk” Türkiye’deki tek televizyon kanalıdır. Bu televizyon kanalı yaş gruplarına, ilgi alanlarına, sözel ya da görsel sembollere sık sık başvurarak samimi bir arkadaşlık havası sunar. Aynı zamanda sabah ve öğleden sonra çocuklara uygun yayınlar yaparak misyonerlik faaliyetlerine çocukları da dâhil eder. Araya bir dini sohbet programı yerleştirilmesinin ardından yemek programı ile yayın akışı devam ettirilir. Akşam saatlerinde ise üç gün gençlere yönelik dört gün ise genele hitap eden kutsal kitap okuma ve yorumlamaları yapılır. Haber programına da yer verilmesine rağmen Hristiyanlara yönelik haberler aktarılır. Bu programların temaları farklı olsa da içinde genellikle Hristiyanlık inancına dair motifler yer alır. Diğer dini televizyon kanallarının aksine herhangi bir siyasi yoruma yer verilmez. Bu durum da bu televizyon kanalının amaçlarının Hristiyanlık dinini tanıtmak, yaşanmasını kolaylaştırmak, Türkiye’deki Hristiyanların aidiyet duygusuna ekran karşısından destek vermek ve Kutsal Kitap’ın mesajlarını iletmek olduğu anlaşılır.

Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinin ilk örneklerine VIII. yüzyıldan itibaren rastlanır. Hristiyanların Ortaçağ’da İslam ülkelerine yönelik faaliyetlerinde iki temel özellik dikkat çeker. Bu dönemde Hristiyanlar, Müslümanları Hristiyanlaştırmaya yönelik çabalardan ziyade İslam’a karşı kendi cemaatlerini bir arada tutabilmek ve Müslümanların otoritesi altında yaşayan farklı Hristiyan gruplarını kendi kiliselerine çekmek için faaliyetler yürüterek dönemi tamamlamışlardır... Hristiyanlığın bir kültür objesi değil de kültürel olduğu, dolayısıyla yalnızca Avrupa ve Kuzey Amerika gibi Hristiyan geleneğin hâkimiyetindeki bölgelerde değil bütün dünyada yerel gelenek ve adetlere uyarlanması gerektiği düşüncesine dayanır. Bu tarzda Hristiyan mesajı ve değerlerinin yerel kültürler, şartlar, değerler ve öncelikler gözetilerek sunulması asıl hedeftir. Böylece Hristiyan öğretileri, Hristiyan ritüelleri ve kurumları ile Hristiyan yaşam tarzı mümkün olduğu ölçüde yerel geleneklere

uyarlanıp halka sunulur. Örneğin bu metoda yönelim sonucunda Müslümanlara hitap edilirken onların kullandığı dini dilin kullanılmasına özen gösterilir ve onların çeşitli hassasiyetleri dikkate alınır.

Ayrıca Müslümanlar arasında manevi/dini kirlenmenin onları güvensizlik ve korkuya sevk ettiği düşüncesi ile Müslümanlarla ilişki kurulduğunda onlara Hristiyan terminolojideki kirlenme ile ilgili anlayışların anlatılmasının önemine dikkat çekildiği vurgulanır. Yine çeşitli konularda takınılan tutumlar toplumların bireysel özelliklerine göre düzenlenir. Mesela Afrika'da çok eşliliğin yaygın olduğu bazı bölgelerde misyonerler poligamiye karşı çıkmamışlardır.³⁷

2.3 Diğer Dini Medya Araçları

Din, teknolojinin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan araçlar aracılığıyla sunulmaktadır. Bu araçlar; gazete, dergi, karikatür ve sinema olarak sınıflandırılır. Daha sonra internet kullanımı da yaygınlaşmış ve dini bireyler yorumlarını bu ortamda da interaktif bir sunum ile gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda, aşağıda farklı medya araçları ile din sunumları ele alınmıştır.

Medya, dini bilgi edinme noktasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2014 yılında yapılmış olan Dini Hayat Araştırması³⁸ dini edinme kaynaklarının; yüzde 24.6'ü televizyon, gazete, radyo ve dergilerden; yüzde 23.2'ü kendi okumalarından (dini kabul ettikleri her türlü kitap); yüzde 4,8'ü ise internetten bilgi edinmektedir. Bu durum ise medya ve din bağının ne kadar kuvvetli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) tarafından 2015 yılında yayınlanan Radyo ve Televizyon Kurumları istatistiklerine göre dini programların oranı 2002-2015 yılları arasında yüzde yüz elli arttığı tespit edilmiştir. İstatistikler incelendiğinde 2002 yılında radyo ve televizyonlarda yıllık 171 bin 822saat olan dini yayın süresi, 2015

³⁷ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", TDV İslam Ansiklopedisi, 30. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s.193-199.

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Türkiye'de Dini hayat Araştırması", Diyanet Yayınları, Ankara 2014, s.127.

yılında 429 bin 643 saate çıktığı görülüyor. Bu artış bu alana olan talebi ve bu talebin yerine getirildiğini açıkça göstermektedir.³⁹

2.3.1 Gazetede Din Sunumu

Gazete, modern topluma ait olan ve genellikle günlük bilgi aktarımı için yayınlanan basın-yayın unsurudur. Bu unsur içinde pek çok konuyu barındırır. Nitekim din de bu alanda yer edinmiş olgulardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla gazetenin bir dini bilgi sunum aracı olarak düşünülmesi esas itibariyle bilginin daha fazla okuyucuya iletilmesi, bunların güçlü bir kamuoyu oluşturması, isteğe bağlı dini bir oydaşmanın sağlanması, insanların çeşitli sorunlar hakkında aydınlatılmaları gibi alanlarda yer alan bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır.

Gazete, gündelik bilgiler üzerine çıkarılan iletişim ve haberleşme aracıdır. Buna karşılık din gündelik yayınların ötesinde yaşam boyu aktarılan ve bireysel olarak tecrübe edilen alanlardan biridir. Dolayısıyla dini bilgi alanı ile bir teknoloji olarak gazete arasında öncelikle “bilme biçimi” itibariyle büyük farklar bulunur.

Gazetecilikte “habercilik yapmak” olarak adlandırılan bir alanın varlığı gazetede ki bilgi aktarımı ve din arasındaki farkı ortaya çıkarır. Habercilik yapmak, sıra dışılığı temsil eden, rutin olarak akışın dışına çıkarılma hatta bulunduğu bağlamdan taşarak bazı unsurlarının abartılı olacak şekilde öne sürülmesi, böylelikle ona esasen kendisinde olmayan bir ilgi çekicilik kazandırılması olarak tanımlanabilir. Böylelikle “olduğu” gibi aktarıldığında okuyucu dünyasında dikkat çekme olasılığı düşük olan bir konunun haber haline dönüştürülmektedir. Bu bağlamda gazetenin, konusu din olduğunda karakteristik haber yapma tavrının dışına çıkması, farklı bir araca dönüşmesi beklenemez. Gazete aracılığı ile okuyuculara iletmek istenen din anlatımının “içeriği”, mesajın kendisinden çok, habercilik yapmak adına okuyucu odaklı bilgi paylaşma aracı hale gelecektir. Başka bir açıdan dinin, ne olduğundan çok okuyucunun ne dini ilgi alanı odaklı bir anlatımı önceleyen gazetenin farklı bir dini bilgi aktarım tarzı benimsemesi sebebi ile bir tartışmaya sebep olabilir.

³⁹ <http://www.tuik.gov.tr/> (02.01.2020)

Konumu itibari ile gazete ve din anlatımı için ortaya çıkan bir başka özelliği ise, gazetenin içeriğinde bulunan günlük haberlerin din ile eş değer bilgi aktarım alanı olarak düşünülme ihtimalidir. Bu açıdan ele alındığında, okuyucu; sanat, spor, ekonomi, magazin haberi gibi alanlarının yanında din ile ilgili habere rastladığında anlam ve mahiyet farkı gözetmeksizin hızlıca göz atıp geçmesi mümkündür. Dolayısıyla gazete konumu itibariyle dini bilgi aktarımı için uygun araç olmaktan uzaktır. Elbette medya formatındaki bu farklılık sebebiyle kestirme bir hükümle din sunumu-medya ilişkisinin asla mümkün olmadığı iddiası gerçekleri tam olarak yansıtmaz. Fakat dini bilgi aktarılırken içeriği ve yansımaları göz önüne alınarak farklı bir açıdan yazılması ve okunması gerekmektedir.

2.3.2 Dergilerde Din Sunumu

Bu bölümde dergilerin din anlatımı genel olarak ele alırken bilimsel dergiler ve kadın moda dergileri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Dergiler dini bilgi aktarımı açısından değerlendirildiğinde bir üst başlıkta ele alınan gazetelerden daha özel aktarım sağladığı anlaşılır. Nitekim, bilimsel bilgi birikiminin bir çok alanda (moda, ekonomik, siyaset gibi) desteklendiği bu dergilerde dini bir konu üzerine yazılar ve görseller yayınlanmaktadır. Bu durum gazeteler ile kıyaslandığında dergilerin daha işlevsel durumda olduğu yorumunu ortaya çıkarır. Bu noktada, dergiler hitap kitlesi bakımından ele alındığında, ilgileri itibariyle alanla daha ilişkili bireylerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum dergi üzerinden edindikleri bilgileri hayata geçirme ihtimallerini artırmaktadır.

Dergiler, dini hayatın alanda yorumlanması ve günlük pratiklerin uygulanabilir örnekler sunması açısından daha spesifik bilgi aktarımı sağlamaktadır. Bu durum ise, din ile ilgili olduğunda daha verimli medyatik öğelerin ortaya çıkmasına yol açar. Dolayısıyla dergilerin gazetelere göre daha kalıcı dini bilgi aktarımı gerçekleştirdiği kabul edilebilir.

Medya araçları, kullanan bireylerin değer yargılarını ve dolayısıyla davranış biçimlerini şekillendirmede önemli bir etken haline geldiği anlaşılır. Bu durumun yaygınlaşması ise ortaya çıkan davranış biçimlerinin pekişip çeşitlenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, medyanın ekonomi kaygısı ile karşılaşılır. Toplumsal,

siyasi, ahlaki ve dini konular da farklı yorum ve üslupların aracılığı ile din anlatımı alanında yer alır. Tüm bunlar popüler kültür ve din ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Her geçen gün etkisini daha da artıran ve gelişen kitle iletişim araçları popüler kültür ürünleri arasında yer almaktadır. Dahası, bu ürünlerin yaygın hale gelmesinde önemli bir role sahip olduğu varsayılır. Bu bağlamda, kitle iletişim araçları aracılığıyla sunulan popüler kültür ürünlerinde moda, son yıllarda özellikle kadın dergilerinde en çok işlenen konuların başında gelir.

Küreselleşme ile birlikte ortak bir moda algısı oluşturulmaya çalışılmakta ve popüler kültür ürünleri aynı anda tüm dünyaya hitap edebilmekte ve büyük oranda ilgi göyerek varlığını devam ettirebilmektedir. Ortak bir değer ve anlayış oluşturan moda, bu yönüyle kitle tüketimine neden olan önemli olduğu varsayılır. Tesettür modasının da bu alanda olması gerektiği fark edilmiş ve zamanın en etkili medya aracı olan dergiler üzerinden yeni bir görüntü oluşturulmaya çalışılmış ve bu alan etkili bir şekilde kullanılmaya devam edilmektedir. Örneğin; muhafazakâr modern kadının nasıl bir yaşam tarzı benimsemesi ve nasıl giyinmesi gerektiğine vurgu yapan model çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu model oluşturma çabası dinin bu konuya dâhil edilmemesi yönünde söylem geliştiren muhafazakâr kesim tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, din anlatımı aracılığı ile gerçekleştirilen aktarımın ekonomik kaygılar ile yapıldığı düşünülebilir.

2.3.3 Dinin Karikatüre Yansıması

Görselliğin teknolojik gelişmelerle beraber tüm alanlarda yazılı kültürün yanında görsel kültürün de hızlıca yükselişe geçtiği doğal bir süreç olarak devamlılığını sürdürmektedir. Görsellik bireyin ve toplumun algı biçimini belirlemekte ve her medyatik araç da bireysel ve toplumsal kültürün bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda kültürel değerleri ve inançları yansıtan bir medyatik araç olan karikatür de bu anlamda dinin toplumsal ve bireysel kültür açısından ele alınması ve her iletişim aracında dinin temsil edilmesi söz konusu olduğu için dijital ya da medyatik bir iletişim aracı olarak karikatürde dinin temsil edildiği de gözlemlenir.

1980'ler, 1990'lar ve 2000'li yıllarda dinin yer aldığı karikatürlerin genel olarak siyasal ve toplumsal konular ağırlıklı karikatürler olduğu ve Türkiye'de dinin

kutsallığı ön planda tutularak dine hakaret ve saygısızlık içerebilecek her türlü dini karikatürlerden kaçınıldığı söylenebilir. Bir başka ifade ile yazılı ve görsel medya toplumu şekillendirirken aynı zamanda toplumun reel yapısını da göz önünde bulunduran, varlığını devam ettirebilmek adına hitap kitlesine sahip olmalıdır ki o dönem muhafazakâr kesimin tepkisinin önüne geçebilmek ve yayınlara devam edebilmek için dini alanda hassas yayınlar yapıldığı varsayılabilir.

Yine 1980'li ve 90'lı yıllara ait karikatürlerde genel olarak iktidarı ve muhalefeti temsil eden siyasi figürlere rastlanmıştır ve din olgusu bu figürlerin icraatlarını eleştirmek için karikatürlerde yer almıştır. Bu karikatürlerde dini değil, siyasi veya toplumsal bir konuyu eleştirmek için dinin kullanıldığı belirtilebilir. Ancak karikatürlerde yer alan tipler siyasi ve toplumsal konuların çok ötesine geçmiştir. Dindarlık sarıklı, takkeli, şalvarlı, tespihli, sakallı tiplerle karikatürize edilmiştir. İnce bir ironi ile dindarlar çirkin bir şekilde karikatürleştirilerek dinin kutsallığına dokunulmasa da tipler küçük düşürülmeye çalışılmıştır. Karikatürlerde daha çok bakkal, cami, manav gibi mekânların ötesine geçemeyecekleri belirtilmeye çalışılmıştır.⁴⁰

Hemen hemen her alanda olduğu gibi karikatürlerde de dinin temsili belli dönemlerde söz konusu olmuştur. Özellikle Ramazan ayında dinin kullanıldığı karikatürlere rastlanmıştır. Ramazan ayına ait sayılardaki karikatürlerde siyasi konuların yanı sıra toplumsal sorunlara dini pencereden bakılarak olumsuz bir görünüm çizildiği yorumu yapılabilir.

2010-2013 yılları arasında da yine karikatürlerin siyasi ve toplumsal konular temelinde din olgusuna yaklaştığı ve dinin kutsallığı ile ilgili olumsuz bir yorumun yapıldığını söylemek çerçevenin çehresini değiştirmek anlamına gelir. Dolayısıyla önceki yıllarda olduğu gibi din olgusunun dönemin sorunlarına ve dinin kullanım alanına yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye'de laiklik tartışmalarının her dönemde ön planda olması ve Cumhuriyetin kendisini din temelli bir tehdit altında hissetmesi bu dönemde dinin yer aldığı karikatürlerde daha fazla temsil edilen bir durum olarak ele alındığı dönem dergileri incelendiğinde ya da

⁴⁰ Tuğçe Ertem, **Medya ve Din**, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014, s. 158. (Editör: Mete Çamdereli). (Gırgır ve Fıfır Dergileri üzerinde çalışılmıştır.)

yapılan çalışmalara göz atıldığında anlaşılmaktadır. Bu konu tezin temel konusu olmadığı için genel çerçeve ele alınmıştır.

Sonuç olarak Türkiye’de medya araçlarından biri olan karikatürün toplumsal ve siyasal konuları ele aldığı dini alan ile ilgili ise genellikle olumsuz durumların öne çıkarılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ele alınan konular karikatür gibi bir alanda yapılması dini kutsallarına yönelik saldırıyı akla getirirse de böyle bir saldırının söz konusu olmadığı bilinmektedir. Ancak, genel olarak karikatürlerde dine yönelik değil; dindarlığın eleştirel hata kimi çevrelerce aşağılayıcı bir üslup ele alındığı anlaşılır. Dindar tiplerin çirkin, korkunç bir şekilde karikatürize edilerek tiplerin benzer şekilde çizilmiş olmaları da alışık bir dindar imgesinin ortaya çıkmasına ve zihinlere yerleştirilmesine neden olmuştur.

2.3.4 Sinemada Din Sunumu

Popüler kültür içerisinde film, ahlaki ve dini değer yargılarının simgesel olarak kullanımı kültürel kodlar yardımı ile topluma aktarılmasında önemi büyüktür. Ayrıca filmler, manevi tüketim ve bireysel dönüş ile meydana gelen yeni bir dini bilinçlenmenin kaynakları arasında da değerlendirilebilmektedir. Bir sinema filmi aynı zamanda dini oluşturulmuş ve izleyicilere yoğunlaştırılmış olarak aktarılan popüler bir şekli olmuştur. Bunun en açık yansıması gündelik yaşamın düzenlenmesinde önemli bir yere sahip olan kutsal değerlerin sinema perdesine yansıtılmasıdır.

Bu yansımalar izleyiciyi zihinsel olarak bir adım ileriye götürmüştür. Sinemada temaların ve dini figürlerin kullanılmasının iki farklı özelliğinden söz etmek mümkündür. İlki, dinin inananlar üzerindeki etkisinin farkında olan kimseler tarafından dini öge ağırlıklı filmlerle inanç konusunda hassas çevrelerin dikkatini sinema alanına yöneltme çabalarıdır. Diğeri ise insanları etkileme konusunda sinemanın rolünü büyütme yönünün farkında olan din ile ilgili yapılanmaların dini etkili bir şekilde kullanma konusundaki çabalarıdır. Her iki durumda da dinsel geleneğin dini öğretileri ve figürleri farklı yönleri ile sinemada alanında da kullanılmasıyla çeşitli dinsel inanç ve argümanlar inanan kitlelere iletilmiştir.

Sinema; teknolojik bir araç olmasının ötesinde kültürel kullanımı açısından sinemanın dini olarak meşruiyeti ve hakkında olumlu ya da olumsuz dini kararlar sonucunda

dindarlar tarafından algılanış biçimi olarak iki farklı açıdan değerlendirilebilecek bir alandır. İlk olarak sinema kültürel öğeleri değişimle harmanlamış fakat kültürün ayrılmaz bir parçası olan dinin çizdiği çizgilere özel hassasiyet gösterme çabasına girişmemiştir. Diğer yönden sinemanın din ile etkileşiminden dinin zarar gördüğünü iddia eden muhafazakâr kitle olaya dinin zarar gördüğü yorumu ile itiraz etmişlerdir. Sonuçta toplumsal yansımaları göz önüne alındığında sinemanın din boyutunu kullanılabilir hale gelmesi herkesin olumlu eleştirisini almasa da ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

İslam geleneğine bakıldığında, İslam'ın tarihi şahsiyetler ve figürlerden çok mesajı ön plana çıkaran ve teknolojisini daha soyut kavram ve değerler üzerine bina eden boyutu dikkat çeker. Fakat sinemanın dine yorumlanması sonucu durum tam tersini göstermekte, isim ve öğelerin ön plana çıktığı göze çarpmaktadır. Bu durum sinema ile birlikte din aktarım tarzına yeni bir yorum geldiğini gösterir.

3. BİRİNCİ BÖLÜM

SINIFLANDIRMAYA DAİR BİR YAKLAŞIM

3.1 1960-1992 Arası Yayıncılık

Televizyon Latince kökenli bir sözcük olup, “uzağı görmek” anlamına gelir ve bu anlamıyla da, McLuhan’ın daha sonraki spekülatif (kurgusal) gelişmelerinin temelini yerleştirdiği önerme gibi, gerçekten insanın görme duygusunun ulaştığı en ileri aşamadır; insanın görme yetisinin inanılmaz boyutlara erişmesidir.⁴¹ Bilim dünyasına yansımaları ise teknolojinin gelişmesiyle birlikte televizyondur. Dolayısıyla, televizyon teknolojinin ortaya çıkardığı bir araçtır.

Bir araç olarak televizyon, radyonun sunduğu sesin üzerine hareketli görüntüyü ekleyerek güçlü bir devrim yaratmıştır.⁴² Televizyonun mucitlerinden İngiliz John L. Baird, 1925’de kendi buluşu olan televizyon aygıtıyla bir halk gösterisi düzenledi. Görüntü kalitesi bir hayli kötü olmasına rağmen İngiliz yayın kuruluşu BBC mucitle ilgilendi, ona BBC laboratuvarında bir çalışma olanağı sağladı. Bu sayede dünyadaki ilk televizyon yayını 2 Kasım 1936’da Londra’da gerçekleşti. Daha sonra ilk renkli televizyon yayını 1951’de Amerika Birleşik Devletleri’nde başlatıldı.⁴³

Türkiye’de ilk televizyon yayını ise, 9 Temmuz 1952’de İstanbul Teknik Üniversitesi’nin(İTÜ) stüdyolarından yapıldı. Fakat ekonomik ve siyasal sorunlar sebebiyle İTÜ Televizyonu, 2 Mayıs 1960’da kapatıldı.⁴⁴ Yapılan düzenlemeler sonucunda, 1969 Kasım ayında, Devlet Planlama Teşkilatı “1971 yılında Türkiye çapında bir ulusal televizyon şebekesinin kurulmasını ve bunun için de gerekli çalışmalara başlanması” kararlaştırıldı.⁴⁵

⁴¹ Erol Mutlu, *Televizyonu Anlamak*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1991, s.21.

⁴² Sedat Özel, *Yeni Medya Çağında Televizyon*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015, s.1.

⁴³ Ömer Serim, *Türk Televizyon Tarihi 1952-2006*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2007, s.24.

⁴⁴ Serim, a.g.e. , s.28.

⁴⁵ Serim, a.g.e. , s.41.

Devam eden süreçte, TRT’de 31 Ocak 1968 akşamı başlayan “deneme yayınları” Ankaralılar arasında büyük bir ilgiyle karşılandı. Fakat bu yayınları izleme olanağı bulanların sayısı bilgilendirmenin yeterince yapılmaması, yayınların bir nokta ile sınırlı kalması nedeniyle çok azdı. Bu sorunlara rağmen çalışmalar durdurulmadığı için ilerleme devam etti.

Televizyon sektörünün gelişimine katkı sağLayan siyasilerden biri de Turgut Özel olarak bilinmektedir. 12 Eylül 1980’den sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde başbakan yardımcılığı ile Türk siyasetine giren Özel’in daha sonraki yıllarda başbakan ve cumhurbaşkanı olarak Türkiye’de siyasal ve ekonomik konularda gerçekleşen değişimlerde önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda alana sağladığı alt yapı ve destekler bu değişimin bir parçasıdır. Bu noktadan bakıldığında Turgut Özel’in televizyon yayıncılığı konusunda da çok ciddi etkisi olmuştur.

Özal, 1987 yılı genel seçimlerine girerken televizyonu “altı kanala çıkaracağız” sözünü verdikten hemen sonra iki kanallı TRT televizyonunun kanal sayısını altıya çıkarmıştır. Yine Özel’in Türk televizyon yayıncılığı üzerindeki bir başka etkisi de kablolu televizyon yayınlarını başlatması olmuştur. Kablolu yayın ise, elektronik yolla gönderilen televizyon yayınlarının, vericiler yardımıyla doğru dürüst alınamayan bölgelere kablo ile dağıtılması demektir.

Türkiye’de ilk olarak radyo ve daha sonra televizyon yayıncılığı, ilk olarak on yıllık bireysel ve özelleştirilmiş telsiz tekeli dönemi de dâhil, hep devletin doğduran gözetimi altında yürütülmüştür. Fakat daha sonra kanalların sayısı artırılmıştır. Dolayısıyla dini program yapmak isteyen kanallara da bu alanda bir yer açılmıştır. Çok-partili hayata geçildikten sonra ise özellikle Demokrat Parti döneminde Kur’an’ı Kerim ve Mevlit yayınlarıyla, İslami unsurlar televizyon ekranlarında yer almış fakat bu yayınların, popüler olan politikardan etkilendiği de iddia edilmiştir. Hükümetlerin farklı politikalarına rağmen televizyon kanalları milletin birlik ve beraberliğine sağlamaya yönelik yayınlarını sürdürmüştür.

Demokrat parti döneminde liberal bir eğilim için çaba harcanılan bir döneme geçildi. Bu çabaların sonucunda özgürlükler daha fazla dile getirilmeye başlandı. Bu durum

sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda olduğu gibi dini alanda da kendisini hissettirir hale gelmiştir. Zaten illegal olarak yürütülen dini faaliyetler, izleyicilerin isteği üzerine televizyonun aracılığı ile yapılan yayınlarda da yerini almaya başlamıştır. Sadece İslam dininin anlatıldığı programlarda aktarım reformist, devrimci, ılımlı ya da radikal bir zihniyeti yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü yayın yapan sadece bir televizyon kanalı vardı ve bu televizyon kanalının temel amacı insanlara dini anlatmak ya da dini ritüellerin yaygınlaştırılması değildi. Aksine, izleyicilere sosyal ahlak kurallarının aktarıldığı programlara yer verilmekteydi.

Siyasi idarenin tekelinde kendisine zor da olsa (zira o dönemde televizyon yayıncılığının geliştirilmesi yerine radyo yayınlarının çoğalmasında istemleri ön plandaydı) yer bulmaya çabalıyordu. Başka bir ifadeyle ‘tecimsel’ yayıncılığın liberalleşme söylemleri ile bulunduğu noktada televizyon yayıncılığı da akla gelmekte, bu doğrultuda çalışmalar yapılmaktaydı. Özetle Türkiye’de siyasal erklerin gölgesinde yer almayan bir televizyon yayıncılığında bahsetmek, 1982 anayasasının izlerini taşımayan programları dile getirmek o dönem için mümkün değildi.

1982 Anayasası ve İhtisas Komisyonu raporunun Milli Güvenlik Konseyi’nde görüşülmesiyle, Dayanışma Meclisi’ne başvurulmadan Kasım 1983’te çıkan 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu uyarınca TRT, radyo ve televizyon yayıncılığı tekelini elinde bulundurmaktaydı. TRT, bir yandan, 1983 yasasındaki hükümet uygulamalarının tanıtılmasına ilişkin madde ile de güçlenen iktidar partisinin ‘partizan’ kullanımı ile karşı karşıya kalırken, öte yandan yönetimsel ve finansal güçlükler yaşamaktaydı. Bunların yanında, özel kanal kiralama istemleri, reklam sektörünün güç kazanması ve bunun fark edilmesi, özel prodüksiyon şirketlerinin yeni yeni açılması ve hatta yabancı iş insanlarının televizyon kanalı açma girişimleri gibi gelişmeler bir zorlamaya sebep olurken, ‘tecimsel’ kanalların açılması ve kanal bolluğu, siyasi liderlerin retoriğinde ‘çoğulculuk’ için vazgeçilemez bir durum gibi sunuluyordu. Fakat TBMM’de, yayıncılık ile ilgili bütün tartışmalar, TRT genel müdürü, kadro atamaları, sansür ve TRT’nin taraflı yayınları ile sınırlıydı.⁴⁶

⁴⁶ Serim, a.g.e. , s.54.

Devlet bürokratları ve sembolik seçkinlerinin fikir birliği içinde olmamaları, devir yasalarının iptali, bu iptal sonrası yeni bir düzenlemenin yapılamamış olması alanın ilerleme noktasında sekteye uğramasına sebep olmuştur. Bu konuda süren belirsizlik, daha yeni (1997’de) donanım araçlarının TRT’ye teslimi ile giderilmiştir. 1988 yılında ise kablolu televizyon yayını yaygınlaşmış ve insanların dini televizyon yayınlarına kolay ulaşabileceği bir araç halini almıştır.

1990 yılında yeni bir adım atılmış bir televizyon kanalının uydu yoluyla yayına başlaması yayıncılık açısından yeni bir devrin sinyallerini vermiştir. Söz sahibi seçkinler arasında oluşan bu konudaki çatışma, kamusal bir tartışma platformuna taşınmış fakat bunun farklı boyutları da ortaya çıkmıştır. Bu boyutlar: Uluslararası siyaset arenası, finans çevreleri ve informal ilişkiler ağının güçlenmesidir. Bu üç olgunun dışı vurumu ilerlemenin önündeki engel olarak karşımıza çıktığı söylenmektedir. Sonuç olarak iletişim ve enformasyon teknolojilerinin toplumsal değişimi oluşmaya başlamıştır. Söz konusu değişimin ideolojik sunumu ve siyasal partilerin çoğunun bu sunuma katılımın bir strateji belirleme süreci haline dönüşmüş olduğu yönünde yorumlar yapmak mümkün hale gelmiştir. Fakat bu strateji günübirlik planlamaların ötesine geçip yayıncılık açısından temeli sağlam projelerin oluşumuna temel sağlayamadığı gözlemlenmektedir.

Yukarıda yer alan cümlelerin somut olarak sunulması açısından 1992 yılına kadar TRT’nin genel müdürlüğü görevini üstlenen kişiler alana katkı sağlamıştır. Örneğin; 1968-1971 yılları arasında ilk defa genel müdürlük yapan Adnan Öztrak, yasaya göre, TRT Yönetim Kurulu’nun, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’na önerisi ve ilgili bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanarak dönemin siyasi politikalarına göre değiştirilmiştir. Daha sonra 1971-1973 yılları arasında, muhtıranın kesintiye uğrattığı dönemde, yönetim koltuğuna asker bir genel müdür olan Musa Ögün geçmiştir. 1974-1975 yılları arasında dönemin en genç genel müdür olan İsmail Cem İpekçi’nin ardından, kısa bir dönem Nevzat Yalçıntaş genel müdürlük yapmıştır. 1975-1979 yılları arasında ise, ilk TRT kökenli genel müdür İ. Cengiz Taşer, 1979-1981 yılları arasında ikinci TRT kökenli genel müdür Doğan Kasaroğlu görevini yerine getirmiştir. 1981-1983 yılları arasında ise son asker genel müdür Macit Akman, ‘yeme- içme’, Üç İstanbul’, ‘Curcuna 83’ olaylarının yaşandığı dönemde genel başkanlığını

sürdürmüştür. 1984-1987 yılları arasında siyasi alanda ortaya çıkan yön değişimleri sonucunda genel müdür Tunca Toskay görevini icra etmiştir. 1988-1996 yılları arasında Cem Duna'nın yönetimine kadar süreç bu şekilde devam etmiştir.

1992 öncesi dönemde yayıncılık ve döneme şekil veren siyasi olay ya da kişiler yönünden bakıldığında böyle bir tablo yer almaktadır. Bir de döneme başka bir yönden yani toplumdaki görünümü, yansımaları ve etkileşimi açısından bakmak gerekir.

Bu bağlamda televizyonun günlük yaşamda yer aldığı ilk toplumlar, Sanayi Devrimi sonrasında oluşan kentlerde yaşayan ve kent kültürünü yeni geliştiren toplumlardır. Televizyon ise, hem sanayi Devrimi sürecinde yaşanan teknolojik arayışların ve gelişmelerin bir sonucu olarak, hem de kentsel alanlarda pek çok problemle birlikte yaşayan insanların sorunlarına geçici bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Zira toplumsal yaşam bir takım değerlere dayanarak yürütülmekte, değerlerle beslenmekte ve ayakta kalmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla toplumda iyi, kötü, doğru, yanlış olarak görmenin ana göstergesi değerlerle ilgilidir. İstenilen bu değerlerin sarsıldığı, hatta yok edildi bir toplumda artık değer olgusunun ortak bir fikir olması, bütün bireylerin katıldığı bir kanı olmaktan çıkmaya başlar. Aynı şekilde kötü, yanlış, doğru olma özelliğini yitirir.

Değerlerin nitelikli bir şekilde yansıtılması ise en kısa ve etkili olarak görsel araç olan televizyon ile mümkün hale gelmektedir. Bu noktada televizyonu temel bilgi ve düşünce aktarma kaynağı olarak kullanan toplumlar değerleri televizyondan edindikleri yaklaşımlar ve esinler vasıtasıyla oluşturur.

Toplumsal değerlerin bireylere iletilmesinde başlıca araçlardan biri olan televizyon, değerlerin yeniden üretilmesi ve aynı zamanda değerlerin yok olmasında da rol oynayan bir araçtır. Dizi filmler, haberler ve en çok da reklamlar aracılığı ile pek çok yabancı tutum topluma dayatılmaktadır. Dayatma sonucu 1992 öncesi dönemde şekillenen devlet politikaları, değişen siyasi olgular ve yansıtılmak istenilen kültür televizyon aracılığı ile halka sunulmaktadır. Fakat 1980 sonra hemen hemen herkesin bir sebeple ulaşabildiği kaynak haline gelen televizyon, dayatmanın aksine değişimin

⁴⁷ Sedat Cereci, **Televizyon Sosyolojisi**, Phoenix Yayınları, 2016 Ankara, s.47.

ve dönüşümün en güçlü aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen dönem için alternatifi olmayan televizyon kanalı TRT ile verilmek istenen mesaj net olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Dini bağlamda o dönemde sahip olunan sesli ve görüntülü teknolojiden yararlanılarak etkileşim ve aktarım sağlanmış, bu doğrultuda vatandaş da akran karşısına çıkmıştır. Başka bir ifade ile insanların duygu ve düşünce dünyalarına seslenerek gerekli görülen her türlü malzemeyi, kendi yorumlarıyla çekici bir şekil veren medya çalışanları, sınırsız bir kaynak olan halk kültüründen (kültürün ana unsurlarından olan dinden) fazlasıyla yararlandığı anlaşılır. Bunlara ek olarak genellikle aile, eğitim grupları, siyasi, ekonomik, dini gruplar, hangi grup daha baskın ise onun etkisi görülmektedir. 1992 öncesi dönemde ise halk tabanında dinin baskın olması, halka yansıtılmasında en önemli etkidir. Çünkü televizyon yayıncılığında insanları ekran başına çekebilmenin bir yöntemi de etkileşimli yayın yapabilmektir. Dolayısıyla halkın kültürünü, bakış açısını bilip o doğrultuda yayınlar yapmak izlenmek için gerekli görülmüştür. Fakat bu noktada tamamen halka odaklanmak yerine halkın istediği olguları yansıtmak için belirli bir çerçeveden sunmak yayıncıların kullandığı en etkili yöntemdir.

Türkiye’de uzunca bir süre devletin sadece bir tane resmi televizyon yayıncılığı anlayışı, ikinci Özal Hükümeti yıllarında değişime uğratarak ticari imtiyazlar ve siyasal sebepler sonucu ilk özel televizyon yayıncılığı yapabilme izni verilmiştir. Ancak bu yayın iznine anayasal bir alt yapı oluşturulmadığı için uzun bir süre devlet eli ile yasal olarak belirli olmayan yayıncılık sürdürülmüştür. Dolayısıyla, Türkiye’nin büyük bir bölümüne iktidarda bulunan parti ve belediyeleri tarafından yerleştirilen yansıtıcılar ve anten yolu ile bu programlar halka izletilmiştir. Ardından seçimlerin yaklaşması sebebi ile hızlandırıldığı düşünülebilir. Nitekim ilk özelleştirilmiş televizyon kanalı olan ve 1989 yılında kurulan Star1 izleyen Tele On, özel olarak iktidar partisinin devlet eli ile yapılan yayınların ve özel televizyon kanallarının üzerindeki tekelleşmeyi ortadan kaldırmak, yaklaşan seçimlerde muhalefet partilerinin de sesini duyurabilmesini sağlamak maksadı ile kurulmuş, seçimlerden hemen sonra yayınlarını sonlandırmıştır.

Sonuç olarak, Türk halkının hayatına bir Üniversite vasıtasıyla giren televizyon 1992 yılına kadar siyasi olayların süzgecinden geçerek, yavaş da olsa ilerleme kaydetmiştir. Dini bağlamda ise yapılan yayınlar oldukça az ve devlet denetiminde daha çok camii programlarının sunumu şeklinde olduğu bilinir. Yapılan bu programlarda sunum yapan kişilerin (ki aynı zamanda rol model görüntüsü sunan kişiler); mezhep, tarikat, grup ya da dernek söylemleri yerine genel ve birleştirici bir dil kullanılmıştır. Yine yapılan programların mekânları bilinçli olarak camilerden seçilmekte dolayısıyla toplumun yabancı olmadığı semboller yansıtılmaktaydı. Tüm bunlar 1992 öncesi dönemde halkın kültüründe yer alan din olgusunun tamamen yok sayılmadığını fakat varlığının tam anlamıyla kamusal alana dâhil olmadığını da göstermektedir.

3.2 1992-2010 Arasında Yayıncılık

“1982 Anayasası’nın hükümleri doğrultusunda, 1984 yılında Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu yeniden düzenlendi. Uydu yayınlarının 1986’dan sonra, Türkiye’den de yaygın biçimde izlenmeye başlanması ve 1990’ların başlarında uydu aracılığıyla Türkiye’ye yönelik yayın yapan özel televizyonların ortaya çıkması, TRT’nin 1990 yılına kadar süren televizyon yayınları üzerindeki tekeli ortadan kaldırdı. Anayasa’nın 133. maddesinin 1993’te değiştirilmesiyle özel radyo ve televizyon yayınları serbest bırakılırken, TRT’nin özerkliği yeniden verildi. Bu gelişme ile beraber TRT, özerkliği ve tarafsızlığı Anayasa’da hüküm getirilirken, radyo ve televizyon ile tüm medya araçlarından yayın yapan kamu hizmeti yayıncısı olarak hizmet vermeye başlamıştır.”⁴⁸

Yeni yapılan düzenlemelerle birlikte, TRT “genel sosyal ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek” maddesini yayın esaslarına eklemiştir. Yine bu düzenleme, dini anlamda herhangi bir kişi, kuruluş ya da partinin “inanç ve düşünce menfaatine alet olmamak” olgusunu dâhil etmiştir. Dolayısıyla bu olgu liberal olarak yürütülen yayın ağının devamlılığını göstermektedir.⁴⁹

1997-2003 yılları arasında görev yapan Yücel Yener döneminde yoğun yayınlara başlamıştır. Bu programlar arasında dini yayın yapan dini yayınlara 2000 yılına kadar

⁴⁸ TRT Faaliyet Raporu 2013.

⁴⁹ TRT Faaliyet Raporu 2013.

rastlanmaz. Fakat 2000 yılında ‘Anadolu İnanç Merkezleri’ adlı program Daver Atabey yönetmenliğinde bir belgesel programı olarak yayınlanmıştır. Bu program, Anadolu coğrafyasının salt inanç-mekân perspektifinden değil; inanç-insan-mekân ilişkisi yönünden değerlendirilmiştir. Yine programda, özellikle Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet açısından son derece önemli tarihi eserler ve kentlerle dolu ve İslam’da “Semavi Dinler” diye adlandırılan üç din ile ilgili bilgi aktarımı sağlanmıştır. Programda vurgulanan amaç ise, Anadolu’nun üç dinin en eski merkezleriyle birlikte bir arada yaşadığı bir toprak parçası olduğunu ve bugün büyük çoğunluğunu Müslüman olmasına rağmen öteki dinlerin ve dinlere ait birçok eserin de ayakta durduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla tüm dinlerin mabetleri, sembolleri, mitolojileri bir varlık alanı bulmuştur ve bu durum milli birlik vurgusu çerçevesinde programda dile getirilmiştir. Bu tür programlar laiklik anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca dini sembol ya da söylemlerin bulunduğu İslam dini bakış açısına göre şekillendirilmemiş filmler de o dönemde yayınlanmıştır.

Toplumsal inşa sürecinin en önemli aktörlerinden biri olan televizyon yayıncılığı 2000 yılında, dini duyguları kamusal alana taşımadan kültürel bir olgu olarak vurgulayıp birlikteliği sağlamak adına kullanılmıştır. Bu noktada Sema Sander’in ‘Mevlana ve Sema’ programı yayına hazırlanmış, Mevlana Celalettin Rumi’nin ‘Ne Olursan Ol Gel’ cümlesi kullanılarak toplumsal bağ kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Dinlerin özsel karakteri olan ahlaki öğeler, insan ilişkilerinin temel esası olması gerektiği vurgulanan programda diğer dinlere de söylem düzeyinde ve yine ahlaki boyutta yer verilmiştir.

2000 yılı Ekim ayında “İnanç ve Bilim” programı ile Abdullah Manaz ve Sacit Şahin müstakil bir din programı çekimini gerçekleştirmişlerdir. 2003-2004 yıllarına kadar başka dini programın yer almadığı televizyon kanalında TRT2 yayıncılığına geçildiğinde ‘Hacı Bektaşî Veli ve Cem Töreni ’ programı Sema Sander tarafından ekrana taşınmıştır. Rasyonel bir din anlayışının sunulduğu bu programlarda akla verilen önemin dini söylem ile aktarılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

2004 yılında İstanbul’da düzenlenen Eurovision müzik yarışmasında sanatçı Sertap Erener’in kadın semazenler ile sahne almak istemesi sonucu olumsuz yorum yapılması

dönemin televizyon ve din ilişkisine verilebilecek önemli örneklerdendir. Programın televizyonda yayınlanacak olması yayınlanma konusundaki tereddütlere neden olmuştur. Bu doğrultuda “Mevlevi geleneğinde kadın semazenler yoktur” şeklindeki itiraz dönemin dini anlama ve yansıtma biçimini anlatmaktadır. Ancak bu durumda da itirazların varlığı düşünüldüğün tek yönlü bir yorumun olduğu düşüncesi doğruluğunu yitirmektedir. Tüm yorumlara ve eleştirilere rağmen 25 Mayıs 2004 gecesi Eurovision yarışmasının açılışı kadın semazenler eşliğinde gerçekleştirildi. Ve bu olay sonucunda, dini- tasavvufi bir ögenin seküler bir alanda sunumu gerçekleştirilmiştir.

1990’da Magic Box’la başlayan özel televizyon yayıncılığı, 1993 yılına gelindiğinde büyük bir artışı da beraberinde getirmiştir. Ardından televizyon yayınları aracılığı ile ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedefleyen kesimler özel televizyon kanalı açabilmek için çalışmalara başladılar. Bu oluşuma katılmak isteyen İslami referanslı sosyal gruplar da vardı. Ancak bu gruplar ekonomik maliyetin yüksekliği sebebiyle Türkiye geneline seslenecek televizyon kanallardan çok yerel televizyon kanallara yönelik çalışmalara başladılar. Atlas TV ve Birlik TV adlı iki İslami eğilimli televizyon kanalı, İstanbul’a yönelik yerel bir televizyon kanalı kurmaya çalışırken, Ankara’da televizyon istasyonu kurma çalışmaları yapanların sayısı beş olmuştur. Resul Küçük adlı iş insanının Güneş TV’si, iş insanı Okan Çam’ın Hedef 1’i İktibas dergisi sahibi Ercüment Özkan’ın BHA TV’si, dönemin Ankara belediye başkanı Melih Gökçek’in Altın Kanal ve Haydar Baş’ın Mesaj TV’si yayınlarına yapmıştır. Bunların yanı sıra Konya, Antalya, Karaman, Kayseri gibi birçok ilde kanal açma girişimleri için çalışılmaktaydı.⁵⁰

1993’de Huzur TV adı ile yayına başlayan TGRT’nin dini aktarım yaptığı izlenim sonucu anlaşılmıştır. Bu aktarımların daha çok tarihi figürler üzerinden yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Bu figürler arasında, Osmanlı döneminde yaşamış dini tasavvufi şahsiyetlerin yer alır. Bu semboller, söylem ve görüntü olarak üzere iki şekilde de kullanılmaktadır. Örneğin, tasavvuf konusunda alanda bulunan Hacı Bayram-ı Veli, Emir Sultan ve Veysel Karani gibi otorite kabul edilen kişilerin görüntü ve sözlerin

⁵⁰ Serim, a.g.e. , s.93.

kullanıldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla televizyon kanalının geleneksel Osmanlı alt yapısı ile yayın yaptığı anlaşılmaktadır.

Seküler yaşam alanının dini bir işaret ya da figür ile karşılaşması sonucu dini hayata yönelmeyi konu edinen filmler de yine o dönemde çekilmiştir. Bu yönelim dini yorumların topluma aktarımı olarak açıklanabilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen aktarım toplumun duygu ve inanç dünyasında bir karşılık bulması ihtimali artmıştır. Çünkü televizyonu aktif kullanan toplum, bir görüntüye öncelikle ön yargılı yaklaşıp bile bir süre sonra benimseyip o görüntüyü günlük hayatın bir parçası haline getirecektir.

Yine dönemin dini sunum yapan programlarına genel olarak bakıldığında, sosyolojinin kültürel ve objektif olarak ele alan, bireyin duygu devinimi sonucu ortaya çıkan kişisel dini tecrübe boyutunun öne çıkarıldığı yayınlar dikkat çeker. Bu durumda, birey-toplum dekotomisinin metafizik mahiyetinden ayrılarak sosyolojik bir statü ve önem kazandığı anlaşılır. Bir örnek vermek gerekirse, Yeşilçam ve TRT yönetmeni Yücel Çakmaklı'nın çekimini üstlendiği 1980 yapımı "Kurtuluş" isimli televizyon filminde, bir tiplere olarak temelde din algısı olmasına rağmen yaşamına yansıtmayan bir kişi üzerine yapılan kurguda, bireysel dini tecrübe aktarılmaktadır. Nitekim bu yönetmenin, muhafazakâr camiayı hedefleyen ve dinin pratik aktarımını yansıtan programlar yayınladığı anlaşılmaktadır.

Dönemin film afişleri ele alınan konuları ve fikri alt yapıları anlamak için bakılan ön plandaki göstergelerdendir. Yine afişte teknik olarak bakıldığında kullanılan renkler, önde ya da geride yer alan oyuncu imajlarına bakılabileceği gibi kullanılan bir mekân ya da semboller de filmin önemli yansımalarındandır. Bu bağlamdaki örneklerden biri olan Yücel Çakmaklı filmlerinin afişlerine göz atıldığında at, silah, Osmanlı Turası, sarık, cübbe gibi hem dini hem de Osmanlı figür yansımalarını görmek mümkündür. Bu iddianın örneğini aynı yönetmenin "Kurtuluş" adlı filminde görmek mümkündür.

Dönemin dini aktarımı temelde iki açıdan değerlendirilebilir; bunlardan birincisi ahlaki boyutudur. Dini aktarımın yer aldığı filmlerde ahlaki yönelimli sahnelerin yoğun olduğu anlaşılır. Ahlaki yönelimden kasıt mistik öğelerin kullanılmasıdır. Bu

ögeler de İslam dinin anlatımı söz konusu olduğunda tasavvuf alanında kendine yer edinmiştir. Geleneksel inanç zemininde de yer alan tasavvufi eğilim toplumu bu alanın aktif olarak kullanımına yönlendirmektedir. Yönlendirilmekten kasıt öncelikle bireylerin “dürüst olmak, insanlara zarar vermemek ...” gibi ahlaki unsurların karşılığını günlük hayat içinde sunmaktır. Tasavvufi yönelimin aktarılmasının amacı ise halkın duygularına hitap edip insanları daha hızlı dini aktivitelere yönlendirmek olarak ifade edilebilir.

Diğer kategoride ise dinin metinsel yorumu ve sunumu yer alır ki bu kavramların İslam dini açısından karşılığı “tevil” kelimesidir. Bu kelime ile dini metnin yorumlanması ve bu yorumdan dini yaşantının çıkarılması anlaşılır. Her ne kadar teoride bu şekilde aktarılsa da yorumların fikri anlamda benimsenmesi “tek doğru” olma iddialarını da beraberinde getirir. Bu bağlamda ahlaki sunum yapan dini yönelimli programların ortak bir alanda buluşmaları daha kolay iken, metinsel yorumların yapıldığı programların fikir ve ritüel uygulama farklılıklar daha fazladır.

İslami yönelimli televizyon kanallarından bir diğeri olan Mesaj TV Haydar Baş’ın genel başkanlığı yaptığı Bağımsız Türkiye Partisi’nin yayın aracı olarak 2003 yılında yayına başladı. Günümüzde yayınlarına devam eden televizyon kanalında yapılan dini yönelimli programların İslam dinini temel aldığı anlaşılmıştır. Bu sunumlar İslam dininin kutsal metni üzerine yapılan yorumların aktarımı olarak devam ederken siyaset ahlakına da yer verildiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda, dinin siyaset için bir zemin oluşturulmak adına yorumlandığı iddiası göz önüne alındığında siyaset ve dini bir arada yorumlayıp aktarırken bir “taraf olma” kavramının sık sık kullanılması dikkat çekmektedir. Taraf olmaktan kasıt diğer dini söylemlerden farklı bir siyasi eğilimin gerçekleştirilmesi daha da ön plana çıkan bunun propaganda haline getirilmesidir. Bir başka ifade ile bu durumu, siyasetin doğasında olan bu propaganda faaliyetine dini bir çehre ile bakmanın sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim bireyler inançlarının yansımalarını her alanda olduğu gibi siyasette de görmek ister. Özellikle geleneksel fikri alt yapısını güçlü bir şekilde kullanan zihinler toplumsal bir kontrol mekanizması olarak da dini anlayışın ve yönetim erki hassasiyetlerinin bir arada bulunmasını tercih eder ve bu durum demokrasi ile yönetilen ülkelerde halkın seçimlerine yansır. Bu açıdan bakıldığında siyaset ile dini anlatımın tek düzlemde

toplanması toplumun tercihlerine ve yönetim adaylarının sözlerine yansımaktadır. Dolayısıyla, bu yansımaların partilerin medya alanı olan televizyon kanallarında ortaya çıkmaktadır.

Din ile siyasetin bir arada yorumlanıp sunulması durumuna verilebilecek bir başka örnek ise yine aynı zamanlarda kurulan TV5 isimli televizyon kanalının 2005’de kurulmasıdır. Bu televizyon kanalının programlarında Saadet Partisi adına konuşma yapan parti yöneticilerinin yer aldığı ve dini siyaset yaptığı anlaşılmıştır. Siyasi söylemlerin içine halk içinde en çok inananı olan dinin yorumlanarak sunulması dini siyaset kavramını açıklamaktadır. Bu bağlamda TV5’de dini söylemini İslam dini üzerinden geliştirdiği anlaşılmaktadır. Geliştirilen bu söyleme liberal çözümlerin de dâhil edilmesi seçmenine dini ve ekonomik anlamda refah vaadi ile birlikte sunulduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak bu televizyon kanalının diğer dini söylem geliştiren televizyon kanallarından farkı dini ve ekonomik özgürlüğün din çerçevesinde sunulmasıdır.

1990’lı yılların başında henüz özel televizyonlara izin veren yasa çıkmadan önce Türkiye’nin her yerinde hızla yaygınlaşan özel radyo ve televizyon stüdyoları kurulmaya başlanmıştır. Özel stüdyo sayıları arttıkça televizyon kanallarının sunum yapma alanları ve sunum konuları da farklılık göstermeye devam etmiştir. Dolayısıyla, TRT’nin yıllarca tek ses olarak devletin resmi görünüşünü yansıtan yayınlarının aksine, özel televizyon yayıncılığının ilk günlerinde devletin kontrol ağı kısmen daha az hissedilmeye başlanmıştır. Bu durum yerleşik toplum kültüründe yer almayan kavramların da alana dâhil olma sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu konular; homoseksüellik, feminizm, cinsellik, komünizm, din ve mezhep ayrılıkları ve hatta Atatürkçülük gibi yıllarca tartışılması bile düşünülemeyen konular ekranlarda tartışma konusu haline gelmeye başlamıştır. Bu tartışmalar toplumdaki bazı gruplara düşüncelerini açıkça toplum önünde dile getirme cesareti vermiştir. Ancak, Radyo Televizyon Yasası’nın çıkması ve yayınların denetim altına alınmasıyla birlikte bu ilk farklılaşma dönemi sona ermiş, yayın anlayışı ve içerikleri peyderpey ideolojik anlamda tarafsız hale getirilmiştir.

3.3 2010-2020 Günümüzde Dini Yayıncılık

İdeolojik bir anlam yüklenerek devam eden küreselleşme adı verilen yayın sürecinde; toplumların daha da çok yabancılaştığı, insanın giderek daha çok yalnızlaştığını; demokratik değerlerin, gerçek, anlamlı sıcak toplumların yerini soğuk, maddeci, çıkarıcı insan ilişkilerinin aldığı belirten düşünenlere karşın küreselleşmenin insanlığa yaptığı katkıları insanlığın gelişimi, kümülatif bilgi ve bunlara kolay ulaşım olarak yorumlayanlar vardır. Ancak ideolojik bir anlam yüklenerek küreselleşen bu süreçte, dünya para zengini-fakiri, bilgi zengini-fakiri, kültür zengini-fakiri olarak ayrışarak parçalanmaya devam etmektedir.

Modern bir kitle iletişim aracı olan televizyon kanalları insanları yönlendirmede ve gündemini belirlemede önemli etkiye sahiptir. Bu bağlamda, televizyon yayınları takipçileri üzerindeki bu etkiyi her geçen gün daha da artırmaktadır. Bu süreçte, kültürün bir parçası olan din de bu alanda kendisine geniş yer bulmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, günümüzde sadece dini sunum yapan televizyon kanallarının dini sunum şekil ve aşamalarının nitelik alanı da genişlemiştir. Özellikle yerel yayınların toplumsal yansımaları gözlemlenmektedir. Bu yansımalar uydu yayını yapan kanalların belirli bölgelerde aktif olarak izlenimi olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, 1992-2021 yılları arasında yayın yapan dini televizyon kanallarının dini aktarım alanı varlığını devam ettirip niteliği araştırılmak üzere beklemektedir.

Araştırma bağlamında izlenim için seçilen televizyon kanalları şunlardır:

(Televizyon Kanalları program yoğunluğuna göre sıralanmıştır.)

Sıra No	Televizyon Kanalının Adı	Kuruluş Tarihi	Sahibi
1.	Diyanet TV	24 Haziran 2012	Diyanet İşleri Başkanlığı ⁵¹
2.	Semerkant TV	2012	Semerkant Yayın Grubu ⁵²

⁵¹ Televizyon kanalı kurum adına yayınlar gerçekleştirmekte ve resmi sitesinde bildirmektedir. (<https://www.diyanet.tv/iletisim-09.12.2019>)

⁵² Semerkant TV, <http://www.semekantv.com.tr/icerik/kunye>. (18.02.2020).

3.	Dost TV	2005	Yaşar ERDOĞAN ⁵³
4.	Lalegül TV	18 Eylül 2014	Birinci Radyo Televizyon A.Ş
5.	FM TV	2015	Masum BAYRAKTAR ⁵⁴
6.	Hilal TV	Mayıs 2005	Akabe Vakfi ⁵⁵
7.	Rehber TV	12 Eylül 2011	İ. Halil FURKAN ⁵⁶
8.	ON4 TV	2014	Sivas Dijital Yayıncılık ⁵⁷
9.	MPL TV	2 Ocak 2015	İskender EVRENESOĞLU ⁵⁸
10.	Gonca TV	2014	Tuncer ÇİFTÇİ ⁵⁹
11.	Sat7Türk TV	1 Ocak 2015	Tepe Medya ⁶⁰

Tablo 1. Gözlemlenen dini televizyon kanalları.

İslami televizyon kanalları Diyanet TV hariç kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından yönetildiği için belirli bir ideoloji çerçevesinde yayınlar yapmaktadır. Bu bağlamda, yayın hayatına devam eden İslami televizyon kanalları “modern hayatı” ya da “geleneksel yaşamı” yansıtmaktadır. Bu kanalları genel olarak modern, geleneksel ve hem modern hem geleneksel öğeleri bir arada bulandıran kanallar yani kültürel düalist kanallar olarak üçe ayırmak mümkündür.

Modern televizyon kanalları, modernleşmeye direnmeyen hatta dini hayat ile modern yaşamı özdeş yansıtan yayınlar yapan televizyon kanallarıdır. Gittikçe artan bu modern (içinde yaşanan çağa ve günlere uygun) eğilimler farklılaşmaya, bireyselleşmeye, dinde otorite kabul edilen kişilerin yerine modernizmden etkilenen söylemlerin geçmesine neden olmaktadır. Bu durum modern insanın isteklerine cevap verecek hap niteliğinde sözler, dualar ve uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadır.

⁵³ 2005 yılında ise Dost TV'nin kurucuları arasında yer aldı.(02.01.2020).

⁵⁴ Televizyon kanalında ve resmi sayfasında bilgi olmasa da sitesinde öne çıkan tek isim olması sebebiyle yazılmıştır.

⁵⁵ Hilal TV, <https://www.sahteyazilim.com/hilal-tv-kimin/>. (16.01.2020)- Bu televizyon kanalının yayınların da yer alan Akabe Vakfi vurgusu durumu doğrudur niteliktedir. (30.11.2019 kapandı).

⁵⁶ Rehber TV, Genel yayın yönetmeni. <http://www.rehbertv.com.tr/kunye.php>. (18.02.2020).

⁵⁷ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/iletisim.aspx>.(17.01.2020).

⁵⁸ MPL TV'de öne çıkan ismin İskender Evrenesoğlu olduğu gözlenmektedir. Bu durum kanalın sahibi olabileceği bilgisine götürmektedir. Buna ek olarak kanalda sık sık ismi geçen Mihr Vakfi'nin genel başkanı da yine aynı isim olarak resmi sitede yer alır. <https://www.mihrvakfi.com>. (17.01.2020).

⁵⁹ Gonca TV, <http://www.goncatv.com.tr/> (13.08.2019)

⁶⁰ Sat7 Türk tv, <https://www.sat7turk.com/hakkimizda/>. (18.02.2020).

Modern döneme yönelik bu öneriler ise, insanların ilgilerini çekmekte ve uygulamaya hızlıca başlamalarına yardımcı olmaktadır.

Geleneksel yaşamı ideal model olarak görerek yayınlarını sürdüren televizyon kanalları ise, modernizme hem söylem hem de görünüm düzeyinde karşı çıkarlar. Yine geleneksel televizyon kanalları özel ya da kamusal alan içinde yer alan modern kavramının ve bu kavramın hayata geçirilmesinin insanların dini hayatına zarar verdiğini ve bir an önce bu modernizm unsurlarının insanların hayatından temizlenmesi gerektiğini savunarak bir direnç oluştururlar. Ortaya konulan bu direnç, değişim olgusuna da direnme anlamına gelmektedir. Değişim olgusu ise her alanı kapsar. Bu açıdan bakıldığında ortaya çıkan herhangi bir problem karşısında da cevabı dinde ararlar. Bu problemin dini alana ait olup olmaması inanç düzeyinde sorgulanacak bir olgu değildir. Dolayısıyla geleneksel dini televizyon kanalları İslam'ın en saf halini anlamak ve anlatmak için çalışmalarını sürdürürler.

Hem geleneksel hem de modern öğelerle ekran karşısında yer alan İslami televizyon kanalları, iki alana ait olguları da içinde barındırırlar. Örneğin; söylemleri ile geleneksel hayatı anlatan bir programı modern görünümlü bir kadın sunabilir. Ya da tam aksine geleneksel yaşamın sembollerini üzerinde taşıyan bir kadın, modern hayata ait bir konuyu tartışabilir. Fakat bu durum günümüzde yaygın olduğu için normal karşılanmaktadır. Sonuç olarak bu televizyon kanalları geleneksel ile modern olguları bir araya getirerek bir düalizm ortaya koyarlar.

Türkiye'de son zamanlarda dikkat çeken seküler ve deizm eğilimlerine karşı da televizyon ve sosyal medya aracılığı ile direnen dini televizyon kanalları, yine İslam dinine ait çözümlere yer verirler. Bu bağlamda modern insanın “mutsuzluk”, “umutsuzluk”, “yoksunluk” ve “boşlukta hissetme” gibi duygularının manevi hayatlarını din ile desteklenmemelerine dayandırarak dini yönelimin doğru olacağı savunurlar. Bu noktada sunulan pratik çözüm ise, her televizyon kanalının bir ideal tip oluşturması ve yönlendirme ile özellikle gençlere hitap etmesidir. Bu noktada kendilerine, ailelerine ve topluma yabancılaşan insanların özellikle gençlerin yaşadıkları bunalımları atlatabilmeleri için dini bir alana yönelip kişi ya da dini

bilgilerden yardım alması tavsiye edilmektedir. Kendilerine bu alanda bir yer edinmeyen gençlerin de “fikri ve ruhi yoksunluk” içinde olduğu dile iddia edilir.

Yine dini televizyon kanallarının modern ve seküler eğilim gösteren kanadı rasyonalitenin yani aklını kullanarak bilgisiyle iman etmenin yollarını göstermektedir. Bu bağlamda dindeki kaynakları aklın süzgecinden geçirerek kullanmayı, edinilen dini bilgilerin tamamının doğru kabul edilmemesini dillendirmektedirler. Bu noktada, Kur’an’ı asli kaynak kabul edip diğer kaynaklara şüpheyle yaklaşmayı, edinilen bilgilerin dine sonradan ilave edilen bilgiler olduğunu hatırlatırlar.

Geleneksel İslami televizyon kanalları ise, bu duruma tepkiyle yaklaşır. Bu yorumların dinin asli kaynağı olan hadis, siyer ve megazi gibi kaynaklardan uzaklaştırılarak dine zarar verildiğini iddia etmektedirler. Zira geleneksel yorumu benimseyen İslami televizyon kanalları görünüm noktasına varana dek dinin bütün yönleriyle yaşanması gerektiğini savunur. Aksi halde insan aklının dini anlama noktasında atıl kalacağını vurgular.

Yukarıda tablo haline getirilmiş televizyon kanallarını çalışmamız çerçevesinde altı başlık halinde kategorileştirebiliriz. Bunlar; azınlık dini televizyon kanalı, mehdi ve mesihanilik söylemine sahip televizyon kanalları, siyasi yönelimli televizyon kanalları, eleştirel yönelimli dini televizyon kanalı, dini grup destekli televizyon kanalları, halk inancına dayalı dini televizyon kanalı, kamu hizmeti veren televizyon kanalıdır. Bu kategoriye göre, SAT7 Türk TV azınlık dini kanal; MPL yeni dini hareketlerin televizyon kanalı; Hilal TV eleştirel yönelimli dini televizyon kanalı, Gonca TV halk inancına dayalı dini televizyon kanalı, Diyanet TV kamu hizmeti veren dini televizyon kanalı olarak sınıflandırılır. Semerkant TV, Dost TV, FM TV, Lalegül TV, ON4 TV dini grup destekli televizyon kanalları arasında yer alırken, Rehber ve Kudüs TV siyasi yönelimli televizyon kanalı olarak adlandırılabilir.

3.3.1 İslâm Dinini Anlatan Televizyon Kanal İsimlerine Bakış

İsim, canlı ya da cansız tüm varlıkları ve kavramları karşılayan, onları ifade etmemizi sağlayan kelimelerdir. Bu bağlamda incelenen televizyon kanallarının öncelikle isimlendirmesine ve isimlerinin simgesel olarak taşıdığı özelliklere baktığımızda

genellikle yayın politikasını ve düşünce sistemini yansıtır nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda isimlendirmenin yanında kullanılan amblemler de televizyon kanalının ideolojisinin anlaşılabilmesi için incelenmesi gereken öğelerdendir.

Semboller, iletişime aracılık ettikleri gibi yalnızca bir sembol de birçok anlamı yüklenebilir. Bu anlamlar kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Aynı zamanda değişik zaman ve mekânlarda sembollerin anlam değişimleri ya da dönüşümler meydana gelebilir. Örneğin; siyah renk kullanılan semboller Batı'da matem ve cenaze ifadesi iken, Doğu'da bu rengin karşılığı beyazdır ve bu karşılık sabit değildir. Bu duruma ise, toplumlar arası etkileşim arttıkça Batı'da olduğu gibi Doğu'da da matem için siyah rengin sembollerde kullanımı örnek verilebilir. Dolayısıyla, inancın insani boyutları olması sebebiyle, dinsel geleneklerin, zaman ve zemine göre değişimleri bir sonuç değil süreçtir.

İncelenen televizyon kanallarının amblemlerinde ve arka planlarında kullanılan renkler de televizyon kanallarının vizyonu ve misyonu hakkında ipucu niteliğindedir. Bu sebeple incelenen televizyon kanallarının sık kullandığı renkler hakkında da incelemeler ve yorumlar yapılmıştır. Bu bakış açısı ile yola çıkıldığında renk ve rengin algılanması tamamen durağan ve doğrusal bir yapıda değil tam tersine renge yüklenen anlamlar coğrafyaya, kültüre, kişiye, zamane ve mekâna göre değişmektedir. Kültür bakımından toplumsal bir analiz yapıldığında beyaz, birkaç istisna dışında pozitif bir renk olarak algılanırken, insanlar yaşlılık dönemlerinde beyaz saçlarından çok hoşlanmazlar. Ve ayrıca mitlerde, beyazlaşmış sakalları ile dünyaya gelen bebekler hakkında olumlu söylemler yer almaz. Yine benzer şekilde siyaha olumsuz bir anlam yüklenirken, kültür ve geleneklerin pek çoğunda damatların mutlu günlerinde siyah kıyafet tercih etmeleri normal karşılanır hatta kabul görür.

Siyasi alanda olduğu gibi sosyal alanda da renklerin ifade ettikleri anlam ilgi çekici bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda renkler bir düşünce ya da köklü bir ideolojinin sembol ifadesi olarak kullanılabilir. Örneğin, kırmızı renk bütün dünyada Rusya'daki 1917 Ekim devriminin ve Marksizmin ifade edilmiş şekli olarak kabul edilmiş, kronolojik olarak komünizm ve sosyalizm ile özdeş olarak algılanmıştır. Yine,

pembe renk feministlerin, yeşil renk doğacıların ve Müslümanların rengi olarak addedilmekte, mavi muhafazakâr kesime ait partilerin, kişilerin ve kuruluşların rengi sayılmakta, beyaz renkli güvercin uçurulup tercihen beyaz bayrak çekilmektedir. Siyah satanizmi ve anarşizmi ifade eden renk olarak faşizmin de sembolü kabul edilmiştir. Sarı, liberalizmin ve liberal partilerin rengidir. Beyaz ise pasifizmin rengi kabul edilir.

Bir kurumun televizyon kanalı olarak karşımıza çıkan “Diyanet TV” bağlı bulunduğu “Diyanet İşleri Başkanlığı” tarafından yine aynı isim ile adlandırılmıştır. Din kurallar ve bunlara tam uyma, bağlı olma anlamına gelen “Diyanet” kelimesi isimlendirme için seçilmiştir. Başka bir ifade ile Arapça kökenli bu kelime “din, dindarlık ve din işleri” anlamı ile dini alandaki yerini korumaya devam etmektedir. İncelediğimiz televizyon kanalları arasında kamu hizmeti veren tek televizyon kanalı olma özelliğine sahip olan Diyanet TV, kuruluş sürecinden günümüzde sadece İslam dinini esas alan yayınlar gerçekleştirmektedir.⁶¹

Diyanet TV, Diyanet kurumunu soyut olarak temsil eden amblem ve kurumu anlatan logo rengi konusunda değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerin sonuncusu 27 Kasım 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Değişiklik öncesi iki renk kullanımı dikkat çekerken bu renklerin dörtgen bir levha halinde sunulmuştur. Bu dörtgenin ise bir yaşam alanını yansıtmaya imgesi olarak yansıtıldığı yorumunu yapmak olasıdır. Sunum, dörtgeni üst ve alt olmak üzere iki kısımdan meydana geldiği gözlemlenmektedir. Amblemin üst bölümünde kullanılan rengi mor olduğu ve mor rengin ise tutucu muhafazakârlığı simgelediği varsayılır. Mor; bilinmezlik, lüks, asillik, varlık ve özgürlük algılarını oluşturur. Ve yine mor rengi asaleti simgelediği için imparatorluk rengi olarak da bilinmektedir. Aynı logonun alt kısmında kullanılan sarı renginin geçiciliğin ve dikkat çekmenin rengi olarak bilinmesi aynı zamanda altının rengi olduğu için zenginliğin ve lüksün rengi olduğu kabul edilir.⁶²

⁶¹ Kadir Albayrak, “Yazısız Halklarda ve Antik İnanışlarda Renk Fenomeni”, **Dini Araştırmalar**, İsam Yayınları, Ankara 2005, s. 14.

⁶² İbrahim Gökhan Ceylan, *Amblem ve Logo Tasarımında Renklerin Dili*, **Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**, c.8, sayı:16, Ankara 2010, s.323.

Yapılan değişiklik ile sadeleştirilen logonun tek renge dönüşmesi ve herhangi bir imge kullanmadan yansıtılması zihinde kalıcı hale getirilme çabasının bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Değişiklik sonrası tek rengin kullanımı ve bu rengin turkuaz olarak tercih edilmesi sadeleşme izlenimini uyandırmaktadır. Kullanılan turkuaz renginin Türk rengi olduğu dolayısıyla Türklük vurgusu yapıldığı düşünülebilir. Aynı zamanda net bir çıkarım yapılamamasına rağmen huzurun, otoritenin ve sakinliğin rengi olarak da aktarılır.⁶³

Yeni bir dini hareketin aktarıldığı dini televizyon kanalı MPL TV'dir. Bu televizyon kanalının isimlendirilmesinde kullanılan M-P-L harfleri İngilizce de "maximal permissible level" yani 'en büyük' anlamı taşır. Bir başka anlamı ise, tıp dilinde bir mutasyon türü olarak karşımıza çıkması sebebiyle "değişim" kelimesini simgelediği anlaşılabilir. Bu bağlamda, Kur'an'ı Kerim'e bütün olarak ittiba etmek, Kur'an'ı Kerim'in ruhuna, özüne inerek İslam'ı yaşamak ve yaşatma asıllı⁶⁴ olduğunu vurgulayan televizyon kanalı "mutluluk" kelimesini ilke edinerek değişimin kişiden başlayacağı ifade etmektedir. Son olarak, bu televizyon kanalının amblemi de 'M-P-L' harflerinden oluşmaktadır. Bu harflerin anlamı ya da açılımı konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak amblemden kullanılan harflerin renkleri konusunda yorum yapmak mümkündür. Bu noktada Kırmızı, sarı ve mavi renkleri kullanılmıştır. Psikolojide kesin anlam verilmemekle birlikte renklerin ifade ettiği anlamlara baktığımızda kırmızı canlılık, güç, dışa dönüklük ve heyecanı simgelediği varsayılır. Kullanılan diğer renk ise sarı olarak gözlemlenmiştir ve sarı renginin umut, mutluluk, neşe, heyecan katarak canlandıran, aydınlatan ve göz kamaştıran bir renk olarak değerlendirilir. Aynı zamanda sarı rengi özgün düşünceyi simgelediği için merak uyandırma özelliğine de sahiptir.⁶⁵ Bu harflerin kullanım zeminlerine bakıldığında bahsettiğimiz renkler harflerde değil zeminde kullanılmıştır. Harflerde ise beyaz tercih edilmiştir. Beyaz rengin saflığı, sadeliği, temizliği, asaleti, istikrar ve devamlılığı temsil ettiği bilinir. Bunların ötesinde huzurun ve güvenin rengi de psikolojide yine beyazdır. Dolayısıyla logoda kullanılan beyazı MPL TV, kendisini simgeleyen bir

⁶³ Gökhan, a.g.e. , s. 324.

⁶⁴ Mihr Vakfı, <https://www.mihr.com/>.(Mihr Vakfı Resmi İnternet Sitesi). (02.01.2020).

⁶⁵Gökhan, a.g.e. , s. 327.

renk olarak kullandığı şeklinde yorumlanabilir. Zira bu yorumun temeli ise sözel aktarımda kullanılan ‘mutluluk’ ve ‘huzur’ kelimelerinden anlaşılmaktadır.

Halk inancını yansıtan televizyon kanalı kategorisinde yer alan tek televizyon kanalı Gonca TV olarak belirlenmiştir. Gonca kelimesi ise, gülün açmamış hali, tomurcuktur. Televizyon kanalının kurulma sürecinden önce yine Gonca TV ekibi tarafından radyo kurulmuş ve hareketin ilk sesleri bu radyo aracılığı ile duyurulmuştur. “Gonca Radyo” dönemi de düşünüldüğünde yeni filizlenen bir söylemin simgesi olduğu tahmin edilir. Televizyon kanalının ambleminin de aynı kelimedenden oluştuğu gözlemlenir. İsminin yanında sarı, mavi, pembe, yeşil, kırmızı ve siyah olmak üzere altı renk barındırmaktadır. Siyah dışındaki renkler modernlik, liderlik, doğa, güç gibi anlamların sembolü olarak yorumlanmaktadır. Fakat amblemden beyaz zemin ve çeşitli renklerin üzerindeki oval siyah şerit dikkat çekmektedir. Kesin bir bilgi içermemekle birlikte bir imza olabileceği düşünüldüğünde köşesiz bir şekil olması, bir yönü ile sonsuzluk işaretini çağrıştırması şekli pek çok yoruma açık hale getirmektedir. Bunların ötesinde matem rengi olarak kabul edilen ve diğer renkleri çevreleyecek şekilde kullanılan siyahın sınırlandırma, kapsama özellikleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla amblem hakkında kesin bir çıkarım yapılamasa da kullanılan renkler ve şekil Gonca TV hakkında ipucu vermektedir.

Siyasi yönelimli televizyon kanallarından Rehber TV’nin ambleminde de “rehber” kelimesini tercih ettiği gözlemlenir. Rehber kelimesi, ‘doğru yolun bulunmasına yardımcı olan, kılavuzluk eden anlamına gelir. Bu bağlamda bu televizyon kanalı, dini-siyasi meselelerde yol gösterir nitelikte yayınlar yaptığı için bu isimlendirmeyi tercih ettiği de söylenebilir. Yine bu televizyon kanalı ile ilgili olarak amblem incelemesi yapıldığında Arapça karakterler kullanan tek televizyon kanalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum İslam dinini anlatan bir televizyon kanalının yine aynı dinin kutsal metin dilini kullandığını işaret etse de diğer dini anlatım yapan televizyon kanallarından anlatım ve politika olarak farklı bir yerde bulunduğunu işaret ettiği düşünülebilir. Rehber TV’de kullanılan logoda kırmızı, beyaz ve siyah olmak üzere üç renk olduğu gözlemlenmektedir. Üç rengin logoda kullanımına bakıldığında logonun üçte ikisini oluşturan üst bölümde kırmızı zemin üzerine kullanılmış beyaz Arapça rehber kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de söylediğim gibi kırmızı rengin güç ve iktidar

rengi olduğu bilinmekte dikkat çekmek için sık sık kullanılmaktadır. Üzerine kullanılan beyaz harfler tahminimizde bu televizyon kanalının kendine yüklediği vizyon düşünülebilir. Amblemin alt kısmında kullanılan siyah renk ve üzerine beyaz olarak yazılan rehber kelimesi de dikkat çekicidir. Çünkü siyah renk Türk kültüründe olumsuz anlamları içinde barındıran aslında bir matem rengidir. Bu bağlamda Arapça harfler için daha büyük bir alan ayrılırken kırmızı bir arka planın tercih edilmesinin yanında Türkçe harflerin zemini için siyah renginin kullanımı hitap edilen kitlenin yoğunluğuna göre tercih edilme ihtimalini zihinlere getirmektedir. Sonuçta tercih edilen harf ya da renklerin gerçek anlam ve sembollerini anlatan net bir söylem bu televizyon kanalının söylemleri arasında yer almadığı anlaşılmıştır.

Yine siyasi yönelimli kanallardan olan “Kudüs TV” isimlendirmesinde kullanılan Kudüs kelimesi, semavi dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için kutsal kabul edilir. Başka bir ifade ile Orta Doğu’da yer alan, dünyanın kadim şehirlerinden olan Kudüs, resmi olarak İsrail’in başkentidir. Ancak, Filistin de kendi başkentinin Kudüs olduğunu kamuoyuna duyurmuştur. İslam literatüründe Kudüs şehri milattan sonra 610 yılında ilk kible olarak belirlenmiş ve Kur’an’ı Kerim’e göre Hz. Peygamber(sav), 10 yıl sonra Miraç olayını bu şehirden gerçekleştirmiştir.

Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında, Kudüs TV söylemlerini genellikle Siyonizm ve İsrail karşıtlığı üzerinden gerçekleştirdiği için bu isimlendirmeyi kullandıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu televizyon kanalının ambleminde kullanılan figür de Kudüs’te yer alan Mescid-i Aksa’ya dâhil olan dini bir sembol olarak bilinmektedir. Kudüs TV’nin logosunda kullanılan renkler ise sarı, yeşil ve siyah olarak gözlemlenmiştir. Bu renklerden sarı Mescid-i Aksa’nın kubbe sembolünde kullanılırken, yeşil TV harflerinde, siyah ise “Kudüs” kelimesinde kullanıldığı anlaşılır. Bu renklerin logo içinde kullanımına bakıldığında siyah rengin “Kudüs” kelimesinde yer alması İsrail tarafından işgal ve işkence edildiği iddia edilen haberlerden bir matem yeri olmasını simgelemesi açısından yer verildiği düşünülebilir. Ve yine aynı logo içinde kullanılan yeşil rengin İslam’ın simgesi olduğu düşünüldüğünde aynı televizyon kanalında bahsedilen olumsuz durumlara dini bir tepki olarak kullanıldığı anlaşılabilir. Nihai ifade ile dini sembollerde kullanılan sarı rengi simgesel olarak güneş ile eş değer algılanır ve insanlar için önemli

noktaları hatırlatan, uyarıcı niteliğinde bir role sahiptir. Diğer renklere göre daha ışıltılı olduğu için çabuk algılanır. Örneğin; kadınların ziynet eşyası olan altın da sarı rengi ile dikkat çekici bir konumdadır. Yine yaldız ve varak da sarı renkleri ile aynı zamanda bir değer ve statü sembolüdür. Aynı zamanda sarı umudun ve canlanmanın rengi⁶⁶ olduğu için kullanılmış olması ihtimaller arasında değerlendirilebilir. Başka bir ihtimal ise Hazreti Muhammed'in sancak renkleri olduğu için kullanılmış olmasıdır.

Siyasi yönelimli televizyon kanalları kategorisinde yer alan son kanal olan “ON4 TV”, Şii söylemlere yer vermesi sebebiyle televizyon kanalının isimlendirmesi de mezhep için önemli figürlerin toplamı olduğu tahmin edilmektedir. Bu figürler ‘ Hz. Ali, on iki imam ve gönderilen iki tane devrin imamı olmak üzere on dört rakamını temsilinden oluştuğu anlaşılır. Bu televizyon kanalının resmi sitesinde bu bilgi şuan için yer almamaktadır. Kanalın amblemi de aynı figürü içermektedir. Yeşil zemin üzerine beyaz renk kullanılan logoda vurgunun beyaz renk için etkin hale getiriliği anlaşılmaktadır. Bütün renkleri bünyesinde barındıran ve duru bir görünüme sahip olan beyaz renk, saflığın ve temizliğin simgesidir. Aynı zamanda beyaz, istikrarı, asaleti, soğukkanlılığı, masumiyeti ve devamlılığı temsil ederken huzur ve güven verir. Bu yüzden İslam’ı ve Hz. Ali’yi yani Şiiliği temsil eden yeşil renk ile birlikte kullanılmış olma ihtimali bu televizyon kanalının belirli bir süre izlenimi sonucu zihinde yer eden ihtimaller arasında yer almaktadır.

Dini grup destekli kanallardan olan “Dost TV” ise, geçici ve günübürlük olanı değil, kalıcı ve tüm zamanlarda olanı yansıtmayı amaç edinmiş bir iletişim ortamı⁶⁷ söylemi ile kurulmuştur. Yine “biz dostuz” ilkesinden yola çıkan televizyon kanalı; insan, varlık dünya ve hakikat ile ilişkisini dostluk mottosu ile ortaya koyduğu için, “Dost TV” olarak isimlendirildiği tahmin edilmektedir. Ambleminde de aynı ismi ve bu ismin baş harfi olan “D” harfini kullandığı gözlemlenmektedir. Harflerin turuncu zemine beyaz olarak yazıldığı gözlemlenmiştir. Genel olarak turuncu heyecan ve mutluluk verici, dinamik, dikkat çekici, çarpıcı, iç açıcı, canlılık, cesaret, güven verici

⁶⁶ Kadir Albayrak, “Yazısız Halklarda ve Antik İnanışlarda Renk Fenomeni”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, Ankara 2005, s. 16.

⁶⁷ Dost TV Resmi İnternet Sitesi , <http://www.dosttv.com/>. (02.01.2020).

ve yapıcı bir renktir.⁶⁸ Bu bağlamda bu televizyon kanalı izleyiciyi inanç yönünden canlandırma, mutluluk verme gibi duyguları harekete geçirmek için kullanmış olabilir.

Dini grup destekli kanallar arasında yer alan “Lalegül TV” ambleminden de anlaşılacağı gibi lale ve gül figürlerini kullanmaktadır. İslam tasavvufu literatüründe lale kelimesi ‘boyunduruk’ anlamına ek olarak ‘Allah’ lafzına ait kelimelerden oluştuğu için Allah’ı hatırlatan simge kabul edilir. Gül ise yine aynı literatürde ‘Resul’ yani İslam dinini insanlara bildiren kişiyi simgelemektedir. Dolayısıyla iki kelimenin anlamı birleştirildiğinde ‘Allah ve Resulü’nü’ temsil ettiği ortaya çıkar. Bu bağlamda “Allah ve Resul’ünün” izinden gidenler yani “ehlisünnet” kanalı olarak anlaşılır. Lalegül TV kanalın ambleminde kırmızı ve beyaz renk kullanılmıştır. Kırmızı, insanları hızlı kararlar vermeye ve beklentileri yükseltmeye yönelik motive edici bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda kırmızı ilgi çekici bir renktir ve bu renk ile kullanılan kelime ve objeler insanların dikkatini hemen çeker ve bulunulan andaki zaman kavramının netliğini yitirmesine neden olur.⁶⁹ Dini anlatımda bu rengin kullanılması ise, insanların dikkatini çekip verilen mesaja yoğunlaşmalarını sağlamak amacıyla kullanılmış olabilir. Kırmızı rengin güç anlamı da göz önüne alındığında bir konu hakkında belirli bir otorite sahibi kişiler tarafında da kullanılma olasılığı vardır. Lalegül TV’nin 2015 yılından önce başka bir logo kullandığı bu logonun yeşil, kırmızı ve siyah renkten oluştuğu gözlemlenmiştir. Yeşil rengin logoya daha sonra neden eklenmediği bilinmese de bu değişim Lalegül TV’nin bir yenilenme sürecince olduğunu gösterir niteliktedir.

Dini grup destekli kanalların bir diğeri ise, “Semerkand TV” olarak karşımıza çıkar. Kanalın isimlendirilmesinde kullanılan Semerkand kelimesi, bağlı bulunduğu vakfın ismidir. Dahası Özbekistan’da bulunan şehrin de adıdır. Konumuz açısından önemi ise, birçok medeniyetin eğitim alanında faaliyet gösterdiği şehir olarak karşımıza çıkmasıdır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği Semerkant Üniversitesi, uluslararası eğitim alanında da itibara sahiptir. Dolayısıyla Semerkand kelimesinin bilgi alanını simgelemesi sebebiyle kanalın bu ismi kullanmış olması kuvvetli ihtimaller arasında yer alır. Televizyon kanalı, amblem olarak aynı kelimeyi kullanır. Semerkand TV bu amblemde mavi rengi tercih etmiştir. Mavi, kutsal lütfu ve bağışlamayı ifade ederken

⁶⁸ Gökhan, a.g.e. , s. 324.

⁶⁹ Gökhan, a.g.e. , s. 327.

inanç olgusu üzerinde olumlu etkiye sahip bir renk olduğu ifade edilir. Bu nedenle dini inanç mekânlarında sıkça kullanılmıştır. Türklerin Gök Tanrı inancında da mavi rengin kullanımına rastlamak mümkündür. Aynı inancın din adamı olana Şamanlar ululuğu temsil eden mavi rengi gök kelimesiyle adlandırmışlardır. Başka bir ifade ile mavi aynı zamanda “Türk” sembolü olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu televizyon kanalının dini aktarımında bir Türklük vurgusu yaptığı logo incelendiğinde anlaşılabilir.

3.3.2 Azınlık Dinini Anlatan Dini Televizyon Kanalı

Türkiye’de bugün Hristiyan nüfusun olduğu ibadethane ve faaliyetleri çerçevesinde bilinmektedir. Türkiye’de ibadet edilebilen 236 kilise hizmet vermektedir. Bu kiliseler azınlık statüsünde oldukları tüm bölgelerde ekümenik faaliyetlerde bulunmaktadır. Türkiye’de de böyle bir faaliyetin varlığı söz konusudur.⁷⁰ Bu ekümenik faaliyetlerin televizyon kanalı aracılığı ile sunumunu gerçekleştiren ise SAT7 Türk isimli kuruluştur. Bu iddianın temel dayanağı ise, Hristiyan dinini herhangi bir mezhebe işaret etmeden sunulmasıdır.

Yukarıda kaydedilen veriler ışığında SAT7 Türk’ün Türkiye’de azınlık dini sunumu yapan televizyon kanalı olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmanın 2021 yılı itibari ile resmi kurum ya da veriler ile tespit edilmemiş olması bu azınlık dini izleyicileri hakkında yorum yapma etkinliğimizi sınırlandırmaktadır. Fakat yine de faaliyet alanları, dini ibadet mekânlarının ve sosyal medya araçlarının Türkiye’de etkin diğer dinler ile karşılaştırıldığında daha az olması ve bu durumun SAT 7 Türk yayınlarında anlaşılması şuan hala azınlık dini kategorisinde yer aldığını göstermektedir. Bu duruma rağmen yapılan yayınların tam zamanlı olması, tekrar programlarındaki sayılar arttıkça yeni program ve programcılarının televizyon kanalına dâhil olması, bu televizyon kanalının somut olarak büyüdüğünü göstermektedir. Fakat izleyici sayısı, kitlesi ve izlenen bölgeler hakkında net bilginin olmaması SAT7 Türk’ün nüfuz alanı hakkında yorum yapmamızı zorlaştırmaktadır.

⁷⁰ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Günümüzde Hristiyan Ekümenizmi”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III Sempozyumu*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2001, s.251.

SAT7 Türk yayın hayatına 1 Ocak 2015 tarihinde başlamıştır. Eş zamanlı internet sitesini de kuran televizyon kanalının hedefini; Hristiyan dininin inançları hakkında bilgi vermek, ortak dil ve anlayışla dini değerleri anlatma olarak belirlemiştir.⁷¹ Resmi internet sitesinde yer alan bu tanıtım cümlesinde yer alan ‘Türkçe yayınları ile Hristiyan nüfusun inançları hakkında bilgilendirilmesi’ ifadesinden sadece kendi inanç grubuna yöneldiği anlaşılmaktadır. Fakat sohbet programlarında tüm insanlığa dine davet bağlamında seslenildiği ve dine davet çağrıları yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine belirli bir mezhebin değil tüm Hristiyan mezheplerinin genel olarak kabul gören görüşlerini yansıtan bir yayın anlayışına sahip olduğunu iddia eden bu televizyon kanalı mezhepler üstü tutumuna vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, Hristiyan dininin mezheplerini ya da geleneğini eleştiren veya diğer dinlere ait olumsuz aktarımlara yer vermediği gözlemlenmiştir. Siyasi söylem konusunda da yorumsuz olduğu programlarda ve yayın politikalarında vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu televizyon kanalının objektif yayınlar yaptığı iddiası ile tutarlılık arz ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim programlarda kullanılan genel dini ifadeler Hristiyanlık ile ilgili bilgiler vererek daha özel dini topluluklara yönlendirmektedir.

3.3.3 Yeni Dini Hareketlerin Dini Televizyon Kanalları

‘Yeni dini hareketler’ kavramı 1950’lerden sonra ortaya atılan, 1970’ler itibari ile de ilgi gösterilmeye başlayan ve coşkulu söylemleri ile yeni bir dini ruhi ve felsefi yaşam vaat eden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.⁷² Bu tanım ile beraber pek çok tanımlama bulunmaktadır. Ancak, “yeni dinî hareket” ifadesini tanımlamak için yapılan çabalar bu kavramın belli birkaç yönünü yansıtmaktadır. Bu çabaların eksik yönleri ile yetersiz kaldığı da iddia edilmektedir. Son yıllarda, yeni dini hareketlerin değişken yapıda olmaları nedeni ile tanımlamaların atıl kaldığı ve bu yönde çalışmalar yapılması gerektiği de vurgulanan noktalar arasındadır.⁷³ Bu çalışmalar her ne kadar bu dini terimi tipoloji çerçevesinde değerlendirip kategorize etse bile ortaya çıkan dini yapıların birbiri ile benzerlik göstermemesi, tanımlarda ortaya çıkan farklılıkların bir başlık altında toplanmasını güç hale

⁷¹Sat7 Türk TV, <https://www.sat7turk.com/> .(17.01.2020).

⁷² Mehmet Ali Kirman, “Batı’da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, c. II., sayı:4,1999, s.223.

⁷³ Kirman, a.g.e. , s. 328.

getirmektedir. Bu tanımların değişiklik göstermesi bu yapıların ‘kült’ kavramı ile açıklanabilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, daha fazla teolojik tanımlamalarda kullanılmak üzere ön plana çıkarılan kültür kavramı; yaygın olarak tanımlandığı üzere, hem toplumda sıklıkla kabul gören, kurumsallaşmış yerleşik Ortodoks dini gruplardan farklı bir takım inanç ve ibadet şekillerini veya bunları benimseyen insanların bir araya gelmesiyle oluşan toplulukları tanımlamaktadır. Başka bir ifade ile kültürler, senkretik ve ezoterik özellikler taşıyan, bu yüzden toplumun geneli tarafından dışlanan, kültürel normların ifadeleri edilme şekilleri olan küçük, fakat aktive edilmiş dinî formlardır. Sosyal bilimlerde de sıkça kullanılan kültür kavramı; “yargılayıcı” ve “aşağılayıcı” bir takım anlamlar içeren ve aktif olarak kullanılan taraflı, sosyal bilimlerin değer yargılarından uzak tutulmasına yönelik ilkesiyle uyum sağlamadığı söylenmektedir. “Bu yüzden teolojik tanımlama yapılan çalışmalarda ‘kült’ kavramını kullanırken, akademisyenler ise daha nesnel bir kavram olan ‘yeni dinî hareketler’ kavramını tercih etmektedirler.”⁷⁴

Dini alanda yeni biçimler bu gün Yeni Dini Hareketler ve Yeni Çağ Hareketleri⁷⁵ olarak isimlendirilir. Yapıları, inanç ve söylemleri itibariyle bu yeni oluşumlar, dini örgütlenmenin daha önceki geleneksel biçimlerine çoğu kez benzemezler.⁷⁶ Bu hareketlerin dinî olarak değerlendirilme sebebi ise; üye olanlara, hayatın gerçek manasını, varlığın tabiatı gibi temel sorulara nihaî bazı yanıtlar sunmaya yönelik girişimleri içermektedir. Felsefi ve dini dünya görüşüne dair önermelerin yanı sıra mensuplarına daha fazla aşkın bilgi, ruhi dinginlik ve iç huzura erme durumunu ortaya çıkarma ve sonunda manevî yönden olgunlaştırma ve geliştirme gibi elde edilebilir bazı yüksek gayeler için aracı ve imkânlar da sağlama iddialarından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda sözü edilen hareketler küresel modern bir toplumun gelişimi ve bireysellikteki artışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlar, küresel bir toplumdaki bireyler için pek çok kültüre ait inançlardan kendine uygun birine inanmada sadece tercih değil, aynı zamanda bu seçimleri uygulama

⁷⁴ Kirman, a.g.e. , s. 29.

⁷⁵ Yeni Çağ Hareketleri Gonca TV isimli televizyon kanalı kapsamında ele alınacaktır.

⁷⁶ Jhon Bird (çvr. Abdulvahap TAŞTAN ve M.Derviş DERELİ), **Din Sosyolojisi Nedir?**, Lotus Yayınları, İstanbul 2015, s.81.

imkânına da sahip yapılardır. Bu anlamda bireysel özgürlüğü ortaya çıkarabilme potansiyelini insanlara sunarak insanları etkilemektedirler.

Yeni dini hareketler özellikle dinî özgürlük sorunu olarak ele alınmaktadır. Modern hayatın birey için getirilerinden biri olan özgürlük kavramı dini alanda ortaya çıkarken geleneksel ve kökleşmiş dinlerin güdümünde çıkıp daha spesifik önermeler sunar. İnsanları etkisi altına alan bu öneriler öncelikle genç ya da acı çeken bireylere hitap eder. Yaşadığı hayattan memnun olmayan bu insanlar yeni bir yaşam tarzı, “mutluluk”, “huzur” ve yalnızlıktan kurtulabilmek için “aidiyet” isteklerine cevap bulacaklarını varsayarak katılım sağladıklarını iddia ederler. Fakat bu durumun tüm üyeler için olumlu sonuçlar doğurması beklenmez çünkü her yeni akım önerisini gerçekleştirebilmek için bireyden maddi ya da manevi taleplerde bulunur. Bu talepler bireyin durumuna göre değişiklik gösterir. Statü, nüfuz ya da ekonomik açıdan üstün olan üyelere inanç çatısı altında fedakârlıklar talep edilir. Bu özelliklerden yoksun olan insanlardan ise, mistik tecrübeyi ön plana çıkaran ve bağlılığı artıran dersler alması ve uygulaması beklenir. Bu bağlamda yeni dini akımlar (tasavvufî eğilimli) içinde yer alan bireylerin olaylara akli tahliller yerine sezgisel bilinç ile yaklaşılması sonucunda üyenin mutluluğa ulaşacağı iddia edilir.

Yeni dini hareketler, üç şeyi yapma iddiasını taşımış ve buna kendilerini adanmışlardır, daha çok insana hitap edecek geniş organizasyonlar yapma; insanlardan alınabilecek maksimum miktarı almanın en iyi yollarını bulma ve insanların her zaman geliştirilebileceği iddiasıdır. Bu bağlamda, ekonomik başarılar ve din benzeri şeyler bu hareketlerde bir araya gelmiştir.⁷⁷

Türkiye’de de insanlar inanç ve aidiyet alanına dâhil olan hareketlere katılım sağlarlar. Bu yapılar yeni hareket olarak ortaya çıkarken özgün olmaktan çoğu zaman uzaktır. Daha çok içine doğduğu kültür ve dinden etkilenirken diğer kültürlerin ya da dinlerin özelliklerinden de haberdar olup benzeri eylemleri sergilemektedirler. Bireyler de artık yaşam için yalnızca tek bir dinle ya da tek bir siyasi partiyle özdeşleşmekdikleri için bir “topla ve karıştır” (pick and mix) kültürüne sempati duymaya başlarlar.⁷⁸ Bu

⁷⁷ Bird, a.g.e. , s. 88.

⁷⁸ Bird, a.g.e. , s. 205.

sebeple topla karıştır biçimini benimseyen yeni dini hareketler, bireyleri etkilemekte üyelerinin arasına dâhil etme çabasında bulunarak etki alanını genişletme çabasını sergilerler. Bu etki alanının halk için en kolay erişim ağı olan televizyon kanalı ile aktarılması elbette tesadüfi bir durum değildir. Aksine bu yeni dini hareketler insanlara din hakkında yeni iddialarını duyurabilmek için televizyon kanallarını diğer medya araçları ile koordineli olarak kullanmaktadırlar.

Günümüzde bu alana dâhil ettiğimiz televizyon kanalı ise MPL TV'dir. Bu oluşuma televizyon kanalı inceleme açısından bakıldığında yeniçağ hareketi yerine yeni dini hareket isimlendirilmesi ile sunulmasındaki neden İslam dini çatısı altında fakat genel yorumları ile bağdaşmayan söylemlerin yer almasıdır. Bu duruma verilebilecek örnek ise "imam" olarak adlandırılan ve İslam dininin kutsal kitabına yeni ve farklı yorumlar getirilmesidir. Bir başka neden ise, İslami literatürün içinde yer alan yaygın söylem doğrultusunda Hz. Peygamber sonrası herhangi bir "uyarıcı" yer almaması söyleminin aksine bu dini televizyon kalanının aktarımlarına bakıldığında bireysel spesifik yorumların yapılmasıdır. Ancak bu sebepler doğrultusunda bir oluşumun yeni dini hareket haline gelebilmesi için belirli bir hitap kitlesine ihtiyaç duyar, aksi halde sayıca az ve farklı dini sunum yapan hareketler "kült" olarak adlandırılmaktadır. MPL TV'nin dini sunumlarına kült yerine yeni dini hareket denememizin sebebi ise, yurt içinde ve dışında konferansları ve medya aracı ile yaptığı aktarımların geniş bir kitleye sesleniyor olmasıdır. Bunların ötesinde programların genel sunuculuğunu yapan ve sohbet programları bölümünde hakkında bilgi vereceğimiz İskender Evrenesoğlu'nun evrensel bir hitap şekli kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebepler doğrultusunda MPL TV'nin yeni dini hareket hakkında sunum yapan televizyon kanalı kategorisine dâhil ettik.

Evrenesoğlu 2 Ocak 2015 yılında MPL TV ile bu kimliğini ve oluşumunu kamuoyu ile paylaşmıştır. Her ne kadar kendini "Resul"⁷⁹ olarak tanımlayıp bir tasavvuf kanalı⁸⁰ olduğunu iddia etse de var olan yazılı metni değiştirerek yorumlaması, bireysel olarak

⁷⁹ MPL TV, <https://www.mihir.com/kitaplar/263/imam-iskender-ali-mihr-hazretleri> (21.12. 2020).

⁸⁰ MPL TV, <https://www.mihir.com/kitaplar/263/imam-iskender-ali-mihr-hazretleri> (21.12. 2020).

kendine bir misyon yüklemesi, tek dini kurtuluş yolunun bu oluşuma dahil olmak olduğunu iddia etmesi yeni bir dini hareket olma nedenlerini ortaya koymaktadır. Konumuz açısından önemi ise, bu hareket ve grubunun sesini bir televizyon kanalı ile tamamen dini sunumlar yaparak duyurması ve Evrenesoğlu'nun ölümüne rağmen devam ettirilmesidir.

Bu grupta yer alma nedenlerinden ‘var olan yazılı metni değiştirerek yorumlamasına’ örnek olarak “Mutluluk Sohbetleri⁸¹” isimli program değerlendirilebilir. Başka bir ifade ile Evrenesoğlu, birçok programda Kur’an’ı Kerim’den bazı bölümlere⁸² farklı yorumlar yapmaktadır. Bu programlarda Fatıha Suresi’nin “tefsirinin” yer aldığı bölümde beşinci ayeti, “(Allah) Yalnız sana kul oluruz ve yalnız senden “istiane”⁸³ (mürşidin kim olduğunu öğrenmek adına özel bir yardım) isteriz” şeklinde aktarımlar yer alır. Evrenesoğlu, “mürşid” kelimesindeki özneyi “kendi” için kullanmaktadır. Dolayısıyla bu ifadeler ile kendisine kutsal bir rol yüklediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Evrenesoğlu kendini “İslam âlemine gönderilmiş yenileyici, arındırıcı ve düzeltici bir gözcü⁸⁴” olarak tanımlamaktadır. Amacının ise, “Allah’ın murat ettiği tek din olan Haniflik (İslam)’ı anlatarak tüm insanları mutluluğa ulaştırma⁸⁵” olarak aktarmaktadır.

Sonuç olarak, bu bilgiler ve izlenim sonucu, özel bir söylem ve yeni bir yorum geliştiren Evrenesoğlu'nun İslam dininden beslenen yeni dini bir oluşum olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile İslam dinine ait söylemlerinin bulunmasına rağmen dinin kutsal kitabı ile çelişen yorumları bu oluşumun müstakil bir özellik kazandığını göstermektedir.

3.3.4 Siyasi Yönelimli Dini Televizyon Kanalları

İslam dininde siyaset ve devlet anlayışı, adaletin tesis edilmesi ve zulmün ortadan kaldırılmasını önemli hedeflerden biri olarak kabul edilen, insani hakların dini temelde muhafaza edilmesini ve yetkilerin halktan alınmasını ve gerekli görülen hukuki düzen

⁸¹ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/101815/maide-suresi-106-111-ayetlerin-srlar> (21.12.2020).

⁸² MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/3/ali-imran/1> (21.12.2020).

⁸³ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/1/fatiha/5> (21.12.2020).

⁸⁴ MPL TV, <https://www.mihir.com/kitaplar/263/imam-iskender-ali-mihr-hazretleri>. (21.12.2020).

⁸⁵ MPL TV, <https://www.mihir.com/kitaplar/263/imam-iskender-ali-mihr-hazretleri>. (21.12.2020).

ile ilgilidir. Bu anlayışın tesisi için adalet, hakkaniyet, şura meclisi ve ehliyet (yetkinlik, yeterlilik) şartları belirlenmiştir. Bu duruma farklı bir yorum getiren Ehl-i Sünnet, bu konuyu hukuki çerçeveden ziyade kelami düzlemde değerlendirmiş, hukuk temelinde sabit bir devlet ve siyaset anlayışının devamlılığını sağlayamamıştır. Ehl-i Sünnet dışında yer alan oluşumlarında aynı durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Din ve devlet arasındaki toplum açısından sorun meşruiyet sorunudur. Bu sorunun çözümü farklı toplumlarda dinin güdümünde ya da dinden ayrı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türk toplumu ise, anayasal düzende laiklik ilkesini kabul etmiş ve meşruiyetini temelde dine dayandırmamaktadır. Laiklik kavramı, yani siyasetin dine karıştırılmadığı sistem modern ve post modern devletlerin önemli bir özelliğini ifade etmek için kullanılır. Din, devlet ve siyasetin bu konumu toplum içinde var olan siyasi söylemin dışı vurum şeklini de belirlemektedir. Bir diğer ifade ile kültürün içinde yer alan öğelerden biri olan din, devletin izin verdiği ölçüde resmi olarak varlığını ve faaliyetlerini gerçekleştirmekte ve çizgisini belirlemektedir. Çünkü etkin meşru güç devlet olarak halk tarafından kabul edilmiştir.

Türkiye de anayasal kabulde laik bir ülkedir. Bu bağlamda kurumsal olarak din ve devlet işleri birbirinden ayrı bir şekilde yürütülmektedir. Fakat bu bağımsızlık devletin dini alanı tamamen bağımsız hale getirdiği anlamına gelmez. Aksine Diyanet'in kurumlaşması sonucu dini alanı kontrol etmektedir. İslam dini için resmi temsilci konumunda olan Diyanet Kurumu, dini eğitimin ve ibadet yönetiminin yine kurum tarafından atanan görevliler tarafından gerçekleştirildiği bir kamusal alanı ifade etmektedir. Bu bağlamda azınlık statüsünde varlığı resmi olarak kabul edilen kilise ve katedral gibi yapılar da mevcuttur. Fakat bu kurumların görevlileri ve ibadethanelerin inşası devlet tarafından kontrol edilmemektedir.

Türkiye'de dini ve siyasi görüşleri bir arada sunan televizyon kanalları bulunmaktadır. İncelediğimiz televizyon kanalları arasında siyasi yönelimli televizyon kanalları; Rehber TV, Kudüs TV ve On4 TV'dir. Bu televizyon kanallarının dini-siyasi söylemlerini ve neden bu kategoride yer aldıkları inceleme sürecindeki veriler yardımıyla bu bölümde analiz edeceğiz.

Rehber TV’de din sunumlarının yanında güncel ya da geleneksel siyasi konulara getirdiği yorumlar sebebiyle yaptığımız kategoride siyasi yönelimli dini televizyon kanalları bölümünde yer almaktadır. Diğer dini sunum yapan televizyon kanallarının aksine siyasi içerikli yorum ile haber programlarının da yayın akışında yoğun olarak yer alması ve bu programlarda yer alan konukların siyaset içerikli açıklamalar yapması yine aynı kategoride yer vermemizin sebebidir. Dini-siyasi içerikli programlar, “Pi Analiz ⁸⁶”, “Paylaş-1 Yorum ⁸⁷” ve “Seçim 2018 ⁸⁸” olarak Rehber TV’de yayınlanmaktadır.

Rehber TV’de gerçekleştirilen yorum programlarına katılan konuklar ise DoğruHaber⁸⁹ medya kanalının yazarlarından oluşmaktadır. DoğruHaber gazete ve yayınlarına bakıldığında “Hizbullah” isimli “cemaati⁹⁰” ile ilgili tanıtıcı ve “cemaate” övgü içeren yazıların ve röportajların⁹¹ yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu duruma ek olarak Rehber TV ve Doğru Haber’in yayınlarına göz atıldığında paralel ilerlediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Rehber TV’nin Hizbullah cemaati ile ilgili yayınlar gerçekleştirdiği iddia edilebilir. Hizbullah, Cemaata Ulamaye İslami (İslam Alimleri Cemaati) adını benimseyerek 1979 yılında Batman’da faaliyet alanını oluşturmuştur. Hareketin kurucusu, 1952 yılı Batman’da doğan Mülkiyeli Hüseyin Velioglu’dur.⁹² Bu oluşum, adını daha sonra “Hizbullah” olarak değiştirerek aktive olmuştur. İlim kitapevi tarafından da tanıtılan oluşum, cami merkezli yapılanma yolunda adımlar atmaktadır. Yapı, ilk faaliyet alanını Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak belirlemiş ve 1990’lara dek ‘medrese alimleri’, Seydalar, şeyh hocalar ve alanına dair eğitim aldığı iddia eden bireyler ile irtibat kurarak faaliyet alanlarına yenilerini eklemek istemiştir.⁹³ Hareket, genel merkezi Diyarbakır başta olmak üzere Konya ve İstanbul’da da 17 Ocak 2000 tarihinde gerçekleşen Beykoz Operasyonuna kadar

⁸⁶ Rehber

TV, https://www.youtube.com/watch?v=skFvTz1r_M&list=PLaqtBZjN75hZKVMxeWfTWT4inMpOcq3IH&pbj_reload=101 (22.01.2020).

⁸⁷ Rehber TV, <https://www.youtube.com/watch?v=XfNkThd6fLE> (22.01.2020).

⁸⁸ Rehber TV, https://www.youtube.com/watch?v=4toRWJ8Eli0&list=PLaqtBZjN75haUyjpOGAXjaNP-Z_onjIIO (25.12.2020).

⁸⁹ Rehber TV, <https://dogruhaber.com.tr/> (22.12.2020).

⁹⁰ Rehber TV, Cemaat isimlendirmesi internet sitesinde yer alan kitaplarında kendilerine aittir. (<https://huseyni-sevdam.tr.gg/cemaatin-mucadele-tarihi.htm>).

⁹¹ Rehber TV, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/Yasayan-bir-sahidin-dilinden-huseyin-velioglu.htm> (22.12.2020).

⁹² Oktay Yıldırım, **Diyanetin Gizli Tarikatlar Raporu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2019, s.152.

⁹³ Rehber TV, <https://dogruhaber.com.tr/haber/650877-hizbullah-cemaati-rehberi-gumusten/> (03.02.2020)

Velioğlu kontrolünde faaliyetlerini yürütmüştür.⁹⁴ Şehit Rehber'in⁹⁵ öldürülmesi sonucunda, Mustazaflar Derneği'nin kapatılmasından hemen sonra hem kapatılmasının zor olması hem de propaganda imkânının derneğe göre daha iyi olması sebebi ile bu hareket, partileşme kararı alması sonucunda ve 2013 yılında Hür Dava Partisi (Huda Par) adıyla partiye dönüştürülmüştür. Mustazaflar Hareketi, dernekleşmenin ardından partileştikten sonra Hizbullah'ın devamı olma problemi ile karşı karşıya kaldığı iddia edilmiştir.

Hizbullah (Mustaz'aflar) isimli yapı kendi oluşum dönemlerini "Cemaatin mücadele tarihini iki temel dönem teşkil etmektedir. Birincisi kuruluş tarihi olan 1979 yılından 1991 yılına kadar olan dönem, ikincisi ise 1991 yılından 2000 yılına kadar olan dönemdir. Aslında bu iki temel dönemin her biri kendi içinde farklı dönem ve merhalelere sahiptir. Ancak belirgin, hayati ve önemli olayların yaşandığı tümünden farklı özelliklere sahip iki ayrı dönem söz konusu olduğundan, cemaatin mücadele seyrinin iyi anlaşılması için iki temel döneme ayırıp bu şekilde ele almayı uygun görülmüştür. Birinci dönem, tamamen cemaatleşme, tebliğ, davet ve eğitim ağırlıklı olup silahlı mücadele ve çatışmanın olmadığı dönemdir. İkinci dönem ise, birinci dönemdeki faaliyetlere ilaveten, PKK, Nifak grubu ve TC'nin derin devletine bağlı istihbarat örgütleri, ajan ve çetelerle yoğun bir mücadele ve çatışmanın yaşandığı dönemdir."⁹⁶ şeklinde açıklamaktadır.

Hizbullah cemaatinin internet sitesinde yayınladığı tanıtım kitabında;⁹⁷ yapılanmanın din alanda Müslüman Kürt halkının bilgilendirilmesi ve emperyalist güçlere karşı Müslümanların birliğini koruma amacı ile kurulduğunu daha sonra mecburi silahlı direnişe geçildiği aktarılmıştır. Bu bağlamda, "gizli cemaatleşme-gizli davet"⁹⁸ prensibi ile Kürt halkının köylerine bizzat gidilerek bilgilendirilmeler iddia

⁹⁴ Yıldırım, a.g.e. , s.152.

⁹⁵ Rehber TV, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/rehber-huseyin.htm>. (22.12.2020).

⁹⁶ Rehber TV, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/cemaatin-mucadele-tarihi.htm> (22.12.2020).

⁹⁷ Rehber TV, İsa Bagasi, *Kendi Dilinden Hizbullah ve Mücadele Tarihinden Önemli Kesitleri*, www.Huseynisevda.net. (22.12.2020).

⁹⁸ Rehber TV, İsa Bagasi, *Kendi Dilinden Hizbullah ve Mücadele Tarihinden Önemli Kesitleri*, www.Huseynisevda.net. (22.12.2020).

edilmektedir. Aynı zamanda kültürel ve dini faaliyetlerin de bölgede yürütüldüğüne dair iddiaları aynı kitapta yer almaktadır.⁹⁹

Rehber TV kendini cemaat olarak adlandıran yapı ile doğru orantılı yayınlar yapmasına rağmen genel siyasi söylemlerin daha fazla olması nedeniyle bu başlık altında ele alınmıştır. Siyasi söylemden kasıt dönemin hükümetinin uygulama ve yaptırımları, vatandaşın özellikle de “Kürt halkının¹⁰⁰” sorun ve isteklerini aktararak bu sorunları dini çerçevede yorumlayarak aktarmaktır. Bu sebeple cemaat yönelimli dini televizyon kategorisinde değil bu başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

“İslam Dünyasının Gündemi”¹⁰¹ sloganı ile yayın yapan Kudüs TV ise yine dini söylem-siyasi tavır ön plandadır. Dini söylem ile siyasi tavrı aynı anda kullanmamızın sebebi ise; yapılan bütün programlarda dini literatüre (“Allah’ın yardımı ve Müslümanların azim ve kararlılığı Müslümanları bu durumdan kurtaracaktır.”¹⁰²) yer verilmesidir.

Bu televizyon kanalında yer alan, “Farklı Açı”, “Mercek”, “Günün Yorumu”, “Gündem Özel” ve “Perspektif” gibi programlar İslam dünyasında yaşanan gelişmeleri yorumlayarak ele almaktadır. Bu gelişmelere karşı “Siyonist rejimlerin” ve batı toplumunun tavrı tartışılmıştır. Programlarda “Doğu Türkistan” ve “Kudüs’ün Önemi” konulu bölümler de aynı kapsamda ele alınmaktadır. Yine aynı programlarda dış siyaset söylemlerinin yer aldığı gözlemlenmiştir. Dış siyasetten kasıt ise, dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan ve “zulüm” gördüğü iddia edilen Müslümanların durumunu aktarım, suçladığı devletleri ya da “güçleri” “Siyonizm” çerçevesinde eleştirilmektedir.¹⁰³

Kudüs TV iç siyaset ile ilgili gerçekleştirdiği programların ise, özellikle genel seçimlerin yaklaştığı zamanlarda, Türkiye’de gazeteci ve parti üyelerin katılımı ile

⁹⁹ Rehber TV, İsa Bagasi, *Kendi Dilinden Hizbullah ve Mücadele Tarihinden Önemli Kesitleri*, www.Hüseynisevda.net. (22.12.2020).

¹⁰⁰ Kudüs TV, <https://www.youtube.com/watch?v=GofyXlvGIII> (22.12.2020).

¹⁰¹ Kudüs TV, <https://www.kudustv.com/> (04.01.2020).

¹⁰² Kudüs TV, <https://www.kudustv.com/> (22.12.2020).

¹⁰³ Kudüs TV, <https://www.youtube.com/watch?v=2tKFwviCrGY&list=PLiE7RHBD-zr1mlbIuxmAA7Ur3LRQzYgNA&index=19>. (Üçüncü Göz Program – 15.01.2021).

gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴ Bu programlara Saadet Parti¹⁰⁵ ve Hudapar¹⁰⁶ yöneticileri çağırılmakta ve siyasi gündem tartışılmaktadır. Dolayısıyla Kudüs TV salt dini programların yanında iç ve dış siyaset ile ilgili konularda daha çok programlar yayınladığı için bu grupta yer almasını uygun görmüştür.

Dini sunum yapan televizyon kanalları arasında siyasi söylem ile ön plana çıkan ve bu başlık altında yer alan son televizyon kanalı ise On4 TV'dir. Bu televizyon kanalının haftalık yayınlanan "Gündem Özel"¹⁰⁷, "ON4 Ajans"¹⁰⁸, "Hayata Dair Her Şey"¹⁰⁹, "Medya Yorumu"¹¹⁰, "İşin Özü"¹¹¹ isimli programlarda dini-siyasi söylemler ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bu noktada iç ve dış siyaset hakkında somut örnek vermemiz gerekirse "Gündem Özel"¹¹² programında Kasım Süleymani ve El-Mühendisi hakkında "şehit" sıfatı kullanılmakta ve bu isimlerin siyasi söylemleri dile getirilmektedir. Aynı zamanda İran siyaseti ve bu konudaki diğer ülkelerin yorumları değerlendirilmektedir. Yine aynı programda "Karabağ Sorunu"¹¹³ konulu yayınlar gerçekleştirilmiştir. Bir başka örnek ise, Hamas Sözcüsü Sami Zuhri'nin katılımı ile "Siyonist İsrail İşgali" konusunun yine aynı programda ele alınmasıdır. Örnekleri çoğaltılabilecek bu yayınların izlenimleri sonucu On4 TV'nin siyasi söylemli dini yayın yapan televizyon kanalları arasına dâhil edilmiştir.

¹⁰⁴ Kudüs TV, https://www.youtube.com/watch?v=1-4foV5a5BE&list=PLiE7RHBD-zr09YoL_eBS8IxmH2b0E43- (Saadet Partisi Seçim Özel- 15.01.2021).

¹⁰⁵ Kudüs TV, https://www.youtube.com/watch?v=1-4foV5a5BE&list=PLiE7RHBD-zr09YoL_eBS8IxmH2b0E43- (Saadet Partisi Seçim Özel- 15.01.2021).

¹⁰⁶ Kudüs TV, https://www.youtube.com/watch?v=YRM5S2I7Slk&list=PLiE7RHBD-zr0Rpx_W0wsM9CD2o9I2C8jE. (15.01.2021).

¹⁰⁷ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (15.01.2021).

¹⁰⁸ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (15.01.2021).

¹⁰⁹ ON4 TV,

<https://www.youtube.com/watch?v=yADAqmuUek0&list=PL9se1cDvnYUgrmGdLqbA2vT9TEOOdy-Bf> (15.01.2021).

¹¹⁰ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (15.01.2021).

¹¹¹ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (15.01.2021).

¹¹² ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (15.01.2021).

¹¹³ ON4 TV, <https://www.youtube.com/watch?v=grZtK197djw>. (25.12.2020).

3.3.5 Eleştirel Tutuma Sahip Dini Televizyon Kanalları

Eleştirel söylem; zemini epistemolojik alanda “amaç”, “konu”, “vasıta-kaynak” ve “söylem” bağlamında irdeleyen felsefe, din ile felsefenin amaç ve konu birliği içinde yer alan kavramların farklı açılardan ele alınmasını ifade eder. Eleştirel Teori ise, olgusal gerçekliğin temellerinin kritize edilmesidir. Max Horkheimer ile “gerçek kimliğini kazanmış ve bu kimlik Marksist ‘sosyal-tarihsel teori’ olarak adlandırılmıştır.”¹¹⁴

Bu noktada Eleştirel Teori’nin özellikleri ifade edilirse, bilgi ile eylem karşılaştırılmış ve bilgi eylemden daha üst düzeyde kabul edilmiştir. Bu duruma ek olarak, insanlar yeteri kadar özgürlük alanına sahip olmadıkları için tarafsız olarak bilim temelinde bir araştırma yapılabileceğini gerçekçi bulmazlar. Horkheimer’e göre konu çerçevesinde araştırma yapan bir birey, incelediği nesneden bağımsız değil, aksine nesnenin bir parçasıdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse ‘Eleştirel Teori’ disiplinler arasındaki sınırların bağlarını kuvvetlendirmez daha da zayıflatır. Geleneksel Kuram ile bu yeni kuram karşılaştırıldığında zihin ile üretilen davranış ve düşünce, aralarında var olduğu kabul edilen sınır sebebi ile birbirinden ayrı özelliklere sahiptir ve birbirlerine karışmazlar. Eleştirel Teori bağlamında değerlendirildiğinde ise zihnin ortaya çıkardığı davranış ve düşünce birbirinin ayrılmaz bir parçası haline gelip, uyum sağlayarak bütünü oluşturur. Söz konusu olan bir araya gelme durumu, disiplinler arası olma özelliğidir. Eleştirel Teori özgürlük alanını genişletmek ister. Bundan başka öznenin de aktif hale gelmesini isteyen Eleştirel Teori, doğru bir bilinçlenme ile insanların kendi seçimleri olan eylemleri ile statükonun tekrar üretiminin aşılabilmesini iddia etmektedir. Özetle, toplum itaat etme olgusundan kurtularak özgürleşecek ve kendi eylemlerini ortaya koyabilecektir. Dolayısıyla statükonun etkinliği azalmaya başlayacaktır.¹¹⁵

Frankfurt Okulu’na ait eleştirel teoriye göre; pozitivism, ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak, sosyal bilimleri doğa bilimleri ile özdeş hale getiren bir yaklaşım

¹¹⁴ ON4 TV, Bekir Balkız, “Frankfurt Okulu Ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, İstanbul 2004, s.17.

¹¹⁵ Bekir Balkız, “Frankfurt Okulu Ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 2004, s.19.

olarak tanımlanmaktadır. Frankfurt Okulu'nun temel amaçları arasında yer alan pozitivism eleştirisi iken, diğer bir amacı da 'düşünümselliği' geçerli hale getiren bir bilgi kategorisi olarak öne çıkarılmaktadır.¹¹⁶ Düşünümsellik ise, hatalı bir bilinç olmak üzere ideolojik eleştirinin vazgeçilmez bir bilgi üretim yoludur. Eleştirel teoriye göre ideoloji tanımı yapıldığında, toplumsal öğelerin, kendilerine ait reel durum ve çıkarlarını anlamalarına engel oluşturan yanlış bilgi formu olarak ifade edilir. Aktörlerin, hegemonyasından kurtulmak istediğinde, kendilerini bu hatalı durumdan kurtarmak üzere çabalamaları gerekir. Bir bilinç şekli, belirli bir türden oluşum ve pratikleri destekleme, koruma ve meşru hale getirme fonksiyonunu kullanıma açtığı ölçüde ideoloji olarak nitelendirilebilir ve irdelenir. Eleştirel teorisyenler ideolojiden, sıkça, tahakküm ilişkilerini sürekli hale getiren veya meşru olarak bilinen bir 'dünya tasavvuru' olarak bahsederler. Eleştirel teori açısından değerlendirildiğinde, toplumsal zıtlıkları gizlemeye hizmet eden kolektif bilinç formları ideoloji olarak kabul edilir. Eleştirel teoride toplumsal analiz ile ideoloji eleştirileri birbirleri ile iç içe geçmesi durumu ortaya çıkar. Verilere dayanarak tanımlanan gerçekliği betimlemek ve analiz etmek yerine, eleştirerek analize başvurmak temel amaç olarak kabul edilir.

“Eleştirel teorisyenlere göre, araçsal akıl ve pozitivism, ortaya çıkışlarına kaynak teşkil eden sosyal bağlamı hesaba katmaz ve kendi kendilerini bir sorgulama konusu haline getirmezler. Araçsal akıl, kendisini mutlak akıl, pozitivist bilim ise kendisini nihai doğru bilgi türü olarak takdim eder. Eleştirel teorisyenler mutlak akıl ve mutlak doğru bilgi kavramlarına itirazda bulunurlar. Onlara göre bilgi sistemleri ve akıl (mantık) tarihsel ve toplumsal ürünlerdir. Dolayısıyla tarihsel zamanın dışında ve üstünde yer alan mutlak ve aşkın (transandantal) bir akıldan söz edilemez. Bu noktada eleştirel teorisyenler, mantığın ve akıl kategorilerinin toplumsal tecrübeler yoluyla oluştuğunu ileri süren Emile Durkheim'ı onaylamak anlamına gelir. Kategorilerin anlamlarının toplumun yapısı ile birlikte değiştiğini ileri süren Max Horkheimer'a göre de, tarihin hiçbir noktasında 'tamamlanmış bir akıldan söz edilemez. Bu yüzden o, 'diyalektik' ya da 'açık uçlu' akıl kavramını kullanmayı tercih eder. Dolayısıyla

¹¹⁶ Held David (çev. Emre Bağçe) (edt. H. Emre Bağçe), “*Horkheimer' in Eleştirel Kuram Çözümlemesi*”, **Kahraman Bozkurt İçinde Frankfurt Okulu**, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, s.180-219.

doğru tek ve sabit değildir ki bu durum dini alan için farklı yorum ve akli çıkarımların yolunu açan bir ifadenin açıklaması olarak kabul edilebilir.”¹¹⁷

Eleştirel Kuram’a göre hakikat kavramı sadece ampirik çalışmalar ile yapılmamalı, toplumsal çatışmalara yönelik sosyolojik çözümlemelere de yer verilerek tamamlanmalıdır. Eleştirel tutumun bilimsel açıdan amacı, genel geçer olmayan mutlak bilginin artırılması değil, bireyin özgürleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda değerlendirilen Eleştirel Teori, birey üzerinden gizlice engellenen bağımsızlığını görmesini sağlamak amacını öngörür. Bu amaç doğrultusunda tek tipleştirilen bireyin zihninde örülen duvarların tuğlaları birer birer yıkılacağını iddia eder. Hürriyetini kazanan kişin artık değişime müsait olduğunu belirtir. Bireydeki bu değişim, önce bireyin kendisinde sonra da etrafında iletişim kurduğu sosyal çevresindeki farklılıkların görüleceğini teori içinde bulmak mümkündür. Dolayısıyla zgrlğn özgünlüğe dönüşeceği sonucuna varmaktadır.

Sosyolojik olarak değerlendirildiğinde, evrensellik iddiasında bulunan ve içinde değişik medeniyet ve kültür havzalarından gelen bireyleri barındıran inançlarda, resullerin vefatından sonra, farklı anlayış ve yolların daha değişik din söylemlerini ortaya çıkarması genel bir tahmin ve sosyolojik-tarihi bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla semavi dinler de nasibini almıştır. Diğer taraftan dünya tarihinde etkili olmuş güçlü kültür ve medeniyetler, devletlerin yıkılıp öldüğü gibi yıkılmazlar ve tamamen yok olmazlar. Hatta güçlü ve etkin kültürler, birbirleriyle etkileşim içerisindedirler. Nitekim dinlerin yayılması ve sürekliliği, medeniyetlerle yüzleşmeleri, yeni medeniyetler oluşturmaları ve sosyal değişmeler karşısındaki tepkisi bu mezhepler aracılığı ile olmuştur.

İslam düşüncesindeki farklı din anlayışlarını veya dini söylemleri, belirli bir bölgedeki insanların ya da belirli bir ortak kültürel olguya sahip gruba mensup insanların bir mezhebi veya ideolojiyi benimsemelerini gözlemlemek mümkündür. Bu kişiler arasındaki psikolojik tavır, tutum ve davranış farklılıklarından ve daha önce içinde yetiştikleri dini, kültürel, ictimai ve siyasi ortamdan tecrid ederek aydınlatmak

¹¹⁷ Evren Erman RUTLİ, “T. Adorno ve M. Horkheimer Felsefeleri Bağlamında Eleştirel Teorinin Felsefi Kökenleri”, *Tarih ve Düşünce Dergisi*, İstanbul 2019, s. 34.

mümkün olmaz. Çünkü İslam kültürünün ilk dönemlerinden boyunca oluşmaya başlayan, aşağıda yer vereceğimiz din söylemleri, insani, dini, toplumsal, fikri, epistemolojik birer olgu olarak kabul edilir.

İslam dinini kabul edip yaşamaya devam eden insanlar yani sahabeler, kültürlerinin ve anlayış farklılıklarının bir sonucu olarak bir olay karşısında vahyin net bir çerçevesi olmaması durumunda farklı yorumlar ile konuya açıklık getirmişlerdir. Bu durum ise ortaya dini söylem ve çeşitlerini çıkarmaktadır. Bu bağlamda bu dini söylem çeşitlerini; tepkisel kabilevi din söylemi, akılcı hadari din söylemi, gelenekçi muhafazakâr din söylemi, siyasal karizmatik liderci din söylemi ve keşifçi inzivacı din söylemi olarak sınıflandırmak mümkündür.¹¹⁸

Akılcı hadari din söylemi başka bir ifade ile eleştirel din söylemi “akılcılık” kavramı ile bağlantılıdır. Nitekim eleştirel söylemde kutsal metin yorumlanmasında aklın ve mantığın dindeki konumuna vurgu yapılır. “Akılcılık, bilginin tek kaynağının akıl olduğunu savunan rasyonalizm anlamında değildir. İslam düşüncesinde akılcılık, nasların anlaşılmasında akli esas almak, bilginin kaynakları arasında akla duyular, haber ve sezgi karışında öncelik tanımak ve aklın hüküm verme yetkisi olduğunu kabul etmek olarak tanımlanabilir. Böyle bir akılcılık, mutlak bir akılcılık değildir, nasların anlaşılmasında, naslardan veya naslardan bağımsız hüküm çıkarmada kullanılan bir akılcılıktır.”¹¹⁹

İnsanoğlu, diğer canlılardan farklı olarak aklını kullanabilen, anlayan ve düşüncelerini davranış haline dönüştürebilen bir varlıktır. Bazı insanlar, gündelik yaşantı ile ilgili konularda, dini metinlerin aktarımlarından hakikati veya gerçek bilgiyi elde etmede, sezgi, duyular, karizmatik bir şahsiyet ya da gelenekte yer alan yorumlar başvurmak yerine, tutarlı mantiki çıkarımlara ve akla öncelik verirler. Bu kişiler, fikir, olgu ve onlara karşılık gelen kavramları sorgulamak ister dahası aklın süzgesinden geçirerek kabul ederler. “Psikolojik ve bireysel zihni faaliyetler, temelde, açık-seçik algılama,

¹¹⁸ Sönmez Kutlu, **Tarihsel Din Söylemi**, <http://www.sonmezcutlu.net/?Syf=26&Syz=6028&/%C4%B0slam-D%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesinde-Tarihsel--Din-S%C3%B6ylemleri-Olgusu-> (02.02.2021).

¹¹⁹ Sönmez Kutlu, **Tarihsel Din Söylemi** <http://www.sonmezcutlu.net/?Syf=26&Syz=6028&/%C4%B0slam-D%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesinde-Tarihsel--Din-S%C3%B6ylemleri-Olgusu-> (02.02.2021).

sağlam hükümler, kanıtlara dayalı tarafsızlık, sağduyu, eleştiri, tümevarımcı ve tündengelimci akıl yürütmeden oluşmaktadır.”¹²⁰

Özgürlükçü, eleştirel, akılcı ve sorgulayıcı zihniyet insanlık tarihi boyunca özellikle, yerleşik hayata adapte olmuş medeni toplumlarda daha güçlüdür. Bu durum hâkim zihniyet haline gelir. Diğer taraftan, bu ve benzeri eğilimler, temel farklılaşmalara sebep olan evrensel nitelikteki dinlerin rasyonel hale gelme ve diğer medeniyetlerle yüzleşmesi sürecinde geçerlilik kazanabilir. Bu bakış açısına, akılcı-hadari din söylemi de denebilir.

Sonuç olarak, akılcı din söyleminin; çoğulcu dini anlayış, bireysel sorumluluk, sistematik düşünce ve akılcılık, kişisel dindarlık, aklın rehberlik ettiği din ve dünya görüşü; Müslümanların eşitliği; tevil; eleştirme ve sorgulama, farklı bakış açılarına tahammül gibi özellikleri bulunmaktadır.

İslam dini hakkında sunum yapan televizyon kanalları, İslam dünyası için daha ilk dönemlerden itibaren ortaya çıkan rivayet/dirayet konularını İslami bilimlerin gelişimi sürecinde Müslüman toplumun başka düşünce ve inanç grupları ile olan etkileşimi sonucunda karşılaştıkları felsefi ya da akli ilimlerin algılanması bağlamındaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu konuya “hocalar” açısından bakıldığında, İslami ilimler çerçevesinde yöntem/metot/usul konularının niteliğini din/vahiy/nakil/akıl/felsefe ekseninde değerlendirirler. Felsefi bir yorum olarak aktarıldığında ise konuların epistemolojik zeminde irdelenip açıklanması ve temellendirilmesi gereken bir “mutlak hakikat” sorunu haline geldiği gözlemlenmektedir.

Hilal TV’nin kaynak ve söylem olarak incelendiğinde eleştirel (hadari/akli) bir dil kullandığı anlaşılmaktadır. Kaynak açısından programlara bakıldığında etkin olarak İslam dinin kutsal kitabı (Kur’an’ı Kerim) ön plandadır. Bu metnin tevili diğer dini televizyon kanallarının aksine daha çok akılcı metot ile yapılmaktadır. Başka bir kavram grubu ile belirtmek gerekirse “Kur’an’ın yine Kur’an ile tevili ¹²¹” ön

¹²⁰ Montgomery Watt (çev. Ethem Ruhi Fıglalı), **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.37.

¹²¹ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=o7U7lZQmebE> (25.11.2019).

plandadır. İncelenen televizyon kanalları arasında sadece Hilal TV tarafından kullanılan tevil yöntemi ise, kutsal metni yine kutsal metinde yer alan açıklamaların kullanılması ile dinleyicilere aktarmak anlamında kullanılmaktadır.

Aktarılan söylem farklılığının yansıması ise, incelenen diğer gelenekçi dini televizyon kanallarına olumsuz eleştiri üslubu ile yaklaşan bir söylem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, eleştirel dili kullanan Mehmet Okuyan Hilal TV’de gerçekleştirdiği “Envaru’l Kur’an” isimli programda, “Kur’an’ın arı, duru yüzünü anlatan tek televizyon kanalı Hilal TV’ye çok şey borçluyum.”¹²² Cümlesi ile dinin kutsal metnini doğru açıklayan tek televizyon olma iddiasında bulunmuş, diğer dini aktarımların ya da yorumların dolayısıyla doğru olmadığına işaret etmiştir. Tüm bu iddialara tepki olarak Hilal TV’ye de eleştiriler yöneltmiştir. Fakat bu konu bir sonraki bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Dini-felsefi yorumları İslam dini açısından ele alınıp televizyon programları ile seyirciye aktaran televizyon kanalı Hilal TV¹²³ programlarından “Kur’an Söylemi” ile bilinen Mustafa İslamoğlu, Muhammed Nur Doğan’ın da eleştirel söylem çerçevesinde sunumlar yaptığı anlaşılmaktadır.¹²⁴ Bu bağlamda, diğer dini aktarım yapan televizyon kanallarından farklı olarak İslamoğlu, televizyon kanalındaki dini aktarımlarında itikadi konulara farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bu yaklaşımlara örnek vermek gerekirse, Kadere imanın Kur’an’ı Kerim’de yer almadığını söyleyerek bu söylemi “çıkıntı iman maddesi” olarak isimlendirmiştir. İtikadi Mezheplerle ilgili olarak ise “Müslümanın itikatta mezhebi olmaz... Ehl-i sünnet de Şia da siyasi mezheptir, Ehl-i Sünnet tamamen siyasi bir mezheptir, dinle falan alakası yoktur¹²⁵” yorumlarını yapmaktadır. Bu yorumların yer aldığı program ise “Siretü’l Kur’an¹²⁶” isimlendirmesi ile televizyon kanalında yayınlanmıştır. Ayrıca, İslamoğlu, “bu berzah âlemini tamamlanmış olan dine kim soktu?¹²⁷” sözleri ile Ehl-i Sünnet tarafından

¹²² Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=5PC9j0bYMV0>. (28.03.2019).

¹²³ Hilal TV yayın grubu, 30.11.2019 tarihinde ekonomik sebepler nedeniyle Hilal TV isimli televizyon kanalının kapatıldığını kamuoyuna duyurmuştur.

¹²⁴ Hilal TV, <https://www.youtube.com/user/hilaltelevizyonu/playlists>.(18.01.2020).

¹²⁵ Hilal TV, <https://www.youtube.com/user/hilaltelevizyonu/playlists>.(18.01.2020).

¹²⁶ Hilal TV, https://www.youtube.com/watch?v=OKd_fUGzUtQ&list=PLUxz_8qCzJxe2Zsr67minxgiSsQx5e5U-. (18.01.2020).

¹²⁷ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=MEXqzdvbtsY>. (18.01.2020).

kavramlaştırılan ve literatürde yer alan “berzah” kelimesinin kullanılmaması gerektiğini ve İslam dininin kutsal metninde yer almadığını ifade etmektedir.

Eleştirel tutumunu birçok konuda açıkça ortaya koyan İslamoğlu, Hazreti Muhammed’in Kur’an’ı Kerim dışında mucizesinin bulunmadığını iddia etmektedir. “Kur’an bize yeter” söylemini de sürekli vurgulayan İslamoğlu, aksi söylemleri kabul etmediğini belirtmiştir. İslamoğlu’nun bir başka iddiasına göre; “Kur’an’ı Kerim de yazım yanlışı vardır. Bu yazım yanlışı Muhammed Suresi 31. ayette geçen ‘na’leme’ kelimesinin doğru şeklinin ‘na’lime’dir”. Konuya “İslami Meseleler” adlı programın 1 Şubat 2016 tarihli yayınında bu konuya açıklık getirmektedir. Dolayısıyla İslamoğlu, Kuran’ı Kerim’in günümüze kadar bozulmadan geldiği iddialarına da bu program vasıtasıyla cevap vermiştir. “Vahyin Penceresinden” adlı programda bu konuda da detaylı açıklama yapmıştır.¹²⁸

Bir başka örnekte ise, Okuyan “Kur’an Bize Yeter Söylemi’ni” açıklayan cümleler ile Kur’an’ı Kerim çerçevesinde yorumlarını aktarmaktadır. Bu bağlamda, aynı programda geleneksel bir dini anlayış ile yapılan düşünce ve çalışmaların Kur’an’ı Kerim’den uzaklaştırdığı tezini savunan Okuyan, “tek kalsa da inandığı bu hakikati savunacağını” sık sık dile getirir. Bu durum ise Okuyan’ın bireysel eleştiri dilini kullandığını gösteren bir niteliktir. İslamoğlu’na göre hadisler konusunda daha yumuşak bir dil kullanan Okuyan, hadislerin Kur’an’ı Kerim’e arz edilerek ayıklanması gerektiğini belirtir.¹²⁹ Programlarında dile getirdiği zaman en fazla tepki toplayan konulardan biri ise, cennet ve cehennem şuan olmaması, mahşerde hazır olacağı fikridir. Sonuç olarak cehenneme ya da cennete girenlerin ebedi olarak kalacaklarını iddia eder.¹³⁰ Tüm bu iddia ve yorumlar Hilal TV’nin genel çehresini yansıtan eleştirel dilin kullanıldığının bir göstergesidir.

¹²⁸ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=JzwmqU8XsLA>. (19.01.2020).

¹²⁹ Yıldırım, a.g.e. ,s.57.

¹³⁰ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=PpxUwrNVW6Q>. (19.01.2020).

3.3.6 Cemaat Yönelimli Dini Televizyon Kanalları

Cemaat, Müslüman halkın din kardeşliğine dayalı bir biçimde çalışma ve uygulamak yaparak birlik, beraberlik topluluğu olarak tanımlanmaktadır.¹³¹ Bir başka ifade ile cemaat, inanç temelinde ibadet etmek için bir arada bulunan toplulukları ifade etmektedir. İslam'da ayrıca tasavvuf ve benzeri hareketlerde, belli bir görüş ve inanca sahip gruplar için de kullanılır. Tasavvuf gruplarına ise, özel olarak tarikat denilmektedir. Bu bağlamda cemaat ve tarikat gibi kavramlarının aynı anlamda kullanılmasına rağmen nitelikleri farklıdır. Bu ve benzeri yapılar günümüzde fikirlerini aktarabilmek için bir medya aracı olan televizyon ve internet kanallarını kullanırlar. Türkiye'de cemaat yönelimli televizyon kanalları, mensubu oldukları cemaat ya da tarikatların düşünce sistemini anlatabilmek adına yayınlar yapmaktadır.

Sözlükte “manevi alanda çizilen yolu benimseyenler” anlamına gelen ehl-i sünnet (ehlü's-sünne) tamlaması ehlü's-sünne ve'l-cemâa (ehl-i sünnet ve'l-cemâat) ifadesinin anlam bozulmasına uğramadan kısaltılmış halini ifade eder. Buradaki sünnetten kasıt, din anlatımı ve dini açıklamada görevli bulunan Hz. Peygamber'in İslâm'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. Buna göre Ehl-i sünnet'i, “Hz. Peygamber ile cemaatini dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler” olarak tarif etmek mümkündür. Bu tarifte yer alan “dinin temel konularından, İslâm'dan olduğu kesinlikle bilinen ve “usûlü'd-dîn” diye de adlandırılan hususlar kastedilmektedir.¹³² İfade edilen bu anlamlandırma açısından Ehl-i Sünnet bir mezhep ya da kendi iddiaları olan bir ekol değildir. Aksine Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini kabul eden anlamında kullanıldığı ifade edilir.

Türkiye'de Ehl-i Sünnet çizgisinde yer alan ve bir topluluk oluşturup dini sunumlarını gerçekleştiren cemaatler, televizyon kanalı aracılığı ile programlar yapmaktadır. Bu programlardaki dini sunumun odağı sohbet programları olarak ön plana çıkar. Fakat soru-cevap, özel gün ve gece etkinlikleri, güncel konuların dini alanda değerlendirilmesi gibi alanlarda da programlar yer almaktadır. Bu bağlamda programların içerikleri incelendiğinde Kur'an'ı Kerim ve Sünnet (hadis) çerçevesinde

¹³¹ Mustafa Uzunpostacı, “Cemaat”, **İslam Ansiklopedisi**, c.7, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s.288.

¹³² Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet” Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, c. 10, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s.526.

gerçekleştirildiği ve içeriklerinin de bu eserlerin yorumlanması ile genişletildiği anlaşılmaktadır. Dini sunumlarını bu şekilde yapan ve tez kapsamında incelenen televizyon kanalları ise, Lalegül TV, FM TV, Semerkand TV, Dost TV olarak belirlenmiştir.

Lalegül TV Ehl-i Sünnet çizgisinde yayınlar yapmaktadır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, Ahmed Mahmud Ünlü tarafından “Hasais Dersleri¹³³” adlı sohbet programı sunulmaktadır. Bu program “Hasâisü’n-Nebî” adlı eserler açıklanıp yorumlanarak devam etmektedir. Hasâis kelimesi, “bir şeye veya bir kimseye sadece onda bulunan bir özelliğe üstünlük nispet etmek” anlamındaki hass (husûs) masdarından isim olan hâssiyyetin çoğulu olup “meziyetler ve üstün özellikler” anlamına gelir. Bu tür kitaplar ise, “Allah’ın sadece Hz. Muhammed’e lütfettiği özellikleri ifade eden tabir ve bunları ele alan eserlerin ortak adı” olarak tanımlanmaktadır.¹³⁴ Yine Ünlü tarafından “Kavâidül Akâid İtikâd Dersleri” isimli bir program daha bu televizyon kanalında yayınlanmaktadır. “Akâid” “dügümlemek” mânasındaki akd kökünden türemiş bulunan akâide kelimesinin çoğuludur. Aynı kökten türetilen ve “iman” ile eş anlamlı olarak kullanılan i’tikad ise “dügüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, gönülden benimsemek” demektir. Bu durumda akâide “gönülden bağlanılan şey” anlamına gelir; bir terim olarak da “inanılması zaruri olan ilke” diye tarif edilebilir. Buna göre akaid, “İslâm dininin temel kaideleri, inanılması zaruri hükümleri” manasına gelir. Bu temel kaidelerden bahseden ilme ise, akaid ilmi denildiği bilinmektedir.¹³⁵ Bu program ve içeriklerine bakıldığında Lalegül TV’nin ehli sünnet çizgisinde yayınlar yaptığı anlaşılmaktadır.

Lalegül TV, resmi internet sitesinde yayın amacını yayınlarken, “Milletimizin millî ve manevi hissiyatına tercüman olma idealiyle, bin yılı aşkın süredir ecdadımızın takip ettiği ehli sünnet çizgisinde yayın hayatını sürdüren Lâlegül Medya ailesinin yegâne amacı; dinleyicilerine, izleyicilerine ve takipçilerine dünya ve ahiret saadeti için fayda

¹³³ Hilal TV,

<https://www.youtube.com/watch?v=GZLeu3wH2eA&list=PL6Ft1VAUSM5phJt9PYloebommf1P0tIr> (04.01.2021).

¹³⁴ Erdinç Ahatlı, “Hasâisü’n-Nebî”, **İslam Ansiklopedisi**, c.16, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 277.

¹³⁵ Ahmet Saim Kılavuz, “Akâid”, **İslam Ansiklopedisi**, c.2, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.212.

sağlayacak yayınlar yapmaktadır.¹³⁶” cümlesini kullanmaktadır. Bu cümle Lalegül TV’nin kendini ehlisünnet cemaati içinde konumlandığını göstermektedir.

Kıyafet tercihi bir topluluğun içinde yaşadığı mekanın, dini, ekonomik ve kültürel özelliklerinin, sahip olduğu değer yargılarının, ananelerin en doğal göstergelerinden biridir. Dolayısıyla kılık ve kıyafet, kişinin dinini, mesleğini, sahip olduğu statü ve hatta ait olduğu sosyal grubu gösteren bir aracı haline gelmiştir. Giyim dini inanç açısından belirleyici bir durum olarak önemli bir yere sahiptir. Mensup olunan dinin belirlediği kural ya da normlara ayak uydurmak, insanların inanç biçimini yansıtmaktadır. Hıristiyan papazların ve Müslüman din adamlarının giyimleri, Budist rahiplerin, bariz bir şekilde birbirlerinden ayırmaktadır. Her dinin ayrı bir giyim tarzı olduğu tarikat ve mezheplerde de bu durum değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla dini aidiyet, bireylerin ve toplumun kıyafet seçimini şekillendirmede etkin rol oynar. Bu durum dini yapı ya da cemaat hüviyeti gösteren televizyon kanalları için de geçerlidir. FM TV’de bu televizyon kanallarından biri olarak karşımıza çıkar. Başta Masum Bayraktar olmak üzere FM TV’de dini sunum yapan “hocaların” tamamı şalvar, sarık ve cübbe¹³⁷ gibi dini kıyafetleri kullanıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu durum FM TV’nin cemaat eğilimini gösteren öğelerden biridir.

FM TV kendini “Tebliğ Cemaati” olarak adlandırmaktadır bu sebeple cemaat yönelimli televizyon kanalları başlığı altında incelenmektedir. Bayraktar “Hoca Efendi” “önderliğinde” yayınlarını sürdüren FM TV, programların tamamında yer alan “hocaların” Fatih Medreseleri’nde erken yaştan itibaren eğitim alarak görevlerine başladıkları ifade edilmektedir. Bu durum dışarıya kapalı bir cemaat yapısını işaret etmektedir. Dışa kapalılığı gösteren bir başka durum ise, programların Bayraktar ve “fetvaları” üzerinden sunulmasıdır. Dolayısıyla FM TV’nin bir grup “yetiştirilmiş” cemaat “hocaları” ile televizyon kanalının izleyicilerine hitap ettiği anlaşılmaktadır. Bu televizyon kanalının söylemi ve program aktarım şekilleri ve kendi tanımlamasından yola çıkıldığında FM TV’yi cemaat yönelimli televizyon kanalları arasında değerlendirmek mümkündür.¹³⁸

¹³⁶ Lalegül TV, <https://lalegul.com.tr/hakimizda/> (03.01.2021).

¹³⁷ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=3cD2obtL NU> (05.02.2021).

¹³⁸ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=QNOodhB3-IM> (05.02.2021).

Bu başlık altında incelenen televizyon kanallarından biri de Dost TV'dir. İsimlendirmede kullanılan "dost" kelimesi, "Biz Dostuz" mottosu ile sık sık kullanılmaktadır. Bu kelimenin yapılan programlar ile bağlantısı gözlemlendiğinde "Risale-i Nur" isimli külliyyatın içinden alındığı ve bu doğrultuda yorumlanıp aktarıldığı anlaşılmaktadır. Said Nursi, insanların kuşkularını giderme konusunda inançlarını güçlendirme noktasında, o güne kadar kaleme alınmış eserlerin yeterli olmadığını dile getirerek Risale-i Nur Külliyyatını yazmış ve ilahi bir irade vasıtası ile yazdırıldığını iddia etmiştir. Bu kitaplarında İslam dininin iman ve inanç esaslarını savunmakla birlikte, fen bilimlerine dair bilgilere de yer verdiği anlaşılmaktadır. Risale-i Nur Kur'an'ın hakikatlerini rasyonel ve objektif manevi tefsiri olarak tanımlanmaktadır.¹³⁹

Said Nursi'nin düşünceleri yaşadığı dönemde takipçileri tarafından kabul görüp benimsendi ve ayrı bir düşünce hareketi (grup) ortaya çıkardı. Nursi'nin talebelerinden oluşan bu grup kimliği aidiyetine aynı zamanda bir topluluk ve cemaat psikolojisi kazanmasına neden olmuştur. Yine bir bireyin toplumsal alandaki kimliğinin niteliyle birlikte ortaya koyduğu ruh hali ve olaylara karşı tavır cemaat içindeki konum ve durumunu temsil etmektedir. Bu hareketin ismi ise, takipçileri tarafından "Nurculuk ya da "Risâle-i Nûr hareketini" olarak adlandırılır. Bu cemaatin fikri Risale-i Nur Külliyyatında toplanmıştır. Bu cemaat Ehl-i Sünnet Ve'l Cemaat'in fikirlerini taşıyan İslami cemaatlere dendir. Hedefleri ahlaki terbiye ve imanı kurtarmaktır. Kendilerine rehber ve yol olarak Allah'ın kitabını, Resulü'nün sünnetini seçmişlerdir.¹⁴⁰ Ortaya çıkan hareket bu süre boyunca varlığını sürdürebilmek amacı ile Said Nursi'nin eserlerinde belirtilen genel dünya görüşü ile birlik ve beraberlik olgusu üzerinden hareket etmiştir. Ayrıca Nursi'nin bireysel kimliğine yapılan "teveccühlere" rağmen öğrencileri için bıraktığı eserleri miras olarak kabul edilip okunmaya ve yaşatılmaya çalışılmıştır. Nitekim eserlerinde 'ahir zamanların cemaat dönemi olduğunu, kişisel olarak bir takdir beklemediğini kişilerin kendisine değil eserlerine bakmaları gerektiğini sık sık vurgulamaktadır. Diğer yönden ülkede pozitivist veya materyalist düşüncelerin etkin olması sebebi ile inanç esaslarına dair oldukça konsatre tepkiden dolayı Said Nursi'nin iman ve inanç esasları üzerine yaptığı

¹³⁹ Dost TV, <https://islamansiklopedisi.org.tr/risale/iliskili-maddeler>. (05.01.2021).

¹⁴⁰ Ahmet Turan, "Said-i Nursi ve Nurculuk", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 1998, sayı:10, s.17.

vurgu ve telkinler halkın bu cemaate katılımını ve ilgisini arttırmıştır. Bediüzzaman Said Nursi tarafından kaleme alınan eserleri ve cemaatin düşünce sistemi Dost TV’de hazırlanan programlarda kesitler halinde sunulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Dost TV’nin yayınları ve içerikleri izlendiğinde cemaat yönelimli dini televizyon kanalları arasında yer aldığı gözlemlenmiştir.¹⁴¹

3.3.7 Tarikat Yönelimli Dini Televizyon Kanalları

Kendini dini bilgi konusunda yeterli gören, bu konu çoğunlukla gayri resmi eğitim alıp halk önünde inanç temelli sunumlar yapan ve dini metinler aracılığı ile aktarım yaparak ortaya çıkan kişiler aracılığı ile şeyh, mürit, mürşit ve tekke gibi kavramlar oluşturulmuş ve sonuçta tasavvuf olarak adlandırılan bir alan meydana gelmiştir. Tasavvuf, İslam dininin ahlak anlayışının bireysel ve yüz yüze eğitimler ile bir yaşam tarzı haline getirme tecrübesi olarak da tanımlanabilir. Bir başka ifade ile tasavvuf insan olarak adlandırılan varlığın iç dünyasını yeniden yapılandırmak için kötü huylarını iyi huyları ile değiştirip bu durumu bir yaşam felsefesi haline getirme durumudur.

Tarikat ise, bir din içinde Allah’a ulaştırın yol olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile bir din kapsamında, özellikle İslam dini için, tasavvuf alanının ilkelerine dayanan ve kimi zaman farklı yollardan aynı sonuca ulaştırın her biri olarak bahsedilebilir.¹⁴²

Tarikat yapılanmaları dünden bugüne toplum ve özellikle birey açısından önemli işlevlere sahip birimlerden biri olarak kabul görmektedir. Bu alanın ortaya çıkış süreci de belirli aşamalardan geçmiş ve yapılanma bir sisteme dönüşmüştür. Bu dönüşüm bu grupların bir sosyal yapı haline gelmesini sağlamıştır. Tarikatlar dönemi, tasavvufun kurumlaştığı bireyden ziyade toplumun ve yapıların ön plana çıktığı zamanları işaret etmektedir. Bu bağlamda, inancın ibadet şekilleri de farklılaşmış kimi zaman daha spesifik bir hale dönüştürülmüştür. Örneğin bu uygulamalardan olan tövbe ve zikir

¹⁴¹ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=QNOodhB3-IM> (05.02.2021).

¹⁴² Semih Ceylan(edt), “*Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair*”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s.27.

gruplara özgü bir tarz ile şekillendirilmiştir. Tövbe ve zikir gibi ferdi ibadetlerin toplu bir şekilde uygun ayin ve toplantılar yapılma halini almıştır.

Tarikat yapılanmalarının kendi arasında belli bir “adap ve arkani” bulunmaktadır. Bu durum tarikata giriş-çıkış, belirli bir makama yükselme ibadet ve zikir şekillerine kadar sosyal ve bireysel hayatın her alanında üyeleri için kendini ifade edebilen bir duruma sahip olmuştur. Fakat bu durumlar her zaman aynı yorum tarzlarını ortaya çıkarmaz. Nitekim aynı yapıdan farklı oluşumların ortaya çıkması insan fikirlerinin farklılaşması gibi doğal bir süreç olarak kendini göstermektedir. Ancak, söz konusu insanı etkileyen bir kurum ise, bu konuda sosyolojik, kültürel ve coğrafi özellikler etkili olabilir. Tarikatlar tek bir coğrafyada değil, dünyanın dört bir yanına dağılarak faaliyet alanını genişletebilir. Bu durumda coğrafyanın, hayat koşullarının, geleneksel ve dini normların tarikatların içerik ya da işleyişinde değişimler meydana getirmesi doğal bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Dini alandan uzaklaşan yorumlar da bulunmaktadır. Genel çerçeveye zarar verecek farklılıklar heteredoksi hareketler olarak görülür ki toplum tarafından hoş karşılanmamakla karşı karşıya kalabilir.¹⁴³

Tarikat yapılanmaları reel düzlemde Anadolu ve Asya topraklarında yaygın olarak yer alır. Bu tarikatların en yaygın olanlarından biri ise, Nakşibendiyye Tarikatı olarak bilinir. Bu tarikat, Şeyh Bahaeddin Nakşibend (ö.791/1389) aracılığı kurulmuştur. Kuruluş tarihi net olarak bilinmemesine rağmen Nakşibendiyye, kurucu bireyi Şah-ı Nakşibend zamanından itibaren nüfuzu yayılarak devam etmiş; Türkistan, Anadolu ve Hindistan’a kadar uzanan bir alanda en yaygın tarikat statüsüne yükselmiştir. Bu kişiler arasında yer alan Şah-ı Nakşibend’in halifeleri; Muhammed Parsa (ö.822/1419) ve Aleaddin Attar (ö. 802/1400) tarikatın Maverâünnehr bölgesinde faaliyet gösterip daha fazla alana yayılmasını sağlamıştır. Übeydullah Ahrâr zamanında tarikatın şöhreti Anadolu ve İstanbul ilinin sınırlarına kadar ulaşmıştır.

Nakşibendilik, İskender Paşa Dergâhı, Erenköy Cemaati, İsmail Ağa Dergâhı ve Menzil Nakşîliği olmak üzere beş farklı kola ayrılır. Bu yapılanmalar içinde televizyon kanalı aracılığı ile yayın yapan kolu ise, Menzil Nakşîliği’dir. Menzil Nakşîliği,

¹⁴³ Büşra Yakut Oğur, “*Tarikatlar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Menzil Örneği*”, *Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi*, Temmuz 2019, sy.4, s.24.

Adıyaman ilinin Kâhta ilçesine bağlı, Menzil köyünde bulunan Menzil dergâhı, gündün güne artan ve yayılan şöhreti ile nüfuz alanını Anadolu'nun uzak bölgelerine kadar ulaşmayı başarmıştır. Kentte ve kırsalda bu oluşum oldukça fazla alana hitap etmiştir.

Menzil Dergâhı'nın kurucusu Abdulhâkim Hüseyini, 1902 yılında, Bitlis'e bağlı Baykan ilçesinin Kermete köyünde dünyaya gelmiş ve dedeleri Bilvanis'li olduğu için Gavs-1 Bilvanisi olarak anılmaya başlanmıştır. Daha sonra çeşitli köylerde ikamet edip eğitim görmeye devam etmiştir.¹⁴⁴ Tez kapsamında incelenen Semerkand TV'de Menzil Nakşiliği ile ilgili yayınlar yapmaktadır. Bu konuda sunumu devam ettirilen program, "Menzil'de Bir Sultan"¹⁴⁵ isimlendirmesi ile yayınlanmaktadır.

Semerkand TV'de de bu oluşumun ibadet şekillerini içeren programlara yer verilmektedir. Hatmi Hâcegan türünde zikir konu edilen programlar bu bağlamda yayınlanmıştır. Programlarda zikrin yapılış şekli, adabı ve zamanlaması hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca "Nasihatlar" adlı programda da "Ahmed el-Rufai, Hacı Bayram-ı Veli, Evliya Çelebi, Gavs-1 Azam Abdulkadir Geylani, Erzurumlu Hakkı, Muhiyiddin-i Arabi" gibi isimlerin dini bilgi ve yorum paylaşımlarına yer verilmiştir. Semerkand TV'nin programları göz önüne alındığında tarikat yönelimli yayınlar yaptığı anlaşılmaktadır.

Tarikat ve eğitim konusuna bakıldığında tekke tarzı eğitim anlayışında ilmihal içerikli dini bilgi yerine ahlaki terbiye verildiği anlaşılmaktadır. Fakat Nakşibendiliğin eğitim yöntemi ve Semerkand TV'nin programları incelendiğinde medrese tarzı dini bilgi içeriğinin yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu programlar: "Akaid Dersleri", "İlim Dersleri: Tefsir", "İlim Dersleri: Şafii İlmihali", "İlim Dersleri: Hanefi İlmihali", "İlmihal Öğreniyorum", "Dersimiz Kur'an'ı Kerim", "Güzel Dinimi Öğreniyorum"

¹⁴⁴ Kamil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 32.

¹⁴⁵ Semerkand TV, <https://www.youtube.com/watch?v=ynP8cKmL1K8&list=PL08OvPDyJq7RbgAtEn9-BbL4KoNSqxmiu&index=1>. (06.01.2021).

olarak sıralanabilir. Bu durum Naksibendi Tarikatı'nın diğer tarikatlardan farklı olarak tekke ve medrese eğitimini birleştirme çabasını yansıtmaktadır.¹⁴⁶

3.3.8 Kamu Hizmeti Veren Dini Televizyon Kanalları

Kamu hizmeti, dönemin hükûmeti ve kamu kurumunun aracılık ettiği yetki alanlarında yaşamını sürdüren vatandaşlara doğrudan sağlanabilen veya hizmet sunumunun finansmanları aracılığı ile sağlanan bir alanı kapsar. Bu bağlamda, halkın doğrudan ilgisine ve motivasyonuna odaklandığında kamu hizmeti sağlayabilir.¹⁴⁷ Halkın dini bilgi ihtiyacını karşılamak amacı ile Diyanet İşleri Başkanlığı ile bağlantılı olarak televizyon yayını yapan Diyanet TV, kamu hizmeti veren tek televizyon kanalıdır.

DİB'in 1987 yıllarında başlattığı dini temalı görsel ve işitsel yayın ağı tecrübesini, 2012 yılında TRT işbirliği ile TRT Diyanet ve 2019 yılından itibaren bağımsız televizyon kanalı Diyanet TV ile devam ettirmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürü Dr. Fatih Kurt, Diyanet TV'de¹⁴⁸ televizyon kanalının kurulma sebeplerini şu cümleler ile ifade etmiştir: "Diyanet İşleri Başkanlığımız, İslam dininin inanç, ibadet, ahlak ile ilgili işlerini yürütmek, toplumu sahih dini bilgi ile buluşturmakta görevli ve yükümlü bir kurumdur. Bu hizmetini, görevini, vazifesini, cami içi hizmetleriyle, toplumun her yerinde, her köşesinde, vatandaşlarımızın yanına, ayağına giderek yürütüyor. Eğitim faaliyetleri ile yürütüyor. Süreli ve basılı yayınlarıyla toplumu din bilgisiyle, dini değerler ile buluşturuyor. Bütün bunları yaparken, içinde bulunduğumuz bilgi çağında, iletişim çağında, teknolojinin bu denli yaygın olduğu, her insan tarafından kullanıldığı bir dönemde, televizyon yayıncılığında olmaması düşünülemezdi. 2010 yılında çıkan Başkanlığımızın teşkilat kanununda verilen görevle, vazifeyle Diyanet İşleri Başkanlığımız 2012 yılında, TRT ile başarılı bir işbirliği içerisinde, 6 yıl süreyle, toplumu doğru din bilgisiyle buluşturmak üzere yayıncılık faaliyetinde bulundu. Yapılan araştırmalar internetin hayatımızdaki rolünün arttığını fakat televizyonun kolay kolay hayatımızdan çıkmayacağını göstermektedir. Toplumumuzun çok önemli bir kesimi, sahip olduğu

¹⁴⁶ Semerkand TV, <https://www.youtube.com/watch?v=03tZA6RPLY&list=PL08OvPDyJq7QmhaFDPVtKI3TsS5o3Jniw>. (05.08.2020).

¹⁴⁷ Süheyp Derbil, **Kamu Hizmeti Nedir?**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/248/2245.pdf>. (19.01.2021).

¹⁴⁸ Diyanet TV, 16 Eylül 2018, sa:23.45, Özel Yayın, <https://www.diyamet.tv/geri-sayim-basladi>. (19.01.2021).

dini bilgiyi geliştirme olarak, televizyonu kaynak olarak görüyor ise, İslam dinini topluma anlatmak, bu konuda toplumu aydınlatmak ile görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığının bu alanda olmaması düşünülemezdi, düşünülmedi.”¹⁴⁹

Yine Kurt, medyanın Diyanet için önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: “ Medyanın önemi ve gücü tartışılmaz. Diyanet İşleri Başkanlığı işaret ettiğimiz gibi, süreli yayınlarıyla bir güç olarak varlığını sürdürüyor. Televizyon yayıncılığında insanımızın dünden bugüne, rahatsızlık duyduğu, devamlı kaçtığı; ama kaçta kaçta belli bir noktaya gelip artık kaçamaz, uzaklaşamaz duruma geldiği günümüzde, insanımızı, -programın girişinde ifade ettiniz ‘Ailemizin Kanalı’ diye- ailece, güvenle izlenebilir, takip edilebilir bir ekran oluşturma ve sunma zorunluluğumuz var. Kurt’un bu aktarımlarından Diyanet TV’nin kuruluşundan bu güne kadar kamu hizmeti verme amacı ile yayınlara yaptığı anlaşılmaktadır.”¹⁵⁰

Kurt, kanalın tematik bir din kanalı olduğunu belirtmiş. Bu noktada dini eğitimin bu kanal aracılığı ile verilmeye devam edeceğini şu sözlerle belirtmiştir: “Vatandaşımız ‘her kesime ve herkese yönelik yayın ve programın var olduğu bir kanaldayım’ diyebilecek. Kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar, öğrenciler, din görevlileri, hepsi kendine hitap eden farklı programları bulacakları bir televizyon kanalı ile karşılaştıklarını lütfen bilsinler. Gençleri dikkate alan programlarımız, çocuklara hitap eden programlarımız, din görevlilerimizin mesleki gelişimine yönelik programlarımız var. Diyanet TV’yi hep beraber, yoğun bir gayretle, adeta, insanımız için bir okula dönüştüreceğiz. Dini, ahlaki ve manevi değerler yargı ve davranışları buluşacakları, bir okul gibi kanalımız inşallah hizmet edip toplumumuzun önünde olacak. Cenab-Allah mahcup etmesin.”¹⁵¹

Diyanet TV’nin resmi internet sitesinden ve programlarından derlenen aktarımlarda bu televizyon kanalının kamu hizmeti vermek adına, izleyicilerin güncel dini ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile televizyon yayıncılığı yaptığı ve programlarını çeşitlendirdiği anlaşılmaktadır.

¹⁴⁹ Diyanet TV, <https://www.islamvemedya.com/medya-ve-diyanet/773/>. (21.01.2020).

¹⁵⁰ Diyanet TV, <https://www.islamvemedya.com/medya-ve-diyanet/773/>. (21.01.2020).

¹⁵¹ Diyanet TV, <https://www.islamvemedya.com/medya-ve-diyanet/773/>. (22.01.2020).

3.3.9 Şifa Kültürünü Yansıtan Dini Televizyon Kanalları

Remziye (Sembolizm) on dokuzuncu yüzyılın sonunda, rasyonellik akımının etkisiyle oluşan parnasizm hareketine karşı olarak Fransa menşeli bir sanat akımı olup önce şiirde, edebiyatta ve özellikle resimde ortaya çıkmıştır. Bu akım insanın üzerinde bıraktığı etkiye yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, kelime ve ifadelerin sözlük anlamlarının ötesinde sembolik anlamlar çağrıştıracak şekilde kullanılmasıyla mümkün olmaktadır.

“Dinî gerçeklerin çoğu soyut değerler olduğundan anlatma ve anlama güçlüğü söz konusudur. Bunların anlaşılır hale getirilmesi temsil, tahyil, mesel, teşbih, istiare, mecaz, kinaye gibi lisanî ve belâgî üslûplar yoluyla somut örneklere yani sembol diline başvurmakla mümkün olur. Ayrıca her zamana ve her kültür düzeyine hitap eder. Dahası, sembolik üslûba başvurmayı zorunlu kılmaktadır. İslâm literatüründe ise, remiz “bir şeyin yerine geçen ve onu hatırlatan özel değere sahip somut alâmet, soyutu temsil eden özel işaret ve gösterge, anlaşılması zor kavram, duygu ve düşüncelerin anlaşılmasını sağlayacak olan somut gösterge” gibi tanımlamalara konu edilmiştir. Örneğin, Allah’ın görünmezliği konusu ve ihtiyar etmesi ve dinî doğruların çoğunun soyut değerler niteliğinde oluşması, onların anlatım yöntemlerinde dinlere ve inançlara göre değişiklik gösteren sembollerden yararlanma zarureti doğurmuştur. Yine, abdestte günah işlemeye elverişli organların yıkanmasıyla abdest günahlardan vazgeçmenin simgesel anlatımı olduğu gibi namaz da bütün varlık mertebelerinin dua ve tapınmalarını sembolize eden figürleri kendinde toplamıştır.”¹⁵²

Gonca TV’de Tuncer Çiftçi tarafından sunumu yapılan programlarda doğa ve hayvan figürleri kullanılmaktadır. Bu figürler hakkında kesin olmamakla birlikte sembolik öge yorumu yapılabilir. Doğa ve hayvan figürlerinin dini alanda sembolizm anlamı taşıması ise paganizm inancından etkilenme durumunu çağrıştırmaktadır.

Paganizm ise, kökenleri dünyanın kadim doğa inançlarına kadar uzanan spiritüel bir yaşam tarzı olarak aktarılmaktadır. Bu noktada bir ibadet şekline benzer olarak doğanın kutsallığını hatırlatır ve her şeyde var olan ilahiliğe anımsamayı öngörürler.

¹⁵² İsmail Durmuş, “Remziye”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, c.34, İstanbul 2007, c.34, s. 556.

Her erkek ve kadın bir pagan için güzel ve eşsiz bir varlık olarak kabul edilir. Çocuklara da sevgi ve saygı duyulur. Tabiatın ormanlarına içten bir sevgi ve saygı beslenir. Paganizm, kişisel iç yani ruhani deneyimin önemini sıklıkla vurgular ve paganlar genellikle bu deneyimi sevdikleri doğal dünya ile kurdukları ilişki aracılığıyla değerlendirmeyi tercih eder. İlahi olanla bir aracının yardımı ile dolaylı olarak değil de kendi deneyimleri içinde yüz yüze karşılaşmak gerektiğini düşünürler. Ritüelleri doğal döngüler ile uyum içinde mevsimlerin dönüm zamanlarında, Ay ve Güneş'in aşamalarında gerçekleştirilirler. Bu bağlamda, doğayı ve doğada yaşamı sevmek ve bir parçası haline gelmek, bu yaşam kaynağına ve onun ölüm-yaşam evrelerinin durmaksızın tekrar eden döngülerine saygı duymak ve hürmet etmek esastır. Paganlar; varlıklara yani insan, hayvan veya bitki yaşayan her şeyin varlığına saygı duyarak yaşamayı tercih ederler. Bu saygı ve sevgileri varlıklarla sıkça vakit geçirmelerine neden olur.¹⁵³

Gonca TV'de özellikle Tuncer Çiftçi tarafından yapılan canlı yayınlarda doğa ve hayvanlara karşı duyulan sevgi ve saygı göstergelerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu konuda spesifik olarak yapılan programlar¹⁵⁴ paganizm ile İslam inancının bir arada sunumunu olarak ifade edebilir. Bu durum dinin inanç ve pratik boyutunun somut bir göstergesidir. Aynı zamanda dini yaşamın farklı bir yorumu olarak değerlendirilebilir.

Gonca TV'de yukarıda bahsedilen figürlerle birlikte kullanılan ve İslam inancında geniş yer kaplayan dua ritüeline yer verilmektedir. İslam literatüründe dua, Allah'a sunulacak talepleri yazılı ya da sözlü sözlü dile getiren metinleri içermektedir. Başka bir ifade ile Allah'ın yüce bir varlık olması durumunu kabul edip kulun aciz durumunu itiraf etmesini, sevgi aracılığı ile tazim duyguları arasında yardım ve lütuf dilemesini ifade etmektedir. Duanın önemli bir bölümü ise, insanın genel istek ve ihtiyaçları ile ilgilidir. Bu bağlamda, ruh ve beden sağlığı, inanılan iki dünya mutluluğu, bireysel ve toplumsal güvenlik dileklerinin yanında istenmeyen, ortaya çıkmasından korkulan

¹⁵³Berk Yüksel, "*Kadim Doğa Dinlerine Uzmanan Spritüel Bir Yaşam Tarzı: Paganizm*", "<http://apelasyon.com/Yazi/1027-kadim-doga-dinlerine-uzanan-sprituel-bir-yasam-tarzi-paganizm>" (Temmuz 2019-s.68).

¹⁵⁴ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=1aPyRcS86Ls> (02.01.2019).

durumlardan korunmak amacıyla Müslümanlar duaya başvurur. Bu bağlamda dua ile insanın temel endişe ve korkuları dile getirilir. Bu şekilde dünya ve âhiret mutluluğu talep edilir.¹⁵⁵ Bu bağlamda Gonca TV ve Çiftçi'nin dua ibadetine karşı tutumuna bakıldığında daha çok insanın temel istek ve ihtiyaçlarının giderilmesi ile maddi ve manevi hastalıklardan arınma talebi ön plandadır. Bu talebe Çiftçi ve takipçileri tarafından şifa anlamı da yüklenmiştir. Bu anlamlandırma Çiftçi ve takipçilerinin “dua ile şifa bulma” iddiaları sonucu ortaya çıktığı anlaşılır.

Şifa, “hastalıktan kurtulma, iyileşme; ilâç” anlamında kullanılır. Kur'an'ı bir terim olan Şifa kelimesi dini literatürde manevi arınma anlamında da kullanılmaktadır. Bütün dinlerde olduğu gibi İslam dininde de maddi ve manevi hastalıkların giderilmesinde dini literatür kullanılmaktadır. Şifa kültürünün sıkça zikredilmesinde Hz. Peygamber'in ve ashabın bedenî hastalıkların şifası için Kur'an'la “rukye” yaptıklarına dair rivayetlerin etkisi olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁶

Sözlükte, “yukarı çıkmak; okuyup üfleyerek tedavi etmek” mânalarındaki rukye (raky, rukıyy) kelimesi terim olarak “şifa veya korunma amacıyla Kur'an'dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek” anlamında masdar ve “üfürük, nazarlık, muska” anlamında isim olarak kullanılır. Bu duaların bir parça kâğıt ya da bez üzerine yazılıp taşınan şekline muska denir. “Muskacılık yapanların içinde kendilerini şifa dağıtan olarak takdim edenler, insanların yanlış inançlara sapmasına zemin hazırlayanlar ve kazanç temini yoluna gidenler vardır. Bu kişiler ayrıca kendilerini hoca diye tanıttıkları için kamuoyunda din adamı imajının sarsılmasına sebep olmaktadır.”¹⁵⁷ Hasta olduğunu söyleyerek dua isteyen insanlar, Çiftçi'nin “dua” etmesi sonucu şifa bulduklarını iddia ettikleri “Hoş Sohbetler” programında gözlemlenmiştir. Ayrıca takipçileri tarafından Çiftçi'nin şifa dağıtan dini kişilik olduğu iddia edilmektedir.

Maddi ve manevi kirlere temizleme ve arındırma özelliği bilinen su, mitolojik devirlerde olduğu gibi günümüzde de halkın muhtelif ihtiyaçlarının tedarik edilmesinde, şifa, bereket, çocuk sahibi olma gibi birçok amaçla kullanılmaktadır.

¹⁵⁵ Osman Cilacı, “Dua”, **İslam Ansiklopedisi**, c.9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.540.

¹⁵⁶ Adem Yerinde, “Şifa”, **İslam Ansiklopedisi**, c.39, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 129.

¹⁵⁷ İlyas Çelebi, “Rukye”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 35, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 219.

Halk inancında yer alan su ile şifa bulma uygulamaları Çiftçi tarafında da kullanılmıştır ve takipçilerinin su ile arındırıldığı, maddi ya da manevi hastalıklara şifa dağıttığı iddia edilmektedir. Ayrıca bu uygulama Gonca TV’de yayınlanmıştır.¹⁵⁸ Yayınlanan bu videonun izlenimi sonucunda Çiftçi’nin bu kültürü benimseyip kullanmakta ayrıca bu alanda kendinin “hidayete eren ve insanların kurtuluşu için canı ve malı ile hizmet eden etkin kişi”¹⁵⁹ iddia etmektedir.

Gonca TV’nin ve özelde Çiftçi’nin dini sunumları ile ilgili öne çıkan kavramlar incelendiğinde kullanılan dini kavramların terim anlamlarının dışında kullanıldığı anlaşılmakta ve dini literatürde bu durum hurafe kavramı ön plana çıkmaktadır. Hurafe ise, akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz demektir.¹⁶⁰ Hurafe ve batıl inançların çıkış sebeplerini ana hatları ile taklid ve taasub, cehalet ve hadislerin yanlış anlaşılması olarak üç maddede toplamak mümkündür.¹⁶¹

Taklid ve taasub; önceki dinlere ait tahrif olan kütlerden (inançlardan) bazı unsurların İslam’a taşınmasıdır ki Gonca TV’nin yukarıda bahsedilen pagan inancı ile benzer öğeler kullanması bu unsurun örneklerinden biridir. Günümüzde hurafeleri ortaya çıkarıp bu alana inan insanlar genellikle kadınlar ve hasta insanlardır. Bu duruma örnek ise, yine Çiftçi’den şifa duası bekleyen çoğu kadın üyelerden oluşan kadın grubunun varlığıdır. Cehalet; dinin ana kaynakları hakkında yeterli bilgi sahibi olunmaması ve bu konuda eğitime ihtiyaç duyulmasıdır. Ayrıca halkı bilgilendiren din görevlilerinin bu konuda donanımlı olmaları zaruri bir konu olarak kabul edilir. Çiftçi dini bilgi eksikliğini verdiği bir konferans ile dile getirmiştir. Çiftçi; “Herhangi bir dini eğitim kurumunda eğitim almadım fakat hidayete erdikten sonra bildiğim az bilgi ile tam amel ettim, önemli olan bilmek yani bilgi taşıyan merkep olmak değil, önemli olan yaşamaktır.” ifadelerini kullanmıştır. Hadislerin yanlış anlaşılması; Hz. Peygamber’den hadis olarak aktarılan metinlerin sıhhatinin problemlili olması ya da metinlerin doğru yorumlanmamış olmasıdır. Çiftçi’nin “Hoş Sohbetler” programında ya da yaptığı diğer canlı yayınlarda kapsamlı bir hadis aktarımı ya da yorumu yer

¹⁵⁸ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=ngbYINwP0o>. (29.08.2020).

¹⁵⁹ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=QChc2yEoQYY>. (29.08.2020).

¹⁶⁰ Ali Murat Yel, “Hurafe”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 18, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.381.

¹⁶¹ Selim Arık, “Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler”, **Diyanet Yayınevi**. Ankara 2019, c.42, s. 127.

almadığı için bu konuda örnek bulunmamaktadır. Dolayısıyla Çiftçi'nin dini sunumları hurafe tanımı ile benzerlik göstermektedir. Hakkında diğer din görevlilerinin sahte hoca ya da sahte mehdi yönündeki iddalarını destekler niteliktedir. Bu bağlamda Çiftçi'nin halk inanışlarında yer alan şifa kültürünü farklı yorumlayıp aktardığı için bu başlık altında incelenmiştir.¹⁶²

¹⁶² Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=f3IsatF8w1Q>. (11.09.2020).

4. İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ TELEVİZYON PROGRAMLARI ve PROGRAMCILARI

4.1 Sohbet Programları

Bir dinin kitlelere anlatılmasında en yaygın kullanılan yöntem sözlü anlatım yöntemidir. Seslenen kesim bu anlatımlara gönüllü olarak, din hakkında bilgi edinmek ve anlatılan dinin ritüellerini öğrenmek adına katılırlar. Bu bağlamda düzenli olarak devam eden sohbet toplulukları 2000’li yıllara kadar çoğunlukla cami ya da toplantı salonu gibi mekânlarda düzenlenirken, ses kayıt cihazları ile çoğaltılırken, teknolojinin ilerlemesi ile beraber kitlelere televizyon veya sosyal medya aracılığı ile ulaşmaktadır. Televizyon ile dini anlatım genellikle sohbet programları üzerinden konuşmacı odaklı sunulmaktadır. Dolayısıyla sohbet programlarına cemaat ile beraber dâhil olan bireyler dini bilgi edinmek ya da var olan dini bilgilerini doğrulamak amacı ile sohbet programlarına katılırlar. Bir başka yönden informal eğitimin örneklerinden biri olan sohbet programları, sistemsiz ve denetimsiz gerçekleştirildiği için amacına ulaşip istendik dini davranış şekli oluşturabilme amacı ise tartışmaya açık bir konudur.

Bu katılımın bir diğer amacı ise, insanların ait olma duygularına bir destek niteliğinde olmasıdır. Nitekim insanlar, dini yönelimlerini daha somut olgularla yaşamak isteyip, “kendi gibi düşünen” insanları dinleyip ya da yine “kendi gibi düşünen” bir televizyon kanalından sohbet programı izleme eğilimindedirler.

Sohbet programları seçilen konu ya da kaynak açısından değerlendirildiğinde katılımcıları dini alanda eğitime girişiminde oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda eğitimin geliştirmek ve düzeltmek gibi özelliklerini kullanıp hitap edilen kitleyi belirli bir düşünce doğrultusunda yönlendirme çabaları dikkat çekmektedir. Nitekim seçilen konular iman gibi dinin temel konularından olduğu gibi gündelik konuları içeren daha spesifik alanlara da temas edilmektedir. Kaynak açısından farklılık ise televizyon kanalının genel dini alt yapısı ile örtüşür nitelikte seçilmektedir.

Sohbet programları diğer programlar ile karşılaştırıldığında daha kısa sürede daha az maliyet ile çekilebilmektedir. Bu durum kurgunun ve dekorun çok da önemli olmadığını, izleyicinin bilgi odaklı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu programlar özellikle “cazibe” unsuru yönünden diğer televizyon programlarına oranla oldukça düşük oldukları için, programın izleyicisinin beklenti ve karakteristikleri de o yöndedir. Bu bağlamda, din içerikli sohbet programlarının genel kurgularına bakıldığında toplumu din konusunda bilgilendirmek amacıyla hazırlandığı görülür. Bu tip programlarda öncelikle “Hedef kitlenin özellikleri nelerdir? İzleyicinin ilgisi programa nasıl çekilebilir? İzleyicinin konu ve konuklar hakkındaki bilgisi nedir? Programlardaki konuklardan izleyici ne öğrenmek istiyor?” sorularına yanıt aranmakta ve bu kaygılar ile içerik geliştirilmektedir. Bilgilerin etkin ve kalıcı olarak kişilere ulaşması programların hem sözel hem de görsel olarak zenginleştirilmesi ile doğru orantılıdır. Bu noktada görsel zenginlikten kasıt, din çerçevesinde bahsi geçen ritüellerin, ibadetlerin uygulama alanları ya da görselleri sunmaktır. Örneklem olarak belirlenen bu programların kurgularının çözümlenmesinde televizyon ait alan açısından yeni bir bakış gelişebilmesi için iki farklı yöntem kullanılacaktır. Bu yöntemler; 1- Görüntülerin oluşturduğu simgesel inşa ve anlamlar, 2- Sohbet programlarının anlatsal özellikleri olarak belirlenmiştir.

Belirlenen bu yöntem ile programların çözümlenmesi yapılacak ve izleyicinin üzerindeki olumlu ya olumsuz etkileri tespit edilecektir. Yine, bu yöntem, çalışmada kullanılan çözümlenmenin sadece bir yönü ile değerlendirilmesi önlemektedir. Böylece sohbet programları, biçimsel özellikleri ile anlatım ve görüntü ile çözümlenmeler ile sınırlandırılacaktır. Göstergibilimsel ve anlatsal çözümlenme yaklaşımlarının sorunları da bu çerçevede giderilebilmektedir. Diğer taraftan bu iki çözümlenme yönteminin bir arada kullanılması programların daha net anlamlandırılmasını sağlayacaktır.

4.1.1 Diyanet TV

Sıra No	Program Adı	Program Sunucusu
1.	Kur'an'ın Dilinden	Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
2.	Sohbet İklimi	Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ
3.	Hadisler ve Ailemiz	Prof. Dr. Huriye MARTI
4.	Buhari Dersleri	Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY
5.	Cuma Sevinci	Prof. Dr. Ali ERBAŞ
6.	Kur'an'da Dua	Dr. Fatih KURT
7.	Hacı Bayram Kürsüsünden	Dr. Burhan İŞLEYEN
8.	Kur'an Sohbetleri	Doç. Dr. Necdet ÇAĞIL
9.	Güncel Dini Meseleler	Dr. Hüseyin KARAPINAR
10.	Mesele	Bahadır YENİŞEHİRLİOĞLU

Tablo 2. Diyanet TV Sohbet Programları

Diyanet TV’de tez kapsamında on tane dini sohbet programları izlenmiştir. Bu programlara konuk olan dini kişilerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görev yaptıkları ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu dini kişilerin unvanlarına bakıldığında yurt içi ya da yurt dışı İlahiyat kapsamlı eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla devlete bağlı resmi kurumda görev yapan bu dini kişilerin yine kurumsal bir eğitim sonucu katılım sağlamaları diğer dini televizyon kanallarında medrese ya da özel eğitim alanında din öğretimi gören “hocalardan” farklı olduğunu göstermektedir. Bu durum kurum adına yapılan dini sunumların kontrollü gerçekleştirildiğinin bir göstergesidir. Bu sebeple Diyanet TV’nin sohbet programlarına bakıldığında diğer dini sohbet programları ile bu noktada farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Diyanet TV’de yayınlanan sohbet programlarına üslup açısından göz atıldığında genele seslenen nesnel bir hitap tarzının kullanıldığı, vatandaş odaklı sunumlar yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum Diyanet TV’nin kamu hizmeti hassasiyeti ile sunum yaptığını ve devletin vatandaş tanımına uygun yönlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir.

Din ve dünya işleri arasında bir ayrımın yapılmadığı dolayısı ile dinin bütüncül hayat görüşüne uymak üzere şekillenmiş bir yönetim tarzının bulunduğu bir yapıdan dinin devletten bağımsız fakat devletin denetimi altında sunulduğu bir yönetim şekline geçilmesi din aktarım ifadelerini ve çehresini değiştirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ile ilgili konulardan biri olan din-devlet-toplum ilişkilerinin ve bu konu ile ilgili olarak laiklik politikalarının nasıl yorumlandığı ve uygulandığı ile ilişkindir. Türkiye'nin cumhuriyet yönetimi ile kurulduğundan beri toplum-devlet-din ilişkilerinin nasıl düzenlenip uygulandığı Türkiye için batılılaşma ve modernleşme sürecinde önemli bir role sahiptir. Cumhuriyet yönetiminin kurucu kadroları laiklik ilkesini anayasa çerçevesindeki bir zorunluluk olarak benimsenmiş ve halifelik kurumu kaldırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti genelinde din işlerinin devletin denetlenmesi şartı ile laiklik ilkesinin uygulamada dini alanı denetleyen ve düzenleyen dönemin hükümetine bağlı ve merkezi bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet eli ve denetimi ile kurulup faaliyete geçirilmesi ile sonuçlanmıştır. Kurumun yayın organı olan Diyanet TV'nin de sohbet programları bu yönde yapılandırılmıştır. Başka bir ifade dinin devlet eli ile yürütülmesini, görevlilerinin kurum tarafından yönlendirilmesini sağlamıştır.

Din, bireylerin sadece özel hayatlarında kişisel tavır ve davranışlarını belirlemekle yetinmez; aynı zamanda inananlara toplumun içinde oluşan ilişkilerinde de yol gösterir. Dinin kişisel davranışlar üzerindeki etkisi ahlakın konusudur; öte yandan toplumu ilgilendiren olayların yorumu olarak dinin konusu siyaset alanına girmektedir. Özellikle halka açık ibadet mekânlarında yapılan sohbet programları din ve siyaset ilişkisinin ortaya çıktığı söylemleri içermektedir. Yönetimde dini konumunu yine bu sohbet programları yansıtmaktadır. Özellikle laiklik ilkesinin kanun kapsamında kabul edilip yönetim tarafından yorumlanması dini sohbet programlarının içerik ve kavram belirlenimini de etkiler. Bu bağlamda dini sunum ve siyasi tavır aynı doğrultuda devam ettirilir.

Diyanet TV Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte yürüttüğü dini sunum (sohbet) programlarını genel ilkeler doğrultusunda sürdürmektedir. Temel ilke ve hedefleri anlamak Diyanet TV'nin sohbet programlarının anlatım yöntem ve teknik çerçevesini de ortaya koymak anlamına gelir. Bu ilkeler internet sitesinde maddeleştirilerek aktarılmıştır.

“Laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek (Anayasa md. 136), İslam Dini'nin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek.”¹⁶³ Bu ifade nesnel bir dini sunum yapıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda inanç, ibadet ve ahlak esaslarının ayrıntılı açıklaması yapılmamıştır. Devam eden cümlede din ve ahlak hakkında toplumu aydınlatmak ve ibadet mekânlarının yönetimini ele alma şekli ve görev dağılımının izahı yapılmamıştır. Bu durum genelde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özelde Diyanet TV'nin dini sunum yaklaşımının yalınlığını ortaya koymaktadır.

“Toplumu din konusunda aydınlatırken dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnete dayalı sağlam bilgiyi esas almak, Müslümanların 14 asırlık dinî tecrübesini göz önünde bulundurmak, modern hayatı ve insanlığın ortak birikimini de göz ardı etmemek.”¹⁶⁴ Bu ilkede ‘Kur'an’ ve ‘Sünnet’ kavramları temel kaynak olarak belirtilmesine rağmen niteliğini ve sınırlarını ifade eden herhangi bir açıklama kullanılmamaktadır. Aynı üslup sohbet programları için de geçerliliğini korur. Yine aynı madde için İslam geleneği ve modern hayat olarak ifade edilen ayrımların bir noktada toplanması tavrı vurgulanmıştır. Dini sunum çerçevesini belirleyen bu ifade Diyanet TV'nin geçmiş ile gelecek arasında bir bağlantı kurmak ve doğu ile batının birleştirici ve bütünleştirici yönünü temsil etmek için program yayınladığı ifade edilebilir.

“Din konusunda mezhep, anlayış ve uygulama ayrımı yapmadan vatandaşlık esasına göre hizmet sunmak.”¹⁶⁵ Mezhepler üstü bir tutum sergilenen bu ifadede vatandaşlık birleştirici bir kavram olarak yansıtılmıştır. İslam'a giden yolların (mezheplerin) çeşitli olduğu ve çatışma sebebi değil “zenginlik olduğu” sık sık vurgulanır.

“Yurt dışında Türkiye'nin dinî alandaki tecrübe ve birikiminin tanıtılmasını, İslâm Dini'nin doğru anlaşılmasını sağlama gerek AB ülkelerinde gerekse Türkiye'de var olan din anlayışları ve uygulamalarıyla ilgili tartışmaları yakından izlemek ve bu

¹⁶³ Diyanet TV, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//3/diyaret-isleri-baskanligi-temel-ilke-ve-hedefleri>. (21.12.2020).

¹⁶⁴ Diyanet TV, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//3/diyaret-isleri-baskanligi-temel-ilke-ve-hedefleri>. (21.12.2020).

¹⁶⁵ Diyanet TV, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//3/diyaret-isleri-baskanligi-temel-ilke-ve-hedefleri>. (21.12.2020).

konuda Batı kamuoyuna sağlıklı bilgiler sunmak.”¹⁶⁶ Bu hedef Diyanet kurumunun yurt dışında da kendine yüklediği misyonu göstermektedir. Bu duruma dini alanda bir temsil konumu belirlendiği yorumu da yapılabilir.

Yukarıda yer alan program tablosu incelendiğinde seçilen konuların ve aktarımların belirlenen hedefler ile doğru orantılı olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Ali Erbaş tarafından sunulan “Cuma Sevinci”¹⁶⁷ programı haftalık olarak yayınlanmakta ve seçilen konuların güncel olaylar ile bağlantısı dikkat çekmektedir. Bu noktada kimi zaman sembolik eşyalar kullanılmaktadır. Kılıç bu sembollerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁸ Kudret ve hâkimiyeti, kendini güç ile denetleyebilmeyi, yüksek idari mekanizmayı, ele alınan kılıç aynı zamanda vazifelenmeyi ve vazifeyi yerine getirmeyi simgelediği söylenebilir. Bu bağlamda yapılan bu “cuma iradı” Diyanet TV ve Ali Erbaş’ın yüklendiği misyonu görsel olarak sunduğu iddia edilmektedir.

4.1.2 Semerkand TV

Sıra No	Program Adı	Program Sunucusu
1.	Semerkand Sohbetleri	Fatih TOPRAK
2.	Almanca Sohbet	-
3.	Ruşça Sohbet	Muhammed Kamil ABDULLAYEV
4.	Boşnakça Sohbet	-
5.	İrfan Sofrası	Mahmut KAYA
6.	Cümle Kapısı	Şemsettin BEKTAŞOĞLU
7.	Dergâh	Hakkı MERCAN
8.	Divan (Arapça)	Ali SAYAN
9.	İhya-u Ulumid'din	Dilaver SELVİ
10.	Son İnci	İsmail Lütüfî ÇAKAN
11.	Derviş Çeyizi	Emrah YARDIMCI
12.	Hacegan Sohbet (Kürtçe)	Ömer ÇELİK
13.	Hasbihal	Dursun Ali ERZİNCANLI

¹⁶⁶ Diyanet TV, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//3/diyaret-isleri-baskanligi-temel-ilke-ve-hedefleri>. (21.12.2020).

¹⁶⁷ Diyanet TV, <https://www.diyaret.tv/diyaret-isleri-baskani-prof-dr-ali-erbas-trt-1-de-%E2%80%98ramazan-sevinci-programina-katildi>. (21.12.2020).

¹⁶⁸ Diyanet TV, <https://www.youtube.com/watch?v=yBYeKikPK6c>.

14.	Mesnevi'den Dersler	Adnan KARAİSMAİLOĞLU
15.	Buyurun Hanımlar	Necla NAZİR
16.	Göz Aydınlığı	Necla NAZİR
17.	İlim Dersleri (Şafii İlmihali)	Salih TOPDEMİR
18.	Yüzyılın Âlimleri	Hace Musa TOPBAŞ
19.	İlmin Işığında	Yakup ALARÇİN
20.	İlim Dersleri (Akaid)	Ahmet ŞAHİN
20.	İlim Dersleri (Hanefi İlmilali)	Ensar ASLAN
21.	İlim Dersleri (Tefsir)	Ömer Faruk ÇELİK

Tablo 3. Semerkand TV Sohbet Programları

Semerkand TV’de tez kapsamında yirmi bir sohbet programı gözlemlenmiştir. Bu programlar “hocalar” tarafından sunulmaktadır. Dini sohbet programını sunan hocaların geleneksel bir dini sunum yaptığı gözlemlenmiştir. Geleneksellikten kasıt medrese usulü eğitim modeli ile dini bilgilerin aktarılması ve bunun yanında “tekke ahlaki eğitim usulünün” sohbet programı olarak Semerkant TV’de yayınlanmasıdır.

Geleneksel dini sunum yapan Semerkant TV’nin programlarında “rahle” görsel bir öge olarak kullanılmaktadır. Rahle, sabit ayaklı (ders rahlesi) şekillerde imar edilen küçük kürsü ya da masa türüdür. Bu eşya daha çok, Kur’an’ı yerden yüksek tutarak gereken saygıyı göstermek amacı ile ortaya çıkmıştır. Ömer b. Abdülaziz döneminde kullanılmaya başlayan rahle, Osmanlı Dönemine kadar İslam dinini kabul eden tüm devletlerde tercih edilmiştir.¹⁶⁹ Bu bağlamda rahle geleneksel İslami bir öge olarak bu televizyon kanalında kullanılmaktadır. Yine görsel olarak sohbet programları değerlendirildiğinde “hocaların” kıyafet tercihleri de (cübbe, takke ve renk seçiminde beyaz, yeşil) geleneksel olduğu gözlemlenmiştir.

Sohbet programlarında Türkçe dışında; Rusça, Almanca, Boşnakça gibi farklı dillerde de sohbetlerin yayınlandığı gözlemlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu televizyon kanalının sadece Türklere değil diğer dilleri kullanan kitlelere de hitap etmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken bir başka nokta, farklı dilde sohbet veren “hocaların” bölge

¹⁶⁹ Nebi Bozkurt, “Rahle”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 413.

görevlilerinden seçilmesidir. Örneğin; “Almanca Sohbet¹⁷⁰” sohbet programı sunan “hoca” Türkiye’den değil Almanya’da bulunan ve genellikle o bölgede yer alan resmi din görevlilerinden tercih edilmiştir. Bu durum bu televizyon kanalının o bölge ile dini-sosyal irtibatının olduğunu göstermektedir.

Bu televizyon kanalının dini aktarımlarda hem Hanefi hem de Şafii Fıkhi’na ayrı programlarda yer verilmiştir. “İlim Dersleri (Şafii İlmihali)” isimli programı ise Salih Topdemir sunmaktadır. Bu bağlamda “Türkiye’deki Şâfiîler, pratik dinî ihtiyaçlarını büyük ölçüde ülkenin doğusundaki medreselerde klasik usulle yetişen ilim adamları ile karşılamışlardır.”¹⁷¹ Bu bilgi ışığında bu televizyon kanalının ülkenin doğusunda yetişen “hocalar” ile program yapması o bölgeye hitap ettiğini ve etkileşim halinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda o bölgede Semerkant TV ile aynı doğrultuda dini anlatım yapan tarikat ya da cemaatler bulunmaktadır. Bu cemaatlerden biri en önemlisi ise “Menzil Cemaati” olarak ön plana çıkmaktadır. Bu iddiayı destekleyen yayın ise “Menzilde Bir Sultan¹⁷²” olarak isimlendirilen Muhammed Raşid Erol gibi Menzil Cemaati’nin “şeyhlerinin” hayat hikâyelerini ve sohbetlerini aktaran sohbet programlarıdır.

Semerkant TV’de sohbet programı yayınlanan Muhammed Raşid Erol, bulunduğu bölgede seyyid olarak tanınan bir şeyh ailesine mensup olduğu bilinmektedir. Dedesi Hâlidî şeyhlerinden Şeyh Muhammed, babası bir süre yaşadığı Bilvânis köyünde ikamet eden ve bölgenin tanınmış dini kişilerinden Gavs-ı Bilvânis unvanıyla tanınan Şeyh Abdülhakim Hüseyinî’dir. Halka yönelik tasavvuf anlayışı ile irşad faaliyetini sürdüren Muhammed Râşid Efendi’nin, şeyhlik müessesesinin hâkim olduğu bir yörenin tanınmış ünlü şeyh ailesine ait olması tanınmasını ve kısa bir sürede yaygınlaşmasını kolaylaştırarak isminin duyulmasını sağlamıştır.

Tarikata dâhil olan kişilerin içki, kumar gibi kötü alışkanlıklarını terk ettiklerine yönelik rivayetler tasavvufi ve dini yaşamla ilgileri zayıf halk kesimleri üzerinde etkili olduğu belirtilir. Bu durumun sonuçlarından biri yurt içinde ve yurt dışında yaygın bir şöhret kazanması ve halkaya dâhil olan bireylerin sayısının artmasıdır. Bu sayede

¹⁷⁰ Semerkant TV, https://www.youtube.com/watch?v=MQ_PYwXxhSQ&list=PLSbjdq4whUYnt-Obk_jcM55jvFzsBLizK. (28.05.2020).

¹⁷¹ Bilal Aybakan, “Şafii Mezhebi”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 245.

¹⁷² Semerkant TV, <https://www.youtube.com/watch?v=FFUz7SBVPFs>. (12.09.2020).

yaşadığı Menzil köyü özellikle 1975 yılından itibaren giderek artan ziyaretçi sayısı oldukça arttığı söylenmektedir. Şöhretinin ve iddiasına göre yaptığı hizmetlerin sonucunda darbe döneminde göz önünde olduğu için yargılanması kaçınılmaz hale geldi. 12 Eylül 1980 sonrasındaki sıkıyönetim döneminde Çanakkale'nin Gökçeada ilçesinde mecburi ikamete zorlanan (Mart 1983) Muhammed Râşid on sekiz ay sonra Ankara'ya gönderildi. Fakat bu durum onun için faaliyetlerine son ya da ara verme gibi bir sonuca yönlendirmedi aksine 1986 yılında Menzil'e dönmesine izin verilmiş sonra da tarikat adına faaliyetlerine devam etti. İlerleyen yaşı ve nükseden şeker hastalığı onu zorladı ve hastalığının artması üzerine kaldırıldığı Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastahanesi'nde 22 Ekim 1993 Cuma günü vefat etti.

Taraftarlarınca “Seyda Hazretleri” olarak anılan Râşid Efendi'nin cenazesi Adıyaman'a götürülüp Menzil köyünde toprağa nakledilmiştir. Nakşibendî-Hâlidî tarikatının Muhammed Râşid Erol tarafından idare ve temsil edilen kolunun yürütülen faaliyetleri kardeşi Abdülbaki Erol ve kendi halifeleri tarafından sürdürülmesine rağmen onun dönemindeki canlılığını muhafaza etmediği dile getirilmektedir.¹⁷³

Semer kand TV'nin dini sohbet programlarının izlenimi gerçekleştirildiğinde bu programların özellikle belirli yayınları dini bilgi seviyesi çok da az olmayan insanlara yönelik olduğu ve bir dini aidiyeti işaret eden cümlelere yer verildiği anlaşılmaktadır. Yine bu programlar tasavvuf yönelimli söz ve davranışlara da yer vermeyi ihmal etmemektedir. Bu tespit edilen ifadeler programların genel çehresini ve kategorini yansıtır niteliktedir.

Diğer televizyon kanallarının dini sohbet programlarından farklı kılan yönü ise; tekke ve zaviye arka planları yayınları yapılması ve bu durumun genele yayılarak sürdürülmesidir. Örneğin; “Dergâh¹⁷⁴” isimli program tekke eğitim modelini içermektedir. Görünüm ve söylem olarak yansıtılan geleneksel tekke modeli bu televizyon kanalının tasavvufi-mistik eğilimini en fazla yansıtan programdır. Hakkı Mercan tarafından sunulan programda, geleneksel tekke ortamının canlandırılması

¹⁷³ DİA, “Muhammed Raşid Erol”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 305.

¹⁷⁴ Semerkand TV, <https://www.youtube.com/watch?v=ZwJoBpZDtI>. (04.09.2020).

gerçekleştirilir. “Mürid’in” bir hatası ya da “Mürşid’in” uyarısı ile kurgulanan programda, ahlaki öğütlerin yinelenmesi bağlamında gerçekleştirildiği gözlemlenir.

Semerkant TV’de yer alan, “İlim (Tefsir) Dersleri¹⁷⁵” isimli programda, Suyuti’nin¹⁷⁶ (ö. 911/1505) rivayet tefsiri kaynak olarak kullanılır. Bu bağlamda sohbet programında yararlanılan eser ise; ed-Dürrü’l-Mensur olarak bilinir. “Örneği ilk sadece ilk asırlardaki tefsirler arasında bulunan ve bu alanda en hacimli kaynak niteliğini taşıyan eser, ayetlerin tefsiri ile ilgili rivayetlerden başka hiçbir açıklama içermemektedir. Aynı zamanda rivayet tefsiri olarak bilinmekte, ayetlerin hadisler ile açıklanmaktadır.”¹⁷⁷

4.1.3 Dost TV

Sıra no	Program Adı	Program Sunucusu
1.	Hikmet Arayışları	Ali ÇETİNKAYA
2.	Bab-1 Reyyan	Hayri AKINCI
3.	İlm-i Hal	Mehmet EMİROĞLU-İsmail KARAGÖZ
4.	Katre	Nihat DERİNDERE
5.	Kur’an Tefsiri	Said YARGICI
6.	Ruhu’l Beyan Sohbetleri	Ali NAMLI
7.	Şifa-i Şerif Sohbetleri	Mehmet Yaşar KANDEMİR
8.	Hayatü’s Sahabe	Hayri AKINCI
9.	Muhteşem Ahlak	Muhammed Emin YILDIRIM
10.	Küllü Düsturlar	Şadi EREN
11.	Tecdid-i İman	Seyfettin BULUT

¹⁷⁵

https://www.youtube.com/watch?v=36CedEHHmIA&list=PL08OvPDyJq7Q0ofFYSVnln1B_mM4HGFSy&index=12. (19.12.2020).

1.1 ¹⁷⁶ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî.

¹⁷⁷ Suat Yıldırım, “Dürrü’l-Mensur, İslam Ansiklopedisi, c. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 39.

12.	Sorularla İslam	Şadi Eren

Tablo 4. Dost TV Sohbet Programları

Dost TV’de tez kapsamında on iki dini sohbet programı izlenmiştir. Bu sohbet programını sunan “hocaların (ağabey)” tarafından sunulmaktadır. Sunum yapan hocaların bir kısmı akademik çalışmalar yapmaktadır. Bu alanda Mehmet Yaşar Kandemir, Said Yargıcı, Ali Namlı, Şadi Eren, Mehmet Emiroğlu ve Nihat Derindere çalışma yapan ve sohbet programı sunan dini kişiler arasında yer alır.

Sohbet programlarının en çok ön plana çıkan öğelerinden birisi kullanılan dini kaynaklardır. Nitekim kullanılan kaynaklar programın çehresini ve yapılan dini yorumların yönünü belirlemektedir. Bu bağlamda Dost TV’nin diğer programlarında olduğu gibi sohbet programlarında da ön plana çıkan kaynağı Risale-i Nur külliyyatıdır. Said Nursi’ye ait olan bu külliyyatın içeriği program için seçilen konu ile doğru orantılı olarak izleyicilere aktarılmaktadır.

Said Nursi, Bitlis’in Hizan ilçesine bağlı Nurs köyünde dünyaya geldi. Annesi Nûriye Hanım, babası yörede sûfî olarak tanınan Mirza. Nursi, ilköğrenimine bulunduğu köyde ağabeyi Abdullah’ın yanında başladı ve çevredeki medreselerde eğitimine devam etmiş ve tamamlamıştır. Doğubayazıt’ta Şeyh Muhammed Celâlî’nin ders halkasında yer almış 1892 yılında henüz on dört yaşında iken icazet almaya hak kazanmıştır. Bitlis Valisi Ömer Paşa tarafından konağına çağırılan Nursi orada yaklaşık iki yıl ikamet edip kütüphanede okumalarını artırmıştır. Ancak en verimli yıllarını Van Valisi Tâhir Paşa’nın döneminde geçirmiş ve onun zengin kütüphanesinde mevcut fen ilimlerine ait olan yeni eserleri de inceleyip okuma imkânı bulmuştur. Ardından, Otuzbir Mart olayına kadar Said Nursi özgürlük fikri ve yeni yönetimin yerleşmesi için faaliyetlere başlamıştır. Özellikle oradaki halkın henüz hürriyet fikrine açık olmadığını düşünerek İstanbul’da düşüncelerini öğrencilerini anlatmak ve fikrini yaymak amacı ile gelmiştir. Bu bölgede toplum hayatının birlik ve

beraberliğe muhtaç olduğunu ve adem-i merkeziyet fikrinin birliği bozacağını savundu.¹⁷⁸

“Bölgede yaptığı faaliyetler sonucunda Otuzbir Mart Vak‘ası ile irtibatlandırılarak 1 Mayıs 1909’da yılında tutuklanmış, ancak “Dîvân-ı Harb-i Örfî” ismi ile yayımlayacağı savunmasını tamamladıktan sonra etmiştir. Bu olayın ardından Rize’ye, buradan Batum ve Tiflis illerine öğrenciler ile birlikte geçmiştir. Oradan da 1910 yılının ilk aylarında Van’a ulaşarak fikirlerini yaymak amacıyla konuşmalar yaptı. Van’da Kürt aşiretlerini dolaşarak onları meşrutiyet, hürriyet, istibdat, meşveret ve şûra gibi kavramların yanı sıra özellikle o günün İslâmî meseleleri hakkında aydınlatmaya çalışmıştır.”¹⁷⁹

I. Dünya Savaşı ile birlikte Said Nursi’nin dârülfünun girişimi sekteye uğradı. Kendisi de bazı öğrencileriyle birlikte savaşa katıldı ve İşârâtü’l-i’câz adlı tefsirini Pasinler cephesinde telif etti. “Şeyh Said isyanı çıkınca 25 Mart 1925’te Van’dan alınarak Erzurum’a, buradan Karadeniz yoluyla İstanbul’a getirildi, aynı yılın yazında Burdur’a sürgün edildi. Burada kendini “Risâle-i Nûr” adını verdiği eserlerini yazmaya ve bu eserler doğrultusunda talebe yetiştirmeye adanmıştı. Bu aynı zamanda sürekli sürgün, hapis ve mahkemelerle geçecek hayatın başlangıcı oldu. Nitekim Burdur’dan 1926 baharında Isparta’nın Barla köyüne gönderildi. Barla’da kaldığı sekiz yıl içinde eserlerinin büyük bir kısmını yazdı. 1934 yazında Isparta’ya getirildi ve 27 Nisan 1935’te tutuklanarak 100’den fazla talebesiyle birlikte Eskişehir Hapishanesi’ne gönderildi. Tutuklamalarda ileri sürülen suçlar genellikle gizli cemiyet kurma, rejim aleyhine çalışma, Cumhuriyet’in temel nizamlarını yıkmaya teşebbüs ve laikliğe aykırı davranma gibi iddialar olmuştur. Said Nursi, Eskişehir mahkemesinde kendini bu iddialara karşı savundu ve müdafaasını “Lem‘alar” adlı eserine dâhil etmiştir. Buradan Kastamonu’ya sürülen Said Nursi, bu şehirde sekiz yıl kaldıktan sonra 20 Eylül 1943 tarihinde yapılan bir aramada polisin ele geçirdiği kitapların kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle tutuklanarak Denizli’ye gönderildi. Denizli’de Isparta, Kastamonu ve diğer birçok ilden toplanan 126 talebesiyle birlikte yargılandı. Ancak mahkemenin tayin ettiği bilirkişi heyetinin Risâle-i Nûr hakkında verdiği raporda siyasî bir

¹⁷⁸ Alparslan Açıkgenç, “Said Nursi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 565.

¹⁷⁹ Açıkgenç, a.g.e. , s. 570.

faaliyetinin bulunmadığı, tarikat ve cemiyetçilik yapılmadığı, yazıların iman ve Kur'an'a dair konulardan ibaret olduğunun belirtilmesi üzerine talebeleriyle birlikte beraat etmiştir. Said Nursi bu defa da Afyon'un Emirdağ ilçesine sürgün edilmiştir. Tekrar Emirdağ'a nakledilen Nursi 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle kısmen toplum içine dönerek irtibat sağlamıştır. Ağır hasta olduğu halde kendi isteğiyle Emirdağ'dan Urfa'ya nakledildi ve 23 Mart 1960 tarihinde vefat etmiştir.”¹⁸⁰

Said Nursi, toplumsal konularda farklı fikirler ortaya koyduğu gibi dini alanda da farklı eserler yazmış ve talebeleri ile efsunlu bir söylem ile paylaşmıştır. Dini bağlamda, tefsir anlayışını Kur'an'ın i'câzına dayandırarak aktarmaktadır. Bu noktada, i'câz adlı eseri ile yeni tefsir anlayışı hakkında küçük bir örnek sunmak istediğini belirtmektedir. Said Nursi'nin ayetleri tevil etmede temel mesajı İslâmî ilkelerin bilimle çatışma konusunun dile getirilmemesini, bilim ve dinin aynı hakikatlere ışık tuttuğunu ortaya koymaktır. Bu noktada Nursi'nin din ve bilim konusunda o dönem için oldukça farklı yorumlar yaptığı anlaşılmaktadır.

Yorumlarına göre, Kur'an kâinat kitabının özlü bir tefsir ilmine dayanmaktadır. Bu sebeple Batı'dan gelen ve bilim adı altında inkârcı düşünceleri savunan akımların tehdidi karşısında Kur'an'daki esasları akla uygun yorumlanmasını savunmaktadır. Böylece akıl- nakil konusuna da dönemin halkı için farklı olarak algılanan yorumları yapmıştır. “Nursi, tasavvufta sıkça kullanılan ve bazıları zayıf olarak bilinen hadisleri eserlerinde zikretmektedir.”¹⁸¹ Üstelik tevil yaparken bu hadisleri de kullanmıştır. Bu yönden değerlendirildiğinde Nursi Kur'an'ı Kerim'i tevil ederken özgün bir yöntem kullanmıştır.

Nursi'nin toplum anlayışından bahsetmek Nursi'nin eserleri ile doğru orantılı yayın yapan Dost TV sohbet programlarının anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda “Nursi'ye göre insanlık beş temel süreçten geçmiştir. Nursi, insanlığın ileride daha hür bir iktisadî ve içtimaî düzene erişeceğini savunmaktadır. Nitekim dinin temelinde bulunan gerçek medeniyet, Kur'an'ın yardımlaşma ilkesini esas alarak kâinattaki ahenge benzer biçimde insanları birbirine yakınlaştırır şeklinde

¹⁸⁰ Açıkgenç, *a.g.e.*, s. 574.

¹⁸¹ Açıkgenç, *a.g.e.*, s. 604.

yorumlamıştır. Dine dayanmayan felsefe kaynaklı medeniyet ise hayatı yalnızca bir mücadele olarak algılamaktadır.”¹⁸²

Nursi’ye göre vahye dayalı medeniyet anlayışı ile bütünleşen toplumun devlet şekli Cumhuriyet olmalıdır. Cumhuriyet ise kendi ifadesiyle, “Adalet ve meşveret ve kanunda inhisâr-ı kuvvetten ibarettir.” Adaletin dile getirilmesi devletin bir hukuk devleti olması, meşveret ise halkın demokratik katılımı şeklinde anlaşılmalı vurgulamaktadır. Said Nursi gücün sadece devlette yoğunlaşması ile de otoritenin belli zümre, çevre veya ideolojilere değil sadece devlete dayanmasını kastetmektedir. İstibdadı zorba rejimi olarak görür ve bu tür yönetimlere karşı çıkılması gerektiğini savunur. Bununla beraber maddî ve mânevî gelişmeye katkıda bulunmayan hürriyetin de bir süre sonra esarete dönüşeceğini ve meşruluğunu kaybedeceğini düşünür.¹⁸³ Eserlerinde belirttiği bu propagandist dilin ardında yatan hürriyet fikri dönem şartlarına göre halkın ilgisini çekmiş ve belirli bir öğrenci kitlesine hitap etmesini sağlamıştır.

Nursi’nin söz ve faaliyetleri bir hareketin başlamasına neden olmuştur. Bu hareket Nurculuk olarak adlandırılmaktadır. Hareket, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan dini alanı ihyâ hareketidir. Başlangıcı ve gelişim süreci itibariyle İslâm dini ile ilgili diğer ihyâ hareketlerine benzemesi göze çarptığı dile getirilebilir. Ancak bu hareket aynı zamanda bir toplum hareketi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü öğrenci ile beraber faaliyet gösteren Nursi, toplumun belirli kitlelerine hitap etmiş ve dönemin problemlerini dini-siyasi çerçevede sunmuştur.

Adını Risâle-i Nûr’dan alan Nurculukun dinamiği, tarihî seyri ve toplumsal boyutu yönünden irdelenebilir. Hareketin içyapısını oluşturan en önemli özellikleri Nursi’ye göre “uhuvvet, ihlâs, acz-fakr-şefkat-tefekkür” anlayışı olup bunlar tasavvufta da ön plana çıkan ilkelerdir. Said Nursi’nin dile getirdiği ifadelerde Kur’an’ı Kerim’in talebeliği veya nur talebeliği olarak takdim edilen harekette imandaki tevhid kalplerin tevhidini, aynı şekilde inanç birliği de toplumsal birliği gerekli kılmaktadır.¹⁸⁴ Bu

¹⁸² Açıkgenç, *a.g.e.*, s. 613.

¹⁸³ Açıkgenç, *a.g.e.*, s. 624.

¹⁸⁴ Açıkgenç, *a.g.e.*, s. 630.

bağlamda dini bir lider ile toplumsal-siyasi-dini bir düzlemde faaliyet gösteren hareket kamuoyuna da bu yönde sunumlar yapmaktadır.

“Tecdid; İslam düşüncesinde yapısal bir unsur olarak din ile hayat arasındaki irtibatı canlandırmayı ifade eden terimdir. Sözlükte ise; yenilenmek, yeni yol açmak anlamına gelir.”¹⁸⁵ Bu bağlamda, Dost TV’de yayınlanan “Tecdid-i İman” isimli program Seyfettin Bulut tarafından sunulmakta; yoksunluk, mutsuzluk gibi problemlerin çözümünü dinde bulmak isteyen insanlara reçeteler sunar. Bu duruma örnek olarak, Tecdid-i İman programında mutluluğun iki şartı sunulur ve “Risale-i Nur” adlı eserden açıklamalar getirilir. Yine aynı programda Allah inancının dünyadaki faydaları üzerine değerlendirmeler yapılmakta, “İnsan iman ile cennete ait bir cevhere dönüşür.” cümlesi ile iki dünyada da imanın insanı üstün kıldığı vurgulanmaktadır. Tecdid yani yenilenme kavramı Risale-i Nur’da geçen insan ve iman için yorumlanan bir kavramdır. Fakat bu kavram toplumun yenilenmesi olarak da yorumlanmaktadır. Nitekim Nursi, insan için en ideal yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğunu vurgular ve bunun için toplumunda mücadele zamanlarında etkin rol almasını önerir. Hatta Birinci Dünya Savaşı döneminde eğitim görmek için yanında bulunan öğrencileri ile birlikte savaşa katılmış, milli mücadele döneminde halka “Uyanış” çağrısında bulunmuştur. Bu sohbet programında “tecdid” kavramına ahlaki bir tavır da eklenerek aktarılmaktadır. Bu aktarım dini sohbet programlarının din aktarımının yanında “sosyal bilinç ve toplumsal yenilenme” kavramlarına da atıfta bulunduğu sonucu çıkarılabilir. Aynı programda, Tolstoy’dan hayat dersleri,¹⁸⁶ sınav terapisi¹⁸⁷ gibi bölümüne yer verilir. Dolayısıyla, programın dini bilgi ile gündelik bilgiyi bir arada sunduğu anlaşılmaktadır.

“Ruhu’l Beyan Sohbetleri” ve “Şifa-i Şerif Sohbetleri” diğer sohbet programlarıdır. Ruhu’l Beyan isimli eser İsmail Hakkı Bursevi’nin (ö. 1137/1725) tasavvuf tefsiridir. Bu program Ali Namlı tarafından sunulmaktadır. Diğer dini sohbet programı Mehmet Yaşar Kandemir tarafından sunulan “Şifa-i Şerif Sohbetleri” adlı programdır. Bu eser;

¹⁸⁵ Tahsin Görgün, “*Tecdid*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s.234.

¹⁸⁶

<https://www.youtube.com/watch?v=boCq8SeRxe&list=PLaIppWEC516NMnUxeU3DbFuWz3Q3uulYu&index=15>. (18.05.2020).

¹⁸⁷

<https://www.youtube.com/watch?v=K7cUpmwnoPg&list=PLaIppWEC516NMnUxeU3DbFuWz3Q3uulYu&index=18>. (18.05.2020).

Kādî İyâz'ın (ö. 544/1149) Peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarını konu edinmektedir.¹⁸⁸

Nursi, Risale-i Nur külliyyatını yazmadan önce (eski Said dönemi) toplumun, sosyal ve siyasi hayatın içinde yer alan bir kimlik ortaya koymaktadır. Fakat yukarıda bahsedilen sürgün ve hapis dönemlerinde bireysel dini hayatını yaşamak için sakin bir yaşam tercih etmiş, eserlerinin yazdırıldığı iddialarını da yine bu dönemde (yeni Said dönemi) dile getirmiştir. Nursi'nin bu dönemde ele aldığı konularda yer alan hakikat problemlerine akli ve daha çok sezgiye dayalı melekeler ile özel biçimde yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu durum Risale-i Nur Külliyyatından yararlanılarak yapılan dini sohbet programlarının içeriğine yansımaktadır. Dolayısıyla, Dost TV'nin sohbet programları hem mistik hem de reel söylem içermektedir.

4.1.4 Lalegül TV

Sıra No	Program Adı	Program Sunucusu	Program Saati
1.	Hasais Dersleri	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	21.00-22.30
2.	Kavaidü'l Akaid	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	21.00-22.30
3.	Sohbet Özel	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	17.00-18.30
4.	Derya'dan Damlalar	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	14.00-15.00
5.	Kürsi'den Hisseler	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	19.00-20.30
6.	Mektubat Dersleri	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	17.00-19.00
7.	Cuma Sohbetleri	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	12.00-13.00
8.	Mescid Sohbetleri	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	18.00-19.00
9.	Şifa-i Şerif Dersleri	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	21.00-22.30
10.	Hadis-i Şerif Dersleri	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	21.00-22.30
11.	Eskimeyen Vaazlar	Ahmed Mahmud ÜNLÜ	13.00-14.00
12.	Nur Pınarı	Mustafa ÖZŞİMŞEKLER	21.00-22.00
13.	İ'tikad Dersleri	Resul BÖLÜKBAŞ	12.00-14.00
14.	Tefsir Dersleri	İsmail HÜNERLİCE	14.00-15.00

¹⁸⁸ Ali Namlı, "Ruhu'l Beyan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 39, Diyanet Yayınları, İstanbul 2010, s.134-138.

15.	İslam'ın Kızına ¹⁸⁹	İhsan ŞENOCAK	20.00-20.30
16.	Kur'an'ın Işığında	İhsan ŞENOCAK	20.00-21.00
17.	Hasbihal	Yakup KABALAK	21.00-22.30
18.	İlm-i Hal	Fatih KALENDER	15.00-16.30
19.	Nur Pınarı	Mustafa ÖZŞİMŞEKLER	21.00-22.00
20.	Hadislerden İnciler	Ali Ulvi UZUNLAR	21.00-22.00
21.	Unutulmayan Sohbetler	“Zavendikli Mustafa”	20.00-21.30
22.	İlim Meclisi	Salih MEMİŞOĞLU	22.00-22.45

Tablo 5.Lalegül TV Sohbet Programları

Lalegül TV, Ahmed Mahmud Ünlü öncülüğünde ehl-i sünnet çizgisinde sohbet programları yapan televizyon kanallarından biridir. Bu televizyon kanalında sohbet programı sunan Ünlü dışında Resul Bölükbaş, İhsan Şenocak, Yakup Kabalak, Fatih Kalender, Mustafa Özşimşekler, Salih Memişoğlu, Ali Ulvi Uzunlar gibi “hocalar” da yer almaktadır. Ayrıca Lalegül TV’de “manevi önder” olarak kabul edilen, Zavendikli Mustafa “Hoca”, Mahmud Ustaosmanoğlu isimli “hoca efendilerin” geçmiş yıllara ait sohbet kayıtları yayınlanmaktadır. Fakat çalışmamız belirli bir zaman dilimini kapsadığı için geçmiş kayıtlara yer verilmemiştir.

“Bu televizyon kanalının sohbet programlarını sunan “hoca efendilerin” kıyafetleri incelendiğinde cübbe, sarık kullandıkları gözlemlenmiştir. Ünlü tarafında bu giyim şeklinin İslam’a uygun bir giyim tarzı ve sünnette geçtiği için tercih ettiğini ifade etmiştir.”¹⁹⁰ Aynı zamanda Lalegül TV’de sohbet programı sunan diğer “hocaların” da aynı giyim tarzını tercih ettiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, “Hz. Muhammed ve sahâbenin sarık sardığı bilinmekle beraber sarığın dinî hükmü ve sarıkla namaz kılmanın fazileti konusunda üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bir kısmının zayıf veya uydurma kabul edildiği yönünde görüşler olsa da rivayetlerin birbirini desteklemesinden ve Müslümanların bu yöndeki uygulamasından hareket eden görüşe göre namazda ve namaz dışında sarık sarmak sünnet olup tarih boyunca

¹⁸⁹ Program kanalın resmi sitesinden kaldırılmıştır.

¹⁹⁰ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=6nk6sjsUz8w>. (20.02.2020).

Müslümanların belirgin simgelerinden sayılmıştır. İkinci yaklaşıma göre, Hz. Peygamber'in günlük hayatında sarık sarması geleneğe uymasıyla ilgili bulunsa da sarıklı iken namaz kılmanın faziletini belirten rivayetler namazda sarık sarmanın dinen teşvik edildiğini yani sünnet olduğunu göstermektedir. Üçüncü yaklaşım ise sarığı örf, âdet ve iklim şartlarından ortaya çıkmış bir kıyafet şekli olarak görür; bunun İslâm öncesinde de kullanıldığını ve sarık sarmayı teşvik eden hadislerin zayıflığını göz önünde bulundurarak namazda veya namaz dışında sarık takmaya dinî bir değer yüklemenin bir esasa dayanmadığını kabul eder.”¹⁹¹

Lalegül TV’de yayınlanan sohbet programların anlatımı dini kaynaklar üzerinden yapılmaktadır. Bu kaynakların içinde Ünlü’ye ait kitaplar¹⁹² da yer almaktadır. Fakat bu kitaplar “derslerde” ana kaynak olarak kullanılmamakla birlikte içinde yer alan dua ve bilgilere atıf yapılmaktadır. Programlarda kullanılan kaynaklardan bazıları aynı zamanda bu programların isimlendirilmesinde de kullanılmıştır. Kavaidü’l Akaid, Mektubat Dersleri, Şifa-i Şerif Dersleri ve Hasais Dersleri güncel olarak yayınlanan sohbet programları arasında yer almaktadır. Bu eserler arasında yer alan; Kavaidü’l Akaid kitabı¹⁹³ İmam Gazali’ye (ö.1111) ait kelimeler ile ilgili konuların ele anlatıldığı eserdir. Gazali’nin bu eseri ışığında Allah’ın varlığı, birliği ve sıfatları gibi konular işlenmektedir. Diğer eser Şifa-i Şerif; Kadi İyaz (ö.1149) tarafından yazılmış, Hz. Peygamber (sav) tanıtan ve peygamber sevgisini anlatan bir eserdir.¹⁹⁴

Bir diğer eser ise, İmam Rabbani tarafından yazılan Mektubat¹⁹⁵ isimli eserdir. İmam Rabbani (ö.1034), Nakşibendi tarikatının Müceddidiye kolunun kurucusu olan bir mutasavvıftır. Mektubat eseri, İmam-ı Rabbani’nin manevi tekâmül anlatır. Eser ayrıca onun mürşidi Baki-Billah ve halifeleri ile olan münasebetlerini, vahdet-i şühudun vahdet-i vücud gibi konularda geliştirdiği ihtilafli görüşlerini, ikinci İslami bin yılın müceddidi (âlim) olduğu iddiasını, Kâbe’nin hakikatinin hakikat-i Muhammediye’ye üstünlüğü fikrini, kendi tanımladığı Sünni hakikatinin yegâne

¹⁹¹ Nebi Bozkurt, “*Sarık*”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 152.

¹⁹² Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/hakkinda/kitaplari>. (21.02.2021).

¹⁹³ Lalegül TV, https://www.youtube.com/watch?v=JGtSTXzcO5s&list=PL1HL4WPXNP1W_glCqSqbWfVveSZd878K6. (02.02.2020).

¹⁹⁴ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=virYa0FMKNM>. (16.02.2021).

¹⁹⁵ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=o3z1y0uEM38&list=PLK2SeKwythXgja28VUWfeSATIOTIirCCM>. (02.05.2020).

doğruluğunu, Nakşibendi tarikatının özelliklerini yansıtan düşünceleri içerir.¹⁹⁶ Dolayısıyla yukarıda ismi geçen eserler çerçevesinde sohbet programlarının tefsir, kelam, hadis, tasavvuf gibi alanlarda bilgiler sunduğu anlaşılmaktadır.

Bu televizyon kanalındaki Ünlü'nün sunduğu sohbet programlarındaki üslup değişimi dikkat çekmektedir. Lalegül TV'de yayınlanan 2019 öncesi sohbet programları tarandığında Ünlü'nün "latifeli" bir dil kullandığı anlaşılmaktadır. Ünlü, bu üslubun kullanılma sebebini dinleyicileri cemaatte ya da ekran karşısında sıkmadan dini bilgi vermek olarak ifade etmektedir.¹⁹⁷ Ünlü, "bunlara sevgili cemaat gulya kafirun ezberlersen iyi olur dersin anlamaz, bunların kafasına indireceksin anca öyle, beni böyle seviyorlar, asla baskıcı bir adam değilim böyle konuşmamı istemeseler ellerini kürek gibi kaldırırılar¹⁹⁸" ifadelerini programında kullanmıştır. Bu anlatım tarzının gündelik dili içerdiği anlaşılmaktadır. Ancak 2019 sonrasında sunumuna devam ettiği sohbet programlarında bu üsluptan uzaklaştığı gözlemlenmiştir.¹⁹⁹ Bu durumun sebebi ilerleyen yaşı ve hastalığı ya da bilinçli bir değişim olarak düşünülebilir.

Lalegül TV' de yayınlanan sohbet programında "reddiye" geleneğine²⁰⁰ yer verilmektedir. Bu konuda hocası tarafından görevlendirildiğini iddia eden Ünlü, Ratip Nablusi²⁰¹, Masum Bayraktar²⁰², Mehmet Görmez²⁰³, İlhami Güler²⁰⁴, Şaban Ali Düzgün²⁰⁵, Ahmet Hakan²⁰⁶ gibi isimlere reddiye videoları yayınlamıştır.

Eserler değerlendirilirken, üslûp incelemesi belagat, gramer ve edebî tenkidin verilerinden yola çıkıldığında yazarın kelimeleri konu ile ilgili olarak seçme ve kullanma tarzı, cümle ve terkipleri meydana getirme şekli, îcâz-ıtnâb gibi belâgat

¹⁹⁶ Hamid Algar, "Mektubat", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 29, TDV yayınları, Ankara, s.11-12.

¹⁹⁷ Lalegül TV, https://www.youtube.com/watch?v=VDtVKir_w4M. (26.12.2019).

¹⁹⁸ Lalegül TV, https://www.youtube.com/watch?v=VDtVKir_w4M. (26.12.2019).

¹⁹⁹ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=pf8fFauH8x8>. (11.04.2020).

²⁰⁰ Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler>. (12.05.2020).

²⁰¹ Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/ratib-nablusi/suriye-ulemasindan-ratib-nablusunin-sohbetlerini-dinlemek-caiz-midir>. (19.12.2020).

²⁰² Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/fatih-medreseleri-tv-masum-bayraktar/fatih-medreseleri-gibilerine-talebe-verilmez>. (19.12.2020).

²⁰³ Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/mehmet-gorme/m-gorme-e-gore-kur-an-allah-in-kelami-degil-diyene-kafir-denmeyecegine-gore-demek-ki-dunya-da-kafir-kalmamis>. (16.12.2020).

²⁰⁴ Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/ilhami-guler/ilhami-guler-hasen-efendimize-iftirasindan-ozur-diledi-diye-cocuklarimizi-zehirlemeye-devam-mi-edecek>. (15.09.2020).

²⁰⁵ Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/saban-ali-duzgün/sunniyim-maturidiyim-dedikten-sonra-kader-yok-diyen-prof-dr-saban-ali-gibiler-nasil-maturidi-calistayi-baskani-yapilir--45192>. (23.10.2020).

²⁰⁶ Lalegül TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/ahmet-hakan/ahmet-hakan-seni-butun-ayetler-yazili-kefende-paklamaz--22038>. (21.10.2020).

türlerinde gösterdiği özgünlükleri ve bireysel nitelikleri irdelemektedir. Yine Üslûp yazarın dili ile kullandığı dilin kuralları arasındaki değişimlerin toplamı ve bu farklılıkların eserin konusu ve amacı bakımından yerinde ve özgün olması demektir. Dolayısıyla üslûp hem estetik hem teknik bütünlük oluşturmalıdır.

“Hatâbî Üslûp türü hatiplerin hutbe, hitabe ve konuşmalarda geçerli anlatım biçimidir. Fesahat ve belâgat esaslarına dayanmada edebî üslûpla ortaksa da bazı özellikleriyle ondan ayrılır. Konuşmanın muhatapların düzeyine, durum ve şartlarına göre basit-tumturaklı, yumuşak-sert vb. şekilde yapılması, ibareye göre ses tonunun ayarlanması, jest ve mimiklerle anlatımın desteklenmesi, pekiştirme, eş anlamlı kelimeler ve tekrarlarla ifadenin güçlendirilmesi, ana fikre sık sık vurgu yapılması etkileme yönünden önemlidir. Muhatapların ilgisini canlı tutmak için ihbar ve inşâ üslûpları arasında geçişler uygulanması gerekmektedir. Uygun vecize, hikmetli söz ve mesellerle ara cümlelere yer verilmesi, bıktırıcı uzun cümlelerden uzak durulması, girişte ana fikre işaret eden telmihlerde bulunulması, başlangıçtan asıl konuya geçişte kopukluk oluşturmayacak, bütünlüğü sağlayacak şekilde geçiş ifadelerinin (tehallus) kullanılması, nihayet konuşmanın parlak cümlelerle bitirilmesi hatâbî üslûbun başarı şartlarındandır.”²⁰⁷

Ünlü'nün üslubu teknik ve estetik bütünlük yönünden birbirini tamamlayan öğeleri barındırır nitelikte olmadığı gözlemlenmiştir. Ünlü programlarında belirli bir ismi hedef göstererek, “âlim geçinen müsveddeler”, “bozuntu”, “sapık Mutezile fırkası”, “İbn Teymiyye ve sapık yandaşları” gibi sıfatlar²⁰⁸ kullanması bu duruma örnek verilebilir. Ancak, muhatapların düzeyine, durum ve şartlarına göre yumuşak-sert, basit-tumturaklı bir dil kullandığı anlaşılmaktadır. Ses tonu, jest ve mimikleri anlatımı destekleyerek konuyu vurgulu ve dikkat çekici bir şekilde anlatmasını sağlar. Uygun vecize, hikmetli söz ve mesellerle ara cümlelere yer verilmesi dinleyicinin sohbet programlarına olan ilgisini artırmaktadır.

Tekfir, sözlükte, “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” anlamındaki küft (küfran) kökünden türeyen tekfir “küfre nispet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek” demektir.²⁰⁹ Bu bağlamda Ünlü, tekfir dilini kullanırken bir

²⁰⁷ İsmail Durmuş, “Üslup”, **İslam Ansiklopedisi**, c.42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012, s.383.

²⁰⁸ Yıldırım, a.g.e. , s.214.

²⁰⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Tekfir”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 40, TDV Yayınevi, İstanbul, 2011, 40. cilt, s.350.

Cuma Sohbeti programında; “bir erkeğin sakalını kesmesi, fitrata müdahale ederek yaratılışı bozmaktır ki, bunun altında Allah’u Teâla’nın kendisini yaratılış şeklini beğenmeme kastı aranır ki bu, insanı küfre kadar götürür” ifadesini kullanmıştır.²¹⁰ Bu bağlamda, “Cübbeli Ahmet Hocaefendi”, Lalegül TV de yayınlanan sohbet programlarında tekfir içeren söylemleri kullanmaktadır.

Ünlü, sohbet programların geniş bir hadis külliyyatı zikretmektedir. Aktardığı hadisleri, zahiri ya da batını bir yaklaşım ile açıklamakta ve her birinin dini açıdan mutlak hüküm ifade eden deliler olarak nitelendirmektedir. Bu hadislerin zahiri ile amel etmemeyi Allah Rasulü’ne muhalefet etmek olarak yorumlayan Ünlü, popülist bir dil ortaya koymaktadır. Ünlü’ye göre bir hadis ile amel etmemek Allah Rasulü’ne muhalefet etmektir. Hadis olarak naklettiği rivayetlerin birçoğunu tefsir ve mev’ıza türü eserlerden aktaran Ünlü, İhya Ulumuddin Ruhü’l Beyan²¹¹ gibi bazı eserlerde yer alan bilgileri mutlak doğru olarak kabul etmektedir: “Biz Allah’ın bu âlimlerine, velilerine, dostlarına güveniyoruz. O nedendir ki, biz hadislerin kaynağını sormuyoruz, zayıf mıdır değil midir kurcalamıyoruz, inanıyor ve kabul ediyoruz. Yeter ki Ehl-i Sünnet bir âlimden duyalım ya da Ehl-i Sünnet bir âlimin eserinde okuyalım. Bu bizim için yeterdir” diyerek pek çok hadisin sıhhatini belirtmeden dinleyicilere aktarmaktadır. Son olarak Ünlü, pek çok zayıf rivayeti, “hoca efendileri” olarak anıp saygı gösterdikleri ve “ilim meclisinde” bulunan kişilerin rüyalarını da sohbet programlarında sunmaktadır.²¹²

Dini sohbet programlarında dua önemli bir yere sahiptir. Lalegül TV’de yayınlanan sohbet programlarında da dua kavramı kullanılmaktadır. Ünlü, dua kavramını açıklarken “fiili duadan” ziyade “kavli dua” bölümüne odaklanmaktadır. “Şu duayı, şu sayıda okuyanın mutlaka istediği duası kabul olur”, “şu önemli gecede şu kadar rekât namaz kılrırsa bütün günahları affedilir” gibi ibareleri kullanması bu durumu açıklar niteliktedir.²¹³ Bir başka örnek ise, “Erbain-i İdrisiyye” adlı eserinde belirli “virdleri” özel olarak dile getirilen günlerde okuyan cemaatin bu dünyada sahip olamayacağı bir şey olmayacağını dile getirmesidir.²¹⁴ Bu bağlamda pek çok konu aynı şekilde formüle

²¹⁰ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=t1rZNPE6Gac>. (28.08.2019).

²¹¹ İsmâil Hakkı Bursevî’nin (ö. 1137/1725) tasavvufi tefsiri.

²¹² Yıldırım, a.g.e. , s. 215.

²¹³ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=EN-mbr8UIY4>. (20.08.2019).

²¹⁴ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=l1OPpDrcnkk>. (28.08.2019).

edilerek izleyiciye Ünlü tarafından sunulmaktadır. Bu konular; rızık bolluğu duası,²¹⁵ her derde deva olan dua,²¹⁶ eşleri eve bağlama duası²¹⁷, cehennemden azad eden dua²¹⁸ ve duanın aniden kabul olmasını sağlayan dua²¹⁹ gibi pek çok konuda reçete niteliğinde sunulur.

Lalegül TV de program yapan İhsan Şenocak diğer dini televizyon kanallarında ve sosyal medyada da sunumlar yapmaktadır. Lalegül TV’de “İslam’ın Kızına” isimli programın sunumunu Şenocak yapmaktadır. Bu programın canlı yapılmadığı, Şenocak’a ait bir yazının farklı biri tarafından seslendirildiği anlaşılmaktadır. “Tasmalı İngiliz eşlerden ayağına cennet serilen annelere Kadın²²⁰” konulu sunumunda kadının farklı uygarlıklardaki konumunu anlatmaktadır. Bu aktarım İslam dininde kadının konumu ve görevleri hakkında bilgiler de içermektedir. Bu bağlamda geleneksel kadın söylemi sunulmaktadır.

Şenocak, “Mişkätü’l Mesabih²²¹” isimli kitaptan yararlanarak “Mişkät Dersleri²²²” programını da aynı televizyon kanalında sunmaktadır. Hadisler ile fıkıh konularının anlatıldığı programda kavramların açıklanması ve dini hükümlerin aktarılması şeklinde sürdürülmektedir. Hz. Muhammed ve ashabının örnekliği konusunda vurgular yapan Şenocak’ın; “Sizler, bizler Resullullah’ın sünneti etrafında O’nun öğrencileri, O’nun ashabı gibi, Sad b. Ebi Vakkas gibi bütün oluşumuzu, bütün yönelişimizi Hz. Muhammed’e (sav) göre ayarlarsak Allah’ın inayeti ile Kahire’nin, Şam’ın, Ankara’nın delikanlıları Beyaz Saray’da Allahu Ekber diyecekler inşallah.²²³” şeklinde propagandist bir dil kullandığı iddia edilmektedir.

Lalegül TV’de diğer dini televizyon kanallarında yer almayan farklı bir tür program yer almaktadır. Suat Abdülhak İdgü tarafından sunulan “İlim Meclisi²²⁴” isimli

²¹⁵ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=r9jdWz9X2q8>. (28.08.2019).

²¹⁶ Lalegül TV, https://www.youtube.com/watch?v=Muliiqns_24. (28.08.2019).

²¹⁷ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=gL3tsGCpoKA>. (28.08.2019).

²¹⁸ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=LpFKf-0d1pk>. (28.08.2019).

²¹⁹ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=WDu73u4zQcc>. (28.08.2019).

²²⁰ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=zsO5ZmxvQ0A>. (30.05.2019).

²²¹ Hatîb et-Tebrîzî (ö. 741/1340) tarafından Ferrâ el-Begavî’ye ait *Meşâbîhu’s-Sünne*’yi tamamlamak için yazılan eser.

²²² Lalegül TV, https://www.youtube.com/watch?v=fF-n_zAnh2M&list=PLUIKGi2Libs9WdVqytQHHcxv8TmG0okZk&index=144. (17.12.2020).

²²³ Yıldırım, a.g.e. , s.137.

²²⁴ Lalegül TV, [youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14](https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14).(03.09.2019).

program Salih Memişoğlu'nun aktarımı ile gerçekleştirilmektedir. Memişoğlu “metafizik uzmanı” sıfatı ile programa konuk olarak davet edilmekte ve izleyicilerden gelen “cinler” ile alakalı sorulara cevap vermektedir. Memişoğlu, “Müslüman bir vasıta olmadan bu iş (havas ilmi) yapılmaz²²⁵” sözleri ile öncelikle kendisinin de iletişim kurduğu metafizik alana ait canlılar ile iletişim için Müslüman olması gerektiğini ve Müslüman olmayan “cinlerin” insanlara etki edip zarar verebileceğini iddia etmektedir.

Memişoğlu, “rukye” ve “havas” ilminin kendisine bir “hatimin” şifre vasıtası ile yedi yaşında verildiğini iddia etmektedir. Rukye ilmi; Kur'an'ı Kerim'den ayetler ve Allah Teala'nın isim ve sıfatlarını okuyarak yapılan bir tedavi yöntemidir. Başka bir ifade ile insanın, maddi hastalıklarından korunmak için maddi tedbirler aldığı gibi, manevi ve zararlı şeylerden korunmak için alınan önlemlere olarak ifade edilir. Temelde bu ilmin Kur'an'ı Kerim'den çıkarıldığı varsayılır. Havas ilmi ise; nesnelere harf, kelime ve duaların gizli özelliklerinden faydalanarak gaybdan haber verdiği veya varlıklar üzerinde etkili olduğu ileri sürülen ilme verilen isimdir.²²⁶

Memişoğlu, “hatimlik ilmi aldıktan sonra bir sabah uyandım Yasin Suresi'ni biliyordum, bir sabah uyandım başka bir sure ezberimdeydi” sözleri ile ilmin kendisinde verildiğini ve yorucu bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Bu sözlerine ek olarak, “hatim asla günah işleyemez, elimde olsa bu ilmi öğrenmezdim çok ağır ve sıkıntıları fazla” ifadelerini kullanmıştır.²²⁷ Ayrıca bu alandaki “ilmini” Kur'an'ı Kerim ile irtibatlandıran Memişoğlu, ayetlerden örnek verdikten sonra, “biz nazar için Kalem Suresi okumayız, kurşun döktürürüz; oysa kurşun döktürmek şıktır” iddiasında bulunmuştur.²²⁸ “Sihir ve büyünün kaderinde etki vardır, tesir eden insan

²²⁵ Lalegöl TV,
<https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14>
. (10.09.2019).

²²⁶ Lalegöl TV,
<https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14>
. (15.09.2019).

²²⁷ Lalegöl TV,
<https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14>
. (15.09.2019).

²²⁸ Lalegöl TV,
<https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14>
. (15.09.2019).

ölür fakat bunun için kâfir cinlere ihtiyaç vardır”²²⁹ cümleleri ile Memişoğlu, yine cinlerin insana etki eden varlıklar olduğu iddialarını yinelemektedir. Memişoğlu; “insanlar akıllarını kullanmalı, hasta olan insan doktora gitmelidir, doktorların çaresiz kaldığı noktalarda biz devreye gireriz bunu yapmamak insanlara zülümdür”²³⁰ ifadeleri ile bu alanda çalışan hakkında uyarıda bulunur. Bu alanda incelenen dini televizyon kanallarında benzerine rastlanmamış, Kur’an’ı Kerim ve hadislerden örnekler ile bu alanı yorumlandığı anlaşılır. Dolayısıyla Memişoğlu, metafizik alanı ile ilgili çalışmaları dini alan ile birleştirerek sunmaktadır.

İnsanoğlunun metafizik varlıklara ilişkin ilgisi ve inancı dünden bu güne hep var olmuştur. Özellikle “Cin” olarak nitelendirilen varlıklara inanç, bekli de mitolojilerde ve dinlerde en sık yer alan husustur. Bu bağlamda cinlerin varlığı ve kişilere göre yorumlanması pek çok dinde önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde bazı kültürlerde cinler hâlâ korkulan popüler bir batıl inançtır. Mistik unsurların ve dinin, sonlu olan canlılara bir tür anlam çıkarma ile ilgili bir yönünün olduğu halde, sosyal ve psikolojik analiz sadece canlılar için geçerlidir. Bu nedenle bilim, tabiatı gereği, dinî hayatın tüm bilinmezlerini keşfedemez. Ancak metafizik ve dini unsurların insan üzerindeki etkileri veya genel anlamda dinsel veya metafizik hususların sonuçları, bilimsel ve rasyonel bir yaklaşımla incelenebilir.

Cin kelimesinin terim itibarıyla; “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin, kâfir gibi gruplardan oluşan varlık türü”²³¹ anlamına gelir. İslam dinine göre cinler, akıl sahibi varlıklar olduğu aktarılır ve bu özellikleri ile Peygamberlerin aktarımına muhatap olmuş, mükellefiyet sahibi varlıklardır.²³² Kur’an’da cinlerin zikredildiği birçok ayet bulunmaktadır. Hatta “el-Cin” adıyla müstakil bir sure bulunmaktadır. İslâm’a göre cinler gaybı bilmez. “Gaybı bilen yalnız Allah ve onun bildirdikleridir. Buna delil olarak da cinlerin Hz. Süleyman’ın ölümünü anlayamamış olmaları

²²⁹ Lalegül TV,

<https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14>. (15.09.2019).

²³⁰ Lalegül TV,

<https://www.youtube.com/watch?v=zc1Gz0CL71c&list=PL6Ft1VAUSM5pBr7wtGR5D0aiecfIdO7fE&index=14>. (15.09.2019).

²³¹ Süreyya Şahin, “Cin”, **İslam Ansiklopedisi**, c.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.5.

²³² Kur’an’ı Kerim Meali, “En’am Suresi”, Diyanet Vakfı Yayınları, 130. Ayet.

gösterilmektedir.”²³³ Dolayısıyla, günümüzde cin inancının teşekkülü, psikolojik ve sosyolojik boyutlarını anlamak için, toplumsal bilinçaltının, tarihsel süreçle ilişkilerini iyi anlamak gerekmektedir. Türklerin geçmişte yaptıkları bazı uygulamaların, kurşun döktürme ve nazar boncuğu gibi, bu gün de devam ettiği görülmektedir. Bu halk inancına dini alan da dâhil edilerek Lalegül TV’de Memişoğlu tarafından yorumlanmaktadır.

Son olarak Lalegül TV’nin sohbet programlarına özellikle Ünlü’nün anlatımlarına bakıldığında, gündelik hayata ve metafizik alanına ait istek ya da problemlerin reçete niteliğinde dualar ile halledilebileceği iddia edilmektedir. Yine Ünlü’ye ait kitaplara bakıldığında dua kitaplarının birçok konuda, dua yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu duaların uygulanacağı şekil, zaman ve sayılar da açıklanmıştır. Dolayısıyla Lalegül TV’nin tarikat geleneği olan dua(zikir) ritüeli ile medrese (dini bilgilerin kaynakları ile öğrenme ve aktarma) geleneğini bir arada sunduğu anlaşılmaktadır.

4.1.5 FM TV

Sıra No	Program Adı	Program Sunucusu	Program Saati
1.	Haftanın Sohbeti	Masum BAYRAKTAR	08.00-09.00
2.	Ailemize İnciler	Raşit KAZANCI	11.30-13.00
3.	Yeryüzü Yıldızları	Ahmet BİNİCİ	21.40-22.30
4.	Hadis Deryası	Ali YAĞIZ	11.30-12.30
5.	Kıssadan Hisse	Selim ULUSAL	20.00-21.00
6.	Rahmani Psikolog	Sami GENİŞ	11.40-12.30
7.	Hayat Dersleri	Masum BAYRAKTAR	21.00-22.00
8.	Kur’an’ı Anlamak	Kazım KÖYLÜ	13.50-15.00
9.	Dinimi Öğreniyorum	Mehmet EYVAZ	14.00-15.00
10.	Sizinle	Sami GENİŞ	20.00-21.30

Tablo 6. FM TV Sohbet Programları

²³³ Kur’an’ı Kerim Meali, “Sebe Suresi”, Diyanet Vakfı Yayınları, 14. Ayet.

FM TV (Fatih Medreseleri) izleyicilere bilgi vermek adına sohbet programlarına ağırlık vermektedir. Yukarıda tablo haline getirilmiş olan bu programlardan inceleme kapsamında sekiz tane izlenmiştir. Bu programlar Fatih Medreselerinde eğitim görmüş yedi tane hoca tarafından sunulmaktadır. Genel olarak bu sohbet programlarının diğer dini televizyon kanallarının sohbet programlarından farklı olarak birçok alanda dini söylem geliştirdiği anlaşılmaktadır. FM TV geliştirdiği dini söylemleri Masum Bayraktar öncülüğünde sunmaktadır.

Sohbet programlarında sunum yapan dini kişilerin söylemleri kadar görünüşleri de dini aktarımları hakkında bilgi vermektedir. Grup ya da cemaatlerin tercih ettiği tek tip giyim tarzı aynı zamanda dini aidiyetin de simgesi haline gelmiştir. Bu bağlamda, FM TV’de sunum yapan “hocaların” görünüşleri gelenekselliği yansıtmaktadır. Yine tamamen aynı tercih edilen kıyafetlerin Fatih Medreseleri’nde eğitim alıp sunum yapan “hocaların” görsel bir simgesi olarak yorumlanabilir. Bu sohbet programlarında sunucu ya da konuk olarak yer alan “hocaların” tamamının ‘sarık, cübbe’ ve benzeri kıyafetleri tercih ettiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla görüntü olarak sohbet programlarının tamamen geleneksel bir görünüm sunduğu anlaşılır.

Geleneksellik kelimesi İslam literatüründe genellikle “Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat” kavramını da kapsayan bir ifadedir. “Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat” Kur’an’ı Kerim ve Hz. Muhammed tarafından aktarılan hakikatleri olduğu gibi kabul edip ve belirli bir dönemden itibaren ise bu hakikatlerin “makul olduğunu göstermeye çalışan bütün Müslümanları mefhumunda ifade eden” bir kavramdır. Bu kavramın reel göstergesi örneklik ifadesi ile netleştirilebilir. Bu bağlamda dini örneklik, rol model olarak benimsenen kişinin düşünce ve yaşam tarzına benzemeye çalışmak olarak açıklanabilir. Müslümanlar için rol model Hz. Muhammed olarak kabul edilir ki bu kabulün kaynağı ise Kur’an’ı Kerim’de geçen “Üsve-i Hasene” (el-Ahzâb, 21) yani ‘eşsiz ve mükemmel bir model’ olarak bilinir. Böylece Hz. Muhammed’in manevî rehberliği, hedefleri, yöntemleri ve sonuçları yönünden bir disiplin olarak manevî önderliğin teorik ve pratik boyutları ile varoluş nedenleri, esas ilkelerini ve başlıca tekniklerini anlamlı oranda içeriyor olması önemlidir.

FM TV’de Ehl-i Sünnet çizgisinde yapıldığı ifade edilen sohbet programlarında kullanılan kaynaklar bu iddianın reel göstergeleri arasında yer alır. Programlarda seçilen konular genel olarak sunucu “hocanın” aktarımları üzerinden sürdürülmektedir. Fakat Mehmet Eyvaz “Hoca” tarafından sunulan “Dinimi Öğreniyorum” isimli programda Ömer Nasuhi Bilmen’in eserinden sunum yapıldığı belirtilmiştir.²³⁴ “Kur’an’ı Anlamak” isimli programda Kazım Köylü’nün sunumu ile tefsir sohbetleri verilir. Bu sohbetlerde tefsir kaynağı olarak Muhammed Ali es-Sabuni ‘nin eserlerinden aktarılır.²³⁵ Hadislerin aktarıldığı sohbet programı olan “Hadis Deryası” Ali Yağız “Hoca” tarafından sunulur ve yayında Kütüb-ü Sitte kaynak olarak kullanılmaktadır. Yine, bireysel olarak atıf yapılan ve bant yayınları sohbet programı kapsamında yayınlanan “Hoca Efendi” ise, “Mahmud Efendi Hazretleri” Mahmud Ustaosmanoğlu olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda İsmailağa Cemaati’nin lideri olan Ustaosmanoğlu’nun bu televizyon kanalında sohbetlerine²³⁶ ve eserlerine sıkça atıf yapılmaktadır. Bu kaynakların dışında sohbet programlarında kullanılan ya da tavsiye edilen bir kaynağa rastlanmamıştır.

FM TV de yayınlanan sohbet programlarında sunucu “hocaların” yaş ortalamasının küçük olması ve tamamının Fatih Medresesinde eğitimci olarak görevlerine devam etmeleri dikkat çekmektedir. Görev yapan hocaların ortak özelliği dini eğitimlerini Fatih Medresesi’nde almaları ve İsmailağa cemaatine mensup olmaları, dahası öğrenim hayatlarına bu kurumda devam etmeleridir. Bu bağlamda FM TV’de ilköğretim seviyesinden itibaren aynı kurum içinde eğitim alan öğrencilerin ve “hocaların” dini aktarım yaptığı bir televizyon kanalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ise bu televizyon kanalının farklı dini kişilere yer vermediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu televizyon kanalının tutucu ve kapalı bir tavır sergilediği anlaşılmaktadır.

FM TV’de sohbet programlarına katılan “hocaların” diğer dini anlatım yapan televizyon kanallarındaki dini kişilerden farklı olarak icazet almak ifadesini kullandıkları gözlemlenmiştir. Fatih Medreseleri’nde eğitim aldığını ifade eden

²³⁴ FM TV,

<https://www.youtube.com/watch?v=xaqWPI774G8&list=PL7FBhPNgWDdynPbLSsM4k4Gdm0kcFv67P>. (18.02.2020).

²³⁵ Ayrıca İsmailağa Cemati’nde ve Fatih Medreseleri’nde yine aynı eserlerden dersler yapıldığı belirtilmiştir. (<https://www.youtube.com/watch?v=YoRD31gt7TI>. -20.04.2020-).

²³⁶ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=bJecTa0VL5I&list=PL4jk4uP-Sx8p3WVVvFW7Brtv6PnOi1aC&index=9>. (12.08.2019)

“hocaların” İslami ilimler ile ilgili kapsamlı bir eğitim aldıktan sonra icazet aldıklarının iddia etmeleri dikkat çekmektedir. Sözlükte “su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak” gibi manalara gelen cevz kökünden türeyen icâzet, İbn Fâris’e göre “su akıtmak” şeklindeki anlamından hareketle “bir âlimin ilmîni talebesine aktarması” manasında terimleşmiştir. İlk defa kullanıldığı hadis alanında icâzet “hadis rivayetine sözlü veya yazılı izin vermek, rivayet hakkını devretmek” demektir. Diğer alanlarda verilen icazetleri hadis icazetlerinden ayırmak için “icâzetü’l-iftâ (fetvâ), icâzetü’l-fıkh, icâzetü’t-tedrîs, icâzetü’t-tıbb, icâzetü’l-ferâiz, icâzetü’l-hisâb, icâzetü’l-hat, icâzetü’t-tarîk” gibi terkipler oluşturulmuş, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbabından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstatlarının verdiği yazılı belgeye icâzetnâme denilmiştir.²³⁷ Bu bağlamda FM TV’de sohbet programı yapan “hocaların” hangi alanda icazet aldıklarına dair bilgi vermemelerine rağmen medresede İslam İlimler ile ilgili birkaç farklı alanda ders aldıklarını ifade etmeleri sebebiyle genel bir icazetnameye sahip oldukları söylenebilir.

Masum Bayraktar tarafından sunulan sohbet programlarında²³⁸ kullanılan dilin akademik bir üslupta olmadığı anlaşılır. “Hayat Dersleri” isimli programda hem fıkhi konulardan bahsedip hem kendisine iletilen sorulara cevap veren Bayraktar “reddiye” çalışmalarını aktarır. Fakat üslubunun zaman zaman bu çizgiden kaydığı ve ağır ithamlarda bulunduğu²³⁹ gözlemlenmiştir. Üstelik bu üslup sadece Bayraktar tarafından değil diğer “hocalar” tarafında da kullanılmaktadır. Selman Düzenli “hoca” tarafından sunulan “Sizinle” programında eleştiri dili kullanılır ve ismini vermediği bir “prof” hakkında iddialarda bulunulur. Bu iddialar; “Biz imam hatipte okumadan önce çok şükür medrese eğitimi aldık bu yüzden oradaki hocaların söyledikleri umurumuzda değildi. Onlar bizim aldığımız emsile bina derslerini dördüncü sınıfta yeni vermeye çalışıyorlar.”, “Bizim bir doğrumuz vardı, gerçekten öğrendiğimiz, çünkü Allah dostlarının, Efendi Hazretlerinin öğrettiği, sevgili hocamızın bize öğrettiği bir doğru vardı. Çünkü onların öğrettiği doğru sünnetinden zerre taviz vermeyen Efendi Hazretlerimizin doğrusu, Allah’ın doğrusuna tabi olmaktır. Biz

²³⁷ Cemil Akpınar, “İcazet”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 21, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 393.

²³⁸ FM TV, https://www.youtube.com/watch?v=BIK86Nn_Pt4&list=PL4jk4uP-Sx8nFyqzOON4ow0Z9WYGcxJ1&index=14. (14.08.2019).

²³⁹ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=g9tLMw-Jfqc>. (21.09.2019).

İmamhatip’de ders alırken temel sağlamlığından kurtardık. Ama diğer öğrenciler, temeli sağlam olmayan yıkılabilir. Çünkü “aptaloğlu aptal” hocalar çocukları yanlış bilgilendiriyorlar.” (14:17) ²⁴⁰ Son cümlede yer alan argo tabirlerin bu televizyon kanalında aralıklarla kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Yukarıdaki ifadelerin içinde geçen “biz doğrusunu öğreniyoruz çünkü onların öğrettiği doğru Efendi Hazretlerimizin doğrusu” ifadeler Ortodoksi yani yapılan dini yorumların sadece tek kişi ya da grup tarafından doğru olarak yapılabileceğine dayanan bir söylem olarak değerlendirilebilir. Bu durum ise FM TV’nin genel üslubu ve dini aktarım yöntemi hakkında bilgi verir niteliktedir.

FM TV’de dikkat çeken sunumlardan biri de Sami Geniş “hoca” tarafından sunulan “Rahmani Psikolog²⁴¹” isimli dua ve sohbet programıdır. Kur’an’ı Kerim’den kıssalar anlatılarak aile hayatı, temizlik gibi günlük konularda “öğüt” verilmektedir. . Bu bağlamda programın insan psikolojisinin ancak iman etmekle ve Kur’an-i tavsiyeleri uygulamakla düzeltilebileceği mesajını verdiğini söylemek mümkündür. Öyleyse “Hz. Muhammed’in kendine özgü manevî rehberliği, hedefleri yöntemleri ve sonuçları bakımından bugün bir disiplin olarak manevî rehberliğin teorik ve pratik boyutlarıyla varoluş gerekçelerini, temel fonksiyonlarını, esas ilkelerini ve başlıca tekniklerini anlamlı bir oranda içeriyor olmalıdır.” Bu anlamda manevi rehberlik, sabır, şükür, tevekkül, merhamet, cesaret, tahammül, empati gibi bazı temel değerlerin kazandırılıp alışkanlık haline getirilmesini yani bir karakter eğitimi sürecini de içermelidir ki hedeflerine ulaşılabilir.

Programın isimlendirilmesinde kullanılan kavramlardan biri “Rahmani” yani Allah’a ait, Allah ile ilgili, diğeri ise, “Psikoloji” yani bir grup ya da bireyin davranışlarını ya da hareket etme biçimlerini inceleyen bir disiplin alanıdır. Bu bağlamda, metafizik alanına dâhil olan dini bilgileri fiziksel alana ait maddi bir varlığı inceleyen disiplin ile birleştirip dini sohbet programı olarak sunan Geniş, dua ritüelinden faydalanarak farklı bir yöntem ortaya koymaktadır. Programın dokuzuncu bölümünde belirlenen konu;

²⁴⁰ FM TV, https://www.youtube.com/watch?v=kx4KMiSTFPw&list=PL7FBhPNgWDdzCFmLZT3WW-Ef6ECrC_2JA&index=44. (15.02.2021).

²⁴¹ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=9mguEUP5kBY>. (31.01.2019).

“bu dünya baki değil, fanidir²⁴²” olarak belirlenmiştir. Geniş bu konu çerçevesinde Kur’an’ı Kerim’den ayetler okuyup imanın güçlendirilmesi ve gözden geçirilmesi ile ilgili yorumlar yapmaktadır. Yine Geniş, “kendi nefsimi sesleniyorum, bir haftalık ruh halimi sizlerle paylaşıyorum”, “sıkıntılarımızın sebebi Allah’a güvenmeyip şeytana aldanmaktır²⁴³” ifadesini program içinde kullanmaktadır. Geniş, sıkıntıların sebebini sabrın ve şükürün az olması olarak değerlendirmektedir.

“Manevî rehberlik, üzerinde şekillendiği temel gerekçeleri, kendine özgü fonksiyonları birtakım ilkeleri ve birçok teknikleri barındırmasının yanında bir disiplin olarak içinde geliştiği kültürün ve yerel öğelerin etkisiyle çeşitli yaklaşımların ortaya çıkması için de müsait bir alandır. Manevi rehberlik, teorik ve uygulama alanları çizilmiş bir disiplindir. Bu nedenle literatüre girdiğinden beri çeşitli gerekçelere dayandırılmış ve farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Onun gerekçeleri ve esas amaçları; bilme ihtiyacı, ikna olma ihtiyacı, yardım alma ihtiyacı, moral ihtiyacı, uzlaşma ihtiyacı olarak özetlenebilir. ”²⁴⁴ Manevî rehberliğin gerekçelerine gayesel bir perspektiften baktığımızda onun temel fonksiyonlarını görürüz. Bunlar; iyileştirici, destekleyici, yönlendirici, uzlaştırıcı, takviyeci, özgürleştirici ve yetkilendirici olarak belirlenmiştir. Bu alana özgü ilke ve teknikler de kullanılmaktadır.

“Rahmani Psikolog” programında da manevi rehberlik alanına ait konular yer alır. Fakat aktarımlara bakıldığında anlatımların yukarıda aktarılan alana ait teorik ya da pratik bilgilerin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim manevi rehberliğin bireysel olduğu ve topluluk için anlamlı olmadığı iddia edilir.²⁴⁵ Bu bilgiler doğrultusunda programın ismi, içeriği ve sunum tarzı gözlemlendiğinde anlamlı bir bütün ortaya çıkmamaktadır.

Masum Bayraktar bir sohbet programı sonrası yaptığı açıklamada Vahdet-i Vücut görüşünden vazgeçtiğini, hatasını anladığını ve hocasından özür dileyip bu hatadan döndüğünü bildireceğini ve tövbe edeceğini açıkladı.²⁴⁶ Bu açıklamadan Bayraktar’ın

²⁴² FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=9mguEUP5kBY>. (31.01.2019).

²⁴³ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=9mguEUP5kBY>. (31.01.2019).

²⁴⁴ Faruk Kanger, “Manevi Rehberlikte Proaktif Bir Yaklaşım Olarak Hz. Muhammed’in (sav) Örneği”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, c.3, s. 6, s. 86.

²⁴⁵ Kanger, *a.g.e.*, s. 91.

²⁴⁶ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=uqcyIZgtUQM> (12.12.2019).

daha önce tasavvuf alanında yer alan bu inancı savunduğu anlaşılmaktadır. Fakat FM TV’de yaptığı sohbet programlarında “Vahdet-i Vücut” inancına dair bir söylem sunmadığı gözlemlenmiştir. Bu açıklamayı yapmasının muhtemel nedeni Ahmet Mahmut Ünlü’nün Masum Bayraktar hakkında yayınladığı reddiye videosu olabilir.²⁴⁷ Ünlü ve Bayraktar’ın anlatımlarından Bayraktar’ın İsmailağa Cemaati’nde yetiştiğini fakat cemaat içinde kabul görmeyen görüşleri savunması nedeni ile ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu ayrılık sonrası maddi ve manevi yönden problemlerin yaşandığı iddiaları da Ünlü tarafından aynı reddiye videosunda dile getirilmektedir. Ayrıca Ünlü, Bayraktar ile geçirdiği dönemi anlatırken “Masum’a şu kitabı aç da oku anlat desen anlatamaz, ilmi yönden bir yeterliliği olmayan bu adamın da peşinden gidilmez. Biz toplayıp Efendi Hazretleri ile beraber bu ve öğrencilerini uyardık ama anlamadı. Okullarına talebelerinizi göndermeyin araştırın soruşturun.” ifadelerini kullanmış ve din alanında yetersiz olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸ Ünlü, bir başka programda ise, isim vermeden “Vahdet-i Vücutcular çakmadır, zındıktır.²⁴⁹” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadenin bir önceki açıklaması ile aynı olması Bayraktar için kullandığını kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet çizgisinde yayınlar yaptığı anlaşılan Ünlü ve Bayraktar’ın birbirleri hakkında kullandığı ifadeler farklı oluşum ve fikirlere sahip olduğunu göstermektedir.

4.1.6 Hilal TV

Sıra no	Program Adı	Program Sunucusu
1.	Kur’an’i Kavramlar	Mehmet OKUYAN
2.	Siretü’l Kur’an	Mustafa İSLAMOĞLU
3.	Envaru’l Kur’an	Mehmet OKUYAN
4.	İslam’ı Kur’an’dan Okumak	Muhammed Nur DOĞAN
5.	Arkadaşımız Muhammed	İsrafil BALCI
6.	Kum Tanesi	Habib KAVAK

²⁴⁷ FM TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/fatih-medreseleri-tv-masum-bayraktar/recep-konuk-un-ismailaga-cemaati-ile-alakasi-yoktur>. (12.12.2019).

²⁴⁸ FM TV, <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/fatih-medreseleri-tv-masum-bayraktar/efendi-hazretlerimizin-yardim-etmeyin-talebe-vermeyin-buyurdugu-masumculara-bagli-dernekler-46242>. (21.12.2020).

²⁴⁹ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=oRVbusB6YWQ>. (21.12.2020).

7.	Esmâ-i Hüsnâ'dan Yansımalar	Orhan ARSLAN
8.	Allah Resulü'nün İzinde	Nuri ÇALIŞKAN
9.	Kur'an'ın Öğrettiği Kavramlar(KÖK)	Erdem UYGAN
10.	Vahiy ve Hayat	Mustafa İSLAMOĞLU

Tablo 7. Hilal TV Sohbet Programları

Hilal TV'de tez kapsamında on iki dini sohbet programı gözlemlenmiştir. Bu programların eleştirel tutum ile gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Eleştirel sohbet programlarını sunan “hocaların” diğer dini televizyon kanallarında sunum yapan dini kişilerden farklı olarak akademik çalışmalara da yer vermektedirler. Bu sebeple akademik bir dil kullanarak izleyicilere hitap ettikleri gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bu televizyon kanalında sunum yapan “hocaların anlatım dili ve söylem şekilleri birbiri ile benzerlik göstermektedir. Ancak spesifik konularda farklı yorumlar yaptıkları da anlaşılmaktadır.

İslam dinin temel iki dayanağı Kur'an ve hadis olarak kabul edilmektedir. Bu kaynakların dini hayatın devamlılığı için rehber olarak kabul edilmesi onlara verilen önemin de büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu noktada Kur'an ve sünnetin hayata dâhil edilmesi yorum farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Müslümanlar Kur'an'ı ilahi kaynaklı olduğu için ilk hali ile muhafaza edip uygulamayı yeğeler. Ancak hadis için ise aynı konu üzerine birçok rivayetin olması durumu, kabul görme aşamasında fikir ayrılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum İslam medeniyetinin de problemi haline gelmiş farklı bakış açılarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İslâm medeniyetinde genel tartışma konularından biri de her zaman hadisler olmuştur. Bu bağlamda, hadis eserlerinde bulunan bir takım rivayetlerin sorunlu olduğuna dair çalışmalar sürdürülmüş, bunun yanında tamamının bir yana bırakılması gerektiğini öne sürenler de olmuştur. “İkinci yaklaşımı benimseyen ve bir akıma dönüşen “Kur'ân bize yeter” kabulü, son dönemlerde İslâm dünyasında özellikle gençler arasında ilgi görmeye başlamıştır.” Aynı fikrin günümüzde de dillendirildiği bilinmektedir. Bu söylem dile getirilirken bazı rivayetlerden hareketle bu iddia temellendirilmek için çalışmalar yapılmakta ve metinleri sahih olarak günümüze kadar gelen Kur'ân'ın müminlere yeteceği savunulmaktadır.

“Ümmet arasındaki farklı eğilim, kabuller ve tefrikanın büyük oranda hadislerden kaynaklandığı, onlar yüzünden Müslümanların bölündüğü iddia edilmekte, bunun sonucu olarak da sadece Kur’ân’la baş başa kalınarak birlik ve vahdetin sağlanabileceği öne sürülmektedir.” Bu yaklaşımın gerçeği yansıtmadığını iddia eden Enbiya Yıldırım, hadislerin İslam literatürü için hayati öneme sahip olduğunu iddia etmektedir. Yine Yıldırım, hadislerin tamamını ya da büyük bir bölümünü bir kenara koysak bile onların Kur’an’daki karşılığının olmaması durumunda büyük bir inanç ve ritüel boşluğunun meydana geleceğini savunmaktadır. Aynı zamanda bu farklılıkların bir zenginlik olduğunu ifade ederken, farklı mezhep ve yolların bu bağlamda çıktığını ve doğruya yönelten ayrımlar olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, “sadece Kur’ân” diyenlerin bile ayetlerden anladıkları hep aynı olmadığını ortak bir Kur’ân anlayışları olduğundan söz etmenin mümkün olmadığını dile getirir. “Zira algılar farklı olabilmekte keza Kur’ân nassı değişik anlamlara gelebilmektedir.” Şeklinde yorumlamaktadır.²⁵⁰

Eleştirel tutuma itiraz edenlerin Hz. Muhammed’in konumuna dair yorumları hadisin İslam dini için ne anlama geldiğini açıklayarak duruma farklı yorumlar getirirler. Bu bağlamda, Kur’an’da, Hz. Peygamber’in rehber olarak görevlendirildiği ve uygulamalarının örnek olarak alınmasına yönelik tavsiyeler dikkatimizi çekmektedir. Dolayısıyla tüm Müslümanlar için Hz. Peygamber’in bir misyon yüklendiği dile getirilir. O misyon söz, fiil ve önerilerinden ibaret olduğu ifade edilir. “Fakat sorun şudur, günümüzde özellikle kevnî ayetlerin izahında bilimsel gelişmelerden oldukça yararlanılmakta, böylece yüce Allah’ın buyruklarındaki yeni hikmetler ortaya çıkarılmakta, Kur’an’ın mucize oluşu bir başka açıdan daha ispat edilmeye çalışılmaktadır.” Tüm bu iddiaların karşısında insan için özel olan aklın ayetlerin anlaşılması ve yaşanması noktasında yeterli olduğunu söyleyeler de hadislerin zayıflığını ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Ancak, Kur’an’dan ne anlaşılması, Hz. Muhammed’in ne anladığından daha önemli ve kıymetli hale gelmiş olmaktadır yorumu yapılır. Oysa “ayetlerin hangi kontekst bağlamında ve neye binaen indiğini en iyi bilen Hz. Muhammed’dir, çünkü vahyi teslim alan kendisidir. Bu nedenle onun hadisleri bütünüyle Kur’ân’ı açıklamaya yöneliktir.”²⁵¹

²⁵⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 45.

²⁵¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 52.

Kur'an'ı Kerim ve vahiy üzerine yoğunlaşan, İslam dinini “ilahi metinden anlamaya ve anlatmaya” çalışan Hilal TV sohbet programlarından birisi olan “Siretü'l Kur'an” programı, Kur'an'ı Kerim'in inananlara gösterdiği yolu öğreten “derslerden” oluşmaktadır. Programın sunuculuğunu Mustafa İslamoğlu üstlenmektedir. İslamoğlu, ilk programda; “Buraya vaaz dinlemek için gelenler lütfen zahmet buyurmasınlar, zaten insanlara fazlaca vaaz ekranlardan boca ediliyor bununla da yetinmezseniz eğer camilere gidin ama biz ders yapacağız. Öncelikle kendimiz anlayıp öğreniyoruz sonra ilmin sorumluluğu olan aktarma işini yerine getiriyoruz ki bu dersleri aşamalı olarak farklı mekânlarda 21 yıldır gerçekleştiriyoruz²⁵²” cümleleri ile programın vaaz değil ders olduğunu belirtmektedir. İslamoğlu bu cümleler ile imanın bilgi ile olan ilişkisine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda inanmanın bilmek ve öğrenmek gibi sorumluluklarının olduğunu anlatan İslamoğlu, “kocakarı imanı” yerine sorgulanan, eleştirilen ve nitelikleri bilinen imanın Kur'an'ı Kerim'in önerdiği inanç çeşidi olduğunu iddia etmektedir.

İslamoğlu'nun programlarında kullandığı kaynaklar vahiy ve kendi tabiri ile “eleştirel akıldır.” Bu kaynaklardan faydalanarak getirdiği kendine özgü yorumlar bulunur. Bu bağlamda: “Eleştirel akıl Allah'ın bize her gün hatta her saat emrettiği, her dakika emrettiği bir şeydir” der ve bu söylemin kaynağını Fatıha Suresi'nin ‘bizi dosdoğru yola yönelt’ mealine dayandırır. Bu çeviride yer alan “yönelim” kelimesini zamanın tüm parçalarını içine alan bir kavram olarak yorumlamaktadır. Yine aynı programda “Müslüman şarkın” imanının “Sünnetullahı” uygun olmadığını, “Onların iman ettiği Allah şapkadan tavşan çıkaran Allah. Hiçbir kuralı, ilkesi, prensibi, kanunu yok. Kendi öyle yaptığı için kafasına ne ederse yapan bir Tanrı tasavvuru var. Öyle bir varlık uydurmuş adını Allah koymuş.” Cümleleri ile açıklamaktadır.²⁵³

İslamoğlu, itikadi konularda bir takım farklı yaklaşımlar dile getirir. Bu konulardan biri “Müslüman şarkın” çok üzerinde durup iman esası haline getirdiği kader meselesidir. Kadere imanın Kur'an'ı Kerim'de yer almadığını savunan İslamoğlu, bu konuyu “çıkıntı iman maddesi” olarak adlandırmaktadır.²⁵⁴ Bu anlamda İslamoğlu, Kur'an da geçen “kader” kelimesinin ölçü anlamında kullanıldığını belirtir ve

²⁵² Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=nI8x4H3wZU8>. (21.10.2018).

²⁵³ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=nI8x4H3wZU8>. (15.05.2020).

²⁵⁴ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=aXOA0BZZiIw>. (15.05.2020).

Kur'an'ın kaderciliği reddettiğini, kaderciliğin insani iradeye aykırı olduğunu, insanın olaylardaki sorumluluğu inkâr etmek anlamına geldiğini ifade eder.²⁵⁵

Mezhep kelimesi; bir dinin görüş, yorum ve anlayış farklılıklarına göre delil getirerek yorumlamak, fikir ortaya koymak anlamına gelmektedir. İtikad ise; inanç demektir, bir şeye inanmaya, bir kimseyi veya bir haberi kabul edip ona bağlı kalmaya “akide” denilmektedir. İslamoğlu, itikadi mezheplerle ilgili olarak “Müslümanın itikatta mezhebi olmaz... Ehl-i Sünnet de Şia da siyasi mezheptir. Ehl-i Sünnet pür siyasi bir mezheptir, dinle falan da alakası yoktur” yorumunu yapmıştır.

İslamoğlu, “Müslüman şarkın” kullandığı “Hz. Âdem’in yaratılması, berzah, mucize, telkin, sırat köprüsü” gibi kavramlar hakkında da farklı yorumlar yapmaktadır. İslamoğlu, “ Bu berzah âlemini tamamlanmış olan bu dine kim soktu? Kabir hayatı ile ilgili yazılmış eserler Allah’a, Kur’an’a İslam’a iftiradır” yorumunu yaparken, Telkin’i kopya vermek olarak görmekte ve Yahudi kültürüne dayandığını belirtmektedir. Yine, şefaati müşrik inancı olarak nitelerken aynı zamanda, “Sırat köprüsü Müslüman kültürüne Zerdüşt dininden geçmiştir” yorumu ile görüşlerini aktarmaktadır. Bu noktada mucize konusuna da değinen İslamoğlu, “İsa’nın gökten inişi Zerdüşt inancından Yahudi ve Hristiyanlığa, oradan da Müslüman kültürüne geçmiştir” iddiasını dile getirir. Bunların dışında genel İslami kabule aykırı olarak, Hz. Âdem’in yaratılması konusunda, “Hz. Âdem’in babası vardır. İnsan Suresi’nin ikinci ayeti Hz. Âdem’in babasının olduğunu söylüyor. Babasız olması ehl-i kitabın ve israiliyyatın²⁵⁶ uydurmalarıdır... Âdem, âdemoğlunun sembol atasıdır” bu yorum ve iddialarını televizyon kanalındaki “dini derslerinde” dile getirmektedir.²⁵⁷

Mehmet Okuyan farklı dini yorumları ile Hilal TV’de sohbet programı sunan dini kişilerden biridir. Okuyan, geleneksel din anlayışının Kur’an’dan uzaklaştırdığı görüşünü savunmaktadır. Bu konuda Hz. İbrahim’in tek başına bir ümmet olduğunu (Nahl 16/120) ve yeryüzündekilerin çoğuna uymanın hak yoldan uzaklaştırdığını (En’am 6/116), ayetlerini bağlamından kopararak delil olarak kullanıldığını savunur.

²⁵⁵ Hilal TV, https://www.youtube.com/watch?v=s-vlq_K37w8. (15.05.2020).

²⁵⁶ Yahudilik ve Hristiyanlık’tan İslâm kaynaklarına geçtiği kabul edilen bilgiler için kullanılan terim.

²⁵⁷ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=vv9LNGwTbNU>. (15.05.2020).

Bu doğrultuda “hakikat, değerini savunucularının çoğunluğundan değil kaynağından alır” şeklindeki ifadeyi kullandığı gözlemlenmiştir.²⁵⁸

Okuyan, Hilal TV’de gerçekleştirdiği “Envaru’l Kur’an” isimli programında tefsir dersleri gerçekleştirmektedir. Bu programda Kur’an’ı Kerim’in tamamını tevil eden Okuyan, “yaşanması gereken, anlaşılması gereken (hayata yansıtılan)” dini bilgi sunduğunu dile getirir. Dolayısıyla Okuyan, “duvara asılıp saygı duyulan” ya da “anlaşılmadan” Arapçası okunup geçilen bir vahiy okuması yapmak yerine hayata geçirilmesini savunmaktadır.

Okuyan, İslami literatürde yer alan bazı konuları farklı açıdan değerlendirmektedir. Bu bağlamda; kabir hayatı, miraç, kıyamet, cennet, cehennem, Cuma namazı gibi konularda ayetler çerçevesinde yorumlara yer verir. Kur’an’ göre kabir hayatının olmadığını ileri süren Okuyan, “gaybı ancak Allah bildirir... Kabrin cehennem çukurlarından bir çukur olduğunu söylemek, orada gerekene cezanın verileceğini söylemek yargısız infaza kapı aralamaktır. Oysa insanların cehenneme atılmaları sorgu sonrasında gerçekleşir. Bedene yönelik azabı Kur’an’a ait bir bilgi değildir²⁵⁹” ifadeleri ile alana ait yazılan eserlerin gerçekleri yansıtmadığını iddia etmektedir. Bu bağlamda Okuyan, cennet ve cehennemin şu an var olmayıp mahşerde hazır olacağını, cehenneme atılmış bir kimsenin artık oradan çıkmasının mümkün olmayacağını iddia etmektedir.²⁶⁰ Son olarak Cuma namazı konusunda Kur’an’da yer alan hitabın kadın-erkek herkese “şamil” olduğunu ifade eden Okuyan, Cuma namazının kadınlara da farz olduğunu savunmaktadır.

Kur’an-i söylemle beraber Hz. Muhammed ve sünnet anlatımını Hilal TV’de “Arkadaşımız Muhammed” programı ile anlatan İsrafil Balcı, peygamberin dindeki konumuna ve örnekliliğinin sınırlarını anlatmaktadır. Balcı, programın amacını ve formatını açıklarken kendisine yöneltilecek eleştirilere cevap verme ihtiyacı hissetmektedir. Bu sebeple Balcı, programın birinci bölümünde “Peygamber bir insandır, dinde hüküm koyucu değildir. Allah peygamberi diğer peygamberler gibi örnek olması için insan olarak göndermiştir. O’na olağanüstülük atfetmek, kendisinde bulunmayan sıfatları yüklemek aklen de dinen de uygun değildir. Arkadaşımız ibaresi

²⁵⁸ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=KidnYygoLXg>. (16.05.2020).

²⁵⁹ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=m5pbWcje-YY&t=1s>. (16.05.2020).

²⁶⁰ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=PpxUwrNVW6Q&t=3s>. (16.05.2020).

de konumunu alçaltmak anlamına gelmez. Çünkü Peygamber dönemin toplumu içinde büyümüş ve peygamberlik gelmiştir doğru anlamak gerekir.²⁶¹” cümlelerini içeren bir açıklama yapmıştır.

Balcı, İslam literatüründe yer alan tartışmalı konularına da değinmiş, bu konulara ayet ışığında açıklamalar getirmektedir. Bu konulardan biri olan, “Hz. Aişe’nin Hz. Muhammed ile evliliği” konusuna da açıklık getirmiştir; “Bu konu çok dillendirilir, dillendirilmesinin haklı sebepleri vardır. Çünkü en erken kaynaklardan birisi olan İbn İshak’da Hz. Aişe’nin altı yaşında nişanlandığı, dokuz yaşında evlendiğine dair rivayetler vardır. Bu bağlamda hadis kaynaklarında da benzer iddiaları görebiliriz. Buradan hareketle Hz. Aişe’nin dokuz yaşındayken yaklaşık elli beş yaşını aşmış olan Hz. Muhammed’le evlendiğine dair bir iddia dillendirilmiş ve bunun üzerinden layhte ve lehte söylemler geliştirilmiştir. Şu kadar söyleyelim ki İslam inancı bir ilkeler bütünüdür. Bununla neyi söylemeyi kastediyorsunuz hocam? Derseniz şunu söylemeyi kastediyorum; bakınız Kur’an evlenecek yaşta insanların akli olgunluğa erişmesini ve öylece sorumluluk verilebileceğini söylüyor. Mesela Nisa Suresi 4/6. Ayette belirtildiği gibi, “evlenecek yaşa geldiğinde yetim kızlar kârını zararını bilecek duruma geldikleri zaman onlara mallarını verin ve velayetinizi onlara devredin” keza Nisa 4/3. Ayette de buna atıf vardır. İlgili ayetlerde buluğ çağına değil, nikâh çağına atıf yapılmaktadır. Bu durum yetişkin bir düzeye gelerek, kârını zararını bilecek kadar rüştünü tamamlamış olmaktır. Bu bağlamda baktığınız zaman bir insanın evlenebilmesi için anne olma sorumluluğunu alabilmesi gerekir. Düşünebiliyor musunuz? On iki yaşında, dokuz yaşında bir çocuğu evlendiriyorsunuz ve siz buna annelik rolü vereceksiniz. Çocuğa annelik rolü veriyorsunuz... Bunu kabul edebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla Hz. Aişe’nin her ne kadar altı yaşında, sekiz yaşında, dokuz yaşında evlendiğine dair rivayetler varsa da her rivayette var olan doğru anlamına gelmez. Üstelik bu rivayetleri farklı şekilde okuyabilecek veya bu rivayetleri çürütebilecek rivayetler de elimizde mevcuttur. Mesela Hz. Aişe’nin ablasının yaşıyla, Hz. Aişe’nin daha önce başından bir evlilik geçtiğine dair rivayetlerle kıyasladığımız zaman aslında bu evliliğin altı yaşında, dokuz yaşında olmadığı çok aleni, çok aşikârdır. Peygamberimiz zaten altı yaşındaki veya dokuz yaşındaki bir çocukla

²⁶¹ Hilal TV, https://www.youtube.com/watch?v=nGikzwannxh8&list=PLJFx6apYO1IOanQaAxOf_x-UnJSabB5om. (16.05.2020).

evlenmez. Bunu İslam’la izah edebilmek, bunu dinle izah edebilmek mümkün değildir. O nedenle de kimi klasik gelenekteki yorumlarda savunmacı bir anlayışla denir ki; aslında kızlar ergenlikten sonraki yaşları sayıldığı için “Demek ki ortalamamızı vahye göre alacağız.” Vahiy burada ne diyordu? Rüşd çağına eriştiği zaman o çocuklara mallarını veya sorumluluk verin. Bu bağlamda da buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki Hz. Aişe annelik yapabilecek, eş olabilecek akli olgunluğa erişmiş, nikâh çağına erişmiş bir insandır. Bu durumdan on sekiz yaşına gelindiği zaman evlilik çok daha meşrudur veya çok daha yerindedir sonucu da çıkmaz. Evlilik meselesi aynı zamanda kültürel bir meseledir. Bin dört yüz sene önceyi konuşuyoruz. Arap örfünde on beş yaşındaki, on sekiz yaşındaki bir kızın elli yaşındaki bir adamla evlenmesinde beis görülmeyebilir. Onların kültürü bunu kabul edebilir. Fakat bizim günümüzde bulunduğumuz ortamda elli yaşındaki, elli beş yaşındaki bir adamın değil on beş, yirmi yaşında da bir kızla evlense o kültürel vasat kabul edilebiliyor mu? Hayır. Bu din değildir. Bu sosyolojik ve kültürel bir meseledir. Bu bağlamda Hz. Aişe’nin küçük yaşta evlenmesiyle ilgili; mesela peygamberimizin muhaliflerinden hiçbirisi kınamamış, bizim gördüğümüz gibi hiç birisi garip görmemiştir. Çünkü o kültürde bu tür evlilikler var ve doğal kabul edilmekteydi. Bu yüzden de Hz. Ayşe ile evliliği kültürel yönüyle ele alırsak; bunun o kültürde karşılığı olduğunu, evet yaş denksizliği var ama bunu o sosyolojik vasatın kabul ettiğini varsayarız ki öyledir. Bunu din bağlamında ele almak mümkün değildir. Eğer din bağlamında ele alırsanız altı yaşındaki çocukla da evlenilebilir, dokuz yaşındaki çocukla da evlenilebilir fikriyatında olan pedofili sapıklarına kapı aralarsınız. Dolayısıyla da Hz. Aişe’nin küçük yaşta evliliğini kabul etmek asla mümkün değildir.²⁶² yorumunu yapmıştır.

Konunun hassas olması ve bütünlüğün bozulmaması açısından program sırasında yapılan yorumların tamamı örnekte yer almaktadır. Tarihsel olarak tespit edilebilecek bu konuların farklı bakış açıları ve argümanlar ile dini bir söylem farkına dönüştürüldüğü de burada yapılabilecek bir başka yorumdur. Bu açıdan değerlendirildiğinde dini konulara akıl çerçevesinde değerlendirilen ifadeler kullanmak da eleştirel tutum ve bu tutum ile sunulan programların bir bölümünü oluşturmaktadır.

²⁶² Hilal TV, https://www.youtube.com/watch?v=iE_eLBHIOFM. (16.05.2020).

Kanalın genel çehresine bakıldığında, Kur'an'ı Kerim'in yorumlanmasına ve anlaşılmasına önem verdiği gözlemlenmektedir. Bu noktada dikkat çeken olgu ise, eleştirel bir tutuma sahip olan bu televizyon kanalının “hocaları” dinin yanlış anlaşıldığını ve düzeltilmesi gerektiğini savunur. Yani diğer dini sohbet programları halkın imanını eleştirmek yerine eklemeler yaparken, Hilal TV sohbet programlarında halk imanını eleştirilmekte, değiştirebilmek için reformsal bir çaba harcandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu sohbet programının etki alanı akademik bir dil ile akli (eleştirel düşünceyi) ve vahyi dinin anlaşılması daha sonra yaşanabilmesi bağlamında yoğunlaşmaktadır.

4.1.7 Rehber TV

Sıra no	Program Adı	Programın Sunucusu
1.	Aile Bağları	Cevdet YANILMAZ
2.	Fıkıh ve Hayat	Molla Mehmet ÖZER
3.	Hadis Dersleri	Abdulkuddüs YALÇIN
4.	Siyer Dersleri	M. Emin YILDIRIM
5.	Kur'an İklimi	Mehmet GÖKTAŞ
6.	Kitap Tahlili	Faruk TELCİ
7.	Nebevi Davet	Seyfullah KARTAL
8.	Fıkıh Dersleri	Mele Remzi UÇAR
9.	Hanımlar Rehberi	Şükran KAYA
10.	Medrese-i Nur	Özkan YAMAN
11.	Sözün Özü	Yunus EMİROĞLU

Tablo 8. Rehber TV Sohbet Programları

Rehber TV’de on iki tane sohbet programı yer alır. Bu sohbet programları “molla hocalar” tarafından sunulmaktadır. Molla, bazı İslâm toplumlarında tanınmış din âlimlerine veya belirli seviyede öğrenim görmüş kimselere verilen unvan olarak tanımlanmaktadır. Tarih boyunca çeşitli İslâm toplumlarında görülen molla kelimesi

günümüzde en çok İran’da kullanılmaktadır.²⁶³ Türkçe ve Kürtçe sunum yapan bu televizyon kanalının bu bölümde sadece Türkçe sohbet programları inceleme kapsamına alınmıştır.

Mele Remzi Uçar’ın sunduğu “Fıkıh Dersleri” isimli sohbet programda Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki mezheplerinin hükümlerine yer verilmektedir. Bu programda “El-Mebsud²⁶⁴”, “Mecmu²⁶⁵” gibi kaynaklara başvurulur. “El-Mebsud” isimli eser Hanefi fikhına dair yazılmış bir eserdir. Fakat “Mecmu” Zeydiyye mezhebinin fıkıh ve hadis konularını içerir. Bu durum bu televizyon kanalındaki sunumların birkaç mezhep üzerinden sürdürüldüğünü göstermektedir.

“Fıkıh ve Hayat” isimli soru-cevap programına İttihad’ul Ulema genel başkanı “Molla Enver Kılıçaslan²⁶⁶” konuşmacı olarak katılmaktadır. İttihad’ul Ulema medrese eğitimi ile öğrenci yetiştiren ve icazet veren, fetva hattı ile dini konularda bilgi veren, Diyanet ve Milli Eğitim Bakanlığı’na benzer faaliyet alanı oluşturma çalıştığı iddia edilen bir kurumdur. Resmi internet sitesinde; “İttihad’ul Ulema; Âlimler ve Medreseler Birliği (İttihad-ul Ulema)”, merkezi Diyarbakır’da bulunan ve Türkiye’nin birçok şehrinde İslami ilimler ve sosyal komisyon ağları ile faaliyet yürüten bir kurumdur. Özellikle bu bölgede uzun süredir devam eden eğitimde medrese usulüne sahip çıkmak ve ilmi kurumlarımızın düzenli bir şekilde devamlılığını sağlamak amacıyla kurulan Birlik; İslami ilimler ve ictimai konularda tefrit ve ifrattan uzak, İslam kültür medeniyetini öğretmek, bu ilimler ile öğrenci yetiştirip, Müslümanları bilgilendirmek amacıyla kurulmuştur. Özellikle medreselerle ilgili ilmi çalışmalar yaparak faaliyetlerini yürüten İttihad-ul Ulema, topluma önderlik yapan, halkla iç içe olan örf ve adetlerini göz önünde bulunduran Âlim ve Âlimeler yetiştirmeyi hedefliyor. Ayriyeten bölgemizde çeşitli sebeplerden dolayı ihmal edilen kız medreselerini topluma kazandırmak ve bayanların daha eğitilmiş olmalarını sağlamak için birçok il ve ilçemizde bayan medreselerine özellikle yer vermenin halkımız için elzem olduğu kanaatine vardık. Müslüman toplumun inşası için Âlim ve Âlimelerin üstlenmesi gereken sorumlulukların layıkıyla yerine getirilmesi temel hedeflerimiz arasındadır. Bu bakımdan medreselerimizde yetişen talebelerimiz bu bilinç ve şuurla

²⁶³ Hamid Algar, “Molla”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 238.

²⁶⁴ Serahsi’nin (ö. 483/1090) Hanefi fikhına dair eseri.

²⁶⁵ Zeydiyye mezhebinin imamı Zeyd b. Ali’ye (ö. 122/740) nisbet edilen fıkıh ve hadis mecmuası.

²⁶⁶ Rehber TV, <https://www.youtube.com/watch?v=LB2eW8yLTWA>. (03.10.2019).

yetiştiriliyor. İslami ilim ile vakıyı birleştirmek, hayati ilim ile aydınlatmak, âlimlerin ilmi sahada olduğu gibi sosyal ve siyasal sahada da etkin ve söz sahibi olmasını sağlamak ve bütün toplumu ilimden faydalandırmak.²⁶⁷ olarak vizyonu ve misyonu açıklanmıştır. Bu tanıtım cümlelerinde “İslam kültür külliyyatını öğrenmek” ibaresi dikkat çekmektedir. Dinin kültür ile birlikte anlaşılıp yaşanabileceği ifade edilen bu cümlede kültürden kasıt bu kurumun merkezinin Diyarbakır’da olması sebebi ile Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki hâkim kültür olduğu anlaşılabilir.

Türkiye’nin doğusunda yaşayan Kürt halkının azınlık statüsünde yer aldığı daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Bu bağlamda, dil, kültür, sosyal konum ve din etrafında şekillenen aynı ya da farklı unsurların kavramsal çerçevede incelenmesi Rehber TV’nin dini sohbet anlatımının alt başlıklarını oluşturmaktadır. Bu noktada Kürtçe yayınlar yapan Rehber TV etnik bir grup olarak ele alınacaktır.

Etnik grup, üyeler arasında kültürel katılım yolu ile geçen ve kendilerini diğer topluluklardan ayıran önemli ortak özelliklere sahip bir topluluk olarak tanımlanır. Etnisite, fiziki görünüm, öznel kimlik saptaması (bir grup kendisini tanımlama şekli), kültürel ve dini mensubiyet, kalıp yargı ve sosyal dışlanma üzerine kurulu çok yönlü bir fenomendir.²⁶⁸ Dini inanç ve aidiyet açılarından azınlıklar daima çoğunluktan farklı davranırlar. Bu bağlamda, bir topluluk üzerinde, onun azınlık statüsünden kaynaklanan belli baskılar vardır; bu, kaçınılmaz ortak kimlik, geleneğin sürdürülmesi ve grubun geleceği ile ilgili problemleri ortaya çıkaran bir statüdür. Genel toplum tarafında destek görmeyen ve sürekliliğini devam ettirmek için belli bir sorumluluk hisseden bu tür topluluklarda dini pratiklere ilginin yükselmesi normal olarak değerlendirilir.²⁶⁹ Dini sadakati devam ettirmek aynı zamanda dil, sanat evlilik örüntüleri, yemek yapma ve benzeri kültürel kimliğin diğer yönlerini de devam ettirmenin bir yoludur. Nitekim din işlevseldir ve asimilasyon süreçlerine karşı direnç sağlar.

Din, azınlık ve diğer nüfus arasındaki ilişkileri düzenlemede de hayati bir rol oynar. Azınlık dışındaki geniş toplumun sekülerleşmiş bir toplum olsa bile kültürel olarak bir din olgusuna sahip olması azınlık nüfus ile ortak bir paydada buluşmanın yolunu açar. Bu dini aidiyet eğitim, sanat gibi diğer alanlarda da birlikte hareket etme imkânı sağlar.

²⁶⁷ Rehber TV, <http://ittihadululema.org/biz-kimiz/> (02.10.2019).

²⁶⁸ John Bird, **Din Sosyolojisi Nedir**, Lotus Yayınları, İstanbul, 2015, s. 145.

²⁶⁹ Bird, a.g.e. , s. 149.

Bu bağlamda, hâkim politik bakış, etnik çeşitlilikle baş edebilmek için asimilasyon siyasetine çok önem verir: Azınlıklar, mümkün olduğunca, kendi kültürlerinden uzaklaşmalı ve çoğunluğun kültürünü benimsemelidir. Bu özellikle iş, eğitim vb. kamusal alanlarda söz konusudur: Okuldaki eğitim örneğinde olduğu gibi, etnik azınlıkların kendi dil ve kültürlerini kullanmasına çok az izin verilir, fakat ev ve aile ortamları gibi özel alanlarda bu tür pratikler tamamen serbesttir. Aynı durum diğer alanlar içinde geçerlidir.

Dinin, etnik azınlık grupların yeni bir topluma uyum sağlamaya, kültürel kimliklerini savunmaya ve sosyo-ekonomik statülerini iyileştirmeye yönelik çabalarında önemli bir yere sahiptir. Ancak, bir kere dini kültür parçalanır ve din ile etnisite arasındaki yakın bağlar kaybolursa, dışsal baskı paylaşılan bir dini geleneği yeniden oluşturmada ve kültürün savunulmasında onun merkezi bir yere geri yerleştirilmesinde yetersiz kalır. Sonuç olarak etnik çeşitliliğin olduğu bir toplumda dinlerin incelenmesi, dini kuruluşların nasıl sınıflandırılması gerektiği gibi, din sosyolojisinde bazı merkezi fikirlerde sorunlara yol açar. Etnik açıdan çeşitlilik gösteren bu toplumlarda din, kültürel kimliğin sürdürülmesi ve çoğunluk kültürüne karşı direnme konularında azınlıklar için de önemlidir; aynı-benzer dinler azınlık grupların statüsünü yükseltir, onlara engel teşkil eder ya da değişimleri sağlayabilir.

Rehber TV’de yayınlanan içinde yer alan “Nebevi Davet”, “Siyer Dersleri”, “Hadis Dersleri”, “Aile Bağları” programlarında Hz. Muhammed’in hayatı ve örnekliği irdelenmiş, özellikle “ümme” terimi üzerinde yoğunlaşan konuşmalar yapılmıştır. Bu bağlamda ümme, son peygamberin yeryüzüne teşrifi ve İslâmiyet’in doğup Arabistan yarımadasının dışına yayılmasından itibaren İslam ile tanışan bütün insanları ifade etmektedir. “Âlimlerin” “ümme” kelimesine verdiği diğer anlamlardan biri ise, Hz. Muhammed’e iman edip tâbi olan topluluklar şeklindedir ve kelime bu anlamı ile yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda ümme kavramı millet sözcüğünün yerine tercih edilen bir kavramdır. “Millet, dinin baskın ve belirleyici olduğu, tarih ve soy birliğinin dikkate alındığı kültürel bir kimlik ve bu kimlik çerçevesinde belirlenen yol, gidişat, zihniyet ve yaşam tarzı şeklinde ifade edilir.²⁷⁰ Sosyolojik anlamda ümme Millet’ten kültürel olarak daha zengin ve çok sayıda insan kümelerini kapsamaktadır.

²⁷⁰ Ahmet Küçük, “Kur’ân Verileri Işığında Ümme ve Millet Kavramlarının Mukayesesi”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 8, Muş 2005, s. 968.

Çünkü ümmet, evrensel bir din (felsefe, ideoloji) içerisindeki birçok cemaat/topluluk veya cemiyetin/toplumun manevî ve maddî/siyasî -anlamda da bir üst sistemdeki birliğidir.”²⁷¹

Millet ise çeşitli topluluk ya da cemaat veya çeşitli kültürlerin birliği şeklinde oluşturulmaktadır. Dolayısıyla ümmet ve millet olma arasında olgusal olarak bir bağ bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple ümmet kelimesi Millet’in yerine ve onun karşıtı olarak millet sözcüğü de Ümmet’in yerine ve onun karşıtı olarak kullanılması yanlış bir algının sonucudur ve birbirinin yerine kullanılmak doğru olmaz.

Rehber TV’nin de ideoloji gereği bu iki kelime hakkında sohbet programları kapsamında yapılan yorumlar yukarıda düşünceleri belirtilen birlik ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu noktada bireysel bir topluluk ve bu topluluğa dini bilgi vermek için yapılan sohbet programlarının yayınlandığı yorumu yapabilir. Bir başka amaç ise “haklı dava ve hizmetlerini” kamuoyu ile paylaşmak olduğunu dile getirmek mümkündür.

4.1.8 ON4 TV

Sıra no	Programın adı	Sunucunun Adı
1.	Hikmet İklimi	Musa AYDIN
2.	Ahlak ve Erdemler	Mehdi AKSU
3.	O’nun İzinde	Osman GÖKTAŞ
4.	Manevi Ziyafet	Hacı Ramil BEDELOV
5.	Nechü’l-Belağa’dan Dersler	Kadir AKARAS
6.	O’na Doğru	Kadir AKARAS
7.	Kur’ani Mesajlar	Musa AYDIN
8.	Gülistan	Yaşar TOPKAYA
9.	Hazin Sevda	Kadir AKARAS
10.	Kur’an’i Kavramlar	Abbas AKYÜZ

²⁷¹ Halil İbrahim Bulut, “Ümmet”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 308.

11.	Hevesler Sarmalında Nefis Terbiyesi	Seyid Kasım ERDEM
12.	Minberden Ekran	Hamza AYDIN

Tablo 9. ON4 TV Sohbet Programları

On4 TV’de sohbet programı kategorisinde analiz kapsamında on iki program incelenmiştir. Bu televizyon kanalındaki programlar genellikle “Ehl-i Beyt Âlimleri” tarafından sunulmaktadır. “Ev halkı” manasına gelen Ehl-i beyt terkibi ev halkı ile birlikte geniş aileyi de içine alan bir tanımdır. Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar terim anlamı olarak sadece Hz. Muhammed’in aile ve soyu anlamında kullanılmaktadır. Daha çok Şîî kaynaklarında bunun yerine **itre** (العتره) kelimesi de kullanılır.²⁷²

Şîî ve bilhassa İsnâaşerî âlimlerine göre; “Ehl-i beyt kapsamına ilk olarak Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin girer; ayrıca imam kabul edilen diğer dokuz kişi de Ehl-i beyt’e dâhildir, ancak Resûl-i Ekrem’in hanımlarıyla Fâtıma dışındaki çocukları, Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları ise Ehl-i beyt’e dâhil değildir.”²⁷³ Şîî âlimleri bu hususta oldukça aşırı sayılacak bir tutum takip etmişlerdir. Onlara göre; söz konusu âyette geçen “tathîr” kelimesi, Ehl-i beyt içinde yer alan bireyleri günah işlemekten korunmuştur, mâsumdur. Yine Ehl-i beyt mensuplarının diğer inanlarda bulunmayan başka özellikleri de olduğu iddia edilir.”²⁷⁴ Ehl-i beyt teriminin anlamı kapsamına Hz.Muhammed’den başka sadece on iki imamı alarak onların masum olduğu hilafet konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.

“Hevesler Sarmalında Nefis Terbiyesi” isimli sohbet programı Seyid Kasım Erdem (Mir Kasım Erdem)²⁷⁵ tarafından sunulmaktadır. “Kars Ehlibeyt Kültür ve Yardımlaşma Derneği’nin” genel başkanlığı görevini yapan Erdem’in, aynı derneğin internet sitesinde konuşma ve yazılarına yer verilmektedir.²⁷⁶ Kendilerini “Caferî”

²⁷² Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 498.

²⁷³ Öz, *a.g.e.*, s. 501.

²⁷⁴ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 499.

²⁷⁵ ON4 TV, <http://www.alulbeyt.com.tr/ara.php?kelime=mir+kas%FDm+erdem+> (15.06.2020).

²⁷⁶ ON4 TV, <http://www.alulbeyt.com.tr/ara.php?kelime=mir+kas%FDm+erdem+> (15.06.2020).

olarak adlandıran dernek yine internet sitesinde inanç esaslarını yayınlamıştır.²⁷⁷ Bu bölümde Şii içerikli başlıklara yer verilmiştir. Örnek olarak; “Gerçek Şii’nin Yeri Cennettir; Öyleyse Niçin Bazı Şiiler Cehenneme Gidecek?”, “Muhtar Sakafi Kimdir?²⁷⁸”, “Caferilik²⁷⁹” gibi başlıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla Erdem’in sohbet programlarında Şii-Caferi söylemine yer verdiği anlaşılmaktadır.

“Nechu’l Belaga Dersleri” isimli sohbet programını Kadir Akaras sunmaktadır. Program kapsamında; hitabeler, hutbeler ve emirnâmeler, vecîzeler ve öğütler olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Allah Teâlâ’dan, Resûl-i Ekrem’den, Hz. Ali ve Ehl-i beyt’ten, dünya ve ahiretten, bazı iktisadî ve içtimaî konular ile ilk üç halifeden oluşan konular yer alır. İkinci bölüm Hz. Ali’nin Cemel Savaşı’ndan önce olan konular ile vefat dönemine kadar önemli görülen konu ve olayları kapsar. Hz. Ali’nin vecizelerine ayrılan son bölümde yer verilmiştir. Bunlardan başka din, iman, ahlak gibi konuları ile çeşitli içtimaî ve iktisadî meseleler, insani sorun ve yaklaşımlar ile bazı savaşlarla tarihî olayların sebep ve sonuçları, insanların inanç konuları kapsamında yaşadıkları felaketleri ve siyaset gibi konularda bilgilendirici meselelerin ağırlığı fark edilir derecede vurgulanır. Hz. Ali’nin hilâfet konusunda kendisine haksızlık yapıldığını dile getiren (tazallüm) kısımlarının da yer aldığı dikkat çekmektedir.²⁸⁰

Akaras faaliyetlerini kendi internet sitesinden, “1994-1996 yılları arasında Kırıkkale’de Ehlibeyt dostlarına tebliğ hizmetinde bulundum ve ufkumu açan yeni tecrübeler edindim. 1992 yılında Kevser Yayıncılığın kuruluşunda 1994 yılında Bab-ı Ali ilim vakfının tesisinde ve 2011 yılında Ehlibeyt Âlimleri Derneğinin hizmete başlamasında diğer dostlarımla birlikte çalıştım. (Halen Ehliader genel sekreteri) On4 TV’nin kuruluş ve hizmetlerinde bir nebze olsun katkımdan dolayı kendimi şanslı hissediyorum. Kevser Yayınları tarafından neşredilen üç aylık Kible Dergisinde Genel Yayın Yönetmenliğini üstlenmiş durumdayım.²⁸¹” şeklinde paylaşmaktadır.

²⁷⁷ ON4 TV, <https://www.karsehlibeyt.org/category/inanc-esaslari/>. (16.06.2020).

²⁷⁸ ON4 TV, <https://www.karsehlibeyt.org/muhtari-sakafi-kimdir/>. (19.10.2020).

²⁷⁹ ON4 TV, <https://www.karsehlibeyt.org/category/caferilik/>. (02.12.2020).

²⁸⁰ ON4 TV, İsmail Durmuş, “Nechu’l Belaga” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, c. 32, s. 538.

²⁸¹ ON4 TV, <http://kadirakaras.com/biyografi/> (17.12.2020).

Ehlader, resmi internet sitesinde “Zaman ilerledikçe ve siyasi özgürlükler arttıkça, ihtiyacın da artması sebebiyle, ilim havzalarında eğitim gören âlimlerimizin de günbegün çoğalmasına sebep oldu ve camiamız daha da genişledi, kültürel faaliyetler semeresini göstermeye başladı. Toplumumuz 70’li yıllarda parmakla sayılacak kadar âlime sahipken bugün yaklaşık 220 âlimi vardır, o yıllarda yayımlanmış birkaç Türkçe eserin dışında herhangi bir yayına sahip değilken bugün Ehl-i Beyt Mektebi adına faaliyet gösteren birçok yayınevimiz ve yayımlanmış yüzlerce Türkçe eserimiz bulunmaktadır.” şeklinde tanımlanmaktadır.

“Ehlader yine aynı bölümde amaçlarını ve faaliyetlerini iki başlıkta anlatmaktadır: Büyük birlikteliğin sağlanması; Ehl-i Beyt Mektebi'ne dâhil olan bireyin ve âlimin en büyük arzusu daha başarılı olmaları için hizmet sunmak ve toplumun sıkıntılarını giderecek bir kurumun kurulmasıydı. Ve çalışmalar yapmak; Ehl-i Beyt Âlimleri Derneği faaliyetlerini yürütmek, halkımızla iç içe olmak, sorunlarını çözmek, Ehl-i Beyt Mektebi çerçevesinde olumsuz tepkiler karşısında muhatap olmak ve inancını yaşatmak adına İstanbul’un güzide semtlerinden biri olan Yenibosna’da, 5 katlı bir bina kiralamış durumdadır.²⁸² Son olarak temenni bölümünü; “Umarız bu derneğimiz, Allah’ın hoşnutluğunu, Mevlamız İmam-ı Zaman’ın (a.f) yüzünü güldüren, Ehl-i Beyt Mektebi çizgisinde ilelebet hareket eden bir oluşum hâline gelir ve halkın özlemle beklediği “tam bir birlikteliği” sağlar.” şeklinde bitirilmiştir.”²⁸³

“İmam-ı Zaman ihtilafı olmakla birlikte Şii inancı olarak kabul edilir. “Mehdî el-Muntazar veya Muhammed el-Mehdi Şiiliğin tüm kollarını ifade eden İmamiye'nin resmî itikadına göre on ikinci imam. Hâlen gaybet halinde olduğuna, ileride gelerek dünyada adaleti sağlayacağına inanılır. Hasan el-Askerî'nin oğludur, İslam peygamberi gibi adı Muhammed, künyesi ise Ebu'l-Kasım'dır. Mehdî el-Muntazar 15 Şaban 255 Samarra'da doğdu. Hasan Askeri oğlunun dünyaya gelişini gizlemiş ve kendi yaşamı boyunca onu güvendiği az sayıda yakınlarına göstermiş. Mehdi beş yaşında iken, babasının ölümünden sonra, h. 260 yılında imamet makamına erdi. Bu tarihten beri Küçük Gaybet'i bitene kadar dört kişi aracılığıyla, naip diye bilinen elçiler, insanlarla iletişim kurmaktaydı. Bu gizleniş 328/940 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihte son naibin vefat etmiş ve büyük Gaybet başlamıştır. Bu süreye

²⁸² ON4 TV, <https://www.ehlibeytalimleri.com/hakkimizda.php>. (19.01.2021).

²⁸³ ON4 TV, <https://www.ehlibeytalimleri.com/hakkimizda.php>. (19.01.2021).

Gaybet-i Suğra (Küçük Gizlilik) dönemi denilir. Gaybet-i Suğra'nın tamamladıktan sonra büyük Gaybet başlamıştır. Büyük Gaybet şimdiye kadar devam eder ve tıpkı hadislerin bildirdiğine göre Mehdî el-Muntazar'ın zuhur tarihi ve Büyük Gaybetinin süreci hiçbir şekilde belli değildir.²⁸⁴

Yaşar Topkaya tarafından sunulan “Gülistan” isimli programda Şii İmamlar hakkında bilgiler verilmekte ve 12 İmam inancı anlatılmaktadır. Örneğin; 20 Şubat 2021 tarihli programında İmam Ali Naki ve İmam el-Cevad tanıtılmış ve şehadetleri anlatılmıştır. Bu bağlamda İmam el-Cevad, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım b. Ca‘fer es-Sâdık (ö. 220/835) künyesi ile İsnâaşeriyye'nin dokuzuncu imamı olarak kabul edilir. Fakat Babası Ali er-Rızâ vefat ettiğinde (203/818) tek oğlu Muhammed el-Cevâd'ın yedi yaşında olması Şîa toplumunda tartışma sebebi olmuştur. Tartışmaya katılan kişilerden bazıları bir çocuğa imam olarak itaat edilemeyeceğini söyleyip Zeydî veya Sünnî çevrelere dâhil olmuştur. Buna karşılık gruptan ayrılmayan kesim yani onu imam olarak tanıyanlar kendisinin sâdık rüya, ilham yahut melek vasıtasıyla bilgilendirilebileceğini ileri sürmüşlerdir.²⁸⁵ İmam Ali Naki, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Cevâd b. Alî er-Rızâ el-Hüseynî el-Askerî (ö. 254/868) künyesi ile on iki imamın dokuzuncu imamı olarak kabul edilir.²⁸⁶

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda On4 TV'nin sohbet programlarında dini aktarımların Şii-Caferi söylem etrafında şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Bu söylemlerin ise, “Ehl-i Beyt Âlimleri” tarafından sunulduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, dini alanda Şii-Caferi çizgisinde yayın yapan tek televizyon kanalıdır.

4.1.9 MPL TV

MPL TV'nin sohbet programları İskender Evrenesoğlu tarafından sunulmaktadır. Evrenesoğlu döneminden sonra ise bu programlar eserleri üzerinden devam ettirilmektedir. Bu bağlamda, hayatı hakkında bilgi edinmek faydalı olacaktır. İskender Evrenesoğlu, 1933 yılında İznik'te dünyaya gelmiş; ilk, orta ve lise öğrenimini Bursa'da tamamlamıştır. Marmara Üniversitesi'nde Banka ve Muhasebe

²⁸⁴ ON4 TV, <http://www.ibrahimamini.com/tr/node/2886> (19.01.2021).

²⁸⁵ Mustafa Öz, “*Muhammed el-Cevad*”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 514.

²⁸⁶ Ahmet Saim Kılavuz, “*Ali el-Hadi*”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 394.

bölümünden mezun olduktan sonra, çeşitli kamu kuruluşlarında dini alan dışında çalışmıştır. Resmi ve düzenli bir dini eğitim aldığına dair bilgiye rastlanmamakla beraber, Amerika’da Louisiana Colombiya Üniveristesi’nde tasavvuf alanında doktora yaptığını iddia etmektedir.²⁸⁷ Seyyid olduğu iddia edilen Evrenesoğlu’nun kendi hareketine kabul eden Azerbaycanlı Dayı Bey olarak tanınan Muhammed Raşid Erol olduğu bilinir. Zira önce Azerbaycanlı Dayı Bey’e daha sonra ise Muhammed Raşid Erol’a intisap etmiştir. Muhammed Raşid Erol grubu tarafından kovulmasının ardından bağımsız bir oluşumu kurmaya başlamıştır. Dünyaya ilişkin konularında İskender Erol Evrenesoğlu, manevi konularda ise İmam İskender MİHR ismini kullandığını dile getirmektedir. Mihr; mehdi, halife ve resul kelimelerinin baş harflerinin bir araya getirilmiş hali olduğu iddia edilir. Fakat Mihr Vakfi’nin resmi internet sitesinde Mihr kelimesine; “Medeniyet-İrfan-Hayır-Ref” olmak üzere dört kelimedenden oluşan anlamlar verilmiştir.²⁸⁸ Evrenesoğlu’nun öldüğü, ancak müntesipleri tarafından bu bilginin gizlendiği iddiaları mevcuttur. Fakat tüm bu iddiaların aksine 19 Kasım 2019 tarihinde Amerika’da öldüğü ve 25 Kasım’da İstanbul’a getirilerek cenazesinin Bursa’da kaldırılmıştır. Evrenesoğlu’nun ölümünden sonra da yerine geçen Abdulcabbar Boran farklı bir söylem geliştirmeden zaten geniş olan kaynakları kullanarak düşüncelerini duyurmaya ve insanları bu “mutluluk” çağrısına²⁸⁹ katılmaya davet eder.²⁹⁰

Kutsal, dinin merkezidir. Bu bağlamda seküler -gündelik yaşantılarımız- ile kutsal arasında ayırım yapılır. Kutsal bizim normal, gündelik yaşantımız dışındaki her şeydir ve daha çok doğaüstü olanları ve güçleri içerir. Kutsal olarak görülen şeyler titiz, ritüelleştirilmiş bir şekil olan dini alan ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda kutsal olana inanma birtakım genel kabul görmüş aktivite şekillerini takip etme zorunluluğuna dair bir hissi de beraberinde getirir. Bireysel olarak başlayan bu durum zamanla insanları bir araya getiren olgu haline dönüşür ve din (özelde benzer inançlar) topluluklar içinde insanları birbirine bağlar. Bu bağlılık inancı birlikte pratiğe dökme yani dini ritüelleri birlikte gerçekleştirme sonucunu ortaya çıkarır. Bu durum inancın toplumsal birliktelik alanını nasıl etkilediğini göstermektedir. Sosyolojik olarak dini inanç gereği

²⁸⁷ Yıldırım, a.g.e. , s.126.

²⁸⁸ MPL TV, <https://www.mihrvakfi.com/mihrvakfi> (07.02.2020).

²⁸⁹ MPL TV, https://www.youtube.com/watch?v=LpVisoJ_7N4. (18.04.2020).

²⁹⁰ Yıldırım, a.g.e. , s.128.

bir arada bulunan bireyler her ne kadar ibadet edip dua ettiklerini, günahlarını itiraf ettiklerini söylüyor olsalar da, onlar gerçekte tamamıyla, sosyal kurallara bağlanma noktasında güçlü hisleri harekete geçirerek toplumsal birlikteliğin devamını sağlayan farklı işlevlere sahip bir sürecin içerisindeyler. İncanın insanları topluluklar içinde birbirine bağlamasının olası sonuçlarından biri de, insanları birbirinden ayırması da olabilir. Sözgelimi herhangi bir dini hareket, diğer dini hareketi kendisine karşı muhalif görebilir.²⁹¹

Yeni dini hareketler²⁹² kutsal incanın merkezine alırken benliği ve kişisel kimliği de kutsal olana dâhil ederler. Bu durumu daha çok ilerleme ve gelişmenin gereği olarak kabul ederler. Bu bağlamda yeni dini hareketler üç şeyi yapma iddiasını taşımış ve buna kendilerini adanmışlardır bunlar; daha çok insana hitap edecek geniş organizasyonlar yapma; insanlardan alınabilecek maksimum miktarı almanın en iyi yollarını bulma ve insanların her zaman geliştirilebileceği iddiasıdır. Bu hareketlere başvuranların bir kısmı ise, dünyayı daha az rasyonel ve daha çok büyüsel ve mistik yapma iddiasında bulunabilirler.

Kurtuluş fikrine yoğunlaşan bu yapılar, üye olan kişilerden dinî bir değişim ve dönüşüm isterken aynı zamanda mutsuzluk, acı çekme ve yetersizlik gibi kişisel problemlere bir çözüm önerisi sunacaklarını iddia ederler. Üyelerine genellikle benlerinde var olan enerjiyi aktive etme fırsatı sunacaklarını vaad etmektedirler. Bu istek onların yapmalarını istedikleri farklı davranış, aktivite ya da ibadet şekli olarak sunulmaktadır. Bu yöntemler arasında hipnoz, beyin yıkama, zihin denetimi gibi yöntemler kullanmak ve üyelerin maddî desteğine yönelen dünyevi istekler, dini ritüeller arasında ise; aylık, haftalık ya da günlük mistik içerikli ödevler yer almaktadır. Tüm bu istek ve uygulamaların sonucunda pek çok yeni dini hareketin iddiası; katıl, gerçeği öğren ve başarıyı yakala şeklinde ifade edilmektedir.²⁹³

Mistik inancı yeni dini hareket formunda ortaya koyan dini televizyon kanalı MPL TV Evrenesoğlu'na ait söylemi kullanmaktadır. Burada mistik inançtan kasıt İslam'ın tasavvuf anlayışından etkilenen geleneğin farklı bir yorumudur. Evrenesoğlu'nun

²⁹¹ Bird, a.g.e. , s. 25.

²⁹² MPL TV birinci bölüme yeni dini hareketin dini televizyon kanalı olarak katogorize edilmiş ve açıklanmıştır.

²⁹³ Bird, a.g.e. , s.87.

söylemi de temelde İslam tasavvufundan öge ile İslam'ın temel kaynaklarının yeniden yorumlanması temelde “mutluluk” vaadine dayandırılmasından oluşmaktadır. Mutluluk vaadinin gerçekleşmesinin şartı belirli uygulamalara dayandırılmakta ve bu durum sohbet programlarında açıklanmaktadır. Bu şartlardan en önemlisi ve başlangıç adımı bir “mürşide” bağlamak olarak belirtilir. Aynı zamanda bir yeni harekete aidiyet çağrısını içinde barındıran bir adımdır. Aidiyet, bireyin gönüllü olarak katılımcı ve talep edici olması sonucu ortaya çıkan bağlılık olarak tanımlanabilir. İnsan topluluklarında âidiyet, doğuştan kazanılmış olanlar da dâhil, bireylerin içgüdüsel olmayan, bilinçli ve irâdî katkısını gerektirir. Bu aidiyet olgusu dini alanda ele alındığında inanan ve bir gruba dâhil olan üyenin bireysel çabasından ziyade bir cemaat içinde inancını yaşayabileceği ve dini ritüelleri yerine getirebileceği sonucuna götürür. Bu bağlamda, Evrenesoğlu'na göre bağlanılan “mürşid” belirli özelliklere sahip “devrin imamı (mehdi) ²⁹⁴” olma vasfına sahip olan biri olmalıdır ve Evrenesoğlu, yaptığı sohbetlerde ve açıklamalarda kendisine böyle bir görev verildiğini, yerine getirmek adına sohbet programları yaptığını ifade etmektedir. 1976 yılında irşad görevine başlamış ve 1986 yılında indi ilahide yapılan bir tören sonrasında Allahu Teâla tarafından kendisine Mehdîlik verildiği” iddia edilmiştir. Evrenesoğlu adına kurulan internet sitesinde şöyle tanıtılmaktadır: “Peygamber Efendimizin müjdelediği, yeryüzünü adaletle dolduracak ve benim evladımdan dediği, çıkışı kıyamet alametlerinden biri olan ve İslam âleminin beklediği insanları hidayete ulaştıracak olan mehdî'dir.²⁹⁵” Mehdi (El-Mehdi), İslam dininde ahir zamanda²⁹⁶ geleceğine ve İslam dininde dünya hâkimiyetini gerçekleştireceğine inanılan kurtarıcı olarak kabul edilir. “Hidayete erdirilen ya da hidayete²⁹⁷ vesile olan” anlamlarına gelir. Dolayısıyla, “kendisine rehberlik edilen”, Allah tarafından yol gösterilen, hususi ve şahsi bir tarzda Allah'ın hidayetine nail olan kişi anlamına gelir.²⁹⁸ İslam'ın temel kaynaklarından biri olan Kur'an'ı Kerim'de böyle bir ifade bulunmaz.²⁹⁹ Ancak sadece yorum olarak literatürde bulunur. Evrenesoğlu kendini başta Allah'ın seçtiği

²⁹⁴ MPL TV, <https://mihir.com/dokumanli-sohbet/112460>. (19.05.2020).

²⁹⁵ MPL TV, http://www.imamiskenderalimihir.com/iskender_evrenesoglu/imam_iskender_ali_mihir/hS.aspx. (20.05.2020).

²⁹⁶ Halk inancına göre dünyanın, insanlığın son günleri; kıyamete yakın yıllar ve günler.

²⁹⁷ Bir kimseye Tanrı tarafından gösterildiğine inanılan doğru yol, Tanrı yolu, hak olan Müslümanlık yolu.

²⁹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “İslam İnancında Mehdi”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 27, Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s.371.

²⁹⁹ Yavuz, a.g.e. ,s.373.

bir veli sonra imam, halife, mehdî ve nihayet de Allah'ın seçtiği “resûl” olarak tanıtır. Fakat bir peygamber/nebi olmadığını iddia eder.³⁰⁰

Evrenesoğlu kendisini imam olarak kabul eden üyelerin yerine getirmesi gereken görevlerini yedi basamakta sıralamaktadır. Bu basamaklar; “Mürşide tâbi olmak, Allah'a ulaşmayı dilemek, Ruhun dünya hayatında Allah'a ulaşması, Muhsin kul olmak, Nefsin teslimi, İhlâsa, İrşada ulaşmak, İraddeyi Allah'a teslim etmek olarak” Mihr Vakfı'nın resmi sitesinde yer alır.³⁰¹

“Yukarıda yer alan “yedi safhanın” her bir safhası Kur'an'ı Kerim'de yer alan ayetlerin yorumu ile irtibatlandırılmıştır.³⁰² Bu bağlamda Lokman Suresi 15. ayette bulunan: “Ve bilgin olmayan bir şey hakkında, şirk koşman için seninle mücâdele ederlerse, ikisine de itaat etme! Ve dünyada onlara güzellikle sahip ol. Bana yönelenlerin (ruhunu Allah'a ulaştırmayı dileyenlerin) yoluna tâbî ol. Sonra dönüşünüz banadır. O zaman yaptığınız şeyleri size haber vereceğim.³⁰³” bu ifadeler Allah'a ulaşmayı dilemek için delil kabul edilmektedir. Yine Zümer Suresi 54. ayette yer alan: ‘Ve Rabbinize (Allah'a) yönelin (ruhunuzu Allah'a ulaştırmayı dileyin)! Ve size azap gelmeden önce O'na (Allah'a) teslim olun (ruhunuzu, vechinizi, nefsinizi, iradenizi Allah'a teslim edin). (Yoksa) sonra yardım olunmazsınız.³⁰⁴’ ifadeler aynı konu için delil olarak sunulmaktadır.

Evrenesoğlu, Allah'a kendi vasıtası ile ulaşmayı dilemeyen kişinin 12 tane negatif özelliğinin bulunduğu yine sohbet programında iddia etmektedir. Yine bu iddialarını Kur'an'ı Kerim'deki kavramlara yeni anlamlar vererek ve yeniden yorumlayarak açıklamaya çalışır. Allah'a ulaşmayı dilemeyen kişilerin takva sahibi olmadığı ve şirkte olduğu Rum Suresi 31. ayetin; ‘O'na (Allah'a) yönelin (Allah'a ulaşmayı dileyin) ve O'na karşı takva sahibi olun. Ve namazı ikame edin (namaz kılın). Ve (böylece) müşriklerden olmayın.’ yorumu ile dinden çıktığını iddia eder. Evrenesoğlu'na göre, Allah'a ulaşmayı dileyen dilemeyen kişilerin bir başka “negatif özelliği” ise, ayetlerden gafil olması ve gideceği yerin cehennem olmasıdır. Bu

³⁰⁰ MPL TV, http://www.imamiskenderalimihir.com/iskender_evrenesosoglu/imam_iskender_ali_mihir/rhS.aspx. (20.05.2020).

³⁰¹ MPL TV, <https://www.mihir.com/yazilieserler>. (18.04.2020).

³⁰² MPL TV, <https://www.mihir.com/kitaplar/272/islam-7-safhas>. (18.04.2020).

³⁰³ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/31/lokman/15>. (18.04.2020)

³⁰⁴ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/39/zumer/54>. (18.04.2020).

özelliğın örneğı, Yunus Suresi yedinci ayetin yorumu ifade edilir; “Muhakkak ki onlar, Bize ulaşmayı (hayatta iken ruhlarını Allah’a ulaştırmayı) dilemezler.’ Dünya hayatından razı olmuşlardır ve onunla doyuma ulaşmışlardır ve onlar âyetlerimizden gâfil olanlardır.”³⁰⁵

Evrenesoğlu, “Mutluluk Sohbetleri” programında kendi dini hareketine dâhil olmayan insanlara karşı ağır ithamlarına, “Allah’a ulaşmayı dilemeyen insan Allah’ın dostu değildir, şeytan ise dostudur” sözleri ile devam eder. Bu ithamın dayanağı ise, Bakara Suresi 259. Ayet olarak Evrenesoğlu tarafından ifade edilmiştir “Veya çatıları üzerine çökmüş (altı üstüne gelmiş) bir karyeye uğrayan kimsenin, “Allah bunu (bu kasabayı) ölümünden sonra nasıl diriltecek?”, bunun üzerine Allah, onu yüz sene öldürdü. Sonra da diriltti. (Ona) “Ne kadar (ölü bir vaziyette) kaldın?” dedi. (O da): “Bir gün veya günün bir kısmı kadar.” dedi. (Allah): “Hayır, yüz yıl kaldın. Haydi, yiyecek ve içeceğine bak, bozulup kokuşmadı. Ve merkebine bak. (Bu), seni insanlara bir âyet (canlı bir ibret) kılmamız içindir. Ve kemiklere bak. Onları nasıl inşa ediyoruz (kemikleri birleştirerek iskeleti kuruyoruz) sonra ona et giydiriyoruz.“ Böylece (merkep dirilip, eski haline gelince ve herşey) ona açıkça belli olunca: “Allah’ın, herşeye kadir olduğunu biliyorum.”³⁰⁶

Mutluluğa ulaşmanın ikinci safhası olan “mürşide tabi olmak” maddesini dört ayetin yorumu ile açıklayan Evrenesoğlu, Maide Suresi 35. ayeti bu iddiasına delil olarak kullanabilmek için şu şekilde yorumlar; “Ey âmenû olanlar (Allah’a ulaşmayı, teslim olmayı dileyenler); Allah’a karşı takva sahibi olun ve O’na ulaştıracak vesileyi isteyin. Ve O’nun yolunda cihad edin. Umulur ki böylece siz felâha erersiniz.”³⁰⁷ ve böyle yorumlar. Bu bağlamda ele aldığı Nahl Suresi 9. ayeti “Ve sebîllerin (dergâhlardan Sıratı Mustakîm’e ulaşan bütün yolların yani mürşidlerin) tayini, Allah’ın üzerinedir. Ve ondan sapanlar vardır. Ve eğer O dileseydi, sizin hepinizi hidayete erdirirdi.”³⁰⁸ şeklinde yorumlar. Yine aynı konu için Fetih Suresi 10. ayeti; “ Muhakkak ki onlar, sana tâbî oldukları zaman Allah’a tâbî olurlar. Onların ellerinin üzerinde (Allah senin bütün vücudunda tecelli ettiği için ellerinde de tecelli etmiş olduğundan) Allah’ın eli vardır. Bundan sonra kim (ahdini) bozarsa, o takdirde sadece kendi nefsi aleyhine

³⁰⁵ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/30/rum/31>. (18.04.2020).

³⁰⁶ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/2/bakara/259>. (18.04.2020).

³⁰⁷ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/5/maide/35>. (18.04.2020).

³⁰⁸ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/16/nahl/9>. (18.04.2020).

bozar (Allah'a verdiği yeminleri, ahdları yerine getirmediği için derecesini nakısa düşürür). Ve kim de Allah'a olan ahdlarına vefa ederse (yeminini, misakini ve ahdini yerine getirirse), o zaman ona en büyük mükâfat (ecir) verilecektir (cennet saadetine ve dünya saadetine erdirilecektir)³⁰⁹”.

Üçüncü safha “ruhun dünya hayatında Allah'a ulaşması” olarak Evrenesoğlu tarafından belirlenmiştir. Bu iddiayı ilk olarak Rad Suresi 21. ayetin yorumu ile açıklar: “Ve onlar Allah'ın (ölümden evvel), Allah'a ulaştırılmasını emrettiği şeyi (ruhlarını), O'na (Allah'a) ulaştırırlar. Ve Rab'lerine karşı huşû duyarlar ve kötü hesaptan (cehenneme girmekten) korkarlar.³¹⁰” Daha sonra Fatır Suresi 18. ayette “Ve yük taşıyan birisi (bir günahkâr) başka birinin yükünü (günahını) yüklenmez. Eğer ağır yüklü kimse, onu (günahlarını) yüklenmeye (başkasını) çağırsa bile ondan hiçbir şey yükletilmez, onun yakını olsa dahi. Sen ancak gaybte Rabbine huşû duyanları ve namazı ikame edenleri uyarırsın. Ve kim tezkiye olursa (nefsini tezkiye ederse), o takdirde bunu sadece kendi nefsi için yapar. Ve dönüş (varış) Allah'adır (Nefs tezkiyesi ile ruh Allah'a döner, ulaşır).³¹¹”

Dördüncü safha “muhsin kul olmak” olarak aktarılır. Evrenesoğlu bu iddiaya ise birçok ayetten açıklamalar getirmektedir. Fakat Maide Suresi 93. Ayet Evrenesoğlu tarafından daha çok vurguladığı için örnek olarak seçilmiştir: “Âmenû olanlar ve salih amel yapanlar (ıslâh edici amel, nefis tezkiyesi yapanlar) üzerine, takva (1. takva) sahibi olmadıkları zaman yediklerinden dolayı bir günah yoktur. Âmenû olun ve amelüssâlihât yapın! Sonra da takva sahibi olun (3. takvaya ulaşın)! Âmenû olun sonra da takva sahibi olun (4. takvaya ulaşın) ve ahsen olun! Allah muhsinleri (ahsen olanları, 4. takvaya ulaşanları) sever.³¹²”

Evrenesoğlu'nun ortaya koyduğu söylemde beşinci safhayı “nefsin teslimi” olarak belirlemiştir. Bu iddia için ayetlere getirdiği farklı yorumlardan biri de Ali İmran Suresi 191. ayettir; “Onlar (ulûl elbab, lüblerin, Allah'ın sır hazinelerinin sahipleri), ayakta, otururken, yan üstü yatarken (daima) Allah'ı zikrederler. Ve göklerin ve yerin yaratılışı hakkında tefekkür ederler (ve derler ki): "Ey Rabbimiz! Sen bunları

³⁰⁹ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/48/fetih/10>. (18.04.2020).

³¹⁰ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/13/rad/21>. (18.04.2020).

³¹¹ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/35/fatir/18>. (18.04.2020).

³¹² MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/5/maide/93>. (18.04.2020).

bâtıl olarak (boşuna) yaratmadın. Sen Subhan'sın, artık bizi ateşin azabından koru.³¹³” bu konuda delil olarak sunulan ayetlerden biri de Nisa Suresi 103. ayettir; “Böylece namazı bitirdiğiniz zaman, artık ayaktayken, otururken ve yan üstü iken (yatarken), (devamlı) Allah'ı zikredin! Daha sonra güvenliğe kavuştuğunuz zaman, namazı erkânıyla kılın. Muhakkak ki namaz, mü'minlerin üzerine, "vakitleri belirlenmiş bir farz" olmuştur.³¹⁴”

Altıncı safha, “ihlâsa, irşada ulaşmak” olarak Evrenesoğlu tarafından aktarılır. Bu iddiaya delil olarak yorumlanarak sunulan ayet Bakara suresi 139. ayettir; “De ki: “Allah hakkında bizimle mücâdele mi ediyorsunuz? Ve O, bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Ve bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de size aittir. Ve biz, O'na muhlis olanlarız (dîni O'na hâlis kılanlarız).³¹⁵” Yine bu safhaya delil olarak yorumlanan ayetlerden biri de Hucurat Suresi 7. ayet olarak karşımıza çıkar “Ve aranızda Allah'ın Resûl'ü olduğunu biliniz. Eğer işlerin çoğunda size itaat etseydi, mutlaka sıkıntıya düşerdimiz. Fakat Allah, size îmânı sevdirdi ve onu kalplerinizde müzeyyen kıldı. Küfrü, fıska ve isyanı size kerih gösterdi. İşte onlar, onlar irşad olanlardır.³¹⁶”

Son safha ise, “iradeyi Allah'a teslim etmek” olarak belirlenmiştir. Bu iddia da Tevbe Suresi 100. ayetin yorumu ile ilişkilendirilmiştir. “O sabikûn-el evvelîn (evvelki hayırlarda yarışanlardan salâh makamında iradesini Allah'a teslim ederek irşada memur ve mezun kılınanlar), onların bir kısmı muhacirînden bir kısmı ensardan (Medine'deki yardımcılarından) ve bir kısmı da onlara (ensar ve muhacirîne) ihsanla tâbî olanlardandı. (Sahâbe irşad makamına sahip oldukları için onlara tâbî olundu). Allah, onlardan razı ve onlar da O'ndan (Allah'tan) razıdır. Onlara Allah, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı ve orada ebediyen kalacaklardır. İşte bu, en büyük (azîm) mükâfattır.³¹⁷”

Evrenesoğlu sohbet programlarında yukarıda açıklanan “mutluluğa ulaşmanın basamaklarını” adım adım çıkan “müridlerin” “mürşide yani devrin imamı olan

³¹³ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/3/ali-imran/191>. (18.04.2020).

³¹⁴ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/4/nisa/103>. (18.04.2020).

³¹⁵ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/2/bakara/139>. (18.04.2020).

³¹⁶ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/49/hucurat/7>. (18.04.2020).

³¹⁷ MPL TV, <https://www.mihir.com/Kuran/Meal/9/tevbe/100> (18.04.2020).

İskender Evrenesoğlu'na" bağlandıktan sonra yerine getirmeleri gereken görevleri vardır. Bu görevlerin başında çekilen sayılı zikirler yer alır. Müridin mertebesine göre değişen bu ödevler "tevbe ³¹⁸ " ve "hacet namazı ³¹⁹ " gibi uygulamalarla genişletilmektedir. Bu mutluluk serüvenine dâhil olan takipçiler aynı zamanda mutluluğa davetçi olurlar. Dolayısıyla insanların katılımları ve Evrenesoğlu'nun sohbetleri ile insanlar mutluluğa ulaşır hem dünya hayatında hem de "öteki âlemde" saadetin anahtarını elde ederler. Ve artık üyelerin yerine getirmeleri gereken ibadetleri onlara bildirilir. Evrenesoğlu, ibadetleri internet sitesinde video desteği ile "sabah³²⁰, öğle³²¹, ikinci³²², akşam³²³, yatsı³²⁴, şükür (hamd)³²⁵, cuma³²⁶, teravih³²⁷, teheccüd³²⁸ ve kuşluk³²⁹ namazı kılınıp şekilleri olarak ile "müritlere" iletilir. Bunun dışında yapılan "cehri zikir³³⁰, hafi zikir³³¹, gündüz sofrası başlangıç duası³³², gündüz sofrası kapanış duası³³³, iftar sofrası kapanış duası³³⁴, akşam sofrası kapanış duası³³⁵" bu ibadetler arasında yer alır. Evrenesoğlu, geliştirdiği yeni dini söylem hakkında sohbet programlarını bu doğrultuda sürdürmüş ve alan içinde ya da dışında eserler yazmıştır.

"Yukarıdaki örnekleri okunduğunda ortaya İslam literatürü açısından çelişkili ifadelerin fazlalığı dikkat çeker. Bu örneklerden biri "resul" kavramının kullanımınıdır. Bu konu biraz daha irdelendiğinde görülecektir ki Evrenesoğlu, bu iddiasını rüyalarına ve izlediğimiz programlarından hareketle söyleyecek olursak aldığı ilhamlara dayandırmaktadır."³³⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), "peygamberin aslı tüm hayır ve bereketten haber verendir" der. Diğer bir ifade ile kendisinde bulunması

³¹⁸ MPL TV, [mihir.com/sohbet/106569](https://www.mihir.com/sohbet/106569). (18.04.2020).

³¹⁹ MPL TV, <https://www.mihir.com/kitaplar/277/hacet-namaz>. (18.04.2020).

³²⁰ MPL TV, [mihir.com/sohbet/113483](https://www.mihir.com/sohbet/113483)/sabah-namaz-borcsuz. (18.04.2020).

³²¹ MPL TV, [mihir.com/sohbet/113484](https://www.mihir.com/sohbet/113484)/ogle-namaz-borcsuz. (18.04.2020).

³²² MPL TV, [mihir.com/sohbet/102992](https://www.mihir.com/sohbet/102992)/ikindi-namaz. (18.04.2020).

³²³ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/102993>/aksam-namaz-ve-hamd-sukur-namaz. (18.04.2020).

³²⁴ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/113487>/yats-namaz-borcsuz. (18.04.2020).

³²⁵ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/102993>/aksam-namaz-ve-hamd-sukur-namaz. (18.04.2020).

³²⁶ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/109714>/cuma-namaz. (18.04.2020).

³²⁷ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/113488>/teravih-namaz. (18.04.2020).

³²⁸ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/103042>/teheccud-namaz. (18.04.2020).

³²⁹ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/102990>/kusluk-namaz. (18.04.2020).

³³⁰ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/106569>/cehri-zikir-zikri-mp3-128-kbs-besmele-ile. (18.04.2020).

³³¹ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/106430>/hafi-zikir-zikri-mp3-128-kbs-10-dakika. (18.04.2020).

³³² MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/103018>/gunduz-sofra-baslangc-duas. (18.04.2020).

³³³ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/103019>/gunduz-sofra-kapans-duas. (18.04.2020).

³³⁴ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/103021>/iftar-sofra-kapans-duas. (18.04.2020).

³³⁵ MPL TV, <https://www.mihir.com/sohbetler/0/105364>/aksam-sofra-kapans-duas. (18.04.2020).

³³⁶ MPL TV, <https://www.youtube.com/watch?v=Fws1DoWN7OQ>. (27.12.2020).

gereken vasıflar sadece sadık rüya ile sınırlandırılmadığı için resullüğün tek şartı rüya olarak yorumlanmamaktadır.

“Yine kelâm literatürüne bakıldığında çoğunlukla nebî kavramı resûl kavramıyla, müteradif veya daha umumi kabul edilmiştir.³³⁷ Dolayısıyla resuller nebiler arasından seçilmiştir. Buradan hareketle nebilerin son bulması resullerin de son bulması olarak kabul edilmiştir. Zira İslam akâidi açısından düşündüğümüzde Hz. Muhammed (s.a.s.)’in son peygamber olduğu “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”(Ahzab, 33/40) ayetiyle açık bir şekilde belirtilmiştir.”³³⁸

Evrenesoğlu, televizyon kanalının açıldığı 2015 yılında takım elbise ile yayınlar yapmıştır. Daha sonra bir değişim geçirip beyaz renkli ‘cübbe’ ve ‘sarık’ giyerek tek tip giyinmeyi tercih etmiştir. Bu durum Evrenesoğlu’nun kendisine sonradan yüklediği “mehdilik”, “resul” gibi misyonarin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum aynı zamanda söylem ve görüntü yönünden aşamalı kabul görme yöntemi olarak kabul edilebilir.

Mehdilik inancının toplumsal ve psikolojik arka planına bakıldığında insanlar, içerisinde buldukları bazı sıkıntı ve buhranlardan kurtulmak için bu inancı bir çıkar yol olarak görmekte dirler. Öyle ki ezilen kitleler olumsuzlukları değiştirmede başarısız olunca, kendilerini bu durumdan kurtaracak, gerektiğinde zalimlerden intikam alabilecek bir mehdî fikrine sığınmaktadır. Böylece bir kişi veya toplum haksızlığa uğradığını düşündüğünde bu durumdan kurtulmak için kurtarıcı figür beklemeye başlamıştır. Sonuç olarak bu alan dini söylemlerin ortaya çıkarılabildiği ve duruma inanan bireylerin cemaat oluşturabildiği bir duruma getirilmiştir.

³³⁷ Vezir Harman, “Resûl ve Nebi Kavramları Çerçevesinde Peygamberliğin Dindeki Yeri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, s.18/2, s. 45-78.

³³⁸ Murat Akın, “Günümüzde Bazı Marjinal Mehdî Tiplerini Ve Söylem Analizleri”, **Kader**, Zonguldak 2018, c. 16, s. 88.

4.1.10 GONCA TV

“Toplumsal farklılaşma sosyolojinin temel tartışma konularından biri olarak bilinir.”³³⁹ “Farklılaşma ise, farklı duruma gelme, ayrımlaşma, başkalaşma, değişik bir hal ve duruma bürünme, benzer unsurların farklı ve değişik bir durum alması gibi anlamlara gelmektedir. Toplumsal farklılaşma ise, sosyal hayatta daha önce olmadığı halde daha sonra meydana gelen grup ve yapıların tekâmül sürecini içermektedir. Bu durum fikirlerin farklılaşmasına da yol açmaktadır. Bir topluluğu araştırırken bütüncül öğeler yanında, farklılığa da bakmak, o topluluğun sosyo-kültürel yapısını anlamak için gereklidir. Farklılaşmaları, içinde doğdukları sosyal, siyasi, dini, tarihi ve kültürel sebeplerinden soyutlanarak anlamak mümkün olmadığından, yapılması gereken, incelenen toplumsal farklılaşmaların hangi şartlar altında nasıl ve niçin ortaya çıktığı ve varoluş sebeplerinin ne olduğunu ortaya çıkarmaktır.”³⁴⁰

İlahi bir değer olarak kabul edilen din, beşeri alanda tarihsel, kültürel ve sosyal ortamlara göre şekil almaktadır. Yani beşeri olan bir konuda yorumlanan ve uygulama alanına dâhil edilen bir dinin sosyal alanda tezahür eden çeşitli faktörlerle ilişkisi vardır. Nitekim Çiftçi tarafından Gonca TV’de sunumu yapılan dini sohbet programlarının dini, sosyal, ekonomik ve kültürel bir alt yapısı irdelenmelidir. Nitekim Çiftçi ile birlikte ortaya çıkan din anlatım şekli geleneksel dini sunumlardan farklı öğeleri içinde barındırmaktadır. Fakat bu farklılık yeni bir dinin ya da mezhebin oluşumu değil, İslam dininin içinde var olan geleneksel halk inanışlarının yeniden yorumlanarak sunulmasıdır. Bu farklılık sosyal alanda ele alındığında üyelerin dini kişi ile ilgili tanımlamaları noktasında ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda takipçileri tarafından “Efendi” kabul edilen Çiftçi’nin din anlatımı dışında “şifa dağıtan dualar eden ve hidayete erdiren”³⁴¹ bir konuma yerleştirilmesi etrafında dini-sosyal bir topluluğun oluştuğunu göstermektedir. Bir topluluğun sürekli toplanıp dini bir ritüeli yerine getirmesi maddi kaygıların oluşma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Kurum, kişi ya da topluluk tarafından bu alan doldurulabilir. Fakat üyeler ile maddi bir ilişki

³³⁹ Ünver Günay, Din Sosyolojisi Dersleri, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sy. 14, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2003, s. 23.

³⁴⁰ Sönmez Kutlu, **Mezhepler Tarihine Giriş**, Dem Kitabevi, İstanbul 2008, s.127.

³⁴¹ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=y-GjKqk79zc>. (23.12.2020).

oluşturulması dini aktarımların ekonomik alt yapıya da dönüştürülmesi durumunu ortaya çıkarır. Çiftçi'nin “ücret karşılığı dua³⁴²” ettiğine dair iddialar dini bir amaç ile toplanan bu grubun ekonomik yönünün olabileceğini işaret etmektedir. Konuya kültürel olarak bakıldığında mehdilik iddiası ile ilgili söylemler çıkmaktadır.

“Mehdîlik, özellikle Kelâm ilminin konusu olmakla beraber aynı zamanda Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi ve Din Sosyolojisi gibi bilimler tarafından da ele alınıp incelenen; dini, kültürel ve toplumsal arka planı olan bir konudur. Kur'ân'ın konuları arasında yer almayan Mehdîlik, İslâm kültüründe sözlük anlamı ile Hz. Peygamber döneminde kullanılmış, Emevîler'den günümüze kadar siyasi ve kültürel anlamda varlığını sürdürmüştür. Böylelikle Mehdîlik, belli bir coğrafya ile sınırlı kültürel bir inanç olmaktan çıkmış, İslâm âleminde yer alan bir fikri yapı ve hatta kimi çevrelerce önemli bir akide haline gelmiştir.”³⁴³

Mehdî, ahir zamanda Ehl-i Beyt'ten çıkıp İslâm'ı dünyaya hâkim kılacağına inanılan, hidayete erdirilen kişidir. Yeryüzünü adaletle dolduracak, zulüm ve bozgunculuğu kaldıracak, bütün İslâm memleketlerini hâkimiyeti altına alacak, bütün Müslümanları kendisine tabi kılacak kişidir. Mehdî, Allah tarafından desteklenmiş, kuvvetlendirilmiş, görevlendirilmiş, rehber kılınmış kutsal bir zattır olarak kabul edilir. Mutlak ve müstebit idarecilerin hükmü altında ezilen kitleler, kendilerini karanlıktan aydınlığa çıkaracak bir kurtarıcıyı, Mehdî'yi her zaman beklemişlerdir.³⁴⁴

Çiftçi, “ben 27 yaşında hidayete erdirildim, abdestsiz yere basmıyorum, bende insanlara faydalı olmak istiyorum, ben samimi dua ediyorum kabul oluyor, ahir zaman nebisi hatırına dua ediyorum, dünyayı hidayete erdirmek için 2020 yılına kadar dua edeceğim, sonra yapılacak bir şey kalmamıştır,³⁴⁵ siz tertemiz geçin biz ayakların altındayız.³⁴⁶” ifadeleri kendine yüklediği misyonu göstermektedir. Takipçilerinin ise Çiftçi'ye karşı “Efendim”³⁴⁷ ifadesini kullandıkları gözlemlenmiştir. Yine

³⁴² Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=FDfZ2gId6Ks&t=182s> (20.04.2020).

³⁴³ Faruk Gün, “Mehdîlik İnanç Üzerine Bir İnceleme”, *Artuklu Akademi Dergisi*, Artuklu Akademi, Ankara 2017, s.4, s.209.

³⁴⁴ Ethem Ruhi Fıçlalı, “Mesîh ve Mehdi İnanç Üzerine, (Mezhepler Tarihi açısından bir Bakış)”, *AÜİFD*, 1981, Sayı, 27, s. 178-215; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Samsun 1997, s. 15.

³⁴⁵ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=FDfZ2gId6Ks>. (27.04.2020).

³⁴⁶ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=y-GjKqk79zc>. (23.12.2020).

³⁴⁷ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=QChc2yEoQYY>. (23.12.2020).

takipçilerinin “sayende doğru yolu buldum, sen dua ettim iyileştim, namaza başladım, Allah seni bana gönderdi, seni rüyamda gördüm gelip buldum, senin özellikle gözlerine bakınca mutlu oluyorum etkileniyorum, canım benim maşallah, senin için ödemiştin geldim”³⁴⁸ gibi söylemleri Gonca TV’de yayınlanmıştır. Bu söylem tarzı ‘Çiftçi’ ye takipçileri tarafından dini kişiliğin ötesinde “hidayete erdiren veli kul(mehdi)” özelliği yüklendiğinin bir göstergesidir.

Konumuz açısından bakıldığında; “mehdî tiplmelerinde ortak özellik olarak gördüğümüz, önce kendilerini bir davetçi olarak tanıtip etrafına kitleleri toplamaya başladıktan sonra da, mehdî olduğunu iddia etmeyi, Çiftçi’de de görüldüğü anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yine bu tiplmelerin ortak özelliği olan yayın organlarını kullanma ve kadınlarla programlar icra etmeye de Gonca TV’ de yayınlanan “Hoş Sohbetler” programında rastlamak mümkündür.”³⁴⁹

“Çiftçi’nin sahibi olduğu şirket tarafında çıkarılan Goncanın Özlemi adlı derginin kapağında “Allah dostlarının ortak görüşü: Hz. Mehdî göreve başlamıştır. Mehdînin kim olduğunu tahminde zorlanmadınız sanırım. Tabii ki Tuncer Çiftçi...” yazısıyla bu bildirilmektedir. Dergide sayfalarca mehdîlik konusu anlatılmıştır. Mehdînin Türkiye’den çıkacağını, onun boyundan kilosuna, burnundan saçlarına, kaşlarından gözlerine varıncaya kadar fiziksel özellikleri tek tek anlatılmıştır. Anlatılan özellikler sıralanırken tamamen kendisini tarif etmektedir. Mehdînin kendisinin de olduğu gibi 30-40 yaşlarında olduğu ve yine kendisi gibi sağ yanağında bir benin bulunduğunu belirtir. Dergide gerçekleşeceğini söylediği kehanetlerden bahsedilmiştir. Fakat gerçekleşmediği gözlemlenmiştir.”³⁵⁰

Günümüz mehdî tiplmelerinin özelliklerinden birisi de kendileriyle kadınlar arasında iletişiminin sağlam olduğunu ve bununda mehdînin özelliklerinden olduğunu belirtmeleridir. Mehdînin de kendisinin oluşturduğu topluluk gibi kadınların da içinde bulunduğu 313-314 kişilik bir gruptan çıkacağını, büyük bir şehirde doğacağını, ona çiftçi (herras) deneceğini belirtmiştir. Bu iddiada bulunanların diğer bir özelliği

³⁴⁸ Gonca TV, <https://www.youtube.com/watch?v=QChc2yEoQYY>. (23.12.2020).

³⁴⁹ Murat Akın, “Günümüzde Bazı Marjinal Mehdî Tiplmeleri Ve Söylem Analizleri”, Kader, Zonguldak, 2018, c. 16, s. 69.

³⁵⁰ Akın, a.g.e., s. 73.

maddiyat peşinde olmadığını söylemesine rağmen, yaşamının buna uymamasıdır. Yanında çalıştırmak için aldıkları genellikle varlıklı ailelerinin çocuklarının olduğu bu vasıta ile onlardan para sızdırmaya çalıştığı, bununla beraber lüks bir hayat içinde olup pahalı arabalara binmesi, villalarda oturması ve bunları canlı yayınlarla insanlara izletmesi onun izleyenler tarafından bilinen en önemli özellikleridir. Bu bağlamda, görüldüğü üzere, Çiftçi de diğer mehdilik iddiasında bulunanlar gibi kendisini kesinlikle sağlam delillerle temellendirememektedir. Sohbet programlarında ise ilmi değeri olan ya da belirli bir kaynaktan yararlanılarak herhangi bir dini sunum yaptığı Gonca TV’de izlenmemiştir.”³⁵¹

4.1.11 Sat7Türk TV

Sıra No	Program Adı	Program Sunucusu	Program Saati
1.	Dua'nın Gücü	Ayda DANACIOĞLU	10.30-11.15
2.	Sözün Özü	Cem ECRİN	10.30-11.00
3.	Bi Konuşalım	Cem ECRİN	20.00-21.00
4.	Kusursuz Plan	Erdal ACAR	18.00-18.30
5.	İsa'nın Etkisi	Duygu ZIESCHANG	18.00-19.00
6.	Perdeyi Kaldıran Sevgi	Senem EKENER	11.50-12.00
7.	Perdenin Arkası	Vahan İSAOĞLU	10.00-10.30
8.	Dünya Görüşü	Volkan ER	14.30-15.15
9.	Lezzetli Sohbetler	Şemsa TOLUNAY	12.00-13.30

Tablo 10. Sat7 Türk Sohbet Programları

“Anlatı olarak program sürecine bakmak, programların biçimlerine yani nasıl sunulduklarına irdelemeyi gerektirir. Bu bağlamda incelenen programlar sohbet kapsamında olduğu için anlatım yöntemi kullanılmaktadır. Anlatısal yapı çözümlemesi metinlerin biçimsel düzenlenişine odaklanır. Özü ve oluşumu bakımından karşılaştırmalı bir etkinliktir. Barthes bu çözümleme biçiminde biçimselleştirme,

³⁵¹ Akın, *a.g.e.*, s. 85.

ayrıcılık ve çoğulluk ilkelerinden bahseder.”³⁵² Anlatısal yapı çözümlemesinde bir içerik değil de biçimler araştırılır. Bu çözümleme anlatıları bir araya getirmeye, anlatılardan oluşan bir bütünlüğü oluşturmaya, bu bütünlükten de bir yapı elde etmeye çalışır.

Hristiyan dinini ve doktrinlerini anlatan televizyon kanalı Sat7Türk, dini aktarım yöntemini ağırlıklı olarak sohbet programları üzerinden sürdürmektedir. Yukarıdaki tabloda (tablo:1) izlenim süresi boyunca yayınlanan sohbet programları yer alır. Bu televizyon kanalında dokuz tane farklı alanlarda sohbet veren programlar hazırlanmaktadır. Sunulan dini anlatım programları bir ya da iki sunucu ile gerçekleştirilmektedir. Sunucuların genellikle aktif görev yapan din insanlarından oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Sat7Türk sohbet programlarında sunucular dışında dikkat çeken bir öge ise sohbet alanında yapılan sunumlarda kullanılan kaynaklardır. Ana kaynak olarak “Kutsal Kitap” kullanılmaktadır. Kutsal Kitap’tan belirlenen bir konu çerçevesinde yine aynı kaynaktan bölümler seçilerek açıklama ve yorumlar sunucu tarafından yapılır. Kaynak kullanımı ve konu seçimi konusunda programlarda sıklıkla “özden” kopmadan dini aktarım yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum bu televizyon kanalında Hristiyanlık dini hakkında yapılan diğer yorumların dinin temel öğretilerinden koparak yapıldığına dair bir fikrin olduğunu düşündürmektedir. Bu varsayımın doğruluğu ise bu alandaki dini aktarımların sadece kendileri tarafından doğru olarak yapıldığını yani Ortodoksi tavrı ortaya çıkarır. Bu doğrultuda sohbet programlarının sunucuları seçilen konu hakkındaki yorumları hakkında belirli bir çizgiyi takip etme yükümlülüğüne sahip olduğunu dile getirir. Bu ifadeler ise, bu televizyon kanalında belirtilmeyen mezhep algısı hakkında ipucu verir niteliktedir. Ancak bu durum net ifadelere dayandırılmadığı için kesin sonuç çıkarmak mümkün değildir. Bu konu hakkında Sat7 Türk’ün genel yayın yönetmeni Gökhan Talas ve genel müdürü Melih Ekiner ile yapılan bir gazete röportajında benimsenen mezhebin olmadığını mezhepler üstü hatta dinler üstü bir tutum takınıldığı dile getirilmektedir. Bu duruma ilaveten ismi verilmeyen televizyon sahiplerinin ikisinin Türk olduğu, ortaklardan birinin Ermeni

³⁵² Roland Barthes (Mehmet Rifat ve Sema Rifat (çev)) ,**Göstergebilimsel Serüven**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 32.

Ortodoks diğ erinin ise Protastan oldu ğ u ifade edilmiştir. Bu konu hakkında dikkat çeken bir başka ifade ise, bu televizyon kanalında her dinden hatta Müslümanlardan dahi çalışanların bulundu ğ u iddiasıdır.³⁵³ Bu bilgiler sohbet programları izlenirken düşünöldü ğ und e dini sunumların anlaşılması a çısından de ğ erlendirilebilir niteliktedir.

Bu televizyon kanalının sohbet programlarında kullanılan simgelere bakıldı ğ ında görsel olarak “hac, İsa heykeli, Meryem heykeli, mum, çeşitli put ve Kutsal Kitap” gibi figürlerin kullanılmaktadır. Görsel olarak anlatımı destekleyen bu sembollerin Hristiyanlık tarihinde kullanıldı ğ ı yine bu programlarda dile getirilmektedir. Fakat kullanılan sembollerin her programda aynı olmaması dikkat ç ekmektedir ve her sohbet programı için farklı bir sembol tercih edilmektedir. Örne ğ in “Dua’nın Gücü³⁵⁴” isimli Ayda Danacıo ğ lu tarafından sunulan ve gündüz yayınlanan sohbet programında “melek, hac, el, sırtı dönük ve elleri aydınlık semada bir insan, beyaz kuş, kırılmış zincir foto ğ rafi, siyah yaşam alanını aydınlatan kitap foto ğ rafi” figürleri kullanılmıştır. Bunların yanında “gökyüzüne açılmış aydınlık bir kapı³⁵⁵” foto ğ rafi da büyük boyutu ile ara sıra de ğ iştirilen arka planda yer almaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen sohbet programlarının temasının “dua” oldu ğ u görsel olarak da izleyiciye yansıtılır. Dolayısıyla takipçilere sohbet programları ile sözel olarak hitap edilirken, anlatımların görsel olarak da desteklendi ğ i anlaşılır.

Yine sözel ifadelerin görsel simgeler ile desteklenmesi konusunda verilebilecek bir başka örnek ise, Erdal Acar tarafından sunulan “Kusursuz Plan³⁵⁶” adlı programda “İsa-Mesih” figürünün kullanılmasına verilebilir. Bu figürün Hristiyan kültüründe yer alan “krallık ve kurtarıcılık, dünyaya yeniden gelip inşa etme görevi, canlandırıcı ve üretici yönü³⁵⁷” gibi sembolleri ifade etti ğ i anlaşılır.

³⁵³ Sat7 Türk, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/aramizda-musulman-musevi-alevi-hatta-ateistler-var-29083398> .(23.12.2020).

³⁵⁴ Sat7 Türk, <https://www.sat7turk.com/programlar/duanin-gucu-2/> (10.11.2020).

³⁵⁵ Sat7 Türk, https://www.youtube.com/watch?v=Q63F9cIWAj0&list=PL8V55MSI9wx47UUV58qIKK_YtY2vhdZw3 . (10.04.2019).

³⁵⁶ Sat7 Türk, https://www.youtube.com/watch?v=jp7Yn6SlaGo&list=UU_j0_bVI1bL2UFvGiKRyEsw. (26.11.2020).

³⁵⁷ Emine Öztürk, *İslam ve Hristiyan İlahilerinde Hz. İsa Figürü*, **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Kars, 2015, s.4, s. 17.

Medyada bir konunun okuyucu ya da izleyici tarafından nasıl algılanacağı o konuya ilişkin ayrılan alan ve kullanılan kelime ve ifadelere bağlı olarak ortaya çıkar. Bu durum dini televizyon programları için de geçerlidir. Bu bağlamda Sat7 Türk'te yayımlanan programlarda kullanılan söylemlerde delillerin yani ayetlerin ve kıssaların (çoğu İsa peygamber kıssası) aktarımı incelenmiştir. İşlenen konu kapsamında ayet ve kıssaların anlaşılabilirliği için kutsal kitabın sadeleştirilmiş, yeni basımlarından güncel bir anlatımların yapıldığı anlaşılır. Örneğin; İmmanüel Kilise pastörü Cem Ecrin tarafından sunulan “Sözün Özü³⁵⁸” adlı programda yorumlanan ayetlerde “çarmıh, kutsal ruh” gibi hem somut hem soyut anlam içeren kelimeler kullanılmaktadır. Gündelik hayat ile ilişkilendirilerek aktarılan bu ifadeler Hristiyanlık dininin “tarihsel değil yaşayan güncel bir din” olduğu iddia edilmektedir.³⁵⁹

Yine başka bir örnek ise, “Perdenin Arkası³⁶⁰” adlı programını kutsal kitap ile sunan Kadıköy Uluslararası Topluluğu Kilisesi pastörü Vahan İsaoglu³⁶¹, simgesel anlatım kullanmasıdır. “Perde” bu simgelerden biridir ve Kutsal Kitap'ta “Ayetlerin düzeni izlendiği zaman, iç dizi – konut – ilk önce gözden geçirilebilir. Bunlar dört malzemeden yapılmışlardır – lacivert, mor, kırmızı iplik ile özenle dokunmuş ince keten. Bunun yanı sıra, perdelerin üzeri Keruvlar ile ustaca süslendirildi. (sayfa kenarlarına bakılmalı) Perdelerin özel öğretişleri bu malzemeleri ile bağlantılıdır. Kâhinler bu nedenle bu kumaştan yapılmış giysiler giyerlerdi. (Mısır'dan Çıkış 28: 39-43)³⁶²” olarak geçer. Bu bağlamda, perde yani özenle dokunmuş ince keten lekesiz saflığın bir sembolüdür olarak kabul edilir.

Bu televizyon kanalının sohbet programlarının sunucularının çoğunun kilise görevlilerinden oluşmasına rağmen dini kıyafetin tercih edilmemesi dikkat çekmektedir. Bu kıyafetlerde kullanılan renkler de sabit değildir. Bu durum sohbet programlarının sunucuları için giyim şeklinin anlatım için bir anlam ifade etmediğini göstermektedir. Hristiyanlık dininin Türkiye’de azınlık statüsünde olması yayınların tam bir serbestlik içinde yapılamamasına sebep olduğu düşünülebilir. Fakat bu

³⁵⁸ Sat7 Türk, https://www.youtube.com/watch?v=CIG3j_OhhOk (20.02.2020).

³⁵⁹ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=L-pdQv-YrA>, (17.02.2020).

³⁶⁰ Sat7 Türk, https://www.youtube.com/watch?v=vZ97COK_RHM. (15.05.2020).

³⁶¹ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=c71-BliBbcA>. (25.09.2020).

³⁶² Sat7 Türk, <https://xn--hristiyan-vpb.com/kitaplar/misirdan-cikisin-kendine-ozgu-ogretisleri/21-bulusma-cadirinin-perdeleri/>. (25.09.2020).

durumdan kıyafet seçimi için sınırlayıcı bir unsur olması anlamını çıkarmak doğru ifade olmayabilir.

KUT Kilisesi Pastörü Vahan İsaoglu ve Emanuel Kilisesi Pastörü Cem Ercin'in sunduğu “Bi Konuşalım ³⁶³” isimli programda “pastoral lakırdı” ³⁶⁴ öne çıkan kavramlardan biridir. Pastoral kelimesi “çobanlara dair ve doğal” anlamlarını taşır. Hristiyan literatürde çoban kelimesinin karşılığı İsa-Mesih ve havarileri anlamında kullanıldığına göre bu programda İsa ve havarilerinin hayatı günümüze göre tekrar değerlendirilmekte ve nasıl örnek alınması gerektiği örneklerle anlatılır. Dolayısıyla bu programda İsa-Mesih'i örnek alan bir Hristiyan'ın nasıl olması gerektiği ele alınır. Bu durum takipçilere simgesel anlatım ile aktarılır. Çünkü benzetim yöntemi soyut olayların dahi somutlaştırarak ele alınmasını sağlamakta ve böylece metafizik alanın anlaşılmasını sağlamaktadır. Nitekim Hristiyanlık dinin tarihi ve Kutsal Kitap incelendiğinde öğelerin genellikle soyut olduğu gözlemlenmektedir.

Simgesel anlatımların ve yorumların dışında Sat7 Türk'ün sohbet programları genel olarak Kutsal Kitap'tan açıklamalar ve sunumlar şeklinde sürdürülmektedir. Bu açıklama ve sunumlar ortalama ifadeler ile zenginleştirilerek mezhepler üstü bir tavır sergilenmektedir. Bu durumun sebebi ise, izleyici kitlesinin sınırlı olması ve Hristiyanlık dinini anlatan tek televizyon kanalı olmaları olarak ifade edilmektedir.

Sohbet programlarının amacı ise; Hristiyanlık dinine davet, ortak dini bir söylem geliştirmek, kiliseye davet, azınlık statüsündeki Hristiyanlara seslenebilmek olarak ifade edilir.³⁶⁵ Ayrıca Hristiyan kültürünü anlatabilmek, Hristiyanların inancını rahat yaşayabilmesi, Hristiyanlara seslenebilmek ve onları birbirlerinden haberler ve vermek diğer amaçları olarak belirlenmiştir.³⁶⁶

³⁶³ Sat7 Türk, <https://www.sat7turk.com/programlar/bi-konusalim/>. (26.03.2020).

³⁶⁴ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=JnOyGSBeqzU&list=PL8V5.5MSI9wx7Hy7qVs07GzEk2dREfUdmB>. (22.11.2019).

³⁶⁵ Sat7 Türk, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/aramizda-musulman-musevi-alevi-hatta-ateistler-var-29083398>. (23.12.2020).

³⁶⁶ Sat7 Türk, https://www.medyatava.com/haber/turkiyenin-ilk-hiristiyen-kanali-sat-7-turkun-genel-muduru-medyatavaya-konustu_ (18.08.2019).

Sat7Türk sohbet programları kapsamında direk ibadethane merkezli yayınlara da yer vermektedir. Muhtemelen yapılan bu yayınlar ibadethanelere gidemeyen izleyicilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılır. Fakat bu yayınların izlenen süre boyunca sürekli yayınlar içinde yer almadığı anlaşılmıştır. Bu programlardan biri “Kilise Gelenekleri” isimli programdır ve Hristiyanlık için özel olan günlerde ve o günlere özel konularla ilgili vaazlar yayınlanmaktadır.³⁶⁷ Bu tür programların özelliği ise, sohbet programlarında yer alan dini aktarımların yanında farklı ülkelerdeki Hristiyanlık kültürünü de aktarmasıdır. Böylece sosyal etkileşim bağlamında, yaşadığı ülkedeki yaygın din dışında bir inanca sahip olan ya da sonradan din değiştiren bireylerin kültürel olarak da farklılaşma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim kültür olgusunun en önemli parçalarından biri olan din diğer alanlar için referans olmaktadır.

4.2 Kadınlara Yönelik Dini Programlar

Cinsiyet olgusu din sosyolojisinin temel konuları arasında yer alır. Bu durumun nedenlerinden biri, dinin ve kültürün kadına yüklediği misyonun yorumlanmasıdır. Bu bağlamda kadınların özel ya da kamusal alanda yer alması cinsiyet konusunun ön plandaki göstergelerinden biridir. Nitekim tartışmaların yoğunlaştığı dönem kadınların kamusal alanda bir yer edinmeye başlamaları ile özdeşir. Başka bir ifade ile kadınlara biçilen roller özel alanda eş ve eğitimci anne olarak kabul edilmiş, durum din ile bağdaştırılarak kültürel düzlemde yaşantı haline gelmesi sağlanmıştır. Bu durumun sonucu ise cinsiyet bağlamında kadın ve erkeğe sunulan rollerin sabitlenmesi durumunu ortaya çıkarmıştır.

Kadın söylemini ele alan dini televizyon kanallarını; ‘geleneksel’, ‘modern’ ve ‘cinsiyetsiz’ olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu imkân farklı bakış açılarının dini yorum eklenerek sunumunu dini televizyon kanalları aracılığı ile analiz etme yolunu açar. Bu bağlamda farklı anlatım türlerini izleyici önünde gerçekleştirilmesi bu kanalların din sunum tarzını yansıtır.

³⁶⁷ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=HV0W42SrFPM&list=PL8V55MSI9wx5MzGf6luqokc4zpxptE7A5&index=2> (18.08.2019).

4.2.1 Geleneksel Kadın Söylemi

Geleneksel söylemin çıkış noktası “modernizm” ya da “batıcılık” ile hayata dâhil olan “modanın” özel ile kamusal alan farkını ortadan kaldırıp, cinsiyet için belirlenen mekan çizgilerini silmiş olmasıdır. Yani kadın evinden “yenilenen” veya “örnek alınan” kıyafeti ile çıkıp temel görevlerini yerine getirmek yerine kamuya dâhil olmaya başlamış, bu durum ise “İslamcı” kesimin tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla geleneksel söyleme göre; erkek kendi rolünün sorumluluklarını yerine getirirken, “kendisi gibi olmayan kadın” ile karşılaşmış ve toplumun “sapmasına”, “bozulmasına” sebep olmuştur. Bu durumun yol açtığı sorunlar bireyde olduğu gibi toplumda da önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu bağlamda değişim sadece rollerin değişimi ile sınırlı kalmamış, aile yapısını da etkilemiştir. Dolayısıyla anne, baba, eş ve aile gibi kavramların anlamı farklılaşmıştır. Anlatılan durumun doğal sonucu olarak yine gelenekselciler tarafından; “öze dönüş” olarak adlandırılmaktadır.

Geleneksel söylemin çıkış noktası “metnin” yorumlanması sonucu ayrılan alanların nitelik sorunu anlatımlarıdır. Bu savın belki en güçlü argümanı ise sınırlandırılmış alanların şekil değiştirmesidir. Dolayısıyla yapılan yorumlara örnek vermek gerekirse; “kadının fitratı gereği bulunması ve düzeni sağlaması açısından var olması gereken alan evidir” cümlesi seçilebilir. İlave edilen ve özellikle dini açıdan değerlendirildiğinde “baş tacı” kavramı ile üstün konuma yerleştirilen kadının, erkeklerin bulunduğu ortamlardan uzak kalması olası olumsuzlukların da önlenme sebebi olarak değerlendirilir.

Tüm bunların ötesinde, özel alanından çıkan kadının toplumsal alandaki olumsuz etkileri dile getirilir. Öncelikle aile kurumunun bu “olumsuz” durumdan etkilendiği savunulur. Çünkü ailenin evdeki eğitimci geleneksel dünyada kadın yani annedir. Dolayısıyla “eğitici annenin” kamusal alana dâhil olması “yuvanın” öğretmensiz kaldığı veya annenin çocuğuna yeterince zaman ayıramaması anlamına geldiği ileri sürülür. Bu durumda aile ortamında bir anne otoritesi tarafından eğitilmeyen birey “ahlaki yozlaşma” yaşar ki bunun sonucu topluma mal edilir söylemi de beraberinde gelir. Bir başka açıdan bakıldığında kamusal alana katılan eğitimci anne yerine bakıcı ya da bakım evleri tercih edildiğinde maddi ve manevi bir boşluğun ortaya çıktığı iddia

edilir. Bu durum ise geleneksel toplumların patriarşik yapılanmayı kabul ettiği izlenimini verir.

Cinsiyetlerin dini-kültürel rolleri vardır. Bu rollerden özel alanda (evde) baskın olan ise kadınlardır. Dolayısıyla kadınlar bir evin temel ihtiyaçlarını karşılamak ile görevlidir. Fakat kadına atfedilen rol bununla sınırlı değildir. Yine kadın anne olduğunda çocuğunu terbiye edecek donanıma sahip olmalı, gerektiğinde hemcinslerine tebliğ görevini yerine getirmelidir. Nitekim erkekler ise daha çok maddi alanın sorumluluğunu yüklenir. Bu rol onlar için kamusal alanı gerekli kılar. Dolayısıyla temeli cinsiyete dayanan bir “iş bölümü” ortaya çıkar.

Geleneksel dini televizyon kanalları, İslami cemaat, birey ve ümmet konusunda kendine özgü bir anlayışa sahiptir ve bu anlayışın merkezinde hem kadının tesettürü hem de kamusal yaşamda cinsiyet ayrımı yolu ile kontrol altında tutulma anlayışının varlığını öngörmek mümkündür. Böylece, geleneksel olarak sınıflandırılan kanallarda kadının örtünmesi “İslami benlik” algısını görsele taşır. Dolayısıyla toplumun İslamlaştırılmasının göz önündeki sembolü olarak ortaya çıkar. Bu durumun sonucu, İslam’ı kabul eden toplumlarda olduğu gibi “ortak bilinci canlı tutmak çabası” anlamına geldiği anlaşılır. Buna ek olarak doğu kültürünün din ile harmanlanmış izdüşümü olarak kabul edilebilir.

Kadın konusunun ön planda olma sebebi “görünüm” yani “örtünme” olgusudur. Başka bir ifade ile “ait olduğu özel alandan” çıkan ve değişime katılan kadınların durumu tartışılmaktadır. Modern görünmeyi tercih eden kadının “cazibe unsuru haline gelmesi” noktasında endişelerin varlığı sözel ifadelerde dile getirilir. Nitekim kanalları öz düşünümsellik bağlamında bir arada tutan bu iddia, kadınların farklı bir kültürü öğrenmeye yönelmeleri ve bunun sonucunda görünüşlerini değiştirmeleri endişe verici bir durum olarak ele alınır. Böylece hem bireyin hem de toplumun doğasında anlam değişimi meydana gelir. Bir başka açıdan “geleneksel İslamcı” söylemin asıl endişesi “ahlaki burhanın” ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla “bu değişim toplumun dini gelenekler üzerine kurulu olan temelini sarsmak anlamına geldiği” savunulur. Bu fikri, net olarak özetleyen ise, “Nasıl ki Batıcılar için kadının peçesini kaldırması, ev dışına çıkması ve özgürleşmesi “medeniyetin” ön şartıysa, kadının İslami ahlaka uygun

giyinmesi ve davranması da İslamcılar için “içtimai” yaşamı, gelenekleri korumanın bir teminatıydı.”³⁶⁸ İfadeleridir.

Bu ortak söyleme dâhil olan ve incelenen kanallar; ON4 TV, Lalegül TV, FM TV, Rehber TV, Hilal TV,³⁶⁹ Kudüs TV’dir. Bu kanallar arasında izlenim sonucu bahsi geçen söylemi en fazla dile getiren kanalın Lalegül TV, konuşmacısının ise “Cübbeli Ahmet Hoca” (Ahmet Mahmut Ünlü) olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda İslami literatürde yer alan kadının rolü, kadının miras hakkı, kadının şahitliği konularını da açıklar. Bu açıklamaların temeli ise “adalet” kavramına dayandırılarak somut örnekler çerçevesinde sunulur. Bu açıdan bakıldığında Ünlü, “adalet” kavramının eşitlik anlamına gelmediğini, bireyin cinsiyeti sebebi ile elde ettiği statünün ev ile sınırlı olduğunu dile getirir ve kadına yönelik uygulanan “İslami pozitif ayrımın” İslam dininin bir “emri” olduğunu vurgular.³⁷⁰

Bu gruba dâhil olan FM TV’de yer alan programlarda da yine kadın olgusu geri planda tutularak özel ya da sosyal hayat içinde “kadının yaşam sınırları” konuşmacılar tarafından aktarılmaktadır. Örneğin; Masum Bayraktar tarafından sunulan “Haftanın Sohbeti” isimli programda iki cins olan kadınlar ile erkekler arasında net bir ayrım olduğunu ve bunun en bariz görüntüsünün kıyafet ile ortaya çıktığını iddia eder. Devamında ise; giysinin ahlaki bir işleve yani “kadın namusunun” korunmasına sebep olduğu aktarılırken, “bir edep vasıtası olan giysinin kadın bedenini ortaya çıkaracak biçimde sarmamalı, tersine gizlemelidir” fikri kadınlar için yapılan yorumlardandır. Bu konuda aynı kanaldan bir örnek daha vermek gerekirse; “Dostane” adlı programda örtünme ve kadınların kamusal alanda (özelde televizyon programlarında) yer almamasının gerektiğine dair yorumlar “ekranda afişe edilmesi istenmeyen” bir durum olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, “Allah’ın sevdiği örtülü kadınlar” yorumunu desteklemek için ele alındığı anlaşılır.³⁷¹

Geleneksel söylemin çıkış noktası “modernizm” ya da “batıcılık” ile hayata dâhil olan “modanın” özel ile kamusal alan farkını ortadan kaldırıp, cinsiyet için belirlenen mekân çizgilerini silmiş olmasıdır. Yani kadın evinden “yenilenen” veya “örnek

³⁶⁸ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s.68.

³⁶⁹ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=XyDl3cgzMyE>. (08.10.2020).

³⁷⁰ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=Gr8VEB5Wkz8>. (08.10.2020).

³⁷¹ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=Wx3tbOvjmw>. (08.10.2020).

alınan” kıyafeti ile çıkıp temel görevlerini yerine getirmek yerine kamuya dâhil olmaya başlamış, bu durum ise “İslamcı” kesimin tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla geleneksel söyleme göre; erkek kendi rolünün sorumluluklarını yerine getirirken, “kendisi gibi olmayan kadın” ile karşılaşmış ve toplumun “sapmasına”, “bozulmasına” sebep olmuştur. Bu durumun yol açtığı sorunlar bireyde olduğu gibi toplumda da önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu bağlamda değişim sadece rollerin değişimi ile sınırlı kalmamış, aile yapısını da etkilemiştir. Dolayısıyla anne, baba, eş ve aile gibi kavramların anlamı farklılaşmıştır. Anlatılan durumun doğal sonucu olarak yine gelenekselciler tarafından; “öze dönüş” olarak adlandırılmaktadır.

Geleneksel söylemin çıkış noktası “metnin” yorumlanması sonucu ayrılan alanların nitelik sorunu anlatımlarıdır. Bu savın belki en güçlü argümanı ise sınırlandırılmış alanların şekil değiştirmesidir. Dolayısıyla yapılan yorumlara örnek vermek gerekirse; “kadının fitratı gereği bulunması ve düzeni sağlaması açısından var olması gereken alan evdir” cümlesi seçilebilir. İlave edilen ve özellikle dini açıdan değerlendirildiğinde “baş tacı” kavramı ile üstün konuma yerleştirilen kadının, erkeklerin bulunduğu ortamlardan uzak kalması olası olumsuzlukların da önlenme sebebi olarak değerlendirilir.

Tüm bunların ötesinde, özel alanından çıkan kadının toplumsal alandaki olumsuz etkileri dile getirilir. Öncelikle aile kurumunun bu “olumsuz” durumdan etkilendiği savunulur. Çünkü ailenin evdeki eğitmeni geleneksel dünyada kadın yani annedir. Dolayısıyla “eğitici annenin” kamusal alana dâhil olması “yuvanın” öğretmensiz kaldığı veya annenin çocuğuna yeterince zaman ayıramaması anlamına geldiği ileri sürülür. Bu durumda aile ortamında bir anne otoritesi tarafından eğitilmeyen birey “ahlaki yozlaşma” yaşar ki bunun sonucu topluma mal edilir söylemi de beraberinde gelir. Bir başka açıdan bakıldığında kamusal alana katılan eğitimci anne yerine bakıcı ya da bakım evleri tercih edildiğinde maddi ve manevi bir boşluğun ortaya çıktığı iddia edilir. Bu durum ise geleneksel toplumların patriarşik yapılanmayı kabul ettiği izlenimini verir.

Cinsiyetlerin dini-kültürel rolleri vardır. Bu rollerden özel alanda (evde) baskın olan ise kadınlardır. Dolayısıyla kadınlar bir evin temel ihtiyaçlarını karşılamak ile görevlidir. Fakat kadına atfedilen rol bununla sınırlı değildir. Yine kadın anne olduğunda çocuğunu terbiye edecek donanıma sahip olmalı, gerektiğinde

hemcinslerine tebliğ görevini yerine getirmelidir. Nitekim erkekler ise daha çok maddi alanın sorumluluğunu yüklenir. Bu rol onlar için kamusal alanı gerekli kılar. Dolayısıyla temeli cinsiyete dayanan bir “iş bölümü” ortaya çıkar.

Geleneksel dini televizyon kanalları, İslami cemaat, birey ve ümmet konusunda kendine özgü bir anlayışa sahiptir ve bu anlayışın merkezinde hem kadının tesettürü hem de kamusal yaşamda cinsiyet ayrımı yolu ile kontrol altında tutulma anlayışının varlığını öngörmek mümkündür. Böylece, geleneksel olarak sınıflandırılan kanallarda kadının örtünmesi “İslami benlik” algısını görsele taşır. Dolayısıyla toplumun İslamlaştırılmasının göz önündeki sembolü olarak ortaya çıkar. Bu durumun sonucu, İslam’ı kabul eden toplumlarda olduğu gibi “ortak bilinci canlı tutmak çabası” anlamına geldiği anlaşılır. Buna ek olarak doğu kültürünün din ile harmanlanmış izdüşümü olarak kabul edilebilir.

Kadın konusunun ön planda olma sebebi “görünüm” yani “örtünme” olgusudur. Başka bir ifade ile “ait olduğu özel alandan” çıkan ve değişime katılan kadınların durumu tartışılmaktadır. Modern görünmeyi tercih eden kadının “cazibe unsuru haline gelmesi” noktasında endişelerin varlığı sözel ifadelerde dile getirilir. Nitekim kanalları öz düşünümsellik bağlamında bir arada tutan bu iddia, kadınların farklı bir kültürü öğrenmeye yönelmeleri ve bunun sonucunda görünüşlerini değiştirmeleri endişe verici bir durum olarak ele alınır. Böylece hem bireyin hem de toplumun doğasında anlam değişimi meydana gelir. Bir başka açıdan “geleneksel İslamcı” söylemin asıl endişesi “ahlaki burhanın” ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla “bu değişim toplumun dini gelenekler üzerine kurulu olan temelini sarsmak anlamına geldiği” savunulur. Bu fikri, net olarak özetleyen ise, “Nasıl ki Batıcılar için kadının peçesini kaldırması, ev dışına çıkması ve özgürleşmesi “medeniyetin” ön şartıysa, kadının İslami ahlaka uygun giyinmesi ve davranması da İslamcılar için “içtimai” yaşamı, gelenekleri korumanın bir teminatıydı.”³⁷² İfadeleridir.

Bu ortak söyleme dâhil olan ve incelenen kanallar; ON4 TV, Lalegül TV, FM TV, Rehber TV, Hilal TV,³⁷³ Kudüs TV’dir. Bu kanallar arasında izlenim sonucu bahsi geçen söylemi en fazla dile getiren kanalın Lalegül TV, konuşmacısının ise “Cübbeli

³⁷² Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s.68.

³⁷³ Hilal TV, <https://www.youtube.com/watch?v=XyDl3cgzMyE>. (08.10.2020).

Ahmet Hoca” (Ahmet Mahmut Ünlü) olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda İslami literatürde yer alan kadının rolü, kadının miras hakkı, kadının şahitliği konularını da açıklar. Bu açıklamaların temeli ise “adalet” kavramına dayandırılarak somut örnekler çerçevesinde sunulur. Bu açıdan bakıldığında Ünlü, “adalet” kavramının eşitlik anlamına gelmediğini, bireyin cinsiyeti sebebi ile elde ettiği statünün ev ile sınırlı olduğunu dile getirir ve kadına yönelik uygulanan “İslami pozitif ayırımın” İslam dininin bir “emri” olduğunu vurgular.³⁷⁴

Bu gruba dâhil olan FM TV’de yer alan programlarda da yine kadın olgusu geri planda tutularak özel ya da sosyal hayat içinde “kadının yaşam sınırları” konuşmacılar tarafından aktarılmaktadır. Örneğin; Masum Bayraktar tarafından sunulan “Haftanın Sohbeti” isimli programda iki cins olan kadınlar ile erkekler arasında net bir ayırım olduğunu ve bunun en bariz görüntüsünün kıyafet ile ortaya çıktığını iddia eder. Devamında ise; giysinin ahlaki bir işleve yani “kadın namusunun” korunmasına sebep olduğu aktarılırken, “bir edep vasıtası olan giysinin kadın bedenini ortaya çıkaracak biçimde sarmamalı, tersine gizlemelidir” fikri kadınlar için yapılan yorumlardandır. Bu konuda aynı kanaldan bir örnek daha vermek gerekirse; “Dostane” adlı programda örtünme ve kadınların kamusal alanda (özelde televizyon programlarında) yer almamasının gerektiğine dair yorumlar “ekranda afişe edilmesi istenmeyen” bir durum olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, “Allah’ın sevdiği örtülü kadınlar” yorumunu desteklemek için ele alındığı anlaşılır.³⁷⁵

4.2.2 Modern Kadın Söylemi

Modern kadın söylemi ile sunum yapan dini televizyon kanalları “kadını kadına anlattıran” yapımlar olarak isimlendirilebilir. Fakat bu sunumlar geleneksel yöntemler yerine “çağa ayak uyduran” program sunarlar. Yani dinamik bir İslam yorumu sunduğunu iddia eden bu kanallar, kadının hem özel alanda hem de kamusal alanda var olması konusunu gündeme getirirler. Bu aktarım ise, geleneksel dini televizyon kanallarının kadın konusundaki yorumlarının karşısında yer alır.

³⁷⁴ Lalegül TV, <https://www.youtube.com/watch?v=Gr8VEB5Wkz8>. (08.10.2020).

³⁷⁵ FM TV, <https://www.youtube.com/watch?v=Wx3tbOvjmw>. (08.10.2020).

Bu keskin ayrımın çıkış noktası “kamusal alanda cinsiyetsiz olma” ya da örtülü bir kadının da sosyal hayata dâhil olma durumunun pratiğini yansıtır. Başka bir ifade ile “kamusal alanda kendi seçimleri ile (söylem ve görüntü bağlamında) özgürce yer alan kadın, bu durumu sebebiyle farklılık arz etmemeli aksine karşı cinsi ile aynı şartlara sahip olmalıdır” yorumu yapılır. Sonuçta dini kimliği ile ekran karşısında yer alan kadın, “dişilik değil kişilik” sloganıyla kamusal alana girmeli fikrinin dillendirildiği fark edilir.

Bu noktada ortaya çıkan dini fenomenolojinin din sunumu yapan televizyon kanalları içinde karşılık bulduğu anlaşılır. Kadınların sosyal hayata dini görünüm ve söylem ile dâhil olduğu bu alanda; modernlik, kadına yönelik hazırlanan programların zeminini hazırlanmıştır. Böylece kadın örtünme istediğinden vazgeçmek zorunda kalmadan dini televizyon kanallarında da yer almış olur. Bu bağlamda kabul görmenin en belirgin hali olan kimlik; yüzün “peçeden”, vücudun ise “çarşaftan” arınmasına yol açarak farklı biçimlerde yorumlanmasına imkân tanır. Sonuçta görünüme odaklı modern dini kimlik geliştirildiği iddiasının ortaya çıkma olasılığı artar.

Nitekim tüm bunların yaşanması kadının diğer alanlarda olduğu gibi dini televizyon programlarına da katılmasına, kendine ya da topluma ait konulara dâhil olmasına yol açtığı gözlemlenir. Bu bağlamda inşa edilen ve modern çevre tarafından kabul gören bu zemin hem kadının dinini “istediği gibi” yorumladığının hem de evden çıkıp sosyal hayata dâhil olduğunun bir göstergesidir.

Tüm bunlar gerçekleşirken bu kategoride yer alan kanallar tarafından kadının varlığının “olağan” karşılandığı anlaşılır. Bu durumun tespit edilmesini sağlayan ise, kadınlar ve erkekler için alan ayrımı yapılmamasıdır. Bu bağlamda cinsiyet ögesinin sözel düzlemde geri planda kalması dikkat çeker. Örneğin; bu kategoride yer alan Diyanet TV sıkça örnek oluşturacak programlara yer vererek iddiayı destekler niteliktedir. Bu bağlamda, Fatma Hatice Güzeldal’ın sunduğu “İslam Aynasında Kadın³⁷⁶” isimli program yayınlanmaktadır. Diyanet işleri başkanlık müşaviri olarak görev yapan Belgin Konarili programın on sekizinci bölümüne ³⁷⁷ katıldığı

³⁷⁶ Diyanet TV, <https://www.diyaret.tv/islam-aynasinda-kadin/video/kadin-ve-maneviyat--islam-aynasinda-kadin-18-bolum> (27.11.2020).

³⁷⁷ Diyanet TV, <https://www.diyaret.tv/islam-aynasinda-kadin/video/kadin-ve-maneviyat--islam-aynasinda-kadin-19-bolum>(27.11.2020).

gözlemlenmiştir. Programın konusu “din hizmetinde kadının rolü” olarak belirlenmiştir. Diyanet TV’nin genel yayın ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilen programda Peygamber dönemi örnekliği ile sürdürülmüştür. “Hz. Peygamber’in eşleri Hz. Hatice ve Hz. Aişe hem eğitimci kimlikleri ile hem de katıldıkları siyasi ve ekonomik alanlar sebebi nedeniyle sosyal hayattan geri kalmayan hanımefendilerdendi.³⁷⁸” Cümlesi ile kadınların “ashab-ı suffada” etkin olarak bulunmalarına örnek verir. Bir başka cümlesinde, “Hz. Hatice ilk Müslüman olan ve Hz. Peygamber’e maddi manevi destek olan her alanda ve durumda yanında yer alan hanım sahabidir.³⁷⁹” ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerden kadınların eğitim alırken aynı zamanda eğitim veren “Cemel Vakası’nda” olduğu gibi siyasi alanda söz sahibi olan bir konumda yer almalarına vurgu yapılmıştır. Yine konu itibari ile aynı programda Diyanet bünyesinde yer alan Cami ve Kur’an Kursu gibi alanların din eğitimi açısından cinsiyet ayrımı yapmadan eğitim verdiği dile getirilmiştir. Bunların ötesinde dini eğitim veren resmi kurumlara ait mekânlarda kadınların yer alması gerekliliği savunulmuş, bu konuda bağlamında görevlendirilmiş personel hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Yine bu bağlamda tarihsel yorumlar yapılarak bilim ve eğitim alanında çalışmalar yapan kadın isimleri ile örneklik oluşturulmuştur. Dolayısıyla programda cinsiyet sebebi ile kadının hiçbir alanda geri planda kalmaması tavsiyesi verilmiştir.

Modern söylem ile sunum yapan bir başka televizyon kanalı ise SAT7 TÜRK olarak tespit edilmiştir. Vaaz, sohbet, tartışma, gündüz kuşağı, çocuk kuşağı gibi program türlerinde erkeklerle beraber ya da bireysel olarak kadın konusu da yer alır. Sunucuların kadın ve kadın ile ilgili konular işlerken tutunduğu tavır modern izler taşıdığı gözlemlenir. Bir başka açıdan Hristiyan dininin sunulması sebebi ile kadının konumu ile ilgili İslam dini sunumlarına benzer bir söylem söz konusu olmasa da eşitlik vurgusu yapılır. Bu bağlamda cinsiyet temelinde kolektif bir anlatım gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Diğer bir ifade ile “kadın” ya da “erkek” için konular şekillenmekte ve etkileşimli bir sunum yapılmaktadır. Bu noktada öncelikle vaaz sunumlarında kadınlar da yer alır. Örneğin; Ayda Danacıoğlu’nun sunumunu

³⁷⁸ Diyanet TV, <https://www.diyanet.tv/islam-aynasinda-kadin/video/kadin-ve-maneviyat--islam-aynasinda-kadin-19-bolum>(27.11.2020).

³⁷⁹ Diyanet TV, <https://www.diyanet.tv/islam-aynasinda-kadin/video/kadin-ve-maneviyat--islam-aynasinda-kadin-19-bolum>(27.11.2020).

gerçekleştirdiği “Dua’nın Gücü³⁸⁰” isimli programda kadınların din anlatımı konusunda “Kutsal Metin’den” alıntılar ile desteklenen bir sunum yapılmıştır. Bu programın 09.11.2020 tarihli yayınında³⁸¹ izleyicilere özellikle kadınlara “hastalık ve sıkıntı sürecinde yapılması gereken duanın önemi” aktarılmıştır. Bu noktada “dua” konusunda genellikle “kadın” olgusu çerçevesinde değerlendirilme nedenini; sunucunun kadın olması ve gündüz kuşağı programları arasında yer alması olarak düşünmek mümkündür. Nitekim izlenim saatleri seyircilerin ilgisi ile doğru orantılı olarak ayarlanmaktadır. Bu durumun göstergesi ise, sabah çocuk programlarına yer verildiği gibi akşam genel sohbet programlarının yayınlanması olarak düşünülebilir.

Aynı kanal ile ilgili Şemsa Tolunay tarafından sunulan “Lezzetli Sohbetler³⁸²” adlı program kadınlara yönelik dini televizyon yayınları arasında yer alır. Bu yayının kadınlar için hazırlanmasının bir göstergesi program içinde sık sık kullanılan “sevgili hanımlar” hitabı olarak tespit edilmiştir. Bir başka nedeni ise program içinde izleyiciler tarafından gönderilen mesajlar okunduğunda kadınların çok daha fazla ileti gönderdiği anlaşılır.

4.2.3 Cinsiyetsiz Söylem

İnsanlar belli bir bölge yer alan kültürün, toplumsal yapının ve dilin içine doğar. İçine doğdukları bu dil insanlara belirli anlam kategorileri ve kavramları sunmaktadır. Kavram, kategori ve anlamlar aynı dili paylaşan kişiler tarafından günbegün üretilir ve değişime uğrar. Bu bağlamda cinsiyet söyleminin anlamlandırılmasını sağlayan temel öge, söylemin içinde bulunan ve güç-iktidar ilişkisinin sürdürülmeye çalışıldığını gösteren durumun ifadesidir. Güç-iktidar ilişkisi içinde taraflar kendi anlamlarını üretirken, birincil olarak dışladıkları konu, olgu veya toplumsal cinsiyet rollerini düzenleyerek kendilerine yer edinirler. Haberlerde veya toplumu yönlendirme gücüne sahip programlarda sunulan örgütlü karşıtlıklar, toplumsal amaçlarından farklı bir şekilde ve bağlamlarından ayrıştırılarak sunulmaktadır. Böylesi bir karşı duruş, “biz” ve “onlar” veya “erkek” ve “kadın” kavramları ile sürdürülmeye devam eder. Ancak bu olguların görüntü ve söylem birlikteliğine yer verilmeyen programlar da bulunur.

³⁸⁰ Diyanet TV, <https://www.sat7turk.com/programlar/duanin-gucu-2/> (27.11.2020).

³⁸¹ Diyanet TV, <https://www.sat7turk.com/programlar/duanin-gucu-2/> (27.11.2020).

³⁸² Sat7 Türk, <https://www.sat7turk.com/programlar/lezzetli-sohbetler/> (27.11.2020).

Bu programlar insanı kategorilere ayırmadan din aktarımı noktasında ortak bir dil ile sunum yapmaya devam ederler.

Cinsiyet ve söylem çalışmalarının vardığı sonuçlardan biri, cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiği, cinsiyet kimliklerinin etkileşimsel olarak gerçekleştirildiği, cinsiyet ve söylem arasında doğrudan bir ilişki olmadığı ve söylemlerin cinsiyetler için hem bir kaynak hem de bir sınırlama olduğu yönündedir. Bir başka açıdan bakıldığında bu sınırlamalara yer verilmeyen programlar cinsiyet olgusunu ortadan kaldırarak yani cinsiyetsiz bir söylem ile aktarım sağlarlar.

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, kadın ya da erkeğe içinde yaşadığı toplum tarafından atfedilen rolleri ve onların gerçekleştirilmesi beklenen sorumlulukları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bu rollerin ya da sorumlulukların bir cinse yüklenmeden yapılan sunumlar cinsiyet kavramını ortadan kaldırır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ya cinsiyetsizlik toplum üzerinde göstergelere sahiptir. Bu göstergeler ise, din kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde birey açısından rol ve sorumluluk kavramlarının ortadan kaldırılması anlamına gelebilir.

4.3 Dizi ve Filmler

Modern ve küreselleşen dünyada medyanın yeri oldukça önemlidir. Medya araçları içinde yer alan televizyon ise interaktif etkileşimi sınırlandırır. Bu bağlamda bireyi ekrana bir olay örgüsü ile bağlayan diziler etkin bir role sahiptir. Özellikle toplumu pasifleştirmesi, etkisizleştirmesi ve yönlendirmesi bakımından eleştirilen bir program türüdür. Haber, eğlence, magazin, yarışma, spor programları bu eleştiriye konu olsa da dizilerin daha fazla yer aldığı düşünülür.

Gerbner ve arkadaşları yaptıkları araştırmalar sonucunda, televizyonun etkisinin uzun süreli olduğunu, davranışlardan çok tutumları etkilediklerini ve televizyonun benzer tekrarlardan dolayı belirli bir dünya görüşü ortaya koyduğunu ifade eder. Sözü edilen etkiler uzun bir sürede ve yavaş yavaş topluma inmekte, çeşitli alışkanlıklar ortaya

koymaktadır. Birey uzun süren etkinin farkına varmakta zorlanmasına rağmen farklı tutumların oluşmasına neden olmaktadır.³⁸³

Televizyon dizilerinin, özellikle son yıllarda artması, toplumsal kültürü etkilemesi ve yeni bir kültür oluşmasına yol açması, ayrıca değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu dizilerin her alana değinmesi örneğin; gündelik yaşamdan politikaya, töresel inançlara, aile ilişkilerinden toplumsal yapıya, psikolojik hislere dair birçok meselede mesajlar vermesi akademik alanda da çözümlene ihtiyacı oluşturmaktadır. Sosyal Antropolog Tayfun Atay, katıldığı bir televizyon programında, dizi ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiye dair şu tespiti yapmıştır: “ Türkiye’de diziler toplumu anlamak için çok önemli ama bu anlamda diziler yeterince ciddiye alınmıyor. Türkiye’de diziler İkinci Bahar adlı dizi ile ciddiye alınmaya başlandı. Orada anlatılan hayatın geleneksel yaşam biçimi, geleneksel kültür kalıplarından modern kültür kalıplarına geçiş, bunun için kullanılan simgeler önemliydi. Diziler doğal bir antidepresan etkisi yapar ancak izleme saatlerinin abartılması da tehlikeye yol açabilir.”³⁸⁴

Yerleşik kültürde kendinden olanı yansıtırma anlamında kabul gören dizilerin dini alanda aynı etkiyi göstermesi tartışmaya açık bir konudur. Ancak görsel bir etkiliminin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu durum dini figür ya da konuların işlendiği diziler için geçerliliğini korumasına rağmen bu alanın Türkiye’de geliştirilmemiş ve daha zengin bir içeriğe sahip olmadığını gerçeğini değiştirmemektedir.

Televizyondaki çeşitli tartışma programları, belgeseller, filmler, diziler ve hatta reklamlarda dinsel sembollere göndermeler yapılmakta, yeni semboller geliştirilmektedir. Bu durum ile bağlantılı olarak doğüstü varlıklar ve güçleri ile ilgili betimlemeler yapılmakta, duygulara hitap eden dramatik bir ortam yaratılmakta ve din her seferinde yeni bir içerik ile yorumlanarak sunulmaktadır. Din bağlamında net bir çerçevenin sınırlandırmadığı televizyon yayınlarındaki programlar da sinagog, kilise ve camii gibi dini bilgi kaynağı olarak algılanabilmektedir.

³⁸³ Levent Yaylagül, **Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**, Dipnot Yayınları, Ankara 2013, s.74-78.

³⁸⁴ Tayfun Atay, **Jurnal Programı**, A Haber, 25.10.2012.

Televizyon, aktif bir şekilde dini mekânlardan daha çok dini alana hitap eden sunumlar yapmaktadır. Bu bağlamda televizyon, insanlara bir dünya görüşünün ve değer yargısının yansıtıldığı, davranış ve yaşam tarzlarından örneklerin sunulduğu bir yer olmaya devam eder. Bugün ise televizyon, izleyiciler fark etmese dahi, yalnızca kişilerin dikkati ve parası için değil mutlak ruhu için de rekabet etmektedir. Sunduğu görüntüler ve dikkatli izlenim sebebi ile gerçeklerin yansıtılmasında ve değerlerin benimsenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Günümüzde insanlar hakikatin ne olduğunu anlatma çabasındaki televizyon, “Ben kimin?”, “Nasıl yaşamam doğru?” gibi fundamentalist soruların cevabını direk ya da dolaylı yoldan yorumlamaktadır. Özetle televizyon zihinleri düzenleyip dünyaya ilişkin deneyimleri bütünleştirmeye çalıştığı için, televizyonun fazilet ve dindarlık tutumunu etkileyecek güce sahip olduğu düşünülmektedir. Bu noktada din kutsallık ile ilişkili, uhrevi öteki dünya temeline sahipken televizyon dünyevi (seküler) araçtır. Din ile televizyon arasındaki en büyük fark ise bu referans çerçevesidir. Yayınlanan birçok televizyon programı özelde dizilerde din olgusu ne kadar ciddi ele alınırsa alınsın, dini duyumsamanın gerçekleşmesi aracın yapısı itibari ile mümkün olamamaktadır.³⁸⁵

Dizi filmlerde birbirini takip eden bölümlerde kesintisiz bir öykü anlatılır ve her bölüm bu öykünün heyecanlı kısımlarında bitirilir. Böylece dizilerin öyküsü, her bölüm için merak uyandırıcı bir hal alır. Bu nedenle dizilerin öyküleri bir ana olay dizisinin yanı sıra, iç içe geçen çok sayıda yan olaylardan oluşur. Bu bağlamda dizilerin televizyonda popüler bir drama formülü olması bağımlılık yaratıcı nitelikler vasıtası ile kontrol altına alınır. Dolayısıyla, dizi ne kadar uzun sürerse o denli izleme alışkanlığı yaratır ve o denli başarılı olduğu varsayılır. İzleyiciyi diziyeye bağlamanın gizi ise, insanların merak mekanizmalarını harekete geçirecek bir sorunun cevabını izleyegelen bölümlere aktarmaktır. Dolayısıyla izleyicinin bir sonraki bölüme katılmasını sağlama alma tekniği olan izleyiciye “kanca atma” ilkesi, dizilerin alıntı yapılarının özünü oluşturur.³⁸⁶

Batı sanatının temel prensibi, taklit, öykünme diye de tanımlanan “benzetme” kavramıdır. Bu durumun İslami yönü ise eşya ve olaylara “yansıtmaya” metoduyla

³⁸⁵ Aşina Gülerarslan, *Sosyalleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve Din İlişkisi; Televizyon Örneği*, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya: ŞÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.27.

³⁸⁶ Erol Mutlu, **Televizyonu Anlamak**, Ayraç Kitapevi, Ankara 2008, s. 155-156.

yorumlanması, inanç ve ahlak prensipleri arasındaki uyum ve uyumsuzluğa göre tespit edilmesidir.³⁸⁷ Hristiyanlık ise, erken dönem tarihinden itibaren dini figürlerin ifadesinde görsel malzemenin kullanılmasına önem vermiştir. Resim, heykel ve benzeri unsurlar kullanılmış, kiliseler, şehir meydanları ve evler İsa'yı, Meryem'i, melekleri ve azizleri temsil eden resim ve figürlerle donatılmıştır. Bu bağlamda televizyon dizilerinin din ile ilişkisinde, dinin kullanışı semboller, görseller, konuşmalar, isimler, işitsel öğeler, imgeler ve göstergeler ile kutsallığın algılanması yapılabilmektedir.

Dini kanallarda yayınlanan filmler dizilere benzer metotla çekilip yayına dâhil edilmektedir. Farkı ise sadece bir konunun yoğunlaştırılmış bir şekilde işlenmesi ve izleyiciye verilen mesajın sınırlandırılmasıdır. Bu bağlamda aktarılan din için önemli kişilerin hayat hikâyeleri, ahlaki değerler ve iyilik ve kötülük kavramlarının geri dönüşleri gibi konular işlenmektedir. Genel olarak, bakıldığında alternatif bir yaşam örneği sunulur. Özeldir ise, bireysel dini tecrübe yaşamına katkı sağlamak adına küçük ipuçları verildiği anlaşılır. Dolayısıyla izleyici örneğini gördüğü bu durumları yaşamına dâhil etme girişimleri adına görsel örnekler ile karşılaşır.

İncelenen televizyon kanallarından Sat7 Türk'e ait haftalık ya da belirli bir aralık ile yayınlanan dizi bulunmamaktadır. Bu durumun sebebini ekonomik kaygılar olduğu ifade edilmiştir.³⁸⁸ Fakat bahsi geçen alanın eksikliği yayınlanan filmler ile kapatılmaya çalışılır. Bu bağlamda haftada iki ya da üç defa yayınlanan filmler genel olarak, Hristiyanlığın ortaya çıkış sürecini, yaşam biçimini, Kutsal Metin mesajlarını ve ahlaki kazanımları yorumlayarak sunar. Örneğin; "Mecdelli Meryem'in Hayatı"³⁸⁹ isimli 10 Kasım 2020 tarihli saat 14:00'te programdan bahsetmek mümkündür. Luka İncil'inde de yer alan bu isim genel kanaate göre İsa'nın havarisi olarak tanıtılır. Farklı rivayetlerinde varlığı söz konusu olsa dahi filme de havari olarak yansıtılmıştır.

"Mecdelli Meryem'in Hayatı" isimli filmde İsa'nın öncülük ettiği bir erkek grubuna katılan ve İsa'nın ölümü sonrası onu ilk defa gören Meryem'in havarilik hikâyesi anlatılır. Bu bağlamda dinin öncelikle evrenselliği ele alınmıştır. Başka bir ifade ile

³⁸⁷ H. Yunus Apaydın, *İlmihal*, **Diyanet Vakfı Neşriyat (İSAM)**, İstanbul, 1999, cilt 2, s.97.

³⁸⁸ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=5UCjSeswghc>. (05.12.2020).

³⁸⁹ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=lFafAgEPRdA>. (05.12.2020).

“İsa Mesih’in” her kesime eşit mesafede bir din sunumu yaptığını anlatır. Bu bağlamda genel olarak zor durumda olan “ezilmiş”, “haksızlığa uğramış” bireylerin din çatısı altında bir araya gelip “kötülüğü affederek” rahatlaması aktarılır. Böylece insanların her zaman “iyilik” fikri ile bir araya gelmeleri önerilir. Zira bu durum kişiyi rahatlattığı düşünülürken izleyicilere de örnek olacaktır.

Film ya da dizilerin din aktarımı konusunda oynadıkları en önemli rol, izleyicilerin karakterleri içselleştirmeleridir. Bu bağlamda kendilerine yakın hissettikleri karakterleri rol model olarak görürler ve onların yaşam tarzlarından etkilenirler. Aksi ise kendilerine uzak olan karakteri hayatındaki diğer insanlara benzeterek iyi ya da kötü davranışlarını karşılaştırmalarıdır. İki durumda da kendi hayatlarından bir kesit bulabilirler. Sonuç olarak, bu noktada televizyonun ana etkisi doğrulayıcıdır. İnsanların zaten inandıklarına uyan görüntüler sunarsa, bu görüşlerini güçlendirir; eğer zihni ile çatışan bir sunum yapılırsa, göz ardı edilir dahası izlenim sona erebilir.

Yine Sat7 Türk kanalı üzerinden yapılan analizlerde filmlerin “sığ anlamdan” uzaklaştığı vurgulanmak istenir. Filmlerin seküler konular arasına serpiştirdiği dini terim ya da semboller bir anda konunun çehresini değiştirerek izleyiciyi dini alana kanalize eder. Bu durum “günlük yaşam içinde din yaşamının” imkânını göz önüne serme çabalarına bir örnektir. “To Every Nation³⁹⁰” isimli film bu söylemin örneği olarak sunulabilir. Filmde dini alt yapısı sayesinde “kötü işler” yapmaktan uzaklaşan bir genç kız başrolü oynar. Fakat filmin ilk bir saatinde dini olgulara rastlamak mümkün değildir. Seküler bir hayata dinin ufak dokunuşları eklenmiştir. Dolayısıyla “bir rahip ya da rahibe” olunmasa da din insan hayatında varlığını hissettiren içgüdüsel bir dürtüdür mesajı fısıldanır.

İslam dinini anlatan dini kanallarda da benzer “toplumsallık” olgusu işlenir. Sosyal olarak inşa edilmiş toplumsal gerçekliğin anlam ağları, toplumları sembol, simge ve bireyleri bilişsel düzeyde biçimlendiren sosyo-psişik örüntülerden oluşmaktadır. Bu örüntüler, sosyal ağ etkileşimi içinde farklı türden formlar alırlar ve bir anlam bütünlüğü oluştururlar. Etkileşim düzeni içerisinde, bu kompozisyonlarla farklı düzeylerde toplumsal karşılaşmalar deneyimleyen bireyler; simge, sembol ve anlam

³⁹⁰ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=sXeyj6EGVho>. (15.12.2020).

ağlarının karşılıklılığıyla biçimlenen sosyal konfigürasyonlar ile inşa edilirler ve ortaya çıkarılırlar. Bu inşalar, bireyleri hissediş, düşünüş ve davranım düzeylerinde biçimlendirir ve onlara “toplumsal oluşun (toplumsallığın)” dinamikleriyle şekil alan bir kimlik verir. Bu bağlamda edinilen kimlikler toplumun içindeki bireyin şekillenmesine ve şekillendirmesine yol açar. Ancak bu süreç çatışmayı değil saygıyı ve hoşgörüyü içermesi gereken bir süreç olarak görülür. Böylece insanların yorum ve düşünce farkları olsa bile bir arada çatışmadan yaşamaları din çehresi ile diziler vasıtasıyla sunulur. Diyanet TV’de “Yolcu³⁹¹” isimli bir dizi yayınlanarak alan desteklenir. Dizinin teması; “bir otobüs yolculuğuna benzetilen hayatı anlamlı yaşamak için kazanılması gereken” ilkelerin işlenmesinden ibarettir. Fakat aksine insanın arınması gereken durumlardan da örnekler yer alır. “Baba hakkı, komşu hakkı, yaşlılık, gıybet, yetim...” işlenen konulardandır. Bu konuları yorumlayan ve her bölümün sonunda Kur’an’ı Kerim’den bir ayet okuyan muavin rolü de vardır. Ortaya çıkarılan bu tiplere “bilge kişi” rolünü üstlenerek uyarıcı olma görevini inancı gereği yerine getirmektedir. Dolayısıyla dizide “erdemlerin” kazanılması, “kötü huylardan” arınma ve gerektiği zaman doğru bir üslup ile uyarıda bulunmanın örneği sunulur. Bu durum din ile ahlakın bir araya getirildiği bir örneğin film kapsamında sunulduğunu göstermektedir.

4.4 Çocuklara Hitap Eden Programlar

Yeni kuşakların toplum yaşamında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları ile belirli bir bakış açısı geliştirebilmelerine yardımcı olmak amacıyla eğitim verilir. Eğitime karşı geliştirilen bakış açılarının değişimiyle beraber farklılık ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda eğitim; hazır bulunuşluk, ilgi, yetenek ve yaş gibi kavramlardan etkilenmekle birlikte, veli tarafından yönlendirilmektedir. Bu yönlendirmelerle birlikte çocukların hayatında yer alan televizyon programları da eğitimlerini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda bu bölümde çocuk kitlesi ve bu kuşağa yönelik kurgulanan dini programlar ele alınmaktadır.

Tez kapsamında incelenen televizyon kanallarının tamamının sadece çocuklara yönelik yayınlar yapmadığı gözlemlenmiştir. Nitekim dini yayın yapan televizyon

³⁹¹ Diyanet TV, <https://www.diyaret.tv/yolcu-dizi>. (16.02.2021).

kanalları içinde yer alan ve İslam dinine yönelik yayın yapan bazı programlarda çocuklara dair herhangi bir öge bulundurmadıkları da anlaşılmıştır. Ancak bu durum çocuk ve çocuk eğitimini tamamen göz ardı eden yayınları yapıldığı anlamına gelmez. Bu bağlamda yoğun olarak sohbet programları arasına yerleştirilmiş konular arasında çocuğun ailede ve sosyal çevrede yetiştirilmesi ve eğitilmesi konusunda yapılan programlar mevcuttur. Yine çocuklara hitap edilen söylemlerin nadir de olsa yer aldığı gözlemlenmiştir. Tez kapsamında incelenen ve sadece çocuklar için yayın yapmayan televizyon kanalları; Lalegül TV, Gonca TV, MPL TV, Hilal TV, On4 TV, Kudüs TV, FM TV olarak tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan diğer televizyon kanalları ise, yoğun olarak çizgi film ile özdeşleştirilmiş ve yarışmalar ile zenginleştirilmiş yayınlar gerçekleştirmektedir.

Hristiyan öğretilerini sunmasıyla farklılık gösteren ‘Sat7 Türk’ isimli dini televizyon kanalında yer alan ‘Sat7 Türk Çocuk’ adlı program gözlemlendiğinde alana dair sunulan tek program olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyet olgusunun “samimiyet” ve “yakınlık” kavramları ile bağdaştırılması sonucunda program bir ya da iki kadın sunucu tarafından sunulmaktadır. Yakınlık ve samimiyet kavramlarından kasıt, program sunucularının kullandığı dil ve davranış tarzıdır. Örneğin; “abla” olarak adlandırılan sunucular çocuklara doğrudan dini bilgi sunan kişiler olmaktan ziyade “oyun oynayıp öğüt veren” bireyler olarak konumlandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu sunucu ya da sunucular bir hafta ya da günlük konular seçmekte bu konu çerçevesinde konuklarla birlikte program sürdürülmektedir. Seçilen bu konular anlatılan dinin öğretileri ve ahlaki değer yargısıyla birleştirilen nitelikte olduğu iddia edilmektedir.

Bu televizyon kanalında sürdürülen “çocuklara yönelik misyonerlik faaliyeti” programın içeriğinde Hristiyanlık dinine çağrı ve bu dinin emirlerine göre yaşam tavsiyelerinden anlaşılmaktadır. Bu durumun örneği ise, televizyon ya da internet sitesi aracılığı ile sunulan katılım çağrılarıdır. Bu bağlamda, izleyici için sunulan program içeriğinin sohbet havası içinde olması ve İncil’den bölümlerin bu yayına dâhil edilmesi, Hristiyan dininin gündelik hayat ile bağlantılı olarak yaşanabileceği mesajları dikkat çekmektedir. Günlük bilgi ve beceriler ile çocuklara seslenen bölümler, çocuklara sadece dini bilgi vermek yerine, dini öğelerin ve anlatılan ahlaki olguların hayatın her alanında yer alabileceği düşüncesi aktarılmaktadır. Örneğin; çocukların düzeyine uygun basit yiyecekler, geri dönüşüm ya da pratik küçük

malzemelerin yapımı anlatılırken aynı zamanda Hristiyan dini düşünce yapısının paylaşım ve aktarımı gözlemlenmiştir. Kanaatimizce, bu televizyon kanalı tarafından moda mod yapılan dini sunumlar yerine “eğlendirirken öğretene”, “yaşama yansıtılan” bir aktarım tarzı benimsenmiştir.

Sembolik öğeler arka planda yer almaktadır. Kutsal mekân ve eşya metaforları bulunmaktadır. Kullanılan heykeller, programın sunulduğu stüdyonun Hristiyan mabedini hatırlatması bu metaforlara örnek olarak sunulabilir. Yine dini aktarımın sadece söylemle değil görsel olarak da aktarıldığı bu programlarda çocuklar için animelerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu yolla öğrenilen kavramların hayata uyarlanması bakımından örnek karakterler ekranda yer alır.

İslam dininin anlatımına yönelik yayın yapan televizyon kanallarına göz atıldığında TRT Diyanet TV, Semerkant TV, Rehber TV çocuklara yönelik yayınlar yapmaktadır. Ahlaklı, “istenilen” dini bilgiye sahip ve günlük hayatta kullanabilen nesli yetiştirebilmek için eğitici yayınlar yapan bu televizyon kanalları, rol modeller ile aslında sadece çocukları değil onları yetiştiren kişileri de yönlendirmektedirler. İstenilen dini bilgidir kasıt her televizyon kanalı için farklılık göstermektedir. Örneğin, TRT Diyanet TV için istenilen dini bilgi “sahih dini bilgi” olarak aktarılırken, ahlaklı nesil için canlı ve cansız varlıklara zarar vermeyen vatandaş tanımlaması yapılmaktadır. Semerkant TV için istenilen nesil kültürel değerlere ve diğer insanlara saygılı, Müslüman kardeşlerinin hakkını gözetene, önder olarak Hz. Muhammed’i kabul edip örnek alan, dini bilgileri doğru kaynaklardan öğrenip ibadetlerini yerine getiren olarak tanımlanabilir. Rehber TV için ise yine kültürel değerler, kardeşlik ahlakı, ibadet vurgulanırken, ben ve öteki kavramları da çocuk programlarına dâhil edilmektedir. Bu noktada çizgi film aracılığı ile kendisi gibi aile yapısına sahip olamayan kişilerin de din ile bağlantısı arkadaş aracılığı ile sağlanması mesajlarının var olduğu söylenebilir.

Rehber TV’de ‘Maviş’in Dünyası’ adlı program yayınlanmaktadır. Program ahlaki öğretileri işlemekte ve İslam literatüründe yer alan ‘ İnşallah, Maşallah, tövbe...’ gibi kavramlar sık sık kullanılmaktadır. Rol model söylemi olması açısından önem taşıyan bu kavramların pratik hayatta da kullanılabilir hatta kullanılması gereken kavramlar arasında yer aldığı vurgulanmaktadır.

Genel olarak dini sunumun yer aldığı çocuk programlarında çocukların anlama düzeylerine uygun olan dil kullanılarak sözlü anlatımla karşımıza çıkmayan ‘iyiliğin mutlaka ödüllendirildiği ve kazandığı, bilinçli olarak kötülük yapan insanların kaybettiği ve cezalandırılacağı’ mesajı yer alan programlarda, bilge bir karakterin öğütleri ile küçükleri yönlendirdiği ebeveynlerin bu durumu desteklediği gözlemlenmektedir. Rol model seçilen karakterlerin geleneksel dünyaya uygun, tecrübelerini anlatarak hitap eden kişilerden olduğu gözlenmektedir. Bu noktada karşımıza çıkan sonuç modern dünyaya ayak uyduran, bilime, ilerlemeye önem veren nesillerin geleneksel bağlarından kopmamaları aksine onları otorite olarak kabul etmeleri mesajı yer almaktadır.

Erkek ve kız çocukların katılımı ile gerçekleştirilen yarışma programları da bu kategoride yer almaktadır. Dini ve kültürel alanlarda soruların yöneltildiği programlarda güç, denge strateji bilgisi içeren bölümlere de yer verilmektedir. Bu programların varlığı, sadece dini ve kültürel bilgi ile yetinmeyen kendisini yaşadıkları hayatla uyumlu kılan aktivitelere de yer veren çocuklar olması gerektiği mesajını verdiği düşünülebilir.

Semerkant TV’de çocuklara hitap eden üç program bulunmaktadır. Yarışma, anime ve beceri geliştirme bölümlerinden oluşan programlarda diğer dini televizyon kanallarından farklı olarak sadece erkek çocukların katıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum yaş gruplarına göre yapılan eğitimde cinsiyet faktörünün konumunu göstermektedir.

Yarışma programlarının “din, sanat, tarih, kültür, dikkat, zekâ gelişimi ve spor konularını içinde bulundurması yine her yönden kendisini geliştirmiş, hem bilimsel hem de dini alanda etkin kişilerin yetiştirmiş bireylerin olması gerektiği” vurgulanmaktadır. Beceri gelişimi, geri dönüşüm, tüketim toplumundan uzak üretim ve paylaşma kavramlarına uygulanabilirlik katmak için yapılan bu televizyon kanalında ‘Acayip İşler Atölyesi’ programı yine çocuklara yönelik gerçekleştirilen bir faaliyettir. Bu program ve bu programın içeriği çocukların ileride nasıl bir vizyona sahip olması gerektiğini göstermesi bakımında önemlidir.

Çizgi filmin çocuklar için örneklik oluşturması ve bu kuşağın dikkatini çekmesi noktasında yayınlanmaya devam etmektedir. Bu noktada karşımıza ‘Taha ve Masal

Kuşu' adlı program çıkmaktadır. Peygamberlerin hayatı kısasa niteliğinde anlatılmakta, program sonunda verilmek istenen mesaj vurgulanmaktadır. Her programda Esmail Hüsna, bir ayet, bir hadis, bir duaya günlük hayatta yer verilmesi, pratikte günlük hayata dair "yaşanılabilen din" kavramını ön plana çıkarmaktadır. Yaşanılabilen dinden kasıt, davranışların kazandırılması konusunda örnek (hediyeye teşekkür, hata yapıldığında özür dilemek, "günah işlediğinde af dilemek", bir "nimet karşısında şükür" gibi) öğeler ahlak eğitiminin vurgusu noktasında somut bir göstergedir.

Çocuk programları kategorisinde en geniş yayın ağına sahip televizyon kanalı Diyanet TV olarak gözlemlenmiştir. İzlenim süresince alana ait dokuz program yayınlanmıştır. Bu programı genel olarak yarışma, çizgi film, eğitici ve yönlendirici programlar olarak üç grupta toplamak mümkündür. Diğer dini televizyon kanallarında yer alan programlar ile benzerlik gösteren yarışma programları dini ve bilimsel bilgi, spor aktiviteleri ile esneklik, hız, dayanıklılık, grup çalışması gibi hem fiziksel hem din içerikli hem de bilimsel alana yönelik bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler sadece dini alanda değil diğer alanlarda da çocukların varlık göstermek üzere yönlendirildiğini göstermektedir.

Diyanet TV'de yayınlanan 'Şeker Hoca' adlı çizgi filmde güldürürken düşündüren, mahalli otorite kabul edilen tiplere ile ahlaki yönlendirmelerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Belirlenen bir konuyu (yardımlaşma, yalan söylememek, komşu hakkı...) ele alıp kahramanlar aracılığı ile işleyen çizgi film modern yerine geleneksel köy hayatının canlandırılması dikkat çekmektedir. Fakat modern söylemlerin de aynı programda yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu durum çocuklar için geleneksel ile modernin bir arada sunulduğunu göstermektedir. Yine aynı tiplere için çocuklar için rol model kavramına işaret ettiği yorumu yapılabilir. Nitekim Nasrettin Hoca geleneksel dünyada önden giden ve örnek olan anlamına gelirken, modern için zekâsı ve davranışları ile saygı duyulan bir konumda yer alır.

Diyanet TV'de yayınlanan 'Yusuf'un Dünyası' isimli program eğitici kategoride yer almaktadır. Programda; namaz, oruç gibi ibadetlerin yapılış şekilleri görsel olarak sunulmaktadır. Bu sunum Diyanet TV'nin sahipsiz bilgi öğretim amacı ile örtüşmektedir.

Aynı programda aile ve sosyal hayatın düzenlenmesine dair bir model canlandırılmaktadır. Çekirdek aile yapısından ziyade geniş aile yapısına yer verilen

programda ‘dede’ figürünün varlığı da dikkat çekmektedir. Bu durum aile eğitiminde ve olumlu diyalog kurabilme alışkanlığının edinilmesinde bir örnek oluşturmaktadır. Çizgi film içinde yer alan kardeş, akran tiplmeleri ailede alınan birincil eğitimden sonra sosyal hayata katılım ve onlarla bir arada yaşamak konusunda olumlu bir tablo çizer. Kamu hizmeti veren Diyanet TV’nin özel ve sosyal hayatın düzenlenmesi hakkında çocuklara yönelik program da hazırlaması genel çehresi ile uyum sağlamaktadır.

Milli değerler, birlik ve beraberlik mesajlarına diğer televizyon kanallardan daha fazla yer verilmektedir. Bu durum devletin resmi kurumuna bağlı olduğunu bu sebeple toplumsal bütünlüğü her alanda vurguladığını hatırlatmaktadır. Geleneksel hayatta otorite kabul edilen önemli şahsiyetler kültürel kodlarının farkında bir nesil yetiştirmek için tanıtımlar yaparak eserlerinden kesitler sunulmaktadır. Diyanet TV bu programlarda İslam’ı “ahlak çerçevesinde davranarak” temsil etmeyi ve bunu sosyal hayata yeni katılan çocuklardan başlatarak program formatına aktarmaktadır. Yine, “ahlaki boşluğu yenmek” ve yeni modern Türkiye inşa etmek için eğitimin bilincini ve çocuk üzerindeki etkisini geleneğe bağlı olarak kontrol altına almak için programlar yaptığı ifade edilebilir.

Türk toplumunda, çocuk yetiştirmek deneyimli insanların tavsiyeleri ve görsel eğitimden ziyade, bireysel akıl yürütme ve bilimsel yol göstericilik esasına dayanmaktadır. Bu durumda aile büyükleri ile karşılaşan çocukların gelenek ile modern arasında kaldığı iddialarına neden olmaktadır. Çocukların fiziksel istek ve ihtiyaçlarına fazlasıyla karşılık vermeye çalışan ebeveynler çocukların daha iyi vakit geçirmesi, izleyerek öğrenebilmesi için kendi istekleri çerçevesinde çocuklarını televizyona ve burada yayınlanan çocuk programlarına yönlendirmektedir. Bu yönelim dini alanda da kontrol altına alınabildiği sürece bu konuda hassas anne babalar için dini motifler “kabul gören” içeriğe sahip olması önem kazanmaktadır. Bu noktada “istenilen nesli yetiştirmek” için bu alanda çalışan medya uzmanlarının çalışmalarına güvenmek ve takip etmek seçeneğini tercih ederler. İdeolojik olarak kendi fikri hayatına uygun televizyon kanalını seçip ‘arzu edilen nesil’ yetiştirme programına dâhil olunmaktadır. Dini çerçevede karşımıza yaş itibari ile pedagogların sürece tavsiyesini içeren ahlaki eğitim yer verilmesi önerilir. Dini yaşamın ahlak ve ritüel boyutunu alışkanlık halini alabilmesi için devamlılığı sağlayan programlar; ayet, hadis

ve kıssalar düzeye göre, olumlu bir tavırla ve rol model oluşturacak şekilde sunulmaktadır. Ahlaki anlatıların ön planda olduğu bu programlarda din temelinde görülen farklılık ahlaki temelde önemsenerek ölçüde kendini göstermemektedir. Genel anlamda yönlendirilmek istenilen noktada ahlaki hassasiyete her alanda sahip, bilime ve sanatın öğrenilmesine çaba harcayan, farklılıkların zenginlik anlamına geldiğini fark eden bireyler yetiştirmeyi amaçladıklarını ifade ederler.

4.5 Ekonomi Programları ve Reklamlar

Tüketim ile ilgili vurgular evrensel merakı canlandırma çabalarından oluşmaktadır. Bu doğrultuda kazanılmaya çalışılan deneyimler yaşamın hazzı olarak değerlendirilir. Nitekim merak ve deneyim arzusu hayatın gerçek amacının eğlence olduğu fikrine yönelmiştir. Elbette bu durumun toplum üzerindeki etkisi ise reklam sektörü ile gerçekleştirilmektedir.

Reklamın kutsal ile bir arada kullanımı iki alanında farklı bir şekilde yorumlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. “Kutsal” kavramı oldukça girift ve farklı tanımları içermekle beraber geniş anlamda, varlığın nihaî kaynağı ile diğer varlık alanını, başlıca “ilahî ile beş şerî” ve “uhrevî ile dünyevî olanı birbirine bağlamak olarak tanımlanabilir. Bir başka ifade ile insanın sonlu varoluşsal yolculuğunun anlam kazanmasını sağlayan simgelerin tamamını içerir. Kutsalı belirleyen önemli unsurlardan biri ise, kişinin ilahi kaynaklı varlığa korku ve sevgi temelinde bağlanma eylemidir.

Kutsal değerlerin direk ya da dolaylı olarak reklam mesajlarında tüketiciye hizmet ve ürün vaadi olarak sunulması, değerlerin içerik zafiyetine ve profanlaşmasına neden olmaktadır. Firmalar ve reklamcılar, insanların en çok açlık hissettikleri maneviyat ihtiyacını kullanarak markalarını ilgi çekici kılmak için çabalarlar. Bu durum ilk bakışta normal hatta masum gibi görünebilir. Yoksunluk hissedilen alanın gerçek anlamda bu doyuma hitap etmesi ‘olan’ ile tatmin edilmek yerine maddî unsurlarla giderileceğini hayal ettirilerek sunulması, sonuçta kutsalın tüketilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, haz odaklı tüketim kültürünün doğada ve insanda yol açtığı yıkım, insan varoluşunu kuşatan bir tahribata doğru yönelmektedir. Tam da bu sebeple

tüketimin ortaya çıkardığı değerlerin sorgulanması, insanın anlam arayışını doğru bir metot ile sürdürmesine olumlu anlamda etkili olacaktır.

Kutsal alana ait olan “şeylerin” markaların ve reklamların malzemesi haline gelmesi tüketicinin manevi alana olan ihtiyacını fark edip cevap verme arzusu olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda markalar, kutsaldan ayrılan öznenin manevi noktadaki ihtiyacını karşılamak için bir çeşit “tüketim maneviyatı” oluşturmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, tüketicide oluşan manevi boşluk maddi alan ile harmanlanarak sunulmaktadır. Tüketicilerin satış konusu yapılan ürüne olan sosyolojik ve psikolojik ihtiyacı biyolojik ihtiyacın ötesinde sunulmaktadır.

Reklamcılarının araştırdığı konulardan biri de tüketicinin hayatına katmak istediği anlamı tespit etmektir. Konunun özü, nereye varmayı amaçladığını, müşterinin ne yapmak istediğini ve söz konusu ürün ile hayatında ortaya çıkacak değişikliği gerçekleştirmek istediğini belirleyebilmektir. Reklam iletilerinin temel hedeflerinden birisi de, tüketicilerin bu amacına hizmet edecek bir deneyimi ona yaşatmak ve hem duygusunu hem mantığını ikna etmektir. Bu çabalar ile kazanılan deneyimde en can alıcı nokta, tüketicinin hayatında markanın yerini anlayıp, onun anlam dünyasına nasıl bir değer katacağına karar vermek, markayla tüketiciyi bu noktada buluşturmadır.

Türkiye’de reklamcılık bağlamında kutsallık; deneyim alanının dinin dışına çıkarılması, gündelik yaşamın genel seyri içinde oluşturulması, potansiyelin en yükseğe çıkarılması çabası ve ana fikir etrafında sunum yapılması olarak sınıflandırılan dört noktaya dikkat edilerek şekillendirilmektedir. Bu durum alanın sınırlandırılmasına reklamı yapılan ya da ekonomik olarak değerlendirilen alanların daraltılmasına neden olmaktadır. Televizyon kanalları için sınırlandırılan alanlar farklılık göstermesine rağmen dini hassasiyet ve ahlaki ilkeler noktasında büyük ayrımların varlığını dile getirmek mümkün değildir.

Çalışmamız kapsamında izlenen televizyon kanallarında reklam unsuru da yer almaktadır. Reklam alanını sınıflandırdığımızda;

1. Yardım kuruluşu reklamları,
2. Görsel ve yazılı kaynak reklamları,
3. Dini materyal reklamları

4. Güncel reklamlar olarak dört başlık altında toplamak mümkündür.

Yardım kuruluşu reklamları kategorisinde izlenimi gerçekleştirilen ve İslam dinini konu alan televizyon kanallarının tamamında gözlemlemek mümkündür. Diyanet TV (Diyanet Vakfı), Semerkand TV (Beşir Derneği), Lalegül TV (HAYDER), Dost TV (İHH), ON4 TV (Ehlader), Rehber TV (Umut Kervanı), Kudüs TV (Zehra Ana Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği), FM TV (Fatih Medreseleri Vakfı), MPL TV (Mihir Vakfı) adlı yayın kuruluşları bu kategoride yer alır. Yayınlarını bu derneklerin reklamları ya da canlı yardım programları ile sürdürmektedir. Yurt içinde ve yurt dışında sürdürülen faaliyetleri fotoğraf ve videolar ile sunan televizyon kanalları izleyicilerden de yardım talep etmektedir. Bu durum dini faaliyetlerden biri olan yardımlaşmaların bu televizyon kanalları ile bağlantılı kurum ya da kuruluşlar tarafından gerçekleştirilip tanıtıldığını göstermektedir. Aynı zamanda adı geçen kurumların izleyiciler tarafından desteklenmesi adına reklamları yapılmaktadır. Bu bağlamda televizyonların bir faaliyet alanlarının da bu dernekler olduğu ve maddi desteğin bu dernekler tarafından gerçekleştirildiği de iddia edilmektedir.

Hristiyan dini anlatımını sürdüren SAT7 Türk ise, “Haç ve Kurt”³⁹² belgeselini yayınlamış bu yayın sonucunda “Gagauz Dostluk Kültür ve Dayanışma Derneği” tarafından ödüllendirilmiştir. Adı geçen dernek ile Gagauz Hristiyan halkının ve dertlerinin programda oradaki halk adına yardım istenildiği anlaşılmaktadır. Bu durum Sat7 Türk’ün faaliyet ve izlenim alanının Türkiye ile sınırlı kalmadığını yurt dışı ile aktif bir bağlantısının olduğunu göstermektedir. Yine Türkiye’deki Hristiyan Türkler için tanıtımı yapılan böyle bir dernek ve yardım programının olmaması dikkat çeken bir noktadır.

İkinci grupta yer alan görsel ve yazılı kaynak reklamları bölümüne göz atıldığında yukarıda adı geçen dernekler adına dergiler çıkarıldığı, bu kurumlarda çalışan ya da kurum ile aynı ideolojik çerçevede yayınlar yapan kişilerin makale, kitap ya da videolarının tanıtıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda birçok örnekten bahsetmek mümkündür. Ancak tekrar olmaması açısından en fazla yayını olan dokümanlardan bahsedeceğiz. Bu bağlamda Lalegül TV’de tanıtımı yapılan ve yine aynı isimle yayınlanan aylık dergide dini sunumların makale, dua kapsamında yazıldığı

³⁹² Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=FuRiZSO78ag> (17.10.2020).

gözlemlenmiştir. Başka bir örnek ise, “Lalegül TV’de Yöneltilen Fıkhi Suallere Cevap”³⁹³ isimli kitabın tanıtımının yapılmasıdır.

Bu konuda yayın yapan diğer televizyon kanalı ise Semerkant TV olarak belirlenmiştir. “Semerkand Yayınları’nın”³⁹⁴ haftalık ve aylık yayınları bulunmaktadır. Semerkand Dergi’si ve Nakşibendi tarikatının kaynak eseri olan “Behçetü’s Seniyye” bu konuda tanıtımı yapılan yaygın eserler arasındadır. Bu durum dini televizyon kanallarının görsel ve yazılı medyayı dini sunum için aktif olarak kullandığını göstermektedir.

Dini materyal reklamları bu konuda yaygın olarak kullanılan bir başka reklam alanıdır. Dini ticaretin bir göstergesi haline gelen bu alanda “seccade, tesbih, namaz kıyafetleri, pusulalar” benzeri satışa sunulmakta ve dini bir jargon kullanılmaktadır. Yine bu durum dini televizyon kanallarının maddi dünyaya dâhil eşyaların da sunum ve satışını yaptığını, kar amacı ile ticaret gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Güncel reklam, diğer televizyon kanalları gibi günlük hayatta reklamı yapılan ürün ya da yapıların dini bir söylem ile tanıtıldığı bölümü kapsamaktadır. Bu bağlamda izleyicilerin sıklıkla kullandığı otomobil, gıda, ziynet eşyaları ve ev dekorasyonu gibi sektörlerin tanıtımı yapılmaktadır. Bu konuda en fazla reklam alan ve izlenimi yapılan dini televizyon kanalı ise Semerkand TV olarak tespit edilmiştir. Örneğin, “Semerkand Yapı” olarak tanıtılan inşaat şirketi “faizsiz” ev alımı ve yaşam alanının da dini yönden hassasiyete sahip olduğunu iddia etmektedir. Fakat bir başka reklamda ise “Starmaxx”³⁹⁵ adlı firmanın araba lastiği reklamı yapılırken kredi kartı resmi verilerek taksit yapılacağı aktarılmaktadır. Bu bağlamda faizsiz alım satımın vurgulandığı sunumlarla çelişkili olan aktarımın varlığı dikkat çekmektedir.

³⁹³ Lalegül TV, <https://www.google.com/search?q=lalegul%C3%BCI+tv+kitap+reklam%C4%B1&sxsrf>. (17.10.2020).

³⁹⁴ Semerkand TV, <https://www.Semerkantkitap.com>. (19.10.2020).

³⁹⁵ Semerkand TV, <https://www.youtube.com/watch?v=FnjbotcUWr8>. (30.12.2020).

4.6 Eğlence Programları

Dini alan ile ilgili olan çevreler tarafından, insanlara doğru yolu göstermek için güçlü bir aracı olarak görülmeye başlayan televizyon ile din arasındaki bağlantı bir işbirliği olarak görülebildiği gibi kimi zaman da rekabet olarak nitelendirilebilmektedir. Genel itibariyle din kavramının kültürel olarak durağanı ve geleneksel olanı sembol ettiği televizyonun ise, seküler ve modern olanı sembolize ettiği düşünülmektedir. İkisi arasındaki etkileşimi tutumlar, değerler ve inançlar üzerinden değerlendirirken din ile televizyon arasındaki gündelik genel durumu yansıttığı anlaşılmaktadır. Kültürün bir alanını da olan eğlence sektörü ise televizyon ve din arasında ilişkisinin bir kısmını kapsamaktadır.

Son zamanlarda ülkemizde ve özellikle dini açıdan kutsal kabul edilen zamanlarda oldukça ilgi gören dini televizyon programları, seküler bir mecrada dinsel değerler alanının var olduğuna işaret etmektedir. Bir taraftan televizyon dünyasının estetiği, dili ile ilgili koşullara bağımlı olarak bu programlar sürdürülmektedir. Diğer yandan ise dinsel söylemin ilkeleri, değerleri, gereklerini ifade eden içeriklere sahiptirler. Bu durum çeşitli zorluklara, çelişiklere yol açmakta, buna karşın geniş bir etki alanı yaratmaktadır. Bu başlığın amaçlarından biri modern hayatta din ile ilintili değerlerin sembolize edilmesini sağlayan eğlence alanına dair; yapısını, içeriğini, söylemini ve ortaya çıkardığı atmosferi yorumlamaktadır.

Dini paylaşımlar yapan televizyon kanallarında yer alan eğlence programlarını;

1. Dini musiki (müzik) paylaşımları,
2. Spor paylaşımları,
3. Geleneksel Türk Tiyatro paylaşımları olarak üç grupta toplamak mümkündür.

Genel olarak göz atıldığında bu televizyon kanallarının dini musiki alanında daha çok sunumlar yaptığı gözlemlenmiştir. İlk olarak Diyanet TV’de yer alan “Gönülden Nağmeler³⁹⁶” isimli programdan bahsedilebilir. Bir koro eşliğinde “ilahilerin” seslendirildiği programda sunulan dinletiler muhafazakâr kesim için bir eğlence olarak değerlendirilmekte ve devam ettirilmektedir. Bu durum televizyon programları

³⁹⁶ Diyanet TV, <https://www.diyamet.tv/nagmeden-gonule/video/nagmeden-gonule--1-bolum> (18.09.2020).

aracılığı ile sunulan dini musiki dinletilerinin izleyiciler tarafından kabul gördüğünü göstermektedir. Özellikle dini günlerde bu programlara daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Rehber TV’de sunulan “Mevlid Özel³⁹⁷” ve benzeri programlar bu konuda örnek teşkil etmektedir. Diğer televizyon kanallarında ideolojilere uygun olarak yayınlanan benzer içerikli programlar bulunmaktadır. İzlenim kapsamında farklı bir yön saptanmadığı için tek tek ele alınmayacaktır.

Hristiyanlık dini ile ilgili sunum yapan Sat7 Türk “Geç Olmadan³⁹⁸” adlı program “yeni yıl” gibi özel günlerde eğlence içeriğine yer vermektedir. Ancak programın içinde eğlence bölümü bulunmasına rağmen tartışma ve dini yorumların yer aldığı da gözlemlenmiştir. Nitekim bu alanda yapılan tek program olması nedeni ile ele alınmıştır. Bu bağlamda ele alınan televizyon kanalının genel söylemine uygun bir program olduğu dile getirilebilir.

İkinci grupta yer alan spor programları bölümünde sadece bir örnek bulunmaktadır. Bu örnek futbol alanında gerçekleştirilmiştir. “ON4 Futbol³⁹⁹” adlı programda dini bir söylemin yer almadığı gözlemlenmiştir. Din ile eğlence alanının sadece programın genel çehresi noktasında benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine aynı programda dikkat çeken bir kare ise diğer programlarda yer almayan konuk ve konuğun görünümüdür. Kadın ve erkek sunucu veya konukların bir arada gerçekleştirdiği programda⁴⁰⁰ ON4 TV’nin genel profiline zıt olarak “modern kadın” yer almaktadır. Kendisini modern olarak tanımlayan kadınların sosyal yaşamda yer alma biçimleri ve giyim tarzları ile farklılık gösterdiği dile getirilebilir. Sosyal yaşamı kapsayan çalışma hayatında dinsel söylemlerde ON4 TV kapsamında yer verilmeyen giyim tarzı ve alanı ile bu programda yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu durum ON4 TV’nin genel dinsel yayın çehresinden eğlence programı kapsamında uzaklaştığını göstermektedir. Yine eğlence programları kategorisinde değerlendirdiğimiz spor programının bu televizyon kanalında yer alması aslında dini yayın yapan televizyon kanallarının değişen çehresine de bir örnek olarak değerlendirilebilir.

³⁹⁷ Rehber TV, <https://www.youtube.com/watch?v=p1XHpUwexAM> (29.09.2020).

³⁹⁸ Sat7 Türk, <https://www.youtube.com/watch?v=ltA-XniR5xQ>. (31.12.2019).

³⁹⁹ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (28.12.2020).

⁴⁰⁰ ON4 TV, <http://www.on4.com.tr/izle.aspx> (28.12.2020).

Üçüncü grupta yer alan geleneksel Türk Tiyatrosu paylaşımı yapan dini televizyon kanalının “Temaşa⁴⁰¹” programı ile Semerkand TV olduğu izlenim sonucu belirlenmiştir. Program temelinde “aile saadeti”, “yardımlaşma” gibi konuların işlenip “hikmetli sözler⁴⁰²” ile zenginleştirilerek seyirciye aktarılmaktadır. Dini söylem ve sunumların geleneksel görsel ve aktarımlar ile harmanlanarak sunulması Semerkand TV’nin genel ideolojisi ile örtüşmektedir. Aktarılan dinin örnekliği yönünden bu program değerlendirildiğinde bölümlerde yer alan tiplerin dini ahlaki konular açısından bir model oluşturduğu ve örnek karakterler olarak sunulduğu söylenebilir.

⁴⁰¹ Semerkand TV, <http://www.semerkand.tv/program-detayi/temasa/76> (29.12.2020).

⁴⁰² Semerkand TV, <http://www.semerkand.tv/program-detayi/temasa/76> (29.12.2020).

SONUÇ

Televanjelizm kavramı “tele” ve “evanjelizm” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Medya araçlarından televizyonu ve dini sunum anlamlarını içinde barındıran bu kelime öncelikle Amerika’da kurumsal bir din olan Hristiyanlık ile ilgili din anlatımının incelenmesi ve sunulması ile ortaya çıkmıştır. Bu konuda Steve Bruce’nin “Pray TV” adlı eseri yazılmış ve belirli bir bütünlüğe sahip olan sadece dini yayın yapan yayımlar incelenmiştir.

Türkiye’de özellikle 1960 sonrası artan özel televizyon kanalları dini alana olan yönelimi de artmaktadır. Artan dini televizyon yayıncılığı din sunum çeşitliliğinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece bu alan için yapılan dini sunum programlarının da incelenmesi ve din aktarımlarının niteliğinin ortaya çıkarılması gerekliliği tespit edilmiştir.

Bu tez kapsamında dini televizyon kanalları aktarım yöntemine ve ideolojilerine göre sınıflandırılmış, program örneklerinin izlenimi gerçekleştirilerek nitel yöntem yardımı ile yorumlanmıştır. Yine özelde “Van Dijk” yöntemi kullanılarak makro ve mikro düzeyde programlar irdelenmiş, tespit edilen kavramlar çerçevesinde açıklamalar yapılmıştır.

Belirlenen ve tez içinde açıklanan yöntem ile televizyon kanalları sekiz başlık altında ifade edilip ilgili olduğu kavram çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu başlıklar; kamu hizmeti veren dini televizyon kanalı, cemaat yönelimli dini televizyon kanalları, tarikat yönelimli dini televizyon kanalları, siyasi yönelimli dini televizyon kanalları, eleştirel tutuma sahip dini televizyon kanalı, yeni dini hareketin dini televizyon kanalı, azınlık dinini anlatan dini televizyon kanalı, şifahi kültüre sahip dini televizyon kanalı olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda izlenen programlardan örnekler vererek açıklama ve yorumlamalar tez içinde sunulmaktadır. Böylece Türkiye’de ilk defa televizyon kapsamında dini sunumların niteliği incelenmiştir.

Tüm bu inceleme yorumlama ve aktarım sonucunda bir eğlence aracı olan televizyonun dini alanda da kullanıldığı bu doğrultuda yayımlar gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda amacı dışında yayın yaptığı bu yüzden eğlence

sektörüne hitap ettiği gibi dini alana da etki etme beklentisini karşılamamıştır. Fakat bu televizyon kanallarının din sunumu hakkında tamamen atıl durumda kaldığı sonucunu çıkarmak mümkün değildir.

Yine bu tez kapsamında izleyici ile ilgili herhangi bir nicel veriden yararlanılmadığı için somut tespitler ve yorumlar yapmak mümkün değildir. Ancak hem programa katılıp fikirlerini söyleyen izleyicilerden hem de program sunumlarının genel tavrından yola çıkılarak belirli bir ideoloji ya da dini anlayış ile sunum yapan televizyon kanallarının izleyicileri konu ile ilgili kişilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile dini aktarımları izleyen kişilerin ya konu ile ilgili bilgileri ya da ilgileri olduğu söylenebilir. Aksi halde herhangi bir interaktif paylaşımın olmadığı televizyon programlarını uzun süre aktif olarak dinlemek makul bir durum ile örtüşmemektedir.

Son olarak tez kapsamında yapılan dini programların analizi, sınıflandırılması ve yorumlanması sonucu eğlence amacı ile kurulmuş dini televizyon kanallarının dini bir kurum gibi hizmet edemediği ancak tamamen pasif bir konumda da kalmadığı, hitap ettiği kesim tarafından ilgi gördüğü söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Bruce, S. (2019). *Pray TV: Televanjelizm in Amerika*. New York: Routledge Francis Grup.
- Çamdereli, M. (2014). *Medya ve Din*. Ankara: Köprü Kitapevi.
- Yenen, İ. (2015). *Gazete Haberlerine Din*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Şimşek, İ. (2020). *Popstar Vaizler*. Motto Yayınları.
- Yenen, İ. (2005). *Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzlerkitlenin Dini Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri* yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Arslantürk, Z. (1999). *Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Taş, K. (2011). *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Patton, M. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Neuman, W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1*, Ankara: Yayın Odası.
- Atabek, Ü. (2007). *Medya Metinlerini Çözümlemek*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Dijk, V. (1991). *Racism And The Press*, Routledge. London: İletişim Yayınları.
- Güler, Ü. (2004). *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Ankara: KİV Yayınları.
- Barnard, M. (2002). *Sanat Tasarımı ve Görsel Kültür*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Debord, G. (2012). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Köse, H. (2010). *Medya ve Tüketim Sosyolojisi*. Ankara: Ayraç Kitapevi.
- Barthes, R. (2010). *Çağdaş Söyleyenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2005). *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV.

- Mutlu, E. (1991). *Televizyonu Anlamak*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Özel, S. (2015). *Yeni Medya Çağında Televizyon*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Serim, Ö. (2007). *Türk Televizyon Tarihi*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Cereci, S. (2016). *Televizyon Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Albayrak, K. (2005). *Dini Araştırmalar*. Ankara: İsam Yayınları.
- Ceylan, İ. (2010). *Amblem ve Logo Tasarımında Renklerin Dili*. Ankara: GSF Yayınları.
- Eroğlu, A. (2001). *Ekümenizm ve Fener Patrikhanesi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Okumuş, E. (2013). *Din ve Siyaset*. Konya: Palet Yayınları.
- Yıldırım, O. (2019). *Diyanetin Gizli Tarikatlar Raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- David, H. (2006). *Kahraman Bozkurt İçinde Frankfurt Okulu*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ebu Zeyd, N. (2001). *İlahi Hitabın Tabiatı*. Ankara: Otto Yayınları.
- Watt, M. (1981). *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. Ankara: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, E. (2020). *Kur'an Bize Yeter Söylemi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Turan, A. (1998). *Said-i Nursi ve Nurculuk*. Samsun: OMÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Küçük, H. (2015). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Bardakçı, M. (2005). *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yılmaz, K. (2000). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Derbil, S. (2020). *Kamu Hizmeti Nedir?*. Ankara: AÜ Yayınları.

Arık, S. (2019). *Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler*. Ankara: DİV Yayınevi.

Yıldırım, E. (2019). *Hadisler ve Zihindeki Sorular*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

K. Sönmez. (2008). *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Kitapevi.

Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Göle, N. (1991). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.

Yaylagül, L. (2013). *Kitle İletişim Kuramları, Ankara: Dipnot Yayınları*.

Diyanet TV. <https://www.diyamet.tv/>.

Semer kand TV. <http://www.semerkandtv.com.tr/>.

Dost TV. <https://www.dosttv.com/>.

Lalegül TV. <https://lalegultv.com.tr/>.

FM TV. <https://www.fmtelevizyonu.com/>.

Rehber TV. <https://rehbertv.com.tr/>.

ON4 TV. <http://www.on4.com.tr/>.

Kudüs TV. <https://www.kudustv.com/>.

Sat7 Türk TV. <https://www.sat7turk.com/>.